ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI.

SENTENTIARVM LIBRI III.

EMENDATI, ET NOTIS ILLVSTRATI

Per Garsiam Loaysa.

TAVRINI, *Apud Io. Baptistam Beuilaquam*, MDXCIII.

Ex Sacrosanctæ Inquisitionis permissu.

PHILIPPO HISPANIARVM PRINCIPI.

Garsias Loaysa. S. P. D.

SCIENTIAM *morum, quam* ἠθικὴν *Græci appellant, à iuuenilis ætatis ardore, & inconstantia alienam esse sapientes physici docent, verum in viris principibus alia est conditio: ijs enim virtus ante diem contingit, præsertim Christiana fide, & religione imbutis, qua appetitiones rebellantes, in adolescentiæ flore molliuntur, & humani mores, diuinis institutis, in officio retinentur. Nouerat id aptius is, qui adolescenti scripsit, iuuenilia desideria fuge, sectare vero iustitiam, fi-* Paulus 2. ad Tim. c.2.

dem, charitatem, & pacem, cum iis, qui inuocant dominum, de corde puro. Unde iucundissime Princeps hos libros sententiarum, à D. Isidoro, sanguine Gotto Regio orto Episcopo Spalensi conscriptos tibi in hac ætate dicandos censui, quos adhibitis M. SS. CC. emendaui, & notis obscuris locis aliquam lucem, & nouis erratis vetustatem dedi. In illis vniuersum officium Christianum leges, quo animum ad omne virtutis genus informabis; vt adolescentiam honestè, & splendidè possis agere, à libidinibus arcere, & in labore, & animi patientia literarumq; meditatione sedulò exercere, vt in prouida senecta, in amore rerum diuinarum summa cum autoritate, & expectatione conquiescas. Duæ cum sint viæ, quibus ad sapientiæ regiam tendimus vox, & lectio, in vtraque te laborare cupio. Cum enim sis ad humani imperij fastigium vocatus, principatu adepto, debes orbem tibi subditum difficili disciplina regendi, ad tranquillam viuendi rationem, seu in portum tutissimum dirigere; quod præsidio diuino fretus, consequeris, si ad præceptoris

vocem, & librorum lectionem, quod potißimum est vsum rerum addideris, quem à sapientissimo, potentissimoque patre tuo, veluti à regendi peritissimo artifice cognosces; cui melius, quam Portio conuenit illa nobilis M. Ciceronis exclamatio. O te fœlicem, à quo rem improbam petere nemo audet, simulque addisces fortunæ amplitudine, hoc vno animum mutari, vt prodesse populis, tantum possis, quantum optimo imperio velis. Vale.

INDEX CAPITVM QVÆ IN PRIMO LIBRO CONTINENTVR.

VOD *Deus summus, & incommutabilis sit. Cap. 1.* *fol.* 1

Quod immensus, & omnipotens sit Deus. Cap. 2. fol. 3.

Quod inuisibilis sit Deus. Cap. 3. 5

Quod ex creaturæ pulchritudine agnoscatur creator. Cap. 4. 6

Quod ex vsu nostro quædam species ad Deum referantur. Cap. 5. 7

Quod ex rerum inferiorum similitudine, & humanis motibus figuratur Deus. Cap. 6. 8

Quod non secundum essentiam, sed secundum similitudinem species dicuntur ad Deum: neque pro substantiæ proprietate, sed pro efficientijs causarum rerum species in ipso describuntur. Cap. 7. 10

Quod Deo nulla temporum successio ascribatur. Cap. 8. 11

De temporibus. Cap. 9. 12

De mundo. Cap. 10. 13

Vnde malum. Cap. 11. 18

De Angelis. Cap. 12. 21

De homine. Cap. 13. 29

De Anima cæterisque sensibus. Cap. 14. 31

De sensibus carnis. Cap. 15. 33

De Christo. Cap. 16. 36

De sancto Spiritu. Cap. 17. 41

De lege. Cap. 18. 44

De

De ecclesia, & hæresibus. Cap. 19. 47
De hæreticis. Cap. 20. 49
De gentilibus. Cap. 21. 51
De differentia testamentorum. Cap. 22. 53
De symbolo, & oratione. Cap. 23. 54
De Baptismo, & communione. Cap. 24. 55
De septem regulis. Cap. 25. 57
De martyrio. Cap. 26. 63
De sanctorum miraculis. Cap. 27. 64
De Antichristo, & eius signis. Cap. 28. 66
De Resurrectione. Cap. 29. 68
De iudicio. Cap. 30. 69
De Gehenna. Cap. 31. 72
De pœnis impiorum. Cap. 32. 73
De gloria sanctorum. Cap. 33. 75
Notæ, & emendationes in librum primum sententiarum Diui Isidori. 76

INDEX CAPITVM Libri Secundi.

DE sapientia. Cap. 1. 146
De fide. Cap. 2. 148
De Charitate. Cap. 3. 151
De spe. Cap. 4. 152
De gratia. Cap. 5. 153
De prædestinatione. Cap. 6. 156
De Conuersis. Cap. 7. 158
De Primordijs Conuersorum. Cap. 8. 161

De conflictu Conuersorum. Cap. 9. 163
De remissa conuersorum. Cap. 10. 164
De exemplis Sanctorum. Cap. 11. 166
De compunctione cordis. Cap. 12. 169
De confessione peccatorum, & penitentia. Cap. 13. 171
De desperatione peccantium. Cap. 14. 175
De his, qui à Deo deseruntur. Cap. 15. 177
De his, qui ad delictum post lachrimas reuertuntur. Cap. 16. 179
De peccato. Cap. 17. 180
De leuioribus peccatis. Cap. 18. 182
De grauioribus peccatis. Cap. 19. 183
De manifestis, occultisque peccatis. Cap. 20. 185
De peccati amore. Cap. 21. 186
De peccandi necessitate. Cap. 22. 188
De peccandi consuetudine. Cap. 23. 188
De peccati recordatione. Cap. 24. 191
De cogitatione. Cap. 25. 192
De conscientia. Cap. 26. 194
De intentione mentis. Cap. 27. 295
De sensibus carnis. Cap. 28. 196
De sermone. Cap. 29. 197
De mendacio. Cap. 30. 201
De iuramento. Cap. 31. 203
De vitijs. Cap. 32. 205
Quod ex vitijs vitia, & ex virtutibus virtutes oriuntur. Cap. 33. fol. 206.
De malè vsis virtutibus. Cap. 34. 208
De similatis virtutibus. Cap. 35. 209
De appetitu virtutum. Cap. 36. 211

De pugna virtutum aduersus vitia. Cap. 37. 213
De superbia. Cap. 38. 215
De fornicatione. Cap. 39. 217
De continentia. Cap. 40. 223
De cupiditate. Cap. 41. 226
De gula. Cap. 42. 228
De ebrietate. Cap. 43. 232
De abstinentia. Cap. 44. 234
Notæ, & emendationes in librum secundum sententiarum Diui Isidori. 238

INDEX CAPITVM Libri Tertij.

De flagellis. Cap. 1. 262
De gemina percussione Dei. Cap. 2. 264
De infirmitate carnis. Cap. 3. 267
De tollerantia diuinæ correptionis. Cap. 4. 269
De tentationibus Diaboli. Cap. 5. 270
De tentamentis somniorum. Cap. 6. 280
De oratione. Cap. 7. 284
De lectione. Cap. 8. 291
De assiduitate legendi. Cap. 9. 293
De doctrina sine gratia. Cap. 10. 295
De superbis lectoribus. Cap. 11. 296
De carnalibus lectoribus, & hæreticis. Cap. 12. 297
De libris gentilium. Cap. 13. 298
De collatione. Cap. 14. 301
De contemplatione, & actione. Cap. 15. 303

De contemptoribus mundi. Cap. 16. 306
De Sanctis, qui se à consortio seculi separant. Cap. 17. 308
De praeceptis altioribus monachorum. Cap. 18. 309
De professione monachorum. Cap. 19. 310
De humilitate monachi, vel opere. Cap. 20. 311
De monachis, qui curis seculi occupantur. Cap. 21. 312
De his, qui à Deo mundi amore praepediuntur. Cap. 22. 314
De iactantia. Cap. 23. 316
De Hypocresi. Cap. 24. 319
De inuidia. Cap. 25. 321
De simulatione. Cap. 26. 323
De odio. Cap. 27. 323
De dilectione. Cap. 28. 325
De amicis fictis. Cap. 29. 326
De amicitia ex munere orta. Cap. 30. 327
De concordia malorum. Cap. 31. 328
De correptione fraterna. Cap. 32. 329
De Praepositis ecclesiae. Cap. 33. 331
De indignis Praepositis. Cap. 34. 332
De indoctis Praepositis. Cap. 35. 334
De doctrina, & exemplis Praepositorum. Cap. 36. 335
De his, qui bene docent, & malè viuunt. Cap. 37. 336
De exemplis prauorum Sacerdotum. Cap. 38. 338
De Praepositis carnalibus. Cap. 39. 339
De iracundis Doctoribus. Cap. 40. 341
De superbis Doctoribus. Cap. 41. 341
De humilitate Praepositorum. Cap. 42. 343
De doctrinae discretione. cap. 43. 344
De silentio Doctorum. Cap. 44. 346

De

De præbenda Sacerdotali protectione in plebe. Cap.45. 347
De disciplina Sacerdotum in his, qui delinquunt. Cap.46. 349
De subditis. Cap.47. 353
De Prælatis. Cap.48. 354
De iustitia Principum. Cap.49. 357
De patientia Principum. Cap.50. 359
De delictis Principum siue exemplis. Cap.51. 360
Quod Principes legibus teneantur. Cap.52. 361
De potestate Principum in Ecclesia. Cap.53. 362
De iudicibus. Cap.54. 363
De prauis Iudicibus. Cap.55. 364
De verbosis, & elatis Iudicibus. Cap.56. 366
De Iudicibus, qui acceptione personarum, & causa amicorum subuertunt iudicium. Cap.57. 367
Quibus rebus peruertitur iudicium. Cap.58. 367
De falso teste. Cap.59. 369
De Causidicis. Cap.60. 370
De oppressoribus pauperum. Cap.61. 371
De tribulatione iustorum. Cap.62. 374
De amatoribus mundi. Cap.63. 376
De diuitijs & elemosinis. Cap.64. 379
Quod tantum in vita est licitum operari bonum. Cap.65. 384
De exitis. Cap.66. 385
Notæ, & emendationes in librum tertium Diui Isidori. 388

SANCTI ISIDORI Iunioris Hiſpalenſis Epiſcopi.

DILIGENTIA GARCIÆ LOAISA Emendati, & notis Illuſtrati.

Sententiarum

LIBER PRIMVS.

Quod Deus ſummus, & incommutabilis ſit.

CAP. I.

1 VMMVM bonum Deus eſt, quia incommutabilis eſt, & corrũpi omninò non poteſt. Creatura verò bonũ, ſed non ſummum eſt; quia mutabilis eſt: & dum ſit quidem bonum, non tamen eſſe poteſt & ſummum.

Auguſti. lib. de fide ad Petrum c. 3. & in Enchirid. ad Laurent. cap. 12.

2 Quid eſt Dei immortalitas, niſi eius incommutabilitas? Nam & Angeli, & animę immortales ſunt, ſed immutabiles non ſunt: Ideoquè Deus ſolus dicitur immortalis, quia ſolus incommutabilis eſt. Nam anima moritur, dum

Ex D. Greg. lib. Moral. 12 cap. 17.

1 *sic & Angelus dum deserente Deo est lapsus*

deserente Deo de bono in malum mutatur: [1] sic & Angelus est mutatus, dum deserto Deo est lapsus.

Augusti. lib. 8. super Gen. ad liter. c. 20.

2 *unde*

3 Quod materiam habet, vnde existat, mutabile est: quia de informi ad formam transit. Quod verò non habet materiam, immutabilis est, sicut Deus vtiquè est. Itaq; benè, ac substantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incōmutabilitas, [2] inde & meritò cunctæ præponitur creaturæ.

Ex Greg. lib. 16. Mora. c. 4

3 *ab ipsa tamē æternitate*

4 Opus non consilium apud Deum credimus mutari: nec variari eum, quia per varia tempora diuersa præcipit; sed manens idem incommutabilis, & æternus, quid cuiq; congruum esset tempori, [3] ab ipsa æternitate in eius mansit dispositione consilij.

D. Gregori. 18. Moral. c. 28. & Augustin. lib. 6. de Trinit. c. 6. & lib. 5. c. 8.

5 Non vsu nostro aliud Deum putare, aliud pulchritudinem eius, atq; aliud magnitudinem ipsius debemus: sicut aliud est homo, aliud pulchritudo eius; quia desistente pulchritudine homo manet. Ac per hoc, qui ita intelligit Deū, corporeum esse credit: dum pulchritudo, & magnitudo Dei ipse Deus sit.

4 *ordinatè*

6 Ideo Deus dicitur simplex, siue non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, & aliud quod in ipso est. [4] Inordinatè dici, seu conferri vitijs ea, quæ ordinata sunt in Deo, patet: vtpotè simplicitas, quæ aliquando dicitur pro stultitia, & non est in Deo. Apud Deum verò

summa

summa simplicitas est. Iuxta hanc regulam, & cętera æstimanda sunt.

Quod immensus & omnipotens sit Deus.

CAP. II.

1 NON ideo cœlum, & terram implet Deus, vt contineant eum; sed vt ipsa potius contineantur ab eo. Nec particulatim Deus implet omnia, sed cum sit idem vnus, vbiq; tamen est totus. [1] Nec ita putandus est esse in omnibus Deus, vt vnaquęq; res pro magnitudine portionis suæ capiat eum, id est maxima maius, & minima minus; dum sit potius ipse totus in omnibus, siue omnia in ipso.

2 Omnipotentia diuinæ maiestatis cuncta potestatis suę immensitate concludit, nec euadendi potentiam eius quisquam aditum inuenire poterit, quia ille omnia circumquaq; constringit. Cuncta enim intra diuini iudicij [2] potẽtiam coarctantur; siue quæ continenda sunt, vt salua sint, siue quæ amputanda sunt, vt pereant. Nullatenus ergo dicimus posse effugere Deũ quempiam: Qui enim eum non habet placatum, nequaquam euadet iratum.

3 Immensitas diuinæ magnitudinis ista est, vt intelligamus eum intra omnia, sed non inclu-

Ierem. 23.

1 Non Augusti. lib. de fide ad Petrũ.c. 3.& super Gene. ad lit. Ad Eph. c.4.

Greg. lib. Mora. 16.c.3 August. li. de contemp. sæcul. c. 1.

2 omnipotentiã

August. ad verbũ li. de cõtẽp. sæc. c. 1.

Ex August. ad verbũ in specul.

ſum; extra omnia, ſed non excluſum: Et ideò interiorem, vt omnia contineat; ideò exteriorem, vt [1] incircumſcripta magnitudinis ſuæ immenſitate omnia concludat. Per id ergo, quod exterior eſt, oſtenditur eſſe creator; per id vero quod interior, gubernare omnia demonſtratur. Ac ne ea, quæ creata ſunt, ſine Deo eſſent, Deus intra omnia eſt: Verum ne extra Deum eſſent, Deus exterior eſt, vt omnia cōcludantur ab eo.

ca. 13. Greg. lib. 2. Moral. c. 16.

1 *in arcum ſcripta*

Aug. de ſpecul. c. 7.

4 De cōſummatione alicuius facti dicitur perfectio: Deus autem qui non eſt factus, quomodo eſt perfectus? ſed hunc ſermonem de vſu noſtro ſumit humana inopia, ſicut & reliqua verba: quatenus id quod ineffabile eſt, vtcunq; dici poſſit: quoniam de Deo nihil digne humanus ſermo dicit.

Auguſti. lib. de cognitio. veræ vitæ. c. 29. Auguſtin. in epiſt. ad Hieron. de origine animæ.

5 Dum localis non ſit Deus, localiter tamen in ſuis ambulat Sanctis, dum de loco in locum prędicatur ab eis. Nam Deus qui nec loco mouetur, nec tempore, in ſeruis tamen ſuis & tempore, & loco mouetur, quoties ab eiſdem localiter prædicatur.

2 *Cum* Auguſtin. ad verbū lib. de ſpecul. c. 12. Gregor. lib. Mor. 10. c. 7.

Ad Epheſ. cap. 3.

6 [2]Dum de Deo nec ſecundum quantitatē, nec ſecundum qualitatem, nec ſecūdum ſitum, nec ſecundum habitum, aut motum aliquid dignè dicatur, ineſt tamen ei quodammodo latitudo charitatis, qua nos & ab errore colligit, & continet in veritate. Ineſt ei & longitudo, qua nos longanimiter malos portat, donec emendatos

patriæ

patriæ futuræ restituat. Inest ei & altitudo, per quam omnem sensum suæ scientiæ immensitate exuperat. Inest ei & profundum, quo damnandos [5]infernis [6]iuxta æquitatem disponens, prædestinat. 5 inferius 6 iusta æquitate

Quòd inuisibilis sit Deus.

CAP. III.

1 [1]CVM de Deo loquens scriptura plerunque dicit: Ecce Deus; non quasi visibilem ostendit, sed vbiq; esse præsentem significat. Per id quod dicit: Ecce Dominus; vel quod magnitudinem diuinitatis eius nullus possit sensus attingere, etiã nec angelicus: quamuis vsq; ad parilitatem angelicam humana post resurrectionem natura proficiat, & ad contemplandum Deum [2]indefessa consurgat: videre tamen eius essentiam plenè non valet, quam nec ipsa perfectio angelica in totum attingit scire; secundum Apostolum, qui ait: Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, vt subaudias etiam Angelorum. Sola enim Trinitas sibi integrè nota est, & humanitas à Christo suscepta, [3]quæ tertia est in Trinitate persona. 1 Dum Gregor. 27. Moral. c.4. 2 in diuersa consurgat: Ad Philip.4. 3 Fortè, qui, vel quæ humanitas, vt pro homine sumatur.

2 Intelligibiliter quodam miro modo Dei essentia sciri potest, dum esse creditur. Opus verò Gregor. lib. Moral. 5. c. 20. & lib. Moral 27. c. 2.

eius,

Gregor. lib. dialog. 2. c. 15

eius, quod vtique æquari ei non poteſt, atque iudicia à nullo penitus ſciuntur. Dei ſecreta iudicia non poſſe ſenſu penetrari vel angelico, vel humano conſtat: & ideò quia occulta, & iuſta ſunt, tantundem venerari ea opus eſt, & timere, non diſcutere aut inquirere, ſecundum Apoſtolũ, qui ait: Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit?

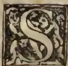
1. ad Corint. c. 2.

Quòd ex creaturæ pulchritudine agnoſcatur creator.

CAP. IIII.

Ex Gregor. li. Moral. 26. c. 8.

1 componitur,

1 ÆPE ad incorpoream creatoris magnitudinem creaturarum corporea magnitudo [1]comparatur, vt magna conſiderentur ex paruis, & ex viſibilibus inuiſibilia æſtimentur, atque ex pulchritudine factorum effector operum agnoſcatur; non tamen parilitate conſimili, ſed ex quadam ſubdita, & creata ſpecie boni.

2 Sicut ars

2 [2]Sicut opus, vel ars in artificem retorquet laudem, ita rerum creator per creaturam ſuam laudatur; & quanto ſit excellentior, ex ipſa operis conditione monſtratur. Ex pulchritudine circumſcriptæ creaturæ pulchritudinem ſuam, quæ circumſcribi nequit, facit Deus intelligi: vt ipſis veſtigijs reuertatur homo ad Deum, qui-

bus auersus est; vt quia per amorem pulchritudinis creaturæ, à creatoris forma se abstulit, rursum per creaturæ decorem ad creatoris reuertatur pulchritudinem. Quibusdam gradibus intelligentiæ per creaturam progreditur homo ad intelligendum Deum creatorem; id est, ab insensibilibus surgens ad sensibilia; à sensibilibus surgens ad rationabilia; à rationabilibus surgens ad creatorem. Intelligibilia per se collaudant Deum; irrationabilia, & insensibilia non per se, sed per nos, dum ea considerantes Deũ laudamus. Sed ideò dicuntur laudare & ipsa, quia eandem laudem earum parturit causa. Augustin. psal. 144.

3 Dixerunt antiqui quod nihil tam hebes sit, quod non sensum habeat in Deum. Hinc est illud, quòd ex silice duro scintilla excutitur; & si ignis in saxo, vtique ibi sentitur sensus, vbi se vita non sentit.

Quòd ex vsu nostro quædam species ad Deum referantur.

CAP. V.

1 NOSTRO vsu zelare Deus dicitur, vel dolere. Horum enim motuũ apud Deum perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. Non ita est præcipitanda mentis sententia, vt creda- Gregor. lib. 20. Moral. c. 23. Augult. lib. quæst. ad Simplic. q. 2.

mus posse Deo furoris, vel mutationis [1] accedere perturbationem; sed ipsam æquitatem iustitiæ, qua reos punit, [2] iracundiã sacra lectio nominauit: quoniam quod iudicantis æquum est, furor est, & indignatio patientis. Ita ergo intelligere opus est & alias passiones, quas de affectione humana ducit scriptura ad Deum; vt & iuxta se incommutabilis sit credendus, & tamen pro causarum effectibus, vt facilius intelligatur, nostræ locutionis, & mutabilitatis genere appelletur.

2 Tam clementer Deus humanæ infirmitati [3] cõsuluit, vt quia eũ, sicut est, non possumus agnoscere, nostræ locutionis more se ipsum nobis insinuet. Vnde & membrorum nostrorum qualitatem habere describitur, & passionum indigna dici de se voluit: quatenus ad sua, per nostra nos traheret, & dum condescendit nobis, consurgeremus ei.

1 *decidere*

2 *iram*

3 *consuluit*, Ex August. in spec. c. 12.

Quod ex rerum inferiorum similitudine, & humanis motibus figuratur Deus.

Titulus hic in veteribus m ss. omittitur, sicut & sequẽtis capitis, duoq; hæc capita cum superiori connectuntur.

CAP. VI.

Ex August. de spec. c. 22.

MVLTIS modis Deus ad significandum se hominibus de inferioribus rebus species ad se trahit: quem re vera iuxta propriam substantiam inuisibilem esse, & incorporeum constat. Plerumque

rumque de corporibus ad Deum ſumūtur qualitatum ſpecies, quæ tamen in Deo non ſunt: quia in propria natura incorporeus eſt, & incircumſcriptus, ſed pro efficientijs cauſarum in ipſo ſpecies ſcribuntur; vt quia omnia videt, dicatur oculus: & propter quod audit omnia, dicatur auris: pro eo autem quod auertitur, ambulat: pro eo quod expectat, ſtat. Sic & in cæteris horum ſimilibus ab humanis motibus trahitur ſimilitudo ad Deum, ſicut eſt obliuiſcens, & memorans. Hinc eſt, quod Propheta dicit. Iurauit Dominus exercituum per animam ſuã. non quod [1] Deus animam habeat, ſed hoc noſtro narrat affectu. Et alibi ſimili figura & vermis, & ſcarabeus intelligitur. Nec mirum ſi vilibus ſignificationibus figuretur: [2] qui vſque ad noſtrarũ paſſionum ſeu carnis contumelias deſcendiſſe cognoſcitur. Nam & Chriſtus agnus, non pro natura, ſed pro innocentia; & leo, pro fortitudine, non pro natura: & ſerpens, pro morte, & ſapientia; non pro natura ſcribitur. Nam & in Propheta plauſtri portantis fœnum ſpecies ducitur ad Deum. Et hæc omnia ideô per figuram Chriſtus, quia nihil eſt eorum ad proprietatem ſubſtantiæ eius. [3]

Greg. lib. 32. c. 6.

Ierem. 51.
1 Dominus

Pſal. 21.
Habacuc. 2.

2 qui vſque ad noſtras paſsiones ſua carnis contumelias

Amos 2. Gregor. lib. Moral. 32. c. 5.
3 quem re vera iuxta propriã ſubſtantiã inviſibilem eſſe, et incorporeum conſtat. Deſunt hæc in m. ſſ. licet in excuſis legantur, vide ſcholia.

Hic titulus vt dixi deest in m.ss omniaq; , quæ sequuntur, cum superioribus vno ordine connectuntur.

Quòd non secundum essentiam, sed secundum similitudinem species dicuntur ad Deum: neque pro substantiæ proprietate sed pro efficientijs causarum, rerum species in ipso describuntur.

CAP. VII.

Ex Augusti. in specul. c. 13 Genes. 2.

1 ALLVNTVR quidam stultorũ, dum legunt, ad imaginem Dei factum esse hominem: arbitrantes Deum esse corporeum, dum non caro, [1]idest, corpus, sed anima, [2]idest, spiritus Dei imaginem habeat. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginem suam fecit: quia mentem, non carnem ad similitudinem suam creauit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, & dum non inueneris, hoc est Deus.

1 quod est
2 quod est,

2 Facies Dei in scripturis [3]sanctis, non caro, sed diuina cognitio intelligitur; ea quidem ratione, qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: Ostende nobis faciem tuam; ac si dicatur: da nobis cognitionem tuam.

3 sacris;
Augusti. lib. de essent. diuin Gregor. lib. Moral. 24 cap. 3.
Psal 79.

3 Os Dei vnigenitus eius est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus illa, & illa lingua: [4]ita & pro verbo, os Dei ponitur:

4 ita pro Dei verbo, os ponitur.

quia

quia mos est; vt verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit, per id quod efficitur, nominatur, bene os pro verbo ponis; sicut linguam pro verbis: sicut manus pro literis.

4 Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum verò omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad faciem quibusque electis præsentabitur; vt ipsam speciē contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur: & hoc est, quod per speculū videri Deus dicitur. Sic & cætera. 1.Corinth.13

Quod Deo nulla temporum successio ascribatur.

CAP. VIII.

1 OMNIA tempora præcedit diuina æternitas: nec in Deo præteritum, præsens, futurúmue aliquod [1]creditur: sed omnia præsentia in eo dicuntur, quia æternitate sua cuncta complectitur. Alioquin mutabilis est Deus credendus, si ei successiones temporum [2]ascribantur. Si semper aliqua essent cum Deo tempora, non essent tempus, sed essent æternitas: nec mutarentur tēpora, sed starēt.

Ex Augusti. in dialog. ad Oros. & Gregor. li. 20. Moral. c. 23.

1 *dicitur.*

August. lib. de ciuit. Dei 11. c. 6.

2 *ascribuntur.*

2 Præsens, præteritum, & futurum nostrum

 est

est habere, non Dei. verbi causa dicimus pro præsenti, teneo codicem; pro præterito, tenui; pro futuro, tenebo. Vniuersitatem verò Deus tenet: & pro tenuit, & tenebit, tenet dicitur.

3 Sed nec [3]ipsorum Angelorum discessio, accessiovè est temporum. Nam duas esse in creaturis res, [4]quibus vicissitudo temporum non valet, [5]Angelis scilicet; propter quod incommutabili inhærent creatori, siue [6]materiæ illi informi, priusquam ex ea omnia ista, quæ temporaliter iam voluuntur, formaretur, nec [7]ipsi vtique valebat tempus. Tempus igitur non ad eas creaturas, quæ [8]super cœlos sunt; sed ad eas, quæ sub cœlo sunt, [9]pertinere cognoscitur. Non enim Angelis accedunt tempora, vel succedunt, sed nobis, qui sub cœlo versamur, in hoc infirmo mundo.

3 ipsis Angelis

4 quarum

5 Angelos

6 materiam illam informem,

7 ipsis.

8 supra

9 pertinet, decliq; cognoscitur, in quibusdã m. ss.

De temporibus.

CAP. IX.

1

NVlla ante principium mundi fuisse tempora manifestum est: quia dum sit ipsum tempus creatura, [1]in principio cum mundo factum esse credendum est. Ideo ergo principiũ dicitur, quod ex ipso cœpit rerum vniuersarum exordium.

Ex Augusti lib. 1. super Genes. ad lit c. 5.

1 tamen mũdi

2 Nullum spatium corporaliter habent tem-

pora,

pora, quia ante abſcedunt penè, quam veniant. Ideoq́ue in rebus nullus ſtatus eſt temporum, quia celeri creaturæ motu mutantur. Nec centum anni, vnum tempus eſt: nec vnus annus, eſt vnum tempus: nec vnus menſis, vnum eſt tempus: nec dies, nec hora: quia dum hæc omnia particulis accedunt ſuis, & decedunt, quo modo vnum dicendum eſt, quod non ſimul eſt?

3 Vtrum ſit præteritum, futurumvè tempus, ſicut præſens, & ſi eſt, ſcire oportet qualiter, aut vbi eſt: ſed aduerte [2]cuncta & futura & præterita, & pręſentia in animo [3]potius requirenda. Auguſtin. lib. confeſſ. 11. c. 10. *2 quod cuncta* *3 ſunt potius req.*

4 Tria iſta præterita, præſentia, & futura in animo tantum inueniri conſtat: præterita reminiſcendo, præſentia contuendo, futura expectando. Speramus igitur aduenientia, intuemur præſentia, recolimus tranſeuntia. Hæc non ita in Deo ſunt, cui ſimul omnia adſunt.

De mundo.

CAP. X.

Vndus ex rebus viſibilibus, ſed tamen inueſtigabilibus cõſtat. Homo autem ex rerum vniuerſitate compoſitus, quaſi alter in breui quodã modo creatus eſt mũdus.

2 Ratio mundi de vno conſideranda eſt homi-

ne. Nam sicut per dimensiones ætatum ad finem homo vergit: ita & mundus per hoc quod distenditur tempore, deficit: quia vnde homo, atque mundus crescere videtur, inde vterque minuitur.

Augustin. de Ciuit. Dei li. 11. c. 6. & lib. 5. super Genes. c. 5.

3 Frustra dicitur per tanta retrò tempora Deo vocanti nouam pro mundo faciendo ortam fuisse cogitationem, quando in suo æterno maneret consilio huius mundi constructio: nec tempus ante principium, sed æternitas fuit. Tempus verò à substitutione creaturæ, non creatura cœpit à tempore.

Augusti. li. 3. contra Maxim. c. 2.

4 Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequã cœlos faceret? Cur noua volũtas in Deo, vt mundum conderet, orta est? Sed noua voluntas in Deo exorta non est; quia & si in re mundus [1] non erat, in æterna tamen ratione, & consilio semper erat.

1 iam non

Augusti. lib. de Gen. contra Manich. c. 2.

5 Dicunt quidam: Quid subitò voluit Deus facere mundum, quem ante non fecit? voluntatem Dei immutari arbitrantes, qui aliquando voluit, quod aliquando non voluit. Quibus respondendum est. Voluntas Dei Deus est; quia non ipse aliud est, aliud voluntas eius; sed hoc est illi velle, quod ipse est: & quod ipse est, vtique æternum, & incommutabile est. Hæc est ergo voluntas eius.

Augusti. lib. 12. confess. c. 29. & lib. 1.

6 Materies ex qua formatus est mundus, origine non tempore res à se factas præcessit, vt so-

nus cantum. Prior enim est sonus cantu: quia suauitas cantilenæ ad sonum vocis, non sonus pertinet ad suauitatem: ac per hoc vtrumque simul sunt, sed ille, ad quem pertinet cantus, prior est, idest, sonus.

super Gene. ad lit. c. 14.

7 Materia, ex qua cœlum, terraque formata est, ideo informis vocata est, quia nondum ex ea formata erant, quæ formari restabant; verum ipsa materia ex nihilo facta erat.

Genes. 1.

8 Aliud est aliquid fieri posse; aliud fieri necesse esse. Fieri necesse est, quod Deus naturis inseruit: fieri autem posse est, quod extra cursum inditum [2] naturarum, creator, vt faceret, quando voluit, sibi reseruauit.

2 *naturæ.*

9 Non ex hoc substantiam habere credendæ sunt tenebræ: quia dicit Dominus per Prophetam: Ego dominus formans lucem, & creans tenebras: sed quia Angelica natura, quæ non est præuaricata, lux dicitur; illa autem quæ præuaricata est, tenebrarum nomine nuncupatur. Vnde & in principio, lux à tenebris diuiditur. Sed quia & hos, & illos Deus creauit, [3] ideo dicitur: Formans lucem, & creans tenebras. Verumtamen bonos Angelos non tantum creans, sed etiam formans: malos verò tantum creans, non formans. Hoc & de hominibus bonis, malisque accipiendum est.

Ex Augusti. lib. 11. de ciuit. Dei. c. 9. Esai. 45. Augusti. lib. de Gene. ad lit. c. 3.

3 *inde*

Esai. 45.

10 Post annumeratam cœli terræque creaturam, ideò nominatur in Genesi Spiritus Sanctus

Gen. c. 10.

vt quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur, quorum creator Spiritus Sanctus superferri diceretur. Quod & Apostolus indicat, dum supereminentem viam charitatis demonstrat.

Ad Ephes. 3.

Ex Augusti. lib. 3. confess. c. 9.

11 Ideò superferri aquis Sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei, in quo subsistētes requiescimus, atque protegendo nos superfertur nobis.

Augusti. ibid.

12 Vnaquæque natura suo pōdere nititur. Ignis autem & oleum meritò superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri vniuersæ creaturæ Spiritus Sanctus probatur.

Augusti. lib. 1. super Gen. c. 55. & Eucherius. Gen. 1.

4 Quia

13 Dies prior factus Angeli sunt, quorum propter vnitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est vnus; & iccirco ipse repetitur semper in executione creaturæ. [4]Qui dies, hoc est natura Angelorum, quādo creaturam ipsam contemplabatur, quodam modo vesperascebat: non autem permanendo in eius creaturæ contuitu, sed laudem eius ad Deum referens, [5]eamque melius in diuina ratione conspiciens, continuò manè fiebat. Si verò permaneret neglecto creatore in creaturæ aspectu iam non vespera, sed nox vtique fieret.

5 eandem

Augusti. lib. 11. de ciuit. Dei. c. 9. & li. 4. super Gen. ad lit.

14 Dum se creatura melius in Deo, quam in se ipsa nouerit, ipsa sui cognitio, quæ maior in Deo est, dies & lux dicitur. Cognitio verò sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius, quæ est in Deo, quia longè inferior est, vespera

nomi-

nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat. Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, vt se plenius nosse potuisset, ad Deum sese referebat creatura, in quo se diem agnoscendo melius fieret. Genes. 1.

15 Non sic quemadmodum nos transitoriè dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit; Fiat cœlum in principio. Illud enim sempiternè in verbo vnico dictum est. Si transitoriè dictum est à Deo, fiat, erat vtique creatura aliqua vnde iam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret, fiat: nulla extitit creatura, ipsum fiat, quod dictum est, in æternitate verbi, non in vocis sono enunciatum est. Genes. 1. August. lib. 1. de Gen. ad lit. c. 2. & 9.

16 Non septies à Deo visa, septiesque laudata est creatura, quæ antequam fieret, perfectè ab illo est visa: sed dum nos singula videntes laudamus, [6]fit tanquam ipse videat, laudetque per nos, sicut est illud: Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Proinde sicut ipse & per nos loquitur, ita videt, & laudat per nos: sed per se perenniter, ac sempiternè, videt per nos verò temporalitèr. Augusti. lib. de Gen. con tra Monichę. c. 8. 6 est. Matth. 10.

17 Attende vniuersalitèr creaturam in principio valdè bonam vocari, singularitèr verò tantum bonam: quia & membra corporis, cùm sint singula bona, maius tamen bonum faciunt, dum singula omnia valdè bonum corpus efficiunt. Ex Augusti. super Genes. 4. ad lit. c. 24.

18 Decor elementorum omnium in pulchro, &

apto consistit. sed pulchrum est, quod per se ipsum est pulchrum; vt homo ex anima, & membris omnibus constans. Aptum vero est, vt vestimentum, & victus. Ideòque hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento, & victui est homo necessarius, sed ista homini. ideò autem illa apta, quia non sibi sicut homo, pulchra, aut ad se, sed ad aliud, idest, ad hominem accommodata, non sibimet necessaria. Hoc & de cæteris elementorum naturis dicendum est.

Cùncta quæ sunt, & facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideoque sic diuina scrutare opera, vt semper ea cogites immensa.

Vnde malum.

CAP. XI.

Ioan.1.

ALVM à Diabolo non est creatum, sed inuentum, & ideò nihil est malum, quia sine Deo factum est nihil: Deus autem malum non fecit. Non quia alicubi, aut aliquando erat malum, vndè fieret Diabolus malus; sed quia vitio suo dum esset Angelus bonus, superbiendo [1] factus est malus: & ideò rectè dicitur ab eo inuentum malum.

1 *effectus.*

2 Nullam esse creaturam malam constat, quia natura omnis aut incõmutabilis est, vt Deus: aut commutabilis est, vt creatura. Malum verò ideò natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cùm discedit, natura manet, & malum, quod inerat, nusquam est. Ex eo quod vitium nocet naturæ, agnoscitur vitium naturam non esse; quod nihil, quod naturale est, nocet.

Ex Augustin. lib. de natura boni.

3 Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ: quæ in tantum testatur eam esse bonam, vt illam Deus pro malo non relinquat inultam.

4 Creditur ab hæreticis mentem à Deo, vitia à Diabolo fuisse creata, vnde & ab ipsis duæ naturæ, bona, & mala putantur. sed vitia natura non sunt; & dum verè à Diabolo sint, non tamen creata sunt.

5 Quam ob causam permiserit Deus mala aboriri statim, nisi vt ex contrarijs malis bonæ naturæ decor emineret? Modus iste etiam in verbis esse comperitur. Qui modus antitheton Græcè dicitur, quod latinè oppositum, vel contrapositum nominatur, & fit pulchra [2] locutio, quando mox contraria [3] prosperis proferuntur. Ita & in rebus permixtum est malum, vt naturæ bonum ad comparationem excelleret mali.

Augustin. in Enchir. c. 11.

2 *elocutio.*

3 *positis forte.*

6 Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum, quando & ipsa, quæ in creaturis

Gen. 1.

Hic titulus ut dixi deest in m.ss omniaq; , quæ sequuntur, cum superiori bus vno ordine connectuntur.

Quod non secundum essentiam, sed secundum similitudinem species dicuntur ad Deum: neque pro substantiæ proprietate sed pro efficientiis causarum, rerum species in ipso describuntur.

CAP. VII.

Ex Augusti. in specul. c. 13 Genes. 2.

1 FALLVNTVR quidam stultorũ, dum legunt, ad imaginem Dei factum esse hominem: arbitrantes Deum esse corporeum, dum non caro, [1]idest, corpus; sed anima, [2]idest, spiritus Dei imaginem habeat. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginem suam fecit: quia mentem, non carnem ad similitudinem suam creauit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, & dum non inueneris, hoc est Deus.

[1] quod est
[2] quod est,

2 Facies Dei in scripturis [3]sanctis, non caro; sed diuina cognitio intelligitur; ea quidem ratione, qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: Ostende nobis faciem tuam; ac si dicatur: da nobis cognitionem tuam.

[3] sacris.
Augusti. lib. de essent. diuin. Gregor. lib. Moral. 24 cap. 3.
Psal 79.

3 Os Dei vnigenitus eius est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus illa, & illa lingua: [4]ita & pro verbo, os Dei ponitur:

[4] ita pro Dei verbo, os ponitur.

quia

quia mos est; vt verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit, per id quod efficitur, nominatur, benè os pro verbo ponis; sicut linguam pro verbis; sicut manus pro literis.

4 Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum vero omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad faciem quibusque electis præsentabitur; vt ipsam speciē contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur: & hoc est, quod per speculū videri Deus dicitur. Sic & cætera. 1.Corinth.13

Quod Deo nulla temporum successio ascribatur.

C A P. VIII.

1 OMNIA tempora præcedit diuina æternitas: nec in Deo præteritum, præsens, futurúmue aliquod [1]creditur: sed omnia præsentia in eo dicuntur, quia æternitate sua cuncta complectitur. Alioquin mutabilis est Deus credendus, si ei successiones temporum [2]ascribantur. Si semper aliqua essent cum Deo tempora, non essent tempus, sed essent æternitas: nec mutarentur tēpora, sed starēt. Ex Augusti. in dialog. ad Oros.& Gregor.li.10.Moral.c. 23. Augušt. lib. de ciuit. Dei 11.c.6.

[1] dicitur.

[2] ascribuntur.

2 Præsens, præteritum, & futurum nostrum

est habere, non Dei. verbi causa dicimus pro præsenti, teneo codicem; pro præterito, tenui; pro futuro, tenebo. Vniuersitatem verò Deus tenet: & pro tenuit, & tenebit, tenet dicitur.

3 Sed nec [3]ipsorum Angelorum discessio, accessiovè est temporum. Nam duas esse in creaturis res, [4]quibus vicissitudo temporum non valet, [5]Angelis scilicet; propter quod incommutabili inhærent creatori, siue [6]materiæ illi informi, priusquam ex ea omnia ista, quæ temporaliter iam voluuntur, formarétur, nec [7]ipsi vtique valebat tempus. Tempus igitur non ad eas creaturas, quæ [8]super cœlos sunt; sed ad eas, quæ sub cœlo sunt, [9]pertinere cognoscitur. Non enim Angelis accedunt tempora, vel succedunt, sed nobis, qui sub cœlo versamur, in hoc infirmo mundo.

3 ipsis Angelis

4 quarum

5 Angelos

6 materiam illam informem,

7 ipsis.

8 supra

9 pertinet, deesseq; cognoscitur, in quibusdã m. ss.

De temporibus:

CAP. IX.

Ex Augusti lib. 1. super Genes. ad lit c. 5.

1 tamen mũdi

1 NVlla ante principium mundi fuisse tempora manifestum est: quia dum sit ipsum tempus creatura, [1]in principio cum mundo factum esse credendum est. Ideo ergo principiũ dicitur, quod ex ipso cœpit rerum vniuersarum exordium.

2 Nullum spatium corporaliter habent tem-

pora,

pora, quia ante abſcedunt penè, quam veniant. Ideoque in rebus nullus ſtatus eſt temporum, quia celeri creaturæ motu mutantur. Nec centum anni, vnum tempus eſt: nec vnus annus, eſt vnum tempus: nec vnus menſis, vnum eſt tempus: nec dies, nec hora: quia dum hæc omnia particulis accedunt ſuis, & decedunt, quo modo vnum dicendum eſt, quod non ſimul eſt?

3 Vtrum ſit præteritum, futurumvè tempus, ſicut præſens, & ſi eſt, ſcire oportet qualiter, aut vbi eſt: ſed aduerte [2]cuncta & futura & præterita, & prſentia in animo [3]potius requirenda. Auguſtin. lib. confeſſ. 11. c. 10. 2 quod cuncta 3 ſunt potius req.

4 Tria iſta præterita, præſentia, & futura in animo tantum inueniri conſtat: præterita reminiſcendo, præſentia contuendo, futura expectando. Speramus igitur aduenientia, intuemur præſentia, recolimus tranſeuntia. Hæc non ita in Deo ſunt, cui ſimul omnia adſunt.

De mundo.

CAP. X.

Vndus ex rebus viſibilibus, ſed tamen inueſtigabilibus cōſtat. Homo autem ex rerum vniuerſitate compoſitus, quaſi alter in breui quodā modo creatus eſt mūdus.

2 Ratio mundi de vno conſideranda eſt homi-

ne.

ne. Nam sicut per dimensiones ætatum ad finem homo vergit: ita & mundus per hoc quod distenditur tempore, deficit: quia vnde homo, atque mundus crescere videtur, inde vterque minuitur.

Augustin. de Ciuit. Dei li. 11. c. 6. & lib. 5. super Genes. c. 5.

3 Frustra dicitur per tanta retrò tempora Deo vocanti nouam pro mundo faciendo ortam fuisse cogitationem, quando in suo æterno maneret consilio huius mundi constructio: nec tempus ante principium, sed æternitas fuit. Tempus verò à substitutione creaturæ, non creatura cœpit à tempore.

Augusti. li. 3. contra Maxim. c. 2.

4 Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequā cœlos faceret? Cur noua volūtas in Deo, vt mundum conderet, orta est? Sed noua voluntas in Deo exorta non est; quia & si in re mundus [1] non erat, in æterna tamen ratione, & consilio semper erat.

[1] iam non

Augusti. lib. de Gen. contra Manich. c. 2.

5 Dicunt quidam: Quid subitò voluit Deus facere mundum, quem ante non fecit? voluntatem Dei immutari arbitrantes, qui aliquando voluit, quod aliquando non voluit. Quibus respondendum est. Voluntas Dei Deus est; quia non ipse aliud est, aliud voluntas eius; sed hoc est illi velle, quod ipse est: & quod ipse est, vtique æternum, & incommutabile est. Hæc est ergo voluntas eius.

Augusti. lib. 12. confess. c. 29. & lib. 1.

6 Materies ex qua formatus est mundus, origine non tempore res à se factas præcessit, vt so-

nus cantum. Prior enim est sonus cantu: quia suauitas cantilenæ ad sonum vocis, non sonus pertinet ad suauitatem: ac per hoc vtrumque simul sunt, sed ille, ad quem pertinet cantus, prior est, idest, sonus. super Gene. ad lit. c. 14.

7 Materia, ex qua cœlum, terraque formata est, ideo informis vocata est, quia nondum ex ea formata erant, quæ formari restabant; verum ipsa materia ex nihilo facta erat. Genes. 1.

8 Aliud est aliquid fieri posse, aliud fieri necesse esse. Fieri necesse est, quod Deus naturis inseruit: fieri autem posse est, quod extra cursum inditum [2] naturarum, creator, vt faceret, quando voluit, sibi reseruauit. 2 *natura.*

9 Non ex hoc substantiam habere credendæ sunt tenebræ: quia dicit Dominus per Prophetam: Ego dominus formans lucem, & creans tenebras: sed quia Angelica natura, quæ non est præuaricata, lux dicitur; illa autem quæ præuaricata est, tenebrarum nomine nuncupatur. Vnde & in principio, lux à tenebris diuiditur. Sed quia & hos, & illos Deus creauit, [3] ideo dicitur: Formans lucem, & creans tenebras. Verumtamen bonos Angelos non tantum creans, sed etiam formans: malos verò tantum creans, non formans. Hoc & de hominibus bonis, malisque accipiendum est. Ex Augusti. lib. 11. de ciuit. Dei. c. 9. Esai. 45. Augusti. lib. de Gene. ad lit. c. 3. 3 *inde* Esai. 45.

10 Post annumeratam cœli terræque creaturam, ideò nominatur in Genesi Spiritus Sanctus Gen. c. 10.

vt quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur, quorum creator Spiritus Sanctus superferri diceretur. Quod & Apostolus indicat, dum supereminentem viam charitatis demonstrat.

Ad Ephes. 3.

11 Ideò superferri aquis Sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei, in quo subsistētes requiescimus, atque protegendo nos superfertur nobis.

Ex Augusti. lib. 3. confess. c. 9.

12 Vnaquæque natura suo pōdere nititur. Ignis autem & oleum meritò superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri vniuersæ creaturæ Spiritus Sanctus probatur.

August. ibid.

13 Dies prior factus Angeli sunt, quorum propter vnitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est vnus; & iccirco ipse repetitur semper in executione creaturæ. [4]Qui dies, hoc est natura Angelorum, quādo creaturam ipsam contemplabatur, quodam modo vesperascebat: non autem permanendo in eius creaturæ contuitu, sed laudem eius ad Deum referens, [5]eamque melius in diuina ratione conspiciens, continuò manè fiebat. Si verò permaneret neglecto creatore in creaturæ aspectu iam non vespera, sed nox vtique fieret.

Augusti. lib. 1. super Gen. c. 55. & Eucherius. Gen. 1.

4 Quia

5 eandem

14 Dum se creatura melius in Deo, quam in se ipsa nouerit, ipsa sui cognitio, quæ maior in Deo est, dies & lux dicitur. Cognitio verò sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius, quæ est in Deo, quia longè inferior est, vespera

Augusti. lib. 11. de ciuit. Dei. c. 9. & li. 4. super Gen. ad lit.

nomi-

nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat. Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, vt se plenius nosse potuisset, ad Deum sese referebat creatura, in quo se diem agnoscendo melius fieret. Genes. 1.

15 Non sic quemadmodum nos transitoriè dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit; Fiat cœlum in principio. Illud enim sempiternè in verbo vnico dictum est. Si transitoriè dictum est à Deo, fiat, erat vtique creatura aliqua vnde iam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret, fiat: nulla extitit creatura, ipsum fiat, quod dictum est, in æternitate verbi, non in vocis sono enunciatum est. Genes. 1. August. lib. 1. de Gen. ad lit. c. 2. & 9.

16 Non septies à Deo visa, septiesque laudata est creatura, quæ antequam fieret, perfectè ab illo est visa: sed dum nos singula videntes laudamus, [6]fit tanquam ipse videat, laudetque per nos, sicut est illud: Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Proinde sicut ipse & per nos loquitur, ita videt, & laudat per nos: sed per se perenniter, ac sempiternè, videt per nos verò temporalitèr. Augusti. lib. de Gen. contra Monichę. c. 8. 6 est. Matth. 10.

17 Attende vniuersalitèr creaturam in principio valdè bonam vocari, singularitèr verò tantum bonam: quia & membra corporis, cùm sint singula bona, maius tamen bonum faciunt, dum singula omnia valdè bonum corpus efficiunt. Ex Augusti. super Genes. 4. ad lit. c. 24.

18 Decor elementorum omnium in pulchro, &

apto consistit. sed pulchrum est, quod per se ipsum est pulchrum; vt homo ex anima, & membris omnibus constans. Aptum vero est, vt vestimentum, & victus. Ideòque hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento, & victui est homo necessarius, sed ista homini. ideò autem illa apta, quia non sibi sicut homo, pulchra, aut ad se, sed ad aliud, idest, ad hominem accommodata, non sibimet necessaria. Hoc & de cæteris elementorum naturis dicendum est.

Cùncta quæ sunt, & facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideoque sic diuina scrutare opera, vt semper ea cogites immensa.

Vnde malum.

CAP. XI.

Ioan. 1.

ALVM à Diabolo non est creatum, sed inuentum, & ideò nihil est malum, quia sine Deo factum est nihil: Deus autem malum non fecit. Non quia alicubi, aut aliquando erat malum, vndè fieret Diabolus malus; sed quia vitio suo dum esset Angelus bonus, superbiendo [1] factus est malus: & ideò rectè dicitur ab eo inuentum malum.

[1] effectus.

Nullam

2 Nullam esse creaturam malam constat, quia natura omnis aut incōmutabilis est, vt Deus: aut commutabilis est, vt creatura. Malum verò ideò natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cùm discedit, natura manet, & malum, quod inerat, nusquam est. Ex eo quod vitium nocet naturæ, agnoscitur vitium naturam non esse; quod nihil, quod naturale est, nocet. Ex Augustin. lib. de natura boni.

3 Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ: quæ in tantum testatur eam esse bonam, vt illam Deus pro malo non relinquat inultam.

4 Creditur ab hæreticis mentem à Deo, vitia à Diabolo fuisse creata, vnde & ab ipsis duæ naturæ, bona, & mala putantur. sed vitia natura non sunt; & dum verè à Diabolo sint, non tamen creata sunt.

5 Quam ob causam permiserit Deus mala aboriri statim, nisi vt ex contrarijs malis bonæ naturæ decor emineret? Modus iste etiam in verbis esse comperitur. Qui modus antitheton Græcè dicitur, quod latinè oppositum, vel contrapositum nominatur, & fit pulchra [2]locutio, quando mox contraria [3]prosperis proferuntur. Ita & in rebus permixtum est malum, vt naturæ bonum ad comparationem excelleret mali. Augustin. in Enchir. c. 11.

2 *elocutio.*
3 *positis forte.*

6 Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum, quando & ipsa, quæ in creaturis Gen. 1.

videntur esse pœnalia, si bene vtantur, & bona & prospera sunt, si malè vtantur, nocent. Ita ergo [4]pensanda est creatura ex nostro vsu non bona; nam ex sua natura valdè bona.

[4] perpēdenda.

7 Si radas supercilium hominis, paruam rem [5]demis, sed totius corporis ingens fœditatem: Ita & in vniuersitate creaturæ est; si extremum vermiculum natura malum dixeris, vniuersæ creaturæ iniuriam facis.

[5] demeis.

8 Cuncta mala per peccatum primi hominis, pro pœna sunt translata in vniuersum genus humanum: Proinde quæcunque videntur mala, partim nobis sæuiunt origine, partim culpa.

Gregor. lib. super 4. Reg. cap. 3.

9 Mala dicunt multa in creaturis peruersi, vt ignem, quia vrit; vt ferrum, quia occidit, vt feram, quia mordet: sed commoda ipsorum non intendens homo accusat in illis, quod sibi debet potius [6]imputare: cuius pro peccato ista effecta sunt noxia, quæ illi omni ex parte fuerunt ante peccatum subiecta. Nostro vitio, non sua natura nobis mala sunt ea, quæ nobis nocent. Nam lux, [7]cum sit bona, infirmis oculis noxia est: & tunc oculorum vitium, non lucis est, sic & cætera.

[6] imputari.

[7] dum.

Ex Gregor. lib. Moral. 6. cap. 5.

10 Cum creaturarum stimulis, & elementorum aduersitatibus homo verberatur, peccati hoc exigit pœna, vt Deo superbiens homo, ea quæ infra ipsum sunt, patiatur aduersa. Vnde & in sapientia legitur pro Deo. Pugnabit cum eo

Sapient. 5.

orbis

orbis terrarum contra insensatos. Meritò ergo peccatorum hoc actum est, vt naturalitèr prospera mutentur homini in aduersa. Vnde & Salomon dicit:Creatura exardescit in tormentum, aduersus iniustos, & leuior est ad benè faciendum his, qui in Deo confidunt. Sapient. 16.

11 Non erit caro subiecta animæ, nec vitium rationi, si animus non est subditus conditori. Tūc autem rectè subijciuntur nobis omnia, quæ sub nobis sunt; si nos subijcimur ei, à quo nobis illa subiecta sunt: Nam & quæ videntur subiecta esse ei, qui Deo subiectus non est; ille potius subijcitur eis, qui suam voluntatem subiugat amori eorum, quæ sibi esse subiecta existimat.

De Angelis.

CAP. XII.

1 ANGELORVM nomen officij est, non naturæ: Nam secundum naturā spiritus nuncupantur. Quando enim de cœlis ad annunciandum hominibus mittuntur, ex ipsa annunciatione Angeli nominantur: natùra enim spiritus sunt. Tunc autem Angeli vocantur, quando mittuntur. Ex Gregor. hom. 34. in Euang.

2 Natura Angelorum mutabilis est, quia inest illis mutabilitas in natura: sed facit eos incorruptos Gregor. lib. Moral. 5. ca. 29. & lib. 15. cap. 4.

[1] Charitas.

ptos [1]charitas sempiterna. Gratia dicimus, non natura esse incommutabiles Angelos: Nam si natura incommutabiles essent, Diabolus non vtique cecidisset. Mutabilitatem itaque naturæ suffragatur in illis contemplatio creatoris: inde & priuatus est apostata Angelus; dum fortitudinem suam, non à Deo, sed à se voluit custodiri.

Ex D. Augu. Gen.1. eccl.1.

3 Ante omnem creaturam Angeli facti sunt, dum dictum est: Fiat lux: De ipsis enim dicit scriptura: Prior omnium creata est sapientia. Lux enim dicuntur participando luci æternæ. Sapientia enim dicuntur [2]ingenitæ inhærendo sapientiæ. Et dum sunt mutabiles natura, non tamen finit eos contemplatio mutari diuina.

[2] genita.

[3] creationem. Gregor. lib. Moral. 32. c. 18. Iob. 40.

4 Ante omnẽ [3]creaturã mundi creati sunt Angeli: & ante omnem creationẽ Angelorum Diabolus conditus est; sicut scriptum est: Ipse est principium viarum Dei. Vnde & ad comparationem Angelorum Archangelus appellatus est. Primus enim creatus extitit ordinis prælatione, non temporis quantitate.

Ex Gregor. ibid.

5 Primatum habuisse inter Angelos Diabolũ, constat excellentia prælationis, ex qua fiducia cecidit, ita vt sine reparatione laberetur. Cuius prælationis excellentiam Propheta his verbis [4]enunciat: Cedri non fuerunt altiores illo, in paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem illius: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi: qm̃ speciosiorem fecit eũ Deus.

[4] adnunciat. Ezech. 31.

Distat

6 Distat conditio angelica à conditione hominis: homo enim ad Dei similitudinem conditus est; Archangelus verò, qui lapsus est, Signaculum Dei similitudinis appellatus est; testante Domino per Ezechielem: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in delitijs paradisi Dei fuisti. Quantò enim subtilior est eius natura, tantò plenius extitit ad similitudinem diuinæ [5]veritatis expressa.

Ex Gregor. ibid.

Ezech. 28.

[5] *Sic in omnibus M.ss. antea virtutis*

7 Prius de cœlo cecidisse Diabolum creditur, quàm homo conderetur. Nam mox vt factus est, in superbiam erupit; & præcipitatus est de cœlo. Nam iuxta veritatis testimonium ab initio mendax fuit, & in veritate non stetit; quia statim vt factus est, cecidit. Fuit quidem in veritate conditus, sed non stando confestim à veritate est lapsus.

Augusti. 11. de Gen ad literam.

Ioan. 8. ibid. August.

8 Vno superbiæ lapsu, dum Deo per tumorem se conferunt, & homo cecidit, & Diabolus; sed homo reuersus ad pœnitentiam Deo se inferiorem esse [6]cognouit; Diabolus verò non solum [7]hoc contentus, quod se Deo æqualem existimans cecidit, insuper etiam superiorem Deo se [8]fecit; secundum Apostoli dictum, qui ait de Antichristo: qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.

[6] *cognoscit.*

[7] *in hoc.*

[8] *dicit.*

2. Thess. 2.

9 Diabolus ideo non petit veniam, quia non compungitur ad pœnitentiam: membra verò eius per hypocrisim deprecantur, quod ta-

men pro mala conſcientia adipiſci non merentur.

Gregor. lib. Moral. 22. cap. 5.

10 Diſcat humana miſeria, quod ea cauſa citius prouocetur Deus præſtare veniam, dum infirmo compatitur homini; quia ipſe homo traxit ex parte inferiori peccandi infirmitatem, hoc eſt, ex carne, qua incluſa anima detinetur.

Gregor. lib. Moral. 4. ca. 11.

11 Apoſtatæ verò Angeli ideò veniam non habent, quia carnalis fragilitas, nulla infirmitate grauati ſunt, vt peccarent. homines autem poſt peccatum idcircò reuertuntur ad veniam, [9]quia ex lutea materia pondus traxerunt infirmitatis: ideoque pro infirma carnis conditione, reditus patet homini ad ſalutem; ſicut & [10]Pſalmiſta dicit: ipſe ſcit figmentum noſtrum. Memento Domine, quod terra ſumus. Et iterum: Memorare, inquit, quæ mea ſubſtantia.

9 propterea qd.

10 Pſalmus.

Pſal. 102.

Pſal. 88.

12 Poſtquam apoſtatæ Angeli ceciderunt, cæteri perſeuerantia æternæ beatitudinis ſolidati ſunt: vnde & poſt cœli creationem in principio repetitur: Fiat firmamentum, & vocatum eſt firmamentum cęlum. Nimirùm oſtendens quod poſt Angelorum ruinam, hi, qui permanſerunt, firmitatem meruerunt æternæ perſeuerantiæ, & beatitudinis, quam antea minus acceperant. Vnde oportet agnoſci, quod malorum iniquitas Sanctorũ ſeruiat [11]vtilitati; Quia vnde mali corruunt, inde boni proficiunt.

Geneſ. 1.

Ex. Gregor lib. 26. Moral. c. 24. & lib. 34. c. 7.

11 humilitati.

Aug. i Enchiri. lib. 3. c. 29.

13 Bonorum Angelorum numerus, qui poſt

ruinam Angelorum malorum est diminutus, ex numero electorum hominum [12]supplebitur: qui numerus soli Deo est cognitus.

12 cōplebitur.

14 Inter Angelos distantia potestatum est, & pro graduum dignitate ministeria eisdem sunt distributa, alijque alijs præferuntur, tam culmine potestatis, quàm scientia virtutis: subministrant igitur alij aliorum præceptis, atque obediunt iussis: Vnde & ad Prophetam Zachariam: Angelus Angelum mittit, & quæcunq; annunciare debeat, [13]præcipit.

Gregor. lib. 4. Moral. ca. 11.

idē homili. 34. in Euāg.

Zachar. 2.

13 præcepit.

15 Nouem esse distinctiones, vel ordines Angelorum, sacræ scripturæ testantur, idest, Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus, Potestates, Cherubin, & Seraphin. Horum ordinum numerum etiam Ezechiel Propheta [14]describit, sub totidem nominibus lapidum; cùm de primatu a postate Angeli loqueretur; Omnis, inquit, lapis pretiosus operimentum tuum; sardius, topazius, & iaspis, chrysolitus, & onyx, berillus, saphirus, & carbunculus, & smaragdus. Quo numero lapidum ipsi ordines designati sunt Angelorum, quos apostata Angelus ante lapsum, quasi in vestimento ornamenti sui affixos habuit: ad quorum comparationem, dum se clariorem cunctis aspexit, confestim intumuit, & cor suum ad superbiam eleuauit.

Ex Gregor. homil. 34. in Euang. & li. 32. Moral. c. 18.

14 descripsit.

Ezech. 28.

16 [15]Angeli semper in Deo gaudent, non in se:

15 Angeli boni.

malus verò ideò est diabolus, quia non quæ Dei, sed quæ sua sunt, requisiuit: Nulla autem maior iniquitas, quàm non in Deo, sed in se velle quempiam gloriari.[16]

16 Additur in quibusdam: bona autem præter ipsū optari.
Augustin. idem lib. 12. de ciuit. c. 1.

17 Angeli in verbo Dei cognoscunt omnia, antequã in re fiant: & quæ apud homines adhuc futura sunt, Angeli iam reuelante Deo, nouerunt: præuaricatores Angeli etiã sanctitate amissa, nõ tamen amiserunt viuacem creaturæ Angelicæ sensum: Triplici enim modo præsciẽtiæ acumine vigent;[17] scilicet, subtilitate naturæ, experiẽtia temporũ, reuelatione superiorũ potestatum.

17 id est,

18 Quoties Deus quocunque flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictæ apostatæ Angeli mittuntur: qui tamen diuina potestate coërcentur, ne tantum noceant, quantum cupiunt. Boni[18] autem Angeli ad ministerium salutis humanæ deputati sunt, vt curas administrent mundi, & regant[19] omnia iussu Dei, testante Apostolo: Non ne omnes, inquit, sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.

18 tamen.

19 omnia iussa Alias animas iussu.
Hebræor. 1.

19 Angeli corpora, in quibus hominibus apparent, de superno aëre sumunt, solidamque speciem ex cœlesti elemento induunt, per quam humanis obtutibus manifestiùs demonstrentur.

Augusti. lib. 15. de ciuitat. c. 23. & li. de mirab. sacræ scripturæ. lib 3. & Grego. li. 28. Moral. c. 2. Gregor. lib. Moral. 17. cap. 8.

20 Singulæ gentes præpositos Angelos habere creduntur, quod ostenditur testimonio Angeli Danieli loquentis: Ego (inquit) veni, vt[20] enun-

Daniel. 10.
20 nuntiarem.

ciarem tibi: sed princeps regni Persarum restitit mihi. Et post alia: Non est, qui me adiuuet, nisi Michael princeps [21] vester.

21 Item omnes homines Angelos habere probantur, loquente Domino in Euangelio: Amen dico vobis, quia Angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est. Vnde & Petrus in Act. Apost. cum pulsaret ianuam, dixerunt intus Apostoli: Non est Petrus, sed Angelus eius est.

21 *vester.* Augus. serm. 68. ad fratres in erem. Math. 18.

Act. 12.

22 Si Deum Angeli contuentur, & vident, cur Petrus Apostolus dixit: In quem desiderant Angeli Dei conspicere? [22] Iterum, si eum non contuentur, nec vident, quomodo iuxta sententiam Domini, Angeli eorum semper vident faciem patris qui in cœlis est? sed bene vtrumque est. Nã veraciter credimus, quòd [23] Deum & Angeli vident, & videre desiderant, & habent, & habere festinant, & amant, & amare nituntur. Si enim sic videre desiderant, vt [24] affectu desiderij non perfruantur, desiderium hoc necessitatem habet; necessitas ista pœnalis est: sed à beatis Angelis omnis pœna longè est, quia nunquam sine pęna & beatitudo conueniunt. Rursúm si eos dicimus Dei visione satiari, satietas fastidium habere solet; & scimus illos Dei visionem, quàm & desiderant, fastidire non posse: quid ergò est, nisi vt miro modo, simul vtrumque credamus, quia & desiderant, & satiantur? sed desiderant

Ex Gregor. tota sententia li. 18. Moral. c. 28.

22 *Item.* 1. Petr. 1.

Matth. 18.

23 *Deum Angeli, & vident & videre, sicut Gregor.*

24 *Omnes ec. effectu.*

sine labore, & satiantur sine fastidio. Ne enim sit in desiderio necessitas, desiderantes satiantur. Et iterum, ne sit in satietate fastidium; satiari desiderant. Vident ergò Angeli faciem patris per satietatem; sed quia satietas ista fastidium nescit, Angeli desiderant in eo ꝓspicere semper.

August. libr. 2. de Trinit.

23 Vbicunq; in scripturis sanctis, pro Deo Angelus ponitur, non pater, non Spiritus Sanctus: sed pro incarnationis dispensatione, solus filius intelligitur.

Gregor. libr. 27. Moral. cap. 8.
25 *inter se.*

24 Ante dominicæ incarnationis aduentum discordia inter Angelos, & homines fuit. Veniens autem Christus pacem [25] in se, & Angelis, & hominibus fecit. Eo quippe nato clamauerunt Angeli: In terra pax hominibus bonæ voluntatis. Per incarnationẽ igitur Christi non solùm Deo reconciliatus est homo, verum etiam pax inter homines, & Angelos reformata est. Discordia igitur ante aduentum Christi hominum, & Angelorum fuisse per id maximè agnoscitur, quod salutati in veteri testamento ab hominibus Angeli despiciũt se salutari ab eis, quod in nouo testamento à Ioanne factum non solùm reuerentèr Angelus non suscipit, verum etiam ne faciat, interdicit.

Apocalyp. 19. & 22.

25 Ob hoc homo in veteri testamẽto despicitur, nec re salutatur ab Angelo, eò quòd homo ad hunc modum transisset in Deum.

26 Suscipitur autem homo à Deo, & reuerentèr

salutatur

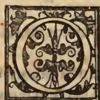
salutatur ab Angelo. Nam & Mariam Angelus Gabriel legitur salutasse; & Ioanni Angelum salutanti ab eodem Angelo dicitur; Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum. Per quod agnoscitur, per incarnationem dominicam pacem hominibus fuisse, & Angelis redditam.

Luc. 2.

Apocal. 19.

De homine.

C A P. XIII.

1

MNIA sub cœlo propter hominem facta sunt, homo autem propter se ipsum: inde & omnia per figuram ad eius similitudinē referuntur. Communia homini omnia naturalia esse cum omnibus rebus, quæ constant, & in homine omnia contineri, atque in eo omnium rerum naturam consistere patet. Vniuersitatis creaturæ homo, magna quædam portio est: tantoque gradu est cæteris excellentior, quantò imagini diuinæ vicinior. Quantùm cæteris creaturis præstet homo dignitate virtutis, ex ipsa reuerentia discitur creationis, dùm per omnia dixit Deus: Fiat, & facta sunt. Creare verò hominem cum quadam æterni consilij deliberatione voluit, dicens: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

Gregor. homil. 29. in Ascēsione Domini.

Gregor. lib. Moral. 9. cap. 36. & Augu. super Gen. in lib. imperfecto.
Genes. 1.

Genes.
1 *voluerit,*

Quia

[1] Qui. — ¹Quia enim boni sumus naturalitèr conditi, culpæ quodam modo meritò contrà naturam mali sumus effecti.

2 Sicut præsciuit Deus hominem peccaturum: ita & præsciuit qualitèr illum per suam gratiam repararet, qui suo arbitrio deperire potuisset.

3 Originaliter Adam, & Eua simul creati sunt, specialitèr verò, postea mulier de latere viri formata est. Paritèr ergò conditi sunt vterque, rationis ordine, non paritèr temporis vnitate. (Genes.)

4 Vir ad imaginē Dei factus est, mulier ad imaginem viri formata est: Vnde & illi lege naturæ subiecta est. (Ad Rom. 7. & ad Ephes.)

5 Item vir propter semetipsum factus est, mulier ad adiutorium viri creata est. (1. ad Corint. 11. Genes. 2.)

6 Homo propter peccatum tunc traditus est Diabolo, quando audiuit: Terra es, & in terram ibis. Tunc enim dictum est & Diabolo: Terram māducabis. Vnde & Propheta ait serpenti: Puluis est panis eius. Serpēs enim Diabolus est: puluis, impij: & ipsi sunt cibus Diaboli. (Gene. 2. — Esai. 65.)

7 Quia praua volūtate ad ima collabimur, rectè ad benè agendū cum labore consurgimus: quod non ita esset, si delectario flagitium primorum hominum non persuasisset, quibus ad benè viuendum tantùm velle sufficeret; & sine difficultate statim actio obtemperaret.

8 Diuisio, & pugna vt sit in hominis animo, pęna peccati est, ex primo homine in omnes eius (Augusti. lib. 4 de ciuit. c. 15.)

filios

filios propagata, vt qui noluit cum Deo esse vnitus, esset in se ipso diuisus: & qui imperanti Domino noluit esse subiectus, fieret sibimetipsi rebellis, atque contrarius. Vnde nec sibi poterit subiugari, si priùs Deo non fuerit subiugatus: sibiquè seruiet nolens, qui Deo noluit volens.

9 Quàm variè per diuersa humanum [3] defluxerit genus, dum se ab vna stabili semperquè manente diuinitatis soliditate subtraxit. Nam dum opus quodlibet appetit, quasi ibi iam requiem mentis infigit. Sed dum ei non sufficit, mutata intentione ad alias atq; alias actiones transit: dum que per diuersa requiem solidam quærit, nec inuenit, in labore miser, & varietate viuit, & vacuus à requie manet. Quamuis eadem mutabilitas non sit homini concreata, sed pro merito primæ præuaricationis illi accessit; iam tamen naturalis facta, quia originalitèr à primo homine, sicut & mors in omnes homines transit.

[3] *defluxit.* Gregor. 26. Moral. c.36. & cap.11. & 17.

De Anima cæterisq; sensibus.

CAP. XIIII.

Ex Augusti. de spiritu & anima.

1 ITA corporis, anima: vita animæ, Deus: Et sicut corpus mortuū est sine anima; ita anima mortua est sine Deo.

2 Anima hominis, non est homo: sed corpus,

quod

quod ex humo factum est, id tantum homo est. In habitando autem in corpore anima ex [1] ipsa participatione carnis, hominis nomen accepit: sicut Apostolus, interiorem hominem dicit animam; non carnem conditam esse ad Dei imaginem. Malè ergo à quibusdam creditur animā hominis esse corpoream, quæ per id ad Dei imaginem facta est, vt si non incommutabilis, vt Deus, esset tamen incorporea vt Deus existeret.

1 ipso participio.

2 ad Corint. 4. & ad Eph. 4. & ad Coll. 3.

3 Sicut Angeli, ita & animæ habent initium, finem verò nullum. Nam quædam in rebus temporalia sunt, quædam perpetúa, quædam verò sempiterna. Temporalia sunt quibus inest ortus, & obitus. Perpetua, quibus ortus, non terminus. Sempiterna, quibus, nec ortus, nec terminus.

4 Animam non esse partem diuinæ substantiæ, vel naturæ; nec esse eam priusquam corpori misceatur, constat; sed tunc eam creari, quando & corpus creatur, cui admisceri videtur. Philosophorū sententiæ dicunt esse animam, priusquam nascatur in corpore. Quod verum esse nullis approbatur indicijs. Nam vtrum antea fuissemus, nec ipsi nouimus, nec quis hominum dicat, habemus. Non est ergò quærendum, qđ quærendo magis est irridendum.

5 Gentiles & hæretici de anima disputare conantur, sed quomodo de illa aliquid rectè sentire possunt, qui auctorem, ad cuius imaginem

facta

facta est, non nouerunt? Et ideò multa errore digna dixerunt.

6 Mutabilis est anima, non localitèr, sed temporalitèr suis affectionibus. Corpus autem & loco & tempore mutabile est: quia & tẽpore [2]mutatur, & loco variatur. Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est, ad animam mutabilitas cogitationum. Quæ varietas malæ motionis tũc menti inhæsit, quando ab æternorum contemplatione primus homo recedens in illo stare noluit, à quo male recessit; & iusta damnatione inconstans, per rerum raptus varietatem defluxit. Gregor. lib. 25. Moral. c. 3. & Augusti ni de veræ vitæ cognitione. cap. 5. 2 mouetur.

7 Multum ex sua natura splendorem possidet anima, sed fuscatur commixtione carnis, qua [3]detinetur inclusa. Ex eius enim parte vertitur ad peccandi infirmitatem, Salomone docente: Corpus [4]quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena [5]habitatio sensum multa cogitantem. 3 retinetur. Sapient. 9. 4 corruptibile. 5 inhabitatio.

De sensibus carnis.

CAP. XV.

1 NON virtute, non sensu corpóris: sed ratione mentis excellimus animalibus cæteris.

2 Pro rebus corporis vtendis sufficit sensus carnis, non pro spiritualibus capiendis. Ex Augusti. lib. cõfess. 10. c. 35.

Illecti autem homines vsu corporearum rerum nihil putant [1]aliud esse, [2]præter quod carnis sensu concipiunt. Sicut præcellunt sibi corporei sensus diuersitate locorum: [3]ita sibimet virtute sentiendi præcellunt. Nam sicut præstantior est odoratus sapore, & positione loci, & sentiendi longinquitate: sic auris odoratu. Longiùs enim audimus, quàm odoramus: & sic oculi, auribus: longiùs enim videmus, quàm audimus. Animus autem & loco, & merito, his vniuersis sensibus superfertur. In arce enim capitis cõstitutus, quod illi corporalitèr non attingunt, iste intellectualitèr contuetur. Amplius [4]excellit oculorum sensus cæteris sensibus: quãdoquidem quæ ad aliòs pertinent sensus [5]inde dicamus, veluti cum dicimus: Vide, quomodo sonat; vide, quomodo sapit. &c.

3 Quemadmodum oculus, ita & animus cætera videt, [6]sese non intuetur. Aliarum enim rerum origines, species, & magnitudines perspicit; de se autem tanta veri ignorantia inficitur, vt in his omnibus nihil [7]incertius contempletur.

4 Homo, qui miraris syderum altitudinem, & maris profunditatem, animi tui abyssum intra, & mirare si potes. Multa cogitantes sine sensu carnis, & sine imaginibus viuis, animo tantum cernentes intuemur, memoriaq; mentis [8]ibi eas figente, tenemus. Multa quoq; intelligimus sensu, quæ lingua explere non possumus.

1 aliter.
2 præterquam quod.
3 ita sibimet ipsis virtutes sentiendi. Nam.
4 excedit.
5 vnde.
6 sed se:
7 certum.
Augusti. cõfess. 10. c. 8.
8 mẽte sibi eas figente.

5 Innoxios esse infantes opere, nō esse innoxios cogitatione, quia motum, quem gerunt mente, non dum possunt explere opere:ac per hoc in illis ætas est imbecillis, non animus. Ad nutūm enim voluntatis nondum obtemperat illis fragilitas corporis; nec adeò opere nocere possunt, sicut cogitatione mouentur.

6 Ex causa vocabulum sortita est cogitatio. Cogendo enim, [9]animā reminisci quod memoriæ commendatum est, dicitur cogitatio. Rerum omnium thesaurus, memoria est. Ipsa est enim custos rebus inuentis, ipsa cogitatis: de qua ad liquidum difficile est aliquē disputare, quia grandis eius perplexitas est, & animus ipse est. *9 animum.*

7 Imago à sensibus corporis remota, suæ speciei similitudinem relinquit in memoria: beatitudinem autem non per imagines sicut cætera, sed sicut gaudium sine imagine reminiscimur. Dum obliuionem [10] rememoramus, non per se ipsam adest. Quod si per se ipsam adesset, vtique non obliuisceremur. Ex Augusti. libr. 10. confess. c. 21. *10 memoramur.*

8 Communem hominis, animaliumq; esse memoriam, nullum autem animalibus irrationabilibus intellectum inesse, nisi homini tantùm prædito ratione. Cæteris enim in ipsa qualitate considerationis suæ, sensus carnis, non intelligentia mentis est.

De Christo.

CAP. XVI.

Ex Gregor. li. Moral. 29. c. 1.

1 FILII Dei perfecta natiuitas, nec cępit esse, nec desijt: ne præterita sit, si desijt, & ne imperfecta sit, si adhuc fit: sed sit æterna, sic & perfecta, quatenus in ea natiuitate æternitas, & perfectio habeatur.

Ioann. c. 12.

2 Ex vtero virginis minor dicitur patre Christus, videlicet iuxta humanam assumptionem, non iuxta diuinitatem.

1 omnium.

2 omnium.

3 Christus & in forma serui seruus, & in serui [1] hominum Dominus. Christus in forma serui propter conceptionis excellentiam; Dominus est [2] hominum: quia & si suscepit carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione.

Ex Gregor. libro Moral. 18. c. 36. Augusti. lib. Medit. c. 16.

4 Mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus nequaquam alter in humanitate, alter in deitate est: sed in vtraque natura idem vnus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec posteà meritum vt Deus esset, accepit: sed Deus verbum manente incommutabili essentia, quæ illi cum patre, & Spiritu Sancto est coæterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua & impassibilis pati, immortalis mori, & æternus ante sæcula temporalis posset ostendi.

Media-

5 Mediator Dei, & hominum homo Chriſtus Ieſus, quamuis [3]aliud ex patre, aliud ex virgine, non tamen alius ex patre, alius ex virgine: ſed ipſe æternus ex patre, ipſe temporalis ex matre: ipſe qui fecit, ipſe qui factus eſt: ipſe de patre ſine matre, ipſe de matre ſine patre: ipſe conditoris templum, ipſe conditor templi: ipſe auctor operis, ipſe opus auctoris: manens vnus de vtroque, & in vtraque natura; nec naturæ copulatione confuſus, nec naturæ diſtinctione geminatus.

Ex Gregor. vbi ſupra.
3 *aliud ſit ex*

6 Ideò Deus in homine venit, quia per ſe ipſum ab hominibus cognoſci non potuit. Sed vnde nobis [4]conſuluit, inde deſpectionem tulit: quia infirmitatem, quam pro nobis ſuſcepit, homo ſuperbus deſpexit. Ob hoc infirma, & ſtulta mundi elegit, vt fortia & ſapientiora, per quæ non cognoſcebatur, confunderet.

Ex Gregor. 29. Mora. c. 11
4 *conſulit.*
1. ad Corint. 1.

7 Sicut cibum fortem inualidus infans capere non poteſt, niſi à matre prius editus, in lactis ſuccum vertatur, vt [5]quod in cibo non potuit vti, ſugendo potetur in lacte per carnem: ita & nos, dum eſſemus infirmi ad conſpiciendam verbi æternitatem, factum eſt ipſum verbum caro, vt enutriti per carnem, fortioreſque effecti, cibum [6]ſolidum, ideſt, [7]verbum Domini cum patre ſempiternum contemplando, vt Angeli ſatiemur.

5 *qua.*
6 *validum.*
7 *verum Dei.*

8 Prima Dei dona eſſe, quibus nos nobis reos

eſſe

esse ostendit. Qui dum iaceremus sub reatu culpæ, iustos nos esse credebamus. Venit medicus, patefecit vulnus, composuit semetipsum, & de sua morte nobis medicinam aptauit, vt nō esset ostensor tantùm vulneris, sed & sanator.

Matth.15.
9 Primùm ad Israël venit Christus, sicut & ait: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël. Ad populum enim Israël prius venit, sed quod non essent credituri, Propheta non tacuit dicens. Primus ad Sion dicet; adsum: & Hierusalem Euangelistam dabo; & vidi, & non erat neq; extitit quisquam qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum. Sed quia ad gentes transiuit, sequitur: Ecce seruus meus suscipiam eum, electus meus complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.

Esai.41.

Esai.42.

Ex Gregor. lib Mora.33. c.10.
10 Quamuis ordinē nostræ liberationis nescierit diabolus, sciuit tamen quod pro saluatione hominum Christus aduenit: sed quod sua idem nos morte redimeret, ignorauit: vnde & eum occîdit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanum genus sciisset, non eum vtique peremisset.

Grego. ibid.
11 Quòd nouerit Diabolus pro salute humani generis Christum venisse, Euangelij testimonio docetur; quem vt vidit, cognoscendo pertimuit, dicens: Quid nobis & tibi fili Dei? venisti ante tempus perdere nos.

12 Christus, sicut peccatum, quod pœna dignum est, non admisit; ita pœnam peccati nostri suscepit: vt per indebitam pœnam suam, debitam ablueret culpam nostram: vt per hoc amitteret Diabolus, qui reos tenebat, dum vnũ interfecit, qui nihil peccati [8]admiserat. Ideoq; quos quasi iustè tenuit, amisit: quia iniustè redemptorem nostrum occidit.

Grego lib. 3. Moral. c. 11.

8 *commiserat.*

13 Illusus est Diabolus morte Domini, quasi auis. Nam ostensa Christus suæ carnis mortalitate, quam interimendã ille appetebat, abscondit diuinitatem; vt laqueum quo eum velut auem improuidam prudenti irretiret decipula. Nam si innoxius Christus non occideretur, homo Diabolo addictus per præuaricationem non absolueretur.

14 Diabolus dum in Christo carnem humanitatis impetit, quæ patebat, quasi hamo diuinitate eius captus est, quæ latebat. Est enim in Christo hamus, diuinitas: esca autem caro: linea genealogia, quæ ex Euangelio recitatur: Tenens verò hanc lineam Deus pater est; de quo Apostolus: Caput Christi Deus. Et Lucas lineam generationis Christi ab imis ad sũma contexens inchoat à Ioseph, & consummat in Deum, dicens: Qui fuit Heli, & perficiens lineam generis, ait: Qui fuit Dei.

Ex Gregor. lib. Mora. 33. c. 10.

1. ad Corint. 11.

Luc. 1.

15 [9]Ideò Dominus in inferno descendit, vt his qui ab eo non pœnaliter detinebantur, viam ape

9 *idcircò.*

riret reuertendi ad cœlos; iuxta testimonium Isaiæ dicentis: Posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, [10]cum in infernum descendens, sanctis iter ad cœlos reuertendi monstrauit.

Isai.c.51.

10 quando.

16 Sancti ex tempore resurrectionis Christi, statim vt de corpore exeunt, mox ad cœlestem habitationem ascendunt, quod antiquis patribus non dabatur. Nam ante aduentum Saluatoris, quanquam sine pœna supplicij; tamen non in cœlo, sed in inferno Sanctorum animę tenebantur: pro quibus absoluendis Dominus in infernum descendit.

Ex Gregor. lib. Moral. 4. c.33.

17 Christus in cœlum ascẽdens, discessit quidem carne, sed præsens est maiestate, secundum illud, quod ipse ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. [11]

18 Sed & Christus ad dexteram patris, non vt dexteram corpoream habeat pater: sed dextera patris beatitudo est, sicut sinistra miseria.

Matth.28.

Hæc in editis sunt sed in nostris M.ss. desiderantur.

11 Vbi forsitan percunctatur quispiam quid sit, quod legitur: Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo. Quomodo promittitur hominibus cælorum ascensio, & magis dum ipse dicat: Pater volo, vt vbi sum ego, & ipsi sint mecum, si tantum ipse, solus ascendit in cælum? Sed si membra coniunxeris capiti, vnus in se, & in nobis Christus. Rectè ergò & ipse ascendit solus, quia & nos in ipso ascensuri sumus.

De

De Sancto Spiritu.

CAP. XVII.

1 PIRITVS Sanctus creator est, sicut pater, & verbum, testante Propheta: Spiritus Domini fecit me, & spiraculum omnipotentis viuificauit me. Ex Augusti. in episto. ad Donatū 106. Iob 33.

2 Spiritus Sanctus patris, & filij est: & inde vnū sunt pater; & filius: quia nihil habet pater, quod non habet filius. Non enim res vna, & duorum consubstantialis poterit simul ab eis procedere, & simul inesse, nisi vnū fuerit, à quibus procedit.

3 Spiritus Sancti pignus accepit Ecclesia; vt per eum in vno corpore vnum fierent credentes, per quem pater, & filius vnum essentialitèr sunt, ipso Saluatore ad Patrem dicente: Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ioan. 17.

4 Christus non tantum à patre, sed etiam à Spiritu Sancto se missum testatur, dicente Propheta: Accedite ad me, & audite hoc: Non à principio in abscondito locutus [1]sum ex tempore, antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus misit me, & spiritus eius. Esai 48. [1] sum vobis.

5 Spiritus Sanctus, pro eo quod consolator sit, paraclêtus nuncupatur. Nam latinè paraclêsis, consolatio dicitur. Et re vera dum dona sacramentorum distribuit, consolationē animæ præ-

bet. Credo equidem, quod magnam lætitiam sentit, qui aliquid, reuelante spiritu, [2]didicit.

2 discit.

Ex Gregor. lib. 24. Mora. c. 10.

3 distribuuntur.

Ioan. 1

6 Donum Sancti Spiritus in membris Ecclesiæ sigillatim diuiditur; & in singulis singula dona [3]tribuuntur. Christus autem omnem plenitudinem gratiarum habuit, de quo ita legitur: Plenus gratia, & veritate. In Christo ergò omnis plenitudo gratiarum est; Nam singulis electis, singula dona tribuuntur.

Pau. 1. ad Corinth. 12. ad Galat.

7 In Spiritu Sancto omnis gratia donorum consistit. Ipse enim, prout vult, gratiarum dona largitur, alijs dans sermonem sapientiæ, alijs fidem: atque ita vnicuique virtute Spiritu Sancti diuisio gratiarum tribuitur, & in omnibus idem vnus habetur. Ipse enim etiam ineffabilia docet, quæ proferre humanus sermo non potest.

4 & Patriarchæ,

Ioel. 2.

8 Ante aduentum Domini tantùm Prophetæ, [4]& pauci ex omni populo iusti, donum Sancti Spiritus merebantur: post aduentum autem Domini Spiritus Sanctus cunctis est credentibus distributus: iuxta quod per Prophetam Dominus loquitur; dicens: Et erit in nouissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Cunctis enim nunc gentibus gratia Sancti Spiritus tradita est, neque in paucis, vt in populo Israël, sed in omni credentium multitudine Spiritus Sancti gratia manet.

5 sed & reprobis.

9 Aliquando non dignis, [5]& reprobis dona

Spiritus

Spiritus Sancti conferuntur, sicut Saulo data est prophetia, & Balaam. Vnde & multi in fine dicturi sunt: Domine virtutes in tuo nomine fecimus, quibus dicturus est Dominus: Nescio vos vnde estis.

Ex Gregor. lib.7. Moral. c.1. 1. Reg. 10. Num.22. Matth.7. Luc.13.

10 Christi aduentum non tantum plebis Iudeç, sancti prophetantes expectauerunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque Sanctos viros prophetiæ donum habentes; quibus per Spiritum Sanctum Christus reuelabatur, & a quibus eius expectabatur aduentus, sicut Iob, sicut Balaam: qui Christi vtique prædicauerunt aduentum.

11 Conuersio gentium veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat, vt fieret: & iam tunc à Sanctis Prophetis occultè per Spiritum Sanctum prædicabatur aduentus Christi, sicut dicit Propheta: Cum appropinquauerint anni cognosceris, dum aduenerit tempus, ostenderis. Nunc verò reuelatum patet, quod tunc carnalibus latebat, spiritualibus verò notum erat, nondum tamen manifestè dicebatur, eò quòd tempus ostensionis non esset.

De lege.

CAP. XVIII.

1 VIA per quam itur ad Chriſtũ, lex eſt; per quam vadunt ad [1]eum hi, qui, vt eſt, intelligunt [2]eam.

2 Sanctarum ſcripturarum altitudo, quaſi mõtes paſcuæ ſunt: ad quos dum quiſq; iuſtorum conſcẽdit, ſe paſcuæ indeficientis refectioné inueniſſe cõgaudet.

3 In ſcripturis ſanctis, quaſi in montibus excelſis, & viri perfecti habent ſublimia intelligentiæ, quibus greſſus contemplationis, quaſi cerui erigant: & ſimplices quaſi parua animalia inueniunt modicos intellectus, ad quos humiles ipſi refugiant.

4 Scriptura ſacra infirmis, & ſenſu paruulis, ſecundum hiſtoriam humilis videtur in verbis: cum excellentioribus autem viris altius incedit, dum eis ſua myſteria pandit: ac per hoc vtriſque manet communis, & paruulis, & perfectis.

5 Scriptura ſacra pro vniuſcuiuſquè lectoris intelligentia variatur, ſicut manna, quod populo veteri pro ſingulorum delectatione variũ dabat ſaporem. [3]Iuxta ſenſuum capacitatem ſingulis ſermo [4]Domini congruit. Et dum ſit pro vnius cuiuſque intellectu diuerſus, in ſe tamen permanet vnus.

1 *Deum.*

2 *eum.*

Ex Gregor. lib. 30. Mora. c. 29.

Grego. lib. 1. Moral. c. 21. & Auguſtin. lib. 1. ſuper Geneſ. ad literam c. vltimo.

Grego. lib. 1. ſuper Ezech. homil. 6. & lib. 31. Mora. c. 12.

3 *ſenſus enim capacitate.*

4 *dominicus.*

Ideo

6 Ideo in libris ſanctis quædam obſcura, quædam aperta reperiuntur; vt intellectus lectoris, & ſtudium augeatur. Nam ſi cuncta paterent, ſtatim intellecta vileſcerent. Rursùs ſi cuncta clauſa exiſterent, confeſtim diffidentiam gignerent. Ne ergò de obſcuris deſperatio fiat, ea quæ manifeſta ſunt, ſatiant, & ne de intellectis faſtidium exiſtat, ea quæ clauſa ſunt, deſiderium excitant. Nam pleraque quantò magis latent, tantò magis [5]deſiderium præbent.

Grego. lib. 1. Moral. c. 21.

5 exercitium.

7 In ſcripturis ſanctis ſæpe ea, quæ futura ſunt, quaſi facta narrantur; ſicut eſt illud: Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto. Sed cur futura quaſi præterita ſcribuntur, niſi quia ea, quæ adhuc facienda ſunt in opere, iam facta ſunt in diuina prædeſtinatione? Nobis igitur temporaliter accidunt, quæ illà conditore [6]omnibus ſine tēpore prouidentur.

Ex Gregor. Moral. li. 34. c. 7.

Pſal 68.

6 omnium.

8 Propterea [7]Propheta rerum futurarum geſta præſentibus miſcet rebus, vt ita credantur illa futura, quemadmodum iſta cernuntur eſſe completa. More enim ſuo per præſentia, de futuris loquitur: ſicut in perſona Ieruſalem de Eccleſia: Et ſicut in perſona Effraim de hæreticis.

7 prophetia.

9 Pro factis diuinis plerumque & dicta ponuntur; idcirco, quia non operatione manuum Deus, ſed dicendi imperio operatur; ſicut ſcriptum eſt: Dixit, & facta ſunt: mandauit, & creata ſunt.

Pſal. 32.

10 Quod in ſcripturis ſacris vna bis repetitur

sententia, aut confirmationis causa est, aut mysterij: sicut lex, & gratia: sicut initium, & perfectio: sicut bonum, & melius.

11 Lex diuina tribus distinguitur partibus, historia, præceptis, & [8]prophetia. Historia est in his, quæ gesta sunt. Præcepta, in his, quæ iussa sunt. Prophetia in his, quæ futura pronunciata sunt.

12 Lex diuina triplici sentienda est modo. Primò, vt historicè: Secundò, vt tropologicè: Tertiò, vt mysticè intelligatur. Historicè namque iuxta literam: tropologicè; iuxta moralem [9]sententiam: mysticè, iuxta spiritalem intelligentiam. Ergò sic historicè oportet fidem tenere, vt eam & moralitèr debeamus interpretari, & spiritalitèr intelligere.

13 [10]Tria, & septem præcepta sunt; sed tria ad amorem Dei pertinent, septem ad homines. Illa tria, quæ [11]ad amorem Dei pertinent, in vna tabula scripta fuerunt, reliqua septem in secunda. In prima tabula trium mandatorum hoc primũ est: Diliges Dominum Deum tuum. In secunda: Honora patrem tuum, & matrem. Hinc est, quod Saluator scribæ interroganti, quod præceptum est primum in lege? ait: Audi Israël; Dominus Deus tuus Deus vnus est, hoc primum est. Secundum verò simile est huic; Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Vnum namque præceptum de prima tabula dixit, quod ad Dei

8 *prophetiis.*

9 *scientiam.*

10 *decem præcepta sunt.* Ex Augusti. lib. de decem chordis, c. 5.

11 *ad Deum.*

Matth. 28.

pertinet amorem; alterum verò de alia tabula, quod ad hominis pertinet dilectionem.

De Ecclesia & hæresibus.

CAP. XIX.

1 EMINA est Ecclesiæ pulchritudo: vna, quam hic benè viuendo consequitur: altera, per quã illic ex retributione glorificabitur. Ex D. Greg. Moral. lib. 9. c. 9.

2 Ecclesiæ propter Christum geminæ tribulationes existunt: idest, siue quas à paganis pertulit in martyribus: siue quas ab hæreticis perfert in diuersis concertationibus. Vtrasque autem per gratiam Dei exsuperat, partim ferendo, partim resistendo. Gregor. ibid.

3 Sancta Ecclesia catholica, sicut malè viuentes in se patientèr tolerat: ita malè credentes à se repellit.

4 Sancta Ecclesia contra gentilium, atque hæreticorum [1]pertinaciam summoperè sapiẽtiam, & patientiam opponere studet: sed exercetur eius sapientia, cùm tentatur verbis: exercetur patientia, cum tentatur gladijs. Nunc enim persecutionibus appetitur, nunc falsis assertionibus lacessitur. Apud Greg. lib. 18. Mora. c. 1. & 19. c. 8. [1] *pervicaciam.*

5 Causa prauitatis hæreticæ, doctrinis est pro- Ex Greg. li. 7. epist. ad Anast.

pagata Ecclesia; nam antea simplici tantum fide vigebat. Hæreticorum igitur occasione propagati sunt doctores in fide: & per acumina hæresum Ecclesiæ magistri creuerunt. Nam tunc clariùs manifestatur veritatis assertio, quando patuerit qualibet dissensio.

6 Sancta Ecclesia ideò dicitur Catholica, pro eo quod vniuersalitèr per omnem fit mundum diffusa. Nam hæreticorum Ecclesiæ in partibus mundi coarctátur: hæc verò in toto orbe diffusa expanditur: Paulo attestante Apostolo: Gratias (inquit) ago Deo meo, pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo: Hæreses autem in aliquo angulo [2]mundi, aut in vna [3]prouincia inueniuntur versari. Ecclesia verò catholica, sicut per totum mundum extenditur; ita & omnium [4]gentilium societate construitur.

Ad Rom. 1.

2 mundi sunt.

3 gente.

4 gentium.

7 Qui sunt hæretici, nisi qui relicta Dei Ecclesia priuatas elegerunt societates? de quibus Dominus dicit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

Ierem. 2.

8 Causa hæresis ob quam rem fit ad exercitationem fidei. Via verò per quam fit, obscuritas est diuinarum scripturarum, in qua caligantes hæretici aliud, quàm se res habeat, intelligunt: nec esse possunt, [5]quia id ipsum quod existunt,

5 quia id ipsũ quod existunt hæreses iam non sunt, malè enim sentiendo essentiam nõ acquirunt.

hæreſes iam non ſunt. Malè enim ſentiendum eſſe iam deſierunt, ad nihilum enim tendunt.

9 Hæretici ingenti ſtudio mendacia ſua diſcũt, & labore vehementi, ne in vnitatem Eccleſiæ veniant, decertant: de quibus per Prophetam congruè dicitur; Docuerunt linguam ſuam loqui mendacium, & vt iniquè agerent, laborauerunt. Ierem. 9.

10 Dũ viciſſim hæretici mutuo ſe lacerant, quando alterutrum [6]ſe in proprias ſectas inducunt: ſic tamen inuicèm ſeſe collidunt, vt contra Eccleſiã pari erroris ſpiritu decertent. Et qui [7]inuicem diuiſi ſunt, in aduerſitate Eccleſiæ ſimul exiſtunt [8]vniti: eiſque, qui, pro eo quòd tantùm valeant hæreſes, videntur habere veritatem, hoc reſpondendum eſt: Non ideò ſaluti præponendi ſunt morbi, quia plerumquè ita generalitèr mundum occupant, vt parum ſaluti [9]loci relinquant.

6 ſeſe. 7 abinuicem. 8 vni. 9 locum.

De hæreticis:

CAP. XX.

1 NON poſſe hæreticos habere veniam, niſi per Eccleſiam catholicam conſtat: ſicut & amici Iob non per ſe placare [1]Deum potuerunt, niſi pro eis Iob ſacrificium obtuliſſet. Ex D. Greg. lib. 35. Mora. c. 5.

1 ſibi Deum.

2 Opera bona, quæ hæretici faciunt, & iuſtitia Auguſtin. de fide ad Petrum.

illorũ, nihil eis ꝓdest, testante Domino per Esaiam: Quia mei oblitus es; ecce ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderũt tibi.

Esai.c.57.

3 Hæretici, quamuis legẽ; & Prophetas adimpleant, ex eo tamen quod Catholici non sunt, non est Deus in eorum conuentibus, ipso Domino [2] testante: Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istũ. Eijce eos à facie mea, & egrediantur. Per Moysem quippe, & Samuelem, legem accipe, & Prophetas: quos quamuis hæretici opere implere [3] contendant, propter erroris tamen impietatem a vultu Dei proijciuntur, & à iustorum cœtibus separantur.

2 attestante. Ierem. 15.

3 contendunt.

4 Paganus & hæreticus ille, [4] quia nunquam fuit cum Dei populo: iste, quia recessit à Dei populo. Vterque recedentes à Christo ad Diaboli pertinent corpus.

4 qui

5 Qui ab idolatria ad iudaismum, vel hæresim transeunt, iuxta Prophetam, de malo ad malum egressi sunt, & Dominum non cognouerunt: quia de infidelitatis errore in errorem alium transierunt.

Cyprian. de vnitate Eccl. August. li. 18. de ciuit. Dei. c. 5. Ierem. 9.

6 Cuius doctrinam quisque sequitur, huius & filius nuncupatur; sicut & per Prophetã: Amorræum patrem & Gethæam matrem esse Israël Dominus dicit, non vtiquè nascendo, sed imitando. Sic & in meliorem partem filij Dei nuncupantur, qui præcepta Dei custodiunt. Vnde & nos,

Ezech. 16.

Paul. ad Ro. 8.

nos, non natura, sed adoptione clamamus [5]dicentes: Pater noster, qui es in cœlis. 5 Dei.

7 Non solum tantùm natiuitate, sed etiam imitatione filios posse alicuius vocari. Nam Iudæi secundum carnem filij Abrahæ, secundum vero [6]conuersationem filij Diaboli nuncupantur: ac per hoc illi sunt semen Abrahæ, qui eius imitātur fidem, non qui ex eius generati sunt carne.

Matth. 3. Ioan. 8. Actor. 13.

6 conuersionem.

8 [7]De errore auctoris trahitur à quibusdam & nomen, & culpa: vt ipsius vocabulo censeatur, cuius & errorem insequitur, sicut Ecclesiæ [8]Pergami in Apocalypsi dicitur: Habes tenentes doctrinam Balaam, & Iezabel. Doctrinam igitur Balaam dicitur habere, propter imitationem nō propter præsentiam corporalem.

7 de erroris auctore. Isidorus lib. etym. 8. c. 5. 8 Perga. & Thyatira in Apocal. Habes illic, &c. Apocal. 2.

De gentilibus.

CAP. XXI.

1 PHILOSOPHI gentium, non sicut oportet, Deum quærentes, in Angelos [1]inciderunt præuaricatores: factusque est illis mediator diabolus ad mortem, sicut nobis Christus ad vitam.

Gregor. lib. Moral. 25. c. 12.

1 ceciderunt.

2 Multum mundi Philosophi prædicantur in dimensione temporum, cursuque syderum, ac discussione elementorum; & tamen hoc non nisi

 à Deo

à Deo habuerunt. Volando enim [2]supernè, vt aues aërem; & [3]mergentes in profundũ, vt pisces mare; & vt pecora gradientes, terram descripserunt: verum tamen tota mẽte auctorem eorum intelligere noluerunt.

2 soperbè.

3 immergẽtes, demergentes.

3 Quare non possunt animalia bruta interrogare? quia nesciunt ratiocinare. Ideò non dissimiles gentiles homines animalibus extiterunt; qui talia non considerantes, & ipsa amplius diligentes vsque ad eorum cultum euanuerunt.

Ad. Rom. 1. euanuerũt in cogitationibus.

4 Via Christus est: siquis in ea non graditur, nõ est quo modo veniat ad Deum. Philosophi autem mundi vtique Deum cognouerunt, sed quia displicuit illis humilitas Christi, in inuio transierunt, & non in via. Ideoque euanescentes gloriam Dei in mendacium mutauerunt: & rectitudinem viæ relinquentes, in anfractibus inciderunt [4]errorum.

Psal. 6. Ro. 1.

4 erroris.

5 Primùm vnicuique est scire, quid appetat: secundum vero est, vt id quod appetit, apprehendat: Imperfecta quippe sapientia est, quò tendas scire: & nescire iter, per quod expediat, ire. Quid enim prodest, siquis famis tempore vbertatis regionem videat; & viam per quam ad illam pergat, ignorat? ecce patriam quisque quęrit, sed qui viam perdidit, errando graditur, non proficiendo quantòque plus ambulat, tantò magis ab eo, quod quærit elongatur.

6 Qui viam regiam, hoc est, Christum deserit;

& si videat veritatem, à longè videt: quia nisi per viam, non est, quomodo ad eam appropinquet. Quod si gradiens per desertum, leonem incurrerit, semetipsum redarguat, dum in Diaboli faucibus hæserit.

De differentia testamentorum.

CAP. XXII.

1 VIDAM hæretici ideò non recipiunt vetus testamentum, pro eo quòd aliud in tẽpore prisco, aliud agatur in nouo. Non intelligentes quod Deus quid cuique cõgruerit tempori [1]incognita quadam distributione concesserit: sicut in lege imperat nuptias; in Euangelio virginitatem commendat: in lege oculum pro oculo auferre; in Euangelio alteram prębere percutienti maxillam. Sed illa pro tempore fragili populo, ista verò perfecto: vtrique tamen pro tempore suaquęque conuenientia commodans. Et tamen pro ista mutatione non est credendus Deus mutabilis, sed potius inde admirabilis prædicandus est: quia manens incommutabilis, quid cuique (vt diximus) tempori commodum fuit, magna cum distributione concessit.

Augusti. lib. confes. 3. c. 7. & quinto sermone de aduentu.

1 magna.

Deuter. 25. Matth. 19. Deuter. 19.

Matth. 5.

2 Sub veteri testamento minoris culpæ erant

peccata

peccata; quia in eo non ipsa veritas, sed vmbra veritatis aderat. Nam in testamento nouo præceptis altioribus veritate manifesta facta quædã, quæ in illo populo vmbræ veritatis deseruierant, deserenda nobis præcipiuntur. Illic enim fornicatio, & retributio iniuriæ permissa sunt, nec nocebant; in testamento autem nouo graui animaduersione damnantur, si admittantur.

De symbolo, & oratione.

CAP. XXIII.

1 FIDEI symbolũ, & dominica oratio pro tota lege paruulis Ecclesię ad cœlorum regna sufficit capessenda. Omnis enim latitudo scripturarum in eâdem oratione dominica, & symboli breuitate concluditur. Vnde & Propheta Esaias dicit: Abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum, super vniuersam terram: Attendite, & audite eloquium meum. Sed hæc abbreuiatio, aut illud intelligitur, quod Dominus dicit: Omnem legem, & Prophetas in duobus præceptis dilectionis Dei, & proximi pendere: aut propter ipsam orationem dominicam, vel symboli breuitatem, in quibus (vt prędictum est) omnem [1]scripturæ coarctari cernimus latitudinem.

Esai.c.10.

1 scripturarum

De

De baptiſmo & communione.

CAP. XXIIII.

1 OLAM Eccleſiam catholicam habere baptiſmũ ad ſalutem Zacharias Propheta teſtat. In die (inquit) illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus in Ieruſalem, in ablutionem peccatoris, & menſtruatæ. Domus quippe Dauid, & Ieruſalem Chriſti Eccleſia eſt, in qua manat fons in ablutionem peccatorum. Hæretici autem id ſolum imaginaria oſtentatione faciunt, ideoq́ue illis baptiſmus non ad remiſſionem peccatorum, ſed ad ſupplicij teſtimonium datur. Zachar.c.13.

2 Pro ſolo reatu originali luunt in inferno nupèr nati infantuli pœnas, ſi renouati per lauacrũ nõ fuerint. Proinde Adæ cauſa nuper natus infans, ſi non regeneratur, damnatur, quia [1]originis noxietate perimitur. 1 originali.

3 Cùr paruuli peccato originali carentes per baptiſmum, & nec dum proprium habentes delictum, à beſtijs, pœniſq́ue cæteris laniantur. Hæc igitur cauſa eſt. Baptiſmus enim à pœna æterna, non à præſentis vitæ ſupplicio liberat. Quòd ſi a pœna præſenti homines liberarentur per baptiſmum, ipſum putarent baptiſmi præmium, non illud æternum. Ergò ſoluto reatu

peccati,

peccati, manet tamen quædam temporalis pœna; vt illa vita feruentius requiratur, quæ erit à pœnis omnibus aliena.

4 Nullus negat fidelium etiam post baptismũ, quo peccata delentur, quotidie quandiu in isto sæculo sumus, ad Deum nos debere conuerti. Quod quamuis sine intermissione sit quotidiè agendum, nunquam tamen fecisse sufficiet.

De consecr. D.4.c.qui in maternis.

5 Qui in maternis vteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt; quia qui natus adhuc secundum Adam nõ est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit, quem generatio non præcessit.

Psalm 39.ibi Gregor.

6 Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiæ viuunt, sed fidem, quam verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: Multiplicati sunt super numerum, vt subaudias in regno prædestinatorum.

De consecr. D.2 cap Qui scelerate.

7 Qui scelerate viuunt in Ecclesia, & communicare non desinunt, putantes se tali communione mundari: discant nihil ad emendationem proficere sibi, dicente Propheta: Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas? & Apostolus: Probet, inquit, se ipsum homo & sic de pane illo edat, & de calice bibat.

Ierem. 11.

1.Corint.11.

De septem regulis.

CAP. XXV.

1 SEPTEM esse, inter [1]cætera, regulas locutionum sanctarum scripturarum quidam sapientes dixerunt. 1 *cæteras.*

2 Prima regula est de Domino, & eius corpore; quæ de vno, aut ad vnum loquitur: atque in vna persona, modò caput, modò corpus ostendit, sicut Esaias ait: Induit me vestimento salutari quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. In vna enim persona duplici vocabulo nominata caput, idest, sponsum & Ecclesiam, idest, sponsam manifestauit. Proinde notandum in scripturis, quando specialitèr caput describitur, quando & caput, & corpus: aut quando ex vtroque transeat ad vtrumque; aut ab altero ad alterum: sicque quid capiti, [2]vel corpori conueniat, prudens lector intelligat. Esai.61. 2 *quid.*

3 Secunda regula est de Domini corpore vero, & permixto. Nam videntur quædam vni conuenire personæ, quod tamen non est vnius, vt est illud: Puer meus es tu Israël, ecce deleui, vt nubem, iniquitates tuas, & sicut nebulam peccata tua: conuertere ad me, & redimam te. Hoc ad vnum non congruit. Nam altera pars est, cui Osee.11.

peccata deleuit, cum dicit: Puer meus es tu. Et altera, cui dixit: Conuertere ad me, & redimam te. Qui si conuertantur, eorum peccata deleantur. Per hanc enim regulam, sic ad omnes loquitur scriptura, vt & boni redarguantur cum malis, & mali laudentur [3]cum bonis. Sed quid ad quem pertineat, qui prudentèr legerit, discet.

3 pro.

4 Tertia regulà est de litera, & spiritu, id est, de lege, & gratia: lege, per quam præcepta facienda admonemur; gratia, per quam, vt operemur, iuuamur. Vel quod lex non tantùm historicè, sed etiam spiritalitèr sentienda sit. Namque & historicè oportet fidem tenere, & spiritalitèr legem intelligere.

5 Quarta regula est de specie, & genere, per quam pars pro toto, & totum pro parte accipitur: veluti si vni [4]populo, vel ciuitati loquatur Deus, & tamen intelligatur omnem contingere mundum: sicut in psalmis: Et adorabunt, inquit, eum filiæ Tyri in muneribus filiæ Tyri, filiæ gentium, ab specie ad genus: per Tyrum enim vicinam tunc huic terræ, vbi prophetia erat, significabat omnes gentes credituras Christo: vnde & benè sequitur: Vultum tuum deprecabũtur omnes diuites terræ. Sic & per Esaiã Prophetam dum aduersus Assyrium dominus comminatur dicens: Vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum. Et erit Babylon illa gloriosa, & regnis

4 grati.

Psal. 44.

Esai. 14.

Idem. 13.

inclyta

inclyta, sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorram. Nam licet aduersus vnam ciuitatem Babylonem, per Esaiam Dominus comminetur, tamen dum contra eam loquitur, transit ad genus de specie, & conuertit generalitèr contra totum mundum sermonem. Certè si non diceret aduersus vniuersum orbem, non adderet infrà generalitèr: Et disperdam omnem terram, & visitabo super orbem mala, &c. quæ sequuntur ad internecionem mundi pertinentia: vnde & adiecit. Hoc est consilium, quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus eius extensa super omnes gentes. Item, dum sub persona Babyloniæ arguit vniuersum mundum dicens: Disperdam omnem terram, & visitabo super orbis mala, & cætera, quæ sequuntur, ad internecionem mundi pertinentia: rursus ad eandem quasi de genere ad speciem reuertitur, dicens quæ eidem ciuitati specialitèr contingerent. Ecce ego suscitabo super eos Medos. Nam regnante Balthasar, à Medis est obtenta Babylonia. Sic & onus Aegypti ex persona eiusdem, totum vult intelligere mundum, dicendo: Et cõcurrere faciam Aegyptios aduersus Aegyptios, regnũ aduersus regnũ: cùm Aegyptus non multa regna, sed vnũ habuisse describitur regnũ.

ibid. | ibid. | Esai. 19.

6 Quinta regula est de temporibus, per quam aut pars maior temporis per partem minorem: aut pars minor temporis per partem maiorem

inducitur; ſicut eſt de triduo dominicæ ſepulturæ: dum nec tribus plenis diebus, ac noctibus iacuerit in ſepulcro: ſed tamen à parte totum triduum accipitur. A toto pars, vt eſt illud: Et erunt dies vitæ hominis anni centum viginti: dū tantum centum vſque ad diluuium inueniantur, ex quo hæc à Domino ſtatuta ſunt. Vel ſicut illud; quod quadringentis annis prædixerat Deus, filios Iſraël in Aegypto ſeruituros, & ſic inde egreſſuros: qui tamen dominante Ioſeph, Aegypto dominati ſunt, nec ſtatim poſt quadringentos annos egreſſi ſunt, vt fuerat repromiſſum; ſed quadringentis triginta peractis ab Aegypto receſſerunt, & ad hanc temporum regulam pertinent illa ˢquæ dum adhuc futura ſunt, quaſi iam geſta narrantur, vt eſt illud: Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia oſſa mea; & diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & his ſimilia: in quibus futura, tanquam iam facta ſint, ita dicuntur. Sed cur quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur? Quia quæ nobis adhuc futura ſunt, apud Dei æternitatem iam facta ſunt. Quapropter quando aliquid faciendum eſſe pronunciatur, ſecundum nos dicitur: quando verò quæ futura ſunt, iam facta dicuntur, ſecundum Dei æternitatem accipienda ſunt: apud quem iam omnia facta ſunt, quæ futura ſunt.

ſ in quib. quæ adhuc facienda erant, iam facta numerantur. Pſal. 21.

7 Sexta regula eſt de recapitulatione. Recapitulatio

tulatio enim eſt, dum ſcriptura reddit ad illud, cuius narratio iam tranſierat: ſicut cum filios filiorum Noë ſcriptura commemoraſſet, dixit illos fuiſſe in linguis, & gentibus ſuis: & tamen poſtea, quaſi hoc etiam in ordine temporum ſequeretur, Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus erat. Quomodo ergo ſecundum ſuas linguas erant, ſi vna lingua erat omnibus: niſi quia ad illud, quod iam tranſierat, recapitulando eſt reuerſa narratio. Recapitulatio enim eſt, dum rerum præteritarum cauſæ futuris miſcentur geſtis, ſicut & in Geneſi, dùm ſexto die hominem dicit factum fuiſſe, denuò recapitulat formatũ dicens: Formauit Deus hominem ad imaginem ſuam: Nec non & vbi expletis omnibus operibus, dum Deum dicit ſeptimo die requieuiſſe, recapitulando ſubiungit: Iſtę generationes cœli, & terræ, quando creatæ ſunt, in die quo creauit Deus cœlum, & terram, & omne virgultũm agri, antequam oriretur ſuper terram. Nondum enim pluerat Dominus Deus ſuper terram, & homo non erat, qui operaretur terram: ſed fons aſcendebat de terra irrigans vniuerſam ſuperficiem terræ. Hæc omnia recapitulando in ſerie narrationis rebus futuris nectuntur; cum intrà ſex dies etiam hæc patrata videantur.

Geneſ. 10.

Hæc quamuis in excuſis leguntur, tamen in omnibus M. ſ. noſtris deerãt.

Gen. 2.

8 Septima regula eſt de Diabolo, & eius corpore; quia ſæpe dicuntur ipſius capitis, quæ ſuo

mag is

magis conueniunt corpori: sæpè verò eius videntur dicta membrorũ, & non nisi capiti congruunt. (Sicut in Esaia, vbi dum contra Babylo-niam, hoc est contra Diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus; rursus ad caput, idest ad
Esai. 14. Diabolum, oraculi sententiam deriuat dicens: Quo modo cecidisti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris?) Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, vt est illud in Euangelio de zizanijs
Matth. 13. tritico admixtis, dicente Domino: Inimicus homo hoc fecit, hominem ipsum Diabolum vocans, & ex nomine corporis caput designans. Item ex nomine capitis significatur corpus, sicut
Ioan. 6. in Euangelio dicitur: Duodecim vos elegi, sed vnus ex vobis Diabolus est, Iudam vtiquè indicans, quia Diaboli corpus fuit. Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum, & huius capitis corpus sunt omnes iniqui: Sicque cum membris suis vnus est, vt sæpè, quod corpori eius dicitur, ad eum potius referatur: rursùm quod illi, ad membra iterùm ipsius deriuetur.

De

De Martyrio.

CAP. XXVI.

1 EI seruus aduersitate [1]vlla non frangitur, sed se pro veritatis defensione vltrò certamini offert, nec vnquam pro veritate diffidit. [1 nulla.]

2 Sæpe ex discipulis ad martyrium eliguntur, qui suos doctores ad coronam præcedunt: & qui sunt ordine postremi, fiunt nonnunquam in certamine primi.

3 Vir sanctus vltrò se in [2]agone pro certamine non debet offerre iustitiæ: sed tamen, [3]si agonis fructum videt vberrimum, non debet declinare laboris periculum. Quod si maior est labor, quàm animarum lucrum, declinandus est labor, quem minimum comitatur augmentum. Vtrumque enim fecit Apostolus, qui & periculis se vltrò dedit, vbi maximum animarum lucrum vidit; & sapienter se periculo abstulit, in quo potiorem laborem, quam lucrum esse [4]perspexit. Vltrò se Paulus [5]ad Ephesum periculis obtulit, quia potius periculo lucrum vidit. Damasci autem ideo periculo subtraxit semetipsum, quia nullum periculi ipsius arbitratus est fructum. [2 pro agone certaminis debet offerre. Vide scholia. 3 agonis fructũ videns. 4 prospexit. 5 apud. Actor. 11. 2. Corint. 11.]

4 Disce quomodo se ad martyrium offerat

quisque

quisque vltrò, vel quomodo iuxta sententiam Dei cingatur ab altero, & quò non vult ipse ducatur, nisi quod & propter gloriam futuram de certamine iustus gaudet, & propter passionis violentiam refugit subire, quod dolet.

Ioan. vltimo

5 Accipe exemplum adeundi sub trepidatione martyrij de vsu bellandi, in quo exercitatus quisquè in prælio, & per audaciam certamen aggreditur, & per timorem cunctatione mouetur.

6 Item accipe exemplum martyrij, de reparatione humani corporis ad salutem; dum quisq; & de spe reparationis gaudet, & de incisionibus malorum ceu amarissimis poculis mœret.

De Sanctorum miraculis.

CAP. XXVII.

Ex Gregor. homil. 29.

1 ETsi si Apostolis virtus data est signorum, propter fidem gentium nuatiendam; Ecclesiæ tamen data est virtus operum, propter eãdem fidem ornandam. Et tamen in ipsis Apostolis plus erat mirabilis virtus operum, quàm virtus signorum. Ita & nunc in Ecclesia plus est bene viuere, quàm signa facere.

2 Quod nunc Ecclesia non ea miracula faciat, quæ sub Apostolis faciebat, ea causa est;

quia tunc oportebat mundum [1]miraculis credere, nunc verò iam credentem oportet bonis operibus coruſcare. Nam ideò tunc ſigna fiebant exterius, vt interius fides [2]roboraretur.

[1] per miracula.

[2] corroboraretur.

3 Iam fide miracula quicumque requirit, vanam gloriam vt laudetur, quærit. Scriptum eſt enim: linguæ in ſignum ſunt, non fidelibus, ſed infidelibus. Ecce ſignum non eſt fidelibus neceſſarium, qui iam crediderunt, ſed infidelibus, vt conuertantur. Nam Paulus pro non credentium infidelitate patrem Publij de infirmitate febrium virtutibus curat: infirmantem verò Timotheum fidelem, non oratione ſed medicinalitèr reparat; vt noueris miracula pro incredulis, non pro fidelibus fieri.

Ex Gregor. li. 27. Moral. c. 14.

1. Corint. 14.

Actor. 28.

4 Antequam Antichriſtus appareat, virtutes ab Eccleſia, & ſigna ceſſabunt; quatenùs eam quaſi abiectiorem perſequatur audaciùs. Ob hanc vtilitatem ceſſabunt ſub Antichriſto ab Eccleſia miracula, & virtutes; vt per hoc Sanctorum clareat patiẽtia, & reproborum, qui ſcandalizabuntur, leuitas oſtendatur, & perſequentium audacia ferocior efficiatur.

Ex Gregor. li. 34. Moral. c. 2.

De Antichristo, & eius signis.

CAP. XXVIII.

1 MNIS qui secundum Christianæ professionis [1]normam aut non viuit, aut alitèr docet. Antichristus est.

2 Plerique autem Antichristi tempora non visuri sunt, & tamen in membris Antichristi inueniendi sunt.

3 Antequàm veniat Antichristus, multa eius membra præcesserunt, & prauæ actionis merito caput proprium præuenerunt, secundum [2]Apostolum, qui iam iniquitatis mysterium operari illum affirmat, etiam antequam reueletur.

4 Magnitudo signorum fiet sub Antichristo, vt electi, si fieri potest, in errorem mittantur. Sed si electi, quomodo sunt in errorē mittendi? Ergo ibūt in errorem titubationis ad modicum, præ multitudine prodigiorum, non tamen deijciendi sunt à stabilitate sua terrorum impulsu, atque signorum. Vnde & ideò ponitur, si fieri potest: quia electi non perire possunt, sed citò resipiscentes cordis errorem religione coërcebunt: scientes prædictum à Domino esse, vt dùm hoc fecerint aduersarij, non conturbentur Sancti.

5 Tàm mira facturus est prodigia, & signa, dū

venerit

1 *formam.*

2. ad Thess. 2. 2 *Apostoli sententiam. alias M ss. Apostoli testimonium.*

Ex Gregor. libr. 33. Mora. c. 27. Match. 24.

venerit Antichristus, vt etiam electis quoddam cordis gignatur scrupulum; quòd tamen citò exsuperet in illis ratio: per quam scient in deceptionem reproborum, & electorum probationem eadem fieri signa. In quo tempore per patientiam gloriosi erunt sancti, non per miracula, sicut martyres fuerunt priores. Illi enim & persecutores sustinebunt: & facientes prodigia. Proinde & durius bellum sustinebunt: quia non solum contra persequentes, sed etiam [3]miraculis coruscantes dimicaturi sunt. 3 *cõtra mirac.*

6 Grauiùs sub Antichristi temporibus, contra Ecclesiam desæuiet synagoga, quàm in ipso aduentu Saluatoris Christianos est persecuta.

7 [4]Dum in Martyres Diabolus iam exercuerit crudelitatem magnam etiam ligatus, crudelior erit tamen [5]Antichristi temporibus, quando etiam erit soluendus. [6]Nam si tanta ligatus facere potuit, quanta solutus faciet? 4 *cum.* 5 *sub Antich.* 6 *Nam si tanta ligatus quãta solutus faciet.*

8 Quanto propinquius finem mundi Diabolus videt, tantò crudeliùs persecutiones exercet: vt quia se continuò damnandum conspicit, socios sibi multiplicet, cum quibus gehennæ ignibus addicatur. Ex Gregor. libr. Moral. 34.c.10.

9 Quanto [7]breuiùs tempus videt sibi restare Diabolus, vt damnetur: tantò in magna persecutionis ira mouetur, diuina iustitia permittente: vt glorificentur [8]electi, sordidentur iniqui, & vt Diabolo durior crescat damnationis sentẽtia. 7 *breue.* 8 *iusti.*

De Resurrectione.

CAP. XXIX.

Ex Gregor. li 4. Moral.c. 22.& 23.

1 INCHOATIO pacis Sanctorũ est in hac vita, non perfectiò. Tunc autem erit plenitudo pacis, dum ad Dei contemplationem absorptá carnis infirmitate cõualuerint.

Ad Ephes. 4. Augusti.libr. 22.de ciuit.c. 14.& 15.

2 Resurrectio mortuorum, vt Apostolus ait, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi futura est: in ætate, scilicet, iuuentutis, quæ profectu non indiget, & absque inclinatione defectus in perfectione ex vtraq; parte & plena est, & robusta.

Rom.8.

1.Corint.15.

3 Quamuis nunc filiorum Dei nomine homines fideles vocantur, tamen ex eo quod hanc seruitutem corruptionis patiuntur adhuc iugo seruitutis addicti, sunt accepturi plenam Dei filiorum libertatem, dum corruptibile hoc induerit incorruptionem.

1.Corint.13.

4 Nunc Deus per speculum agnoscitur, in futuro autem quisque electus facie ad faciem præsentabitur: vt ipsam speciem contempletur, quã nunc per speculum videre conatur.

Matth. 25.

5 In hac vita electorum numero ad dexteram pertinentium, & reproborum, qui ad sinistrãm ituri sunt, Ecclesiam Dei compleri dicitur:

in fine autem sæculi sicut zizania à frumento disiungi. Matth. 13.

De iudicio.

C A P. XXX.

1
VDICII diem nouit Christus, sed in Euangelio dicere, [1]& scire discipulos noluit, Nam dum dicit idem Dominus per Prophetam: Dies vltionis in corde meo, [2]indicat se non nescire, sed nolle indicare. *1 sc.* Esai. 63. *2 indicauit.*

2 De domo Dñi, sicut scriptum est, incipit iudicium, quando electi, idest domus Dei, hîc per flagella iudicantur: Impij verò illic ad damnationem iudicandi sunt. Vnde & sequitur: Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non crediderunt? 1. Petr. 4.

3 Ad districti examen iudicis, nec iustitia iusti secura est, nisi pietate diuina: vt & ipsa iustitia, qua quisque iustus est, Deo iustificante iustificetur. Alioquin apud Deum, & ipsa peccatum est. Inde est quod ait Iob: Innocentem, & impium ipse consumit: Consumitur quippè à Deo [3]innocens, quando ipsa innocentia liquidius requisitâ, & diuinæ innocentiæ comparata nihil efficitur, nisi [4]& ibi misericordiæ pietate homo iustificetur. Consumitur itē à Deo impius, quando Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 11, & 12. *3 innocuus.* *4 per diuinæ misericordiæ pietatē homo, &c.*

examinis

examinis diuini ſubtilitate requiritur, eiuſquè detecta impietas iudicata damnatur.

5 innoxius.

4 Conſumitur [5]innocens, & impius ſimul ſine carnis, non pœna damnationis.

Eccleſ. 2.

5 Doctus paritèr, & indoctus moriuntur; ſed morte carnis, non pœna damnationis. Omnia autem pergunt ad vnum locum, dum morte corporali in terram & iuſtus, & impius reuertũtur. Retributio autem diſſimilis, ſicuti per eundem Salomonem dicitur: Quid plus habet ſapiens à ſtulto, niſi quod illuc pergit, vbi vita eſt? Ergo omnes in terram paritèr redeunt: Nam vbi vita eſt, non pariter pergunt.

Eccleſ. 6.

Prouer. 11.

Gregor. libr. 2. in primum Reg. c. 3.

6 Gemina punitur ſententia impius, dum aut hîc pro ſuis meritis, mentis cæcitate percutitur, ne veritatem videat, aut dum in fine damnabitur, vt debitas pœnas exoluat.

7 Geminum eſt diuinum iudicium: vnum, quo & hîc iudicantur homines, & in futuro: alterum, quo propterea hîc iudicantur, ne illic [6]damnentur. Ideoque quibuſdam ad purgationem temporalis proficit pœna; quibuſdam verò hîc inchoat damnatio, [7]vt illic perfecta ſperatur perditio.

6 iudicentur.

7 &.

8 iudicaturus.

8 In iudicio reprobi humanitatẽ Chriſti, in qua [8]iudicatus eſt, videbunt, vt doleant; diuinitatem verò eius non videbunt, ne gaudeant. Quibus enim diuinitas eius oſtenditur, vtique ad gaudium demonſtratur.

Pro

9 Pro diuersitate conscientiarum, & mitis apparebit in iudicio Christus electis; & terribilis reprobis. Nam qualem quisquè conscientiam tulerit, [9]talem & iudicem habebit: vt manente in sua tranquillitate Christo, illis solis terribilis appareat, quos conscientia in malis accusat.

Ex Gregor. li. 25. Moral. c. 5. & 6.

9 tale & iudicium.

10 Duæ sunt differentiæ, vel ordines hominum, in iudicio, hoc est, electorum, & reproborum; qui tamen diuiduntur in quatuor. Perfectorum ordo vnus est, qui cum Domino iudicat, & alius, qui iudicatur: vtriquè tamèn cum Christo regnabunt. Similitèr ordo reproborum partitur in duobus, dum hi, qui intra Ecclesiam sunt mali, iudicandi sunt, & damnandi: qui verò extra Ecclesiam inueniendi sunt, non sunt iudicandi, sed tantùm damnandi.

Ex Gregor. li. 26. Moral. c. 24. & Magistr. in 4. D. 97.

11 Primus igitur ordo eorum, qui iudicantur, & pereunt, opponitur illi òrdini [10]bonorum, de quo sunt, qui iudicantur, & regnant. Secundus ordo eorum, qui non iudicantur, & pereunt, opponitur illi ordini [11]perfectorum, in quo sunt hi, qui non iudicantur, & regnant: Tertius ordo eorum qui iudicantur, & regnant, illi ordini est contrarius, de quo sunt qui iudicantur, & pereunt. Quartus ordo eorum qui non iudicantur, & regnant, opponitur illi contrario ordini, in quo illi sunt, qui non iudicantur, & pereunt.

10 iustorum.

11 iustorum.

De

De gehenna.

CAP. XXXI.

1 DVPLEX damnatorum pœna est, in gæhenna, quorum & mentem vrit tristitia, & corpus flamma [1]iuxta vicissitudinem: vt qui mente tractauerunt, quod perficerent corpore, simul & animo puniantur, & corpore.

[1] iustæ vicissitud.ne.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 39.

2 Ignem gehennæ ad aliquid lumen habere, & ad aliquid non habere: hoc est, habere lumen ad damnationem, vt videant impij vnde doleāt; & non habere ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Gregor. ibid.

3 Apta fit comparatio de camino trium puerorum, ad exemplum ignis gehennæ. Nam sicut ille ignis non arsit ad trium puerorum supplicium, & arsit ad comburenda ligamina vinculorum: ita ignis gehennæ, & lucebit miseris ad augmentum pœnarum, vt videant, vnde doleant; & non lucebit ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 38.

4 Inter huius vitæ, & futuræ infelicitatis miseriam, multa discretio est. Illic enim & miseria est propter cruciationem dolorum, & tenebræ propter lucis auersionem: quorum vnum in hac vita, idest, miseria est, aliud non est, in inferno autem vtrunque est.

De pœnis impiorum.

CAP. XXXII.

1 SICVT fasciculi lignorum ad combustionem, de similibus colliguntur, ita in iudicij die similis culpæ rei suis similibus iungentur: vt ex æquo pœna constringat quasi in fasciculum, quos actio similis fecit in malum.

2 Sicut vnusquisque sanctus in futuro iudicio pro quantitate virtutum glorificabitur: ita & vnusquisque impius, pro quantitate facinorum condemnabitur; nec deerit in supplicio futuro damnationis ordo, sed iuxta qualitatem criminum, Propheta affirmante, discretio erit pœnarum.

3 De charorum quoque futurum supplicijs adaugetur etiam pœna defunctis: sicut apud inferos, diuitis sermo prædicat euangelicus; sicut pro augendo Iudæ supplicio, dicit etiam Psalmista: Commotione moueantur filij eius, & mendicēt.

4 Impij ex hoc durius in iudicio puniendi sunt, mentis dolore, ex quo visuri sunt iustos gloriæ beatitudinem meruisse.

5 Cunctis videntibus est præcipitandus Diabolus, quando sub aspectu omnium bonorum Angelorum, & hominum cum eis, qui de parte eius erunt, in ignem æternum mittendus est.

Ex Gregor. libr. 9. Moral. c. 39.

Matth. 13.

Ex Gregor. ibid.

Esai. 28. iudicium, & iustitiā in mēsura.

1 vnus M. s. testante: tibi Domine misericordia, quia reddes singulis, secundum opera sua.

Alius M. s. Qui reddet vnicuique secundum opera sua. Reliqui vt excusus.

Ex Gregor. lib 9. Moral. c. 19.

Luc. 16.

Psal. 108.

Ex Gregor. li. 34. Moral. c.7.

6 Dum sublatus fuerit Diabolus, vt damnetur, multi electi qui in corpore sunt inueniendi, Domino ad iudicium veniente, metu concutiendi sunt; videntes tali sententia impium esse punitum: quo terrore purgandi sunt, quia, si quid eis ex corpore adhuc peccati remanserit, metu ipso, quo Diabolum damnari conspiciunt, purgabuntur. Hinc est, quod ait Iob: Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli, & [a]territi purgabuntur.

Iob.41. a exterriti.

7 Multos posse perire ex eis in die iudicij, qui nunc electi esse videntur, & sancti; [b]dicente Propheta: Vocabit Dominus iudicium ad ignem, & deuorabit abyssum multam, & comedet partem domus. Pars quippe domus deuorabitur, quia illos etiã infernus absorbebit, q nũc se esse in præceptis cœlestibus gloriantur; de quibus Dominus dicit: Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonnè in nomine tuo prophetauimus; in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, nescio qui estis.

b decente. Amos.7.

Matth.7.

De gloria Sanctorum.

CAP. XXXIII.

1 ON faciet in futurum cor miseru iustorum [1]ex compassione damnatorum condolendi affectio, vbi tantum erit Sanctorũ de Dei contemplatione gaudium, vt tristitiæ nullus tribuatur introitus. Ex Gregor. homil.40. est apud Magist. in 4. Distinc. 50. 1 de.

2 Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior; ita & Sanctorum requies comparata damnationi malorum gloriosior erit.

3 Sic iustitia iniustitiæ, sic virtus vitio. [2]Crescit ergo sanctorum gloria, dum debita damnantur impij pœna. 2 ergò sanctorum crescet.

4 Post resurrectionem Sanctis in carne promissa est cœlorum ascensio, dicente ad Patrem Christo: Volo, vt vbi ego sum, & ipsi sint mecum. Si enim membra capitis sumus, & vnus in se, & in nobis est Christus, vtiquè vbi ipse ascendit, & nos ascensuri sumus. Ioan.17.

ET EMENDATIONES
In librum primum
SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

1 VMMVM *bonum*.] Hinc ortum habuit, vt hic liber de summo bono à quibusdam appelletur; à prima voce titulum libro imponentibus, more Hebræorum: cum tamen à B. Isidoro inscriptus sit sententiarum liber, vt auctor est Braulio Cæsaraugustanus Antistes, cōsentiētibus etiam omnibus cc. Mss. & Gratiano, Iuone Carnotensi, alijsquè decretorum collectoribus. In concilio etiam Toletano 8. sic scriptum est: Nostri sæculi Doctor egregius, Ecclesiæ Catholicæ nouissimum decus, præcedētibus ætate postremus, doctrinæ comparatione non infimus: atquè quod maius est, iam sæculorum finitorum doctissimus, cum reuerentia nominandus ISIDORVS, in libro sententiarum secundo. Quo

in loco Petrus Crabbe & Iouerius pro sæculorum finitorum, legunt in sæculorum fine. Sententia autem Isidori, quæ illic citatur, est lib. 2. c. 31. de iuramento, & habetur apud Gratianum 22. q. 4. c. Non est obseruandum.

Quid est Dei immortalitas.] Ex D. Gregorio, quem in his sententijs potissimè sequitur Isidorus, cũ propter insitam admirabilẽ in eo Sanctissimo viro morum doctrinã (quæ in eius scripris præter cæteras quàmplurimas maximasque virtutes mirè elucet) tum proprer amorem ex mutua familiaritate fratris Leandri, & Gregorij conceptum, vt ex lib. 1. Epist. Greg. indict. 9. epistola ad Leandrum liquidò constat, Inde eius scripta velut augustissima colit, ac veneratur. Gregorius itaque lib. Moral. 12. c. 17. Quid enim, inquit, mutabilitas, nisi mors quædam est. &c. Totius sententiæ explicationem vide apud Augustinum lib. 3. contra Maximum. c. 12.

Nam & Angeli & animæ.] Omnes M. ss. cc. coniunctionem posteriorem reijciunt: Nam Angeli animæ, sed retinenda vt in editis. Locus est apud Gregorium lib. Moral. 25. c. 4. Idem Augustin. lib. de essentia diuinitatis, c. primo.

Nam anima moritur.] Augustinus lib. de duabus animabus c. 8. mortem animæ auersionem esse à Deo dicit. & lib. 4. de trinitate. c. 3. sicut anima Deo deficiente. &c.

3 *Quod materiam habet.*] Omnis variatio, &

permu-

permutatio rerum à materia ortum habet, eo quod materia habet concretam priuationem: ex priuatione autem nascitur appetitus; & ex appetitu impulsus ad aliam formam, vt Aristoteles docuit lib. 1. Physic. Deus verò alienus est ab omni materia, vt docet Thomas Aquinas lib. 1. contra gentes. c. 16. & 17. doctissimè.

Itaque benè.] Augustinus lib. 5. de Trinitate. c. 1. probat, quod aliqua sint, quæ propriè prædicentur de Deo, vt est illud: Ego sum, qui sum; &, quod sit immortalis.

4 *Opus non consilium.*] Ex Gregorio libr. Moral. 16. c. 4. Idem Augustinus in speculo. c. 4. Et hoc est, quod etiam elegantèr asserit idem Augustinus lib. 1. de ciuitate Dei. c. 13. Nouit quiescens agere, & agens quiescere, & potest ad opus nouum, non nouum, sed sempiternum adhibere consilium. D. Ambros. lib. 3. offic. c. 10. probat Deum frequentèr mutare sententiam; reprehendens iuramentum Herodis, & impium Iephte facinus. Est de hac re longa disputatio in concilio Toletano. 8.

8 *Ideo Deus dicitur simplex.*] Est apud Magistrum sententiarum lib. 1. Dist. 8. ex Gregorio lib. 16. Moral. c. 20. & Augustinus lib. de essentia diuinitatis.

Inordinatè dici.] Hieronymus in libello de his, quæ Deo in scripturis attribuuntur. Et Isidorus ipse fusè explicat hanc sententiam lib. 7.

etymol.

etymol.c.1. de Deo: Quem locum ſumpſit ex Gregorio lib. 32.Moral.c. 6. dùm interpretatur illud Iob: Commouiſti me aduerſus eum, ibi enim inquirit; an ſit in Deo commotio.

Simplicitas quæ aliquando dicitur pro ſtultitia.] Gregorius epiſt. 78. ad Mauritium Auguſtum, ſimplicitatis vocabulo inquit, me fratrem ap-pellat. Et ſimplex ſumitur pro non malo, non verſuto. Matth. 10. Eſtote prudentes, ſicut ſer-pentes, & ſimplices, ſicut columbæ. Et prouer. 10. benedicta omnis anima ſimplex. Et: qui ſim-pliciter ambulat, in fiducia ambulat.

CAP. II.

1 ON *ideò.*] Interpretatur locus Ieremię 25. Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Quem locum ſic ferè ad verbum explicat Auguſti-nus in ſpeculo.c.21. Gregor.homil.8. ſuper Eze-chielem. Et Chryſoſtomus in homil.de Sancto, & adorando ſpiritu. tom. 3.

Nec particulatim.] Phraſis eſt Auguſtini in ſpe-culo.c.2.& 3. Vide Hilar. 2. de Trinitate.

4 *Sed hunc ſermonem.*] Auguſtinus ſuper Ioan-nem tractatu 13. eleganter hoc dixit: Omnia, inquit, poſſunt dici de Deo, & nihil dignè dici-tur de Deo: ſed nihil latius hac inopia, quæ con-gruum nomen non inuenit.

In

5 *In suis ambulat Sanctis.*] Augustinus epistola 28. ad Hieronymum de origine animæ; ostendit, quo pacto Deus in suis ambulet Sanctis.

6 *Quodam modo latitudo.*] Locus Pauli ad Ephes. c. 3. Augustinus in speculo vt dixi, & in epistola ad Paulinum, epistola 112. c. 13. & Gregor. lib. Moral. 10. c. 7. sicut Isidorus interpretatur.

Infernis.] Omnes M.ss.cc. legunt: inferus. Rectè, sic enim est hæc sententia apud Augustinum lib de speculo. Et Gregor. 10. Moral. c. 7. Ex quibus locis, velut è fontibus Isidorus eam hausit.

CAP. III.

1
VM *de Deo.*] Ex Gregorio lib. 27. Moral. c. 4. vbi exponit illud: Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.

Secundum Apostolum.] Locus est Pauli ad Philippenses 4. Augustinus in Enchirid. ad Laurent. c. 63. Pax Dei, inquit, quæ præcellit omnem intellectum; vt in eo quod dicit omnem, nec ipse intellectus Sanctorum Angelorum esse possit exemptus, sed Dei solius.

Et ideo quia occulta, & iusta sunt.] Gregorius lib. 32. Moral. c. 5. vnde locus Isidori desumptus. Superna, inquit, sententia, & si non est cognita, non tamen credatur iniusta; sed eo saltem iustum credatur omne, quod patitur, quo nimirum constat, quod DEO auctore patitur.

CAP. IIII.

2 SICVT *opus vel ars.*] Omnes cc. M. ff. legunt: sicut ars, in artifice. Quam lectionem probo. similis est sententia in Augustino lib. 2. de libero arbitrio. c. 7.

Irrationabilia & insensibilia non per se.] Ex Augustino psal. 148. ipsa quidem per se (loquitur de irrationabilibus) voce sua, & corde suo non laudant Deum, sed ab intelligentibus considerantur; per ipsa laudatur DEVS.

3 *Dixerunt antiqui, quod nihil tam hebes sit, quod non sensum habeat in Deum.*] Antiquos Philosophos vocat, qui de Dei natura variè scripserunt, & senserunt; vt Cicero in libris de natura Deorū docuit, & inter alia, esse Deum animum per omnes mundi partes vndiquè diffusum, & omnem naturam commeantem, à quo cuncta, quæ nascuntur: animalia vitam, & spiritum capiant, quam sententiam Virgilius mirè expressit.

Principio cœlum, ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq́ue globum lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamq́ue infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Vide Saluianum lib. 1. de Prouidentia.

CAP. V.

1 NOSTRO *vsu zelare Deus dicitur.*] De nominibus, quæ Deo attribuuntur, D. Hieronymus librum scripsit, & D. Augustinus quem de essentia diuinitatis appellauit; à quibus Isidorus hîc frequentèr sententias accipit.

Perturbatio nulla est.] August. lib. 1. contra aduersarium legis, & Prophet. c. 20. Ira Dei non habet perturbati animi ardorem. Et psal. 78. Ira & zelus, non sunt perturbationes Dei.

Iracundiam sacra lectio nominauit.] Duo cc. M.ss. Iram sacra lectio nominauit. vnus M. s. cõsentit cum excusso. Iram, & iracundiam promiscuè in diuinis literis inuenio Deo attribui. De ira, Iob 9. Deus, cuius iræ nemo resistere potest. Et psal. 2. loquetur ad eos in ira sua. Paulus: reuelabitur ira Dei. Et: Thesaurizas tibi iram in die iræ: Et alia. De iracundia, apud Isaiam c. 1. & 30. me ad iracundiam prouocastis. Et Ierem. 4. Et Apocalyp. 15. plenus iracundiæ Dei.

CAP. VI.

1 TRAHIT *quem re vera iuxtà.*] Locum mutilum in excussis, ex fide omniũ M.ss. restitui, & ex Augustino lib. de speculo c. 12. ex quo tota sententia Isidori desumpta est. Multis siquidem modis,

inquit,

inquit, ad significandum te hominibus, de rebus inferioribus ad te species ducis; quem re verà, iuxta propriam naturam, inuisibilem constat esse, & in totum incomprehensibilem & incircumscriptum.

Pro eo autem, quod auertitur, ambulat.] Augustinus dupliciter explicat significationem huius vocis in Deo, lib. de essentia diuinitatis: ambulare dicitur Deus, inquit, non de loco ad locum transeundo, quod impiū est, ita credere; sed deambulatio eius est in cordibus Sāctorū delectari. sicut scriptū est: & inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero illorū Deus: vel certè ambulare Dei est in Sanctis prædicatoribus suis de loco in locum transire. Hæc Augustinus. Huius posterioris acceptionis Isidorus meminit supra c. 2. sententia quinta. Dùm localis, inquit, non sit Deus, localitèr tamen in suis ambulat sanctis, dum de loco ad locum prædicatur ab eis. Alitèr verò deambulare Dei interpretatur ab Augustino sermone 3. de verbis Apostoli, super illud: Spiritu ambulate, & desideria carnis, ne perfeceritis: deambulat, inquit, in nobis præsentia maiestatis, si latitudinem inuenerit charitatis.

Propheta dicit.] Locus est apud Hieronymum ibidem. c. 51. Iurauit Dominus exercituum per animam suam. Iurare Dei, Augustino auctore, promissionis est firmamentum. Sic super illud psal. 109. Iurauit Dominus. & sermone 17.

de aduentu Domini in carne. & lib. de ciuitate Dei. 16. c. 32.

Vermis & scarabæus.] Vermis dicitur psal. 21. Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Et Oseæ 5. Ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iacob. Et Iob 25. Homo putredo, & filius hominis vermis. Exponuntur hæc ab Augustino, super Ioan. Tom. 2. vermis significatur abiectus, & contempus, & sine specie, & decore. Esai. 53. & psal. 108. & non homo, idest, non vir fortis, & robustus, quã emphasim Chaldęus paraphrastes expressit: Ego autem sum vermis, & debilis, & non fortis, portans vituperationes hominum.

Scarabæus.] Gregor. lib. 30. Moral. c. 29. sic inquit, exponens illud Iob: 39. Quis dimisit, onagrum liberum? Nec indignum quis iudicet, per tale animal Dominum posse figurari, dum constat omnibus, quia per significationẽ quandam in scriptura sacra, & vermis, & Scarabæus ponuntur. Sicut scriptum est: Ego autem sum vermis, & non homo. Et sicut apud septuaginta interpretes dicitur: Scarabæus de ligno clamabit. Hæc Gregorius. Est autem locus, quem innuit apud Abacuc c. 2. Lapis de pariete clamabit: pro quo septuaginta posuerunt. Καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται ταῦτα. Idest, Scarabæus de ligno loquetur ea. Symmachus alitèr: iunctura ædificij lignea, loquetur ea. Vide Diuum Hieronymum.

Nam

Nam & Christus agnus.] De diuinis nominibus prolixa, & varia est disputatio. Nam alia essentialitèr dicuntur de Deo, vt sunt affirmatiua, quæ perfectionem significant; alia de Deo Patre, alia de Filio, alia de Spiritu Sancto per appropriationem; alia similitudine sumpta ex passionibus, & perturbationibus creaturarum: alia verò per figuram qualia sunt, agnus, leo, vermis. De his omnibus Dionysius Areopagita primus occultè & laconicè disseruit; postea Hieronymus, & Augustinus: vltimo Thomas Aquinas via, & ratione animum informauit. Neoterici aliqui non indoctè in eodem argumento versantur; quamuis dum à Thoma recedunt, nec sibi, nec alijs sunt adiumento.

Serpens pro morte, & sapientia, non pro natura.] Pessima distinctione locus erat corruptus in aliquibus excusis. Frequens autem est in diuinis literis mortem, & sapientiam serpentem appellari. Augustin. lib. 3. de Trinitate c. 10. per serpentem enim intelligitur mors, quæ facta est à serpente in paradiso, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonstrante.

Quem re vera iuxta propriam substantiam inuisibilem esse, & incorporeum constat. Hæc verba in nullo C. M. S. extant, tamen retinenda, censui, propter sententiæ veritatem, & authoritatem excusi codicis.

CAP.

CAP. VII.

1 FALLVNTVR *quidam stultorum.*] Ex Augustino in speculo. c. 13. falluntur, inquit, Anthropomorphitarum hæresis sectatores, qui dum legunt hominem ad imaginem, &c. Idem Gregorius lib. Moral. 32. c. 6. Cassianus de origine huius hæresis differit collat. 10. Niceph. lib. 11. c. 14. & Cyrillus ad Episcopum Calosirium.

2 *Facies.*] Locus est apud Hieronymum & Augustinum in lib. de essentia diuinitatis, & Gregor. lib. Moral. 24. c. 3. & adducit illud Genes. 32. Et postquam Iacob cum Angelo loquutus est, ait: Vidi Dominum facie ad faciem: ac si dicat: Cognoui Dominum, quia me cognoscere ipse dignatus est.

In oratione.] Vt nunc in orationibus ecclesiasticis præponuntur hi versus. ℣. Ostende nobis faciem tuam. ℟. Et salutare tuum da nobis. ex psalmo 79. Et Augustin. lib. de essentia diuinitatis: Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus, hoc est, inquit, da nobis cognitionem tuam.

3 *Quo is, qui efficit, per id, quod efficitur, nominatur.*] Huius figuræ vsum agnoscit Augustinus lib. 3. de Trinitate c. 10. explicans locum illum

Ioannis 3. Sicut exaltauit Moyſes ſerpentem in deſerto. &c. Sic, inquit, per ſerpentem intelligitur mors, quæ facta eſt in paradiſo, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonſtrante. Et rurſus eodem libro, cap. 11. ſic exponit locum illum Geneſ. 22. Nunc cognoui, quia timeas Deum.

Ita & pro verbo os Dei ponitur.] cc. M. ſſ. ſic legunt: ita & pro Dei verbo, os ponitur; lingua pro verbis. lege: pro verbo, conſentientibus omnibus M. ſſ.

4 *Per ſpeculum agnoſcitur.*] Interpretatur locum Pauli, 1. ad Corint. 13. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate. vt Auguſtinus vltimo de Trinitate c. 8. & 9. Gregorius veſtigia Dei, quibus ad ſpeciem ſupernam tendimus, multipliciter interpretatur. lib. Moral. 10. c. 6.

CAP. VIII.

3 SED *nec ipſorum Angelorum.*] Ex Auguſtino lib. 12. confeſſ. c. 12. Duo reperio, inquit, quæ feciſtis. &c. vbi interpretatur locum Geneſ. 1. In principio creauit Deus cælum, & terram: Et per cœlum intelligit naturam intellectiuam; per terram, primam materiam informem. Terra enim erat inanis, & vacua. Eſt quippe materia prima auctore Ariſtotile. 1. Phyſicorum, ab omni expoliata, & denudata forma, ac ſpecie.

CAP. IX.

1 IN DEO *ergo principium dicitur.*] Genesis primo dicitur: In principio creauit Deus cœlum, & terram. Ex multis huius loci interpretationibus, quæ à Basilio, Hilario, Hieronymo, & Ambrosio traduntur, illā amplectitur, vt in principio significet in exordio temporis formatum cœlum, & terram fuisse.

Nullum spatium.] Ex Augustino lib. 11. confess. c. 12. & sequentibus; vbi dissoluit hanc quæstionem, quod præteritum, & futurum, & præsens non est spatium in rebus, sed cognoscuntur in animo, qui expectat futurum, attendit præsens, præteritorum meminit. Philosophi mirè se torquent in intelligentia illius sententię Aristotelis 4. physicorum: Tempus nō est sine anima. Vide Gregorium lib. Moral. 4. c. 2.

3 *Vtrum sit ptæteritum.*] Ex Augustino lib. 11. confess. c. 20. Sunt enim hæc in anima tria quærenda.

Sed aduerte cuncta.] Sed aduerte quod cuncta habent cc. M. ss.

In animo potius.] In animo sunt potius. est in cc. M. ss.

Tria ista præterita.] Ex Augustino in eodem loco.

CAP. X.

1 REATVS *eſt mundus*.] Vnde à Paulo appellatur creatura mundi, ad Rom. 1. Inuiſibilia Dei à creatura mũdi, eo quod ſua natura cõplectatur omnia. Quamuis hunc locum aliter interpretatur Hieronymus, & Theophyl. à creatura mundi, inquiunt, ideſt à creatione & conſtitutione, id enim etiam ſignificat vox Græca κτίσις; ſed primæ expoſitioni fauet illud: quod continet omnia, ſcientiam habet vocis. & Gregorius lib. Moral. 6. c. 7. dum de homine interpretatur Marci locum c. 6. Prædicate Euangelium omni creaturæ, ideſt homini, qui commune aliquid habet cum omnibus creaturis; eſſe, augeri, ſentiendo viuere, & intelligere.

Dies prior factus, Angeli ſunt.] Quærit B. Athanaſius in quæſtion. ad Antiochum principem quæſtione prima: vnde facti ſunt Angeli. Creatos verò Angelos ante mundi conſtitutionem censêre multi ex antiquis patribus, Dionyſius Areopagita lib. de cœleſti hierarchia cap. 10. & D. Maximus in prima centuria Theolog. & conſtitut. Apoſtolorum. Clemens lib. 8. & Gregorius Nazian. in ſermone de natali Chriſti, & in ſecundo de Paſcha, & Damaſcenus lib. 2. Or-

thodoxæ fidei, & Epiphanius aduersus hæreses, disputans contra hæresim Pauli Samosateni, & in synodica epistola Sophronij Patriarchæ Hierosolymitani missa ad Honorium principem. Quę epistola recitata fuit in sexta synodo, actione vndecima. Versat quæstionem hanc Augustinus lib. 1. super Genesim ad literam c. 2. & concludit rem esse secretissimam & humanis coniecturis impenetrabilem. Atque hi omnes in eo consentiunt, quod affirment Angelos creatos ante mundi formationem.

Quodam modo vesperascebat.] Hæc ex Augustino. Nam vt auctor est D. Thomas in p. q. 58. artic. 6. hoc quod dicitur de cognitione matutina, & vespertina Angelorum, introductum est ab Augustino lib. 4. super Genesim c. 22. & lib. 5. c. 4. & lib. 11. de Ciuitate Dei c. 9. Qua de re subtiliter & doctissime differuit Ioannes Picus Mirandula in Heptaplo. D. Thomas sic explicat sententiam Augustini, vt hic Isidorus: sicut in die consueto, inquit, mane est principium diei, vesperè autem terminus; ita cognitio ipsius primordialis esse, rerum, dicitur cognitio matutina. Et hæc est, secundum quod res sunt in verbo. Cognitio autem ipsius esse rei creatæ, secundum quod in propria natura consistit, dicitur cognitio vespertina.

Non sic.] Legebatur antea: Nam sic. verùm malè, consentientibus omnibus vv. cc. & sequenti

senten-

ſententia, & ex Auguſtino lib. 1. ſuper Geneſim ad literam c. 2. & 9. vbi de hac re accuratè agit.

Si tranſitoriè.] Pro quo D. Auguſtinus dicit, vtrum temporalitèr an in verbi æternitate. lib. 1. ſuper geneſim ad literam. c. 2. & 9.

CAP. XI.

ALVM *non fecit.*] In codice Gotth. ſecunda ſententia eſt. Creditur ab hæreticis mētem à Deo, vitia à Diabolo fuiſſe creata; vnde ab ipſis duæ naturæ, bona & mala putantur. Sed vitium natura non eſt, & dum verè à Diabolo ſit, non tamen creatum eſt; non quia alicubi, aut aliquando. Verum hæc ſententia eſt, quarta infra. Auguſtinus Tract. 2. expoſitionis in Ioannem interpretatur illud: Sine ipſo factum eſt nihil, de peccato, & malo, quod nihil eſt, Et lib. de natura boni.

Nullam eſſe creaturam malam.] Ex Auguſtino in Enchir. ad Laur. c. 12.

Salomon dicit.] Locus eſt ſapientiæ 16. Creatura inquit, tibi factori deſeruiens, exardeſcit in tormentum aduerſus iniuſtos, &c. pro exardeſcit autem; in aliquibus M.ſſ. eſt excandeſcit.

CAP. XII.

CHARITAS *sempiterna*.] In aliquibus M.ss.cc.est, claritas sempiterna. verum legendum, vt in editis, charitas; sic enim habet Grego.lib.Moral.5.c.29. Vnde sententia hæc desumpta est, quia ergo ipsa quoque natura angelica est in semetipsa mutabilis, quam videlicet mutabilitatem vicit, per hoc quod ei, qui semper idem est, vinculis amoris alligatur, &c.

Apostata Angelus.] Gregorius lib. Moral.4. cap. 13. de apostata angelo interpretatur illud Apoc.20. Vidi Angelum descendentem de cœlo, & habentem clauem Abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in Abyssum. Et illud, quod est infra; cũ completi fuerint mille anni, soluetur Satanas. vbi sic inquit: Ille enim apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, vt tunc stantium Angelorum ditioni substractus sit. Quatenus vel nunc ad vtilitatem nostram eis mi nistrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram eis relaxantibus totus se suis contra nos viribus solutus exerceat.

Ad similitudinem diuinæ veritatis expressa.] In editis erat virtutis, verum posui veritatis consentientibus omn. M. ss. cc. Et, quamuis locus sit deductus ex Greg. hanc vocem Isidorus addit sententiæ Greg. si enim est apud eum lib. 32. Moral. c. 18. vt quo subtilior est eius natura, eo in illo similitudo Dei plenius creditur expressa.

Memento Domine quod terra sumus.] Locus est psal. 102. In vulgata habetur, Recordatus est quoniam puluis sumus.

CAP. XIII.

OMMVNIA *homini.*] Ita Sancti interpretantur illud sapientiæ 1. hoc quod continet omnia scientiam habet vocis. Et illud Matth. vltimo; Prædicate Euangelium omni creaturæ: vt nomine omnis creaturæ homo intel. ligatur; præsertim Gregorius homil. 29. in ascensione Domini: & lib. 6. Moral. c. 7. de hac re suprà cap. 10.

Originaliter Adam, & Eua.] Id patet ex illo Genes. 1. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Homo enim vtrumque sexum comprehẽdit. Vnde Eua, vocatur virago, & imago viri, homo verò imago, & gloria Dei, à Paulo 1. ad Corint. c. 11. Ita interpretatur Augustinus lib. de Trinitate 12. c. 7. & Gen. 5. di-

citur; hic est liber generationis Adam. In die qua creauit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum; masculum, & fœminam creauit eos. Et Paulus. 1. ad Corinthios. 11. cum dicat: Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem concludit; Omnia autem ex Deo. Ambros. ibi: ambo vnum sunt in natura: id vocat Isidorus originalitèr esse vnum, specialitèr verò postea mulier de latere viri formata est. Hanc sententiam probat Gregorius lib. 33. Moral. c. 10. Rerum quippe, inquit, substantia simul creata est; sed simul species formata non est, &c. Obserua obiter Augustinũ, & Gregorium in rerum formatione dissentire; cũ Augustinus multis in locis super Genesim probet, omnia esse facta simul secundum substantiam, & secundum speciem, præsertim lib. 4. super Genes. ad literam cap. 34. Gregorius verò dicit in substantia esse facta simul, sed non in specie. In qua sententia est Isidorus hîc, & libr. 2. differentiarum. c. 10. in creatione, inquit, mundi, & formatione, in qua hæc est differentia, quod originalitèr secundum materiæ substantiam simul cuncta creata sunt, secundum distinctionem verò rerum per sex dierum alterationem formata sunt. Philo lib. 1. legis allegoriarum, rusticanæ simplicitatis esse, inquit, putare sex diebus, aut vtiquè certo tempore mundum conditum. Refellit hic Isidorus sententiam eorum, qui dicũt Androgynos creatos Adam & Euam,

idest, hominē in quo duo ſint corpora maris, ſ. & fœminæ circa dorſum copulatos; ita vt eſſet homo à principio geminus, vt Plato in conuiuio ſeu de amore aſſeruit; poſtea verò ſectus, vt ex aduerſo ad prolis procreationem coniungerentur: è latere enim protoplaſti non è coſta mulierem formatam affirmant, voce Hæbrea, Zela, latus, & coſtam ſignificante: In hac ſententia fuit Franciſcus Georgius. Verum D. Auguſtinus Platonicos inſectatur lib. 3. de Geneſ. ad lit. c. 22. Inquiens: rurſus, ne in homine vterque ſexus eſſe putaretur, ſicut in his, quos Androgynos vocant: pluralitèr ſubiecit maſculum, & fœminam, creauit eos.

4 *Vir ad imaginem Dei.*] Ex Paulo 1. ad Corinth. c. 11. Vir imago, & gloria Dei eſt, mulier autem gloria viri: mulier dicitur gloria viri, ſicut opificium ex viro. Auguſtin. de catechiz. rudibus explicat, quo pacto vir potiſſimum dicatur imago Dei per ſubiectionem. vnde Actorum 17. fecit ex viro omne genus hominum.

6 *Homo propter peccatum.*] Ita interpretatur Gregorius in enarratione in ſeptem pſalmos pœnitentiales pſal. 4. exponens illud: Et terræ eius miſerebitur. per terram, inquit, accipimus peccatores: vnde ſerpenti à Domino dictum eſt: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Idem lib. 2. Moral. c. 30. Idem & Ambroſ. lib. de pœnitentia. c. 13. & Auguſtinus li. de agone Chriſti. c. 1.

Et Propheta.] Esai.65.sic legendum: Et Propheta ait serpenti: puluis panis eius. Hieronymus interpretatur locum eodem modo.

C A P. XIIII.

2 NIMA *hominis non est homo.*] Isidorus vocis etymologiam considerauit in hac sententia; vt homo dicatur ab humo, quod est corpus, & non ab anima. Id explicat lib.Etymolog.11.c.1.Homo propriè ab humo dicitur, abusiuè vero pronuntiatur ex vtraque substantia totus homo, idest, ex societate animæ & corporis: Nam propriè homo ab humo. Idem lib.differentiarum. c.1.D.Gregorius lib.12.Moral.c.16.eo enim, inquit, quod dicitur homo terrenus, exprimitur & infirmus: homo enim ab humo appellatus est. Cicero de natura Deorum Deus hominem, inquit, humo excitatum, celsum, & erectum constituit. Verum Augustinus lib.19. de ciuitate Dei, c.3.diluit hanc quæstionem ex sententia Varronis; qui hominẽ dici putat, propriè ex vtraque substantia compositum anima, & corpore, & lib. de moribus Eccl.c.4.difficile dixit esse, hanc controuersiam dijudicare, aut si ratione facile, oratione longum est. Idem Hieronymus ad Damasum in explanatione symboli, & Magister sententiarum in 3.

dist.2.

dist. 2. errare eos affirmat, qui dicunt hominem non à substantia, sed à proprietate dici. Verùm noster Isidorus vocis etymon explicat, non hominis naturam. Et de homine exteriori disserit, de quo Paulus. 2. ad Corinthios, licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur; tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.

Malè ergò à quibusdam.] Id D. Augustinus lib. de hæres. c. 86. attribuit Tertulliano. Et eam refellit lib. de quantitate animæ. De Tertulliano autem Africæ prouinciæ presbytero, qui primo illic illustris habitus est; posteà verò in turpem hæresim Montani impostoris, & aliorum prolapsus est. Hieronymus in epistola ad Magnum Oratorem. Niceph. lib. 4. c. 34. Vincentius Lirinensis; & Hilarius in commentarijs ad Matthæũ.

4 *Non esse partem.*] Augustinus de spiritu, & anima. Et idem Isidorus lib. 2. differentiarum. c. 27. & concilium Bracarens. 1. can. 5.

Philosophorum sententiæ.] Animam esse corporis formam probauit concilium Viēnense, sub Clemente V. & Concil. Lateranense. sess. 8. sub Julio 2. & Leone X. Augustinus lib. de Eccl. dog. c. 13. & Gregorius lib. 7. epist. Regist. c. 33. secundino, Omnes ferè hæreses de anima, in hac sententia Isidorus complexus est, quas Neoterici copiosè refellunt.

CAP. XV.

2 ICVT *præcellunt*.] De varia humanorum sensuum positione, & præminentia inter se, Galenus de vsu partium; Cicero in libris de natura Deorum: Basilius, & Ambros. in Hexaëmero, & Gregor. lib. Moral. 11. c. 3.

Amplius excedit.] Omnes cc. M.ss. habent: excellit. Id Aristoteles probat lib. 2. de anima. c. vlt. visus, inquit, maximè est sensus.

Inde dicamus.] Integra sententia est ex Augustino lib. epistolarum epist. 112.

6 *Vocabulum sortita*.] Cogitatio a cogendo dicta, vt Augustinus docet lib. 10. confess. c. 11. Lactantius lib. 6. de vero cultu: cogitatio nihil aliud est, quàm mentis agitatio. διάνοια ab Aristotele vocatur; in brutis æstimatiua, & inter sensus communes reponitur.

Rerum omnium thesaurus.] De memoria accutissimè scripsit Augustinus lib. 10. confess. c. 8. à quo hæc omnia ferè deprompta sunt ibidē. c. 14. quod sit venter animi. Et lib. 4. de Trinitate, c. 11. quod non solum sit præteritorum, sed etiam præsentium. Idem Isidorus lib. different. c. 21. Aristoteles quod sit præteritorum (lib. de memoria & reminiscentia) resumptio alicuius apprehensi sensu, vel intellectu.

Et

Et animus ipse est.] Augustinus id probat lib. 10.confess. cap. 14.

7 *Imago à sensibus corporis remota.*] Aristoteles lib.de memoria, & reminiscentia c. 1.imaginis naturam exprimens, sic inquit: Vt enim animal pictum in tabula animal est, & imàgo: & cum vnum, idemque sit, vtraque est; sed tamen ratio diuersa extitit, considerarique potest vt animal est. & vt imago.. Sic de phantasmate, quod in nobis est, censere oportet,& ipsum quippiam in se, & alterius simulacrum esse. Nam quatenus in se, seorsumque spectatur spectrum ac visum est, quatenus verò ad aliud refertur,imago, & monumentum. Hæc de imaginis natura ex Aristotelis sententia, maximè ad huius loci intelligentiam conducunt, & ad quæstionem de imaginum adoratione enodandam aduersus hæreses nostri temporis,denique Thomæ Aquinatis veram sententiam explicandam.

Beatitudinem autem non per imagines.] In editis est: similitudinem, sed Gotthus M. s. beatitudinem habet. & alij M.ss.cc. quam lectionem posui, ductus auctoritate Augustini lib. confess. 10.c.21.vndè locus iste desumptus est: ibi enim probat,quod meminimus eorum,quorum nunquam speciem habuimus,vi beatitudinis,& gaudij. Et infrà: c. 25. inquirens, in quo memoriæ gradu reperiatur Deus, sic inquit; Quia sicut non est imago corporalis, nec affectio viuentis;

qualis cùm lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiscimur.

8 *Communem.*] Aristoteles id probat lib. de memoria & reminisc.

CAP. XVI.

ERFECTA *natiuitas.*] Tota sententia est ex Gregor. li. Moral. 29. c. 1. Verùm de duplici Christi natiuitate, Lactan. lib. 4. de vera sapientia elegantèr differit, cap. 8. Et Damascen. lib. 3. de Orthodox. fide c. 7.

7 *Prius editus.*] editum in aliquibus M.ss. similitudo hæc desumpta est ex Pauli prima epistola ad Corint. 3. & ad Hebræos 5. & Petri 1. epist. c. 2.

14 *Diabolus.*] Ex Gregor. lib. 33. Moral. c. 10.

Quasi hamo.] Quasi hamo diuinitatis eius captus est, qui latebat, est in M.ss. omnibus. Quam lectionem amplector testimonio Gregorij ductus lib. 33. Moral. cap. 10. Quasi hamus quippè fauces glutientis tenuit; dum in illo & esca carnis patuit, quam deuorator appeteret, & diuinitas passionis tempore latuit, quæ noceret.

Est enim in Christo hamus.] Ex eodem Gregorio lib. 33. Moral. c. 12. vbi exponit illud Iob, an extrahere poteris leuiatan hamo. Quod etiam Ezechiel. c. 32. futurum prædixerat: Extraham te in hamo meo, & extendam te super terram.

Et

Et Abac. 1. Totum in hamo subleuauit; traxit illum in sagena sua.

15 *Pœnaliter.*] Refutat hæresim eorum, qui dicebant Dominum in infernum descendisse, & omnes ibi eum confitentes extraxisse, & saluasse. Quam Gregorius improbat lib. 6. epistolarum. epist. 179.

16 *Sancti ex tempore.*] Totus sententiæ sensus, & ordo, est, apud Gregorium lib. 4. Moral. c. 32.

In inferno Sanctorum.] De duplici inferno ita Gregor. lib. Moral. 12. c. 7. Nec tamen ita iustorum animas ad infernum dicimus descendisse, vt in locis pœnalibus teneantur, sed esse superiora inferni loca, esse alia inferiora credenda sunt; vt & in superioribus iusti requiescerent, & in inferioribus iniusti cruciarentur. Vnde & Psalmista psalm. 85. propter præuenientem se Dei gratiam dicit: Eruisti animam meam ex inferno inferiori.

17 *Vbi forsitan percunctatur quispiam, quid sit quod legitur: Nemo. &c.*] Tota hæc sententia in nullo M.S. est, neque in edito antiquo, neque in duobus codicibus ante sexcentos annos, literis Longobardicis exaratis: Quare vt nothã è textu reieci.

18 *Ad dexteram patris.*] Gregorius lib. 2. Moral. cap. 21. Dextera Dei Angelorum pars electa, sinistra autem Dei pars Angelorum reproba designatur. Idem Isidorus lib. officiorum. 2.

CAP. XVII.

4 ROPHETA.] Locus est apud Esaiam cap.48. Hieronimus in eodem loco: breui versiculo, inquit, Trinitatis nobis ostendit mysterium.

5 *Nam Latine paraclesis.*] Idem Cyprianus in libello de Spiritu Sancto. Adesto, inquit, Sancte Spiritus, & paraclesim tuam expectantibus illabere cælitus. Idem Isidorus etymol.lib.7.c. 3.

Reuelante Spiritu.] Gotthus vnus habet: reuelante Spiritu Sancto. Alij cc. consentiunt cum edito.

6 *Donum Sancti Spiritus.*] Ex Augustino super Ioannem tract. Et Gregor. lib. 24.Moral.c.10.

De quo ita legitur.] Ioan.1.c. plenus gratiæ & veritatis.

Plenus gratia & veritate.] Vulgata editio plenum gratiæ & veritatis. sunt qui legant πλήρη. idest, plenam scilicet gratiam & veritatem. Alij vertunt: plenus gratia & veritate.

8 *Ante aduentum.*] Ex Tertulliano deductum puto lib. de Trinitate, sic, inquit, vnus ego & idem spiritus, qui in Prophetis, & in Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hic semper. Cæterum ibi, non vt semper illis inesset; hic, vt

in illis semper maneret: & ibi mediocritèr distributùs, hic totus effusus, & affert Ioëlis Prophetæ testimonium, vt Isidorus.

Per Prophetam.] Ioël. 2. & habetur Actorum 2. vbi dicitur à Petro, & erit in nouissimis diebus effundam. &c. Apud Ioël est: Et erit, post hæc effundam. Hieronymus in comment. in Ioël adducens locum Actorum. 2. legit, & erit post hæc καὶ ἔσαι μετὰ ταῦτα, sicut est apud Ioëlem. Esaias clariùs eandem sententiam expressit, c. 44. Effundam aquas super sitientem, & flumina super aridam: Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam, & germinabunt intèr herbas quasi salices, iuxta præterfluentes aquas. Hæc Esaias. Quod verò dicitur apud Ioëlem antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis dicitur Actor. 2. Antequam veniat dies Domini magnus, & manifestus. sic Græca Complutensis editio bibliorum τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. vertit magnus, & illustris. Theophylacti interpres in Act. Apostolorum: Antequam veniat dies Domini ille magnus, & illustris. In Hebraica veritate, dicitur horribilis. In versione 70. illustris. Hieronymus diem hũc, aut resurrectionem putat esse, aut certè multa post tempora diem iudicij; Qui verè magnus, & horribilis erit.

9 *Sicut Saulo.*] Sic est apud Tertull. lib. de anima. Deniquè, inquit, Saulem, inquit tàm Dei

ſpiritus poſteà vertit in alium virum, ideſt, in Prophetem;cùm dictum eſt: Quid hoc filio cis? an Saul & in Prophetis? Quem & malus ſpiritus poſtea vertit in alium virum; ſcilicet, id conſtat. 1.Reg. 10. Cauſæ damnationis Saul ſunt apud Gregorium lib.Moral.34.c.15.nempè quia faſtu ſuſceptæ poteſtatis intumuit: vt conſtat ex diuina increpatione Regum. 1. cap. 15. Nec verè a Iudæis excuſatur vocabuli ambiguitate, vt in bibliotheca Sixtus Senenſ.adnotauit lib. 3.& alij ſuper lib. 1. Regum. Auguſtinus lib. 17. ciuitatis Dei elegantiſſimè interpretatur diſruptionem regni Iſraëlis in perſona Saulis.

Et Balaam.] Tertull.lib.4. aduersùs Marcionem. Et Gregor. lib. 1. ſuper Ezech. homil. 10. Origines homil. 13. innumeros affirmat libros diuinationum ſuarum reliquiſſe.Eius doctrinam recenſet Apocalyp.c.10.

Dicturi ſunt: Domine.] Dicturi ſunt Domino habent.cc. M.ſſ. locus eſt Matth.7.In nomine tuo virtutes multas fecimus. illud quod ſequitur: Neſcio vos vnde eſtis. Eſt apud Lucam cap.13. quoquò ſitis, habent cc.M.ſſ.ſic & ipſe Lucas.

10 *Sicut Iob.*] Quod probat Gregorius lib. 14. Moral. c. 29. ex illis verbis: Scio enim quod redemptor meus viuit.

Sicut Balaam.] Numerorum 24.Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſraël. Quem locum ita exponit Cyprianus in lib.aduerſus Iudæos.

dæos,& in libello de ſtella,& Magis in principio.

11 *Conuerſio gentium. veteri populo latebat.*] Vt habet Paulus ad Epheſ. 3. quod alijs gentibus, inquit, non eſt agnitum filijs hominum, ſicut nūc reuelatum eſt, gentes eſſe cohæredes & concorporales, & conparticipes promiſſionis eius in Chriſto Ieſu per Euangelium. Et Actor. 10. dicitur in conuerſione Cornelij Centurionis cohortis Italicæ, quod ſtupuerunt ex circuncιſione fideles, qui venerant cum Petro; quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effuſa eſt. Et cap. 11. dictum eſt Petro: Quare introiſti ad viros præputium habentes? Et audito Petro tacuerūt omnes, & glorificabant Deum dicentes: Ergò & gentibus pęnitentiam dedit Deus ad vitam. Gregor. lib. 10. Moral. c. 38. probat, quod vocatio gentium ab antiquo in Dei conſilio abſcondita ſit. De gentium vocatione, vide Iſidori elegantem libellum.

CAP. XVIII.

Oc caput in M. ſſ. collocatur poſt 21. de gentibus, & Philoſophis.

Quaſi montes paſcuæ.] Eſt apud Gregorium lib. 30. Moral. c. 29. dùm interpretatur locum illum Iob. 39. Circunſpicit montes paſcuæ ſuæ, & virentia quæque perquirit.

3 *In scripturis Sanctis.*] Sensus est apud Augustinum, dum exponit locum illum psal. 103. montes excelsi ceruis. Petra refugium herinaceis. Vbi Augustin. legit: petra refugium hircis, & leporibus. perpendit hunc locum D. Hieronymus super Ezech. lib. 13. c. 43. Hircus, inquiens, animal est semper ad excelsa festinans, & nihil periculi sustinens in præcipitijs: Et ibi inuenit viam, vbi cæteris animantibus interitus est: vnde & Græco sermone, caprarum, & hircorum grex, sublimium conuersatio dicitur; hoc est, αἰπόλιον quasi αἰποπόλιον siquidem αἶπυ excelsum, πόλιον conuersationem significat. Idem ad Demetriadem, sic inquit, statui supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus: pro quo multi herinaceos legunt. Animal paruum, ac fugax, & spinarum sentibus, prægrauatum. Et ad suniam saphar animal esse ait, maius ericio, habens similitudinem muris, & vrsi, vnde & in Palæstina. ἀρκτομῦν magnamque illorum in ea regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum, & terræ foueis habitare. Hæc ex Hieronymo. Alij cuniculum.

4 *Manet communis.*] Id Gregorius probat Homil. 10. super Ezech. lib. 1. & homil. 6. Quid autem rota, inquit, nisi sacram scripturam designat, quæ ex omni parte ad auditorum mentes voluitur?

7 *In scripturis Sanctis.*] De vsu præteriti, & fu-

turi

turi differt Gregorius lib. 34. Moral. c. 3. & Augustinus lib. de verbis Apostoli ser. 2. & lib. 4. super Numer. & in enarratione psal. 103. & Tertull. lib. 3. aduersus Marcionem. Quam temporis enallagen frequentem esse in diuinis literis, vt futurum pro præterito ponatur, probat psalmus. 6. Lauabo per singulas noctes lectum meum, pro: laui. Et psal. 65. in flumine pertransibunt pede. Et Esaias c. 38. sicut pullus hirundinis sic clamabo, & meditabor vt columba. pro: meditatus sum, & clamaui. Præteritū ponitur aliquando pro futuro, vt psal. 54. Ego autem ad Deum clamaui, & Dominus saluauit me. hoc est, saluabit me. Sequitur enim: Et exaudiet vocem meam. Futurum pro præsenti: psal. 144. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur.

8 *Propterea Propheta.*] Propterea prophetia. habent M. s.

Rerum futurarum gesta præterita præsentibus.] Sic est in omnibus M. ss. rerum futurarum gesta præsentibus. editi ferè omnes consentiunt.

Ierusalem de Ecclesia.] Id frequens est in diuinis literis, vt constat ex Gregorio in cant. c. 6. & Hieronymo super Ezech. c. 16. & ex Augustino lib. 17. de ciuitate Dei c. 3. tripartita, inquit, reperiuntur eloquia Prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Ierusalem spectantia, aliqua ad cœlestem, nonnulla ad vtramquè Hieronymus super Ezech. c. 17. Quod quatuor modis di-

citur Ierusalem, exempla nos ponimus: primo modo dicitur, iuxta Iudæos, illa ciuitas terrestris, quam planxit Christus, Matth. 23. Ierusalem Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Secundò, Sanctorum est congregatio psal. 36. Fundamenta eius in montibus Sanctis: diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Tertiò, est multitudo Angelorum, Dominationum, potestatum, & cœlestis paradisi, Paulus ad Galatas 4. Quæ autem sursùm est Ierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm. ad Hæbreos. 12. Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem. & hæc est, quæ describitur Apocal. 12. Quartò pro Ecclesia militante & triumphante Apocalyp. 21. Vidi ciuitatē Sāctam Ierusalem, Hieronymus etiam in Ezechiel. c. 23. affirmat, quod quidquid de Ierusalem τροπικῶς dicitur, ad animam referri possit.

Ephráim de hæreticis. .] Osex 4. Particeps Ephráim Idolorum dimitte eum. Et c. 5. calumnia patiens Ephráim, fractus iudicio: quia cæpit abire post sordes. Et illud: Ero tinea Ephráim, & putredo Iacob. Tinea enim totum vestimentū consumit. Iob 13. Sicut vestimentū, inquit, qđ comeditur à tinea. Putredo non ita. Sic. n. hæresis est tinea Ephraim, peccatū verò, putredo Iacob.

9 *Sicut scriptum est.*] Psal. 32. Dicere enim iussionem importat multotiés in diuinis literis. vt

eſtillud Pauli ad Rom. 12. Dico autem per gratiam, quæ data eſt mihi, omnibus qui ſunt inter vos, non plus ſapere, quàm oportet ſapere. Græcè λέγω. vt latini dicunt: iubeo ſaluere, & dico ſalutem. Et illud: Dic vt lapides iſti, panes fiant, ideſt, iube, vt lapides. &c.

10 *Quod in ſcripturis ſacris.*] Hieronymus ſuper Ezech. c. 33. adnotauit in ſcripturis ſacris hoc obſeruare debemus, quod ibi videtur aliqua ſimilitudo eſſe ſententiæ, non in omnibus eadem dici, ſed vel ſubtrahi plerumque vel addi, & ſingulorum inter ſe verborum diſcrepantium haberi rationem.

11 *Lex diuina.*] Lex à delectu dicta: iubet ſiquidem quæ eligenda, faciendaque ſunt: vt Cicero lib. 1. de legibus docuit. Vnde Paulus ad Rom. 3. per legem, inquit, cognitio peccati. lex accipitur pro veteris teſtamẽti libris. Eſai. 2. de Sion exibit lex. Et apud Paulum in epiſtol. ad Rom. c. 2. Si autem Iudæus cognominaris, & requieſcis in lege, & gloriaris in Deo, & noſti voluntatem eius, & probas vtiliora, inſtructus per legem. & c. 7. lex Sancta. & liber pſalmorum, lex à Chriſto D. N. appellatur Ioan. 10. in lege veſtra ſcriptum: Quia ego dixi dij eſtis. vt Auguſt. ibid. tract. 48. adnotauit. Et Amalaricus Taurienſ. lib. de officio miſſæ. Diſtinguitur etiam lex à pſalmis, & Prophetis. Matth. 11. lex, & Prophetæ vſque ad Ioannem. Et illud: oportet impleri quæ ſcripta

ſunt

sunt in lege, & Prophetis & psalmis de me. Matth. 22.

Tribus distinguitur.] De partitionibus veteris & noui testamenti, vide Epiphanium lib. de mẽsuris, & ponderibus. & Ioannem Damascenum lib. 4. de orthodox. fid & Gregor. Nazian. in carminibus, & Hieron. in præfatione lib. Regum, & Isido. lib. 6. etymolog. c. 1. Obitér adnotandum duxi, non alitèr hîc Isidorum de partibus diuinæ legis disserere, quàm in lib. 6. etymol. Nã ibi post veteris testamenti partitionem in legalia, prophetica, & hagiographa, sic inquit, summa vtriusque testamenti trifariè distinguitur, idest, in historia, in moribus, in allegoria. Hæc ille: vt intelligas præcepta, ad mores: Prophetas, ad allegoriam pertinere. Nam diuisio illa celebris ac peruagata, in tres explanationis species, seu partes allegoricam, tropologicam, anagogicã, iuxta triplicem præteriti, præsentis, ac futuri differentiam, ab antiquis patribus traditur, ita vt allegorica expositio, præteritarum in veteri lege vmbrarum ac figurarum prænotiones, & prodigia manifestet, vnde Prophetæ ad allegoricam exponendi rationem pertineant. Adde etiam meritò Prophetis tribui dicendi genus allegoricum, propter tropos, verborum enigmata, & translationes, vt Tertullianus adnotauit aduersus Marcionem lib. 3.

Historia præceptis.] In historia, in præceptis,

& in prophetia : iubent omnes. cc. M. ſſ.

12 *Lex diuina.*] Auguſtinus lib. vnico ſuper Geneſim ad literam c. 2. Quatuor modi, inquit, à quibuſdam ſcripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ: ſecundum hiſtoriam, ſecundum allegoriam, ſecundum analogiam, ſecundum etymologiam. Hiſtoria eſt, cum ſiue diuinitùs, ſiue humanitùs, res geſta commemoratur. Allegoria, cùm figuratè dicta intelliguntur. Analogia cum veteris, & noui teſtamenti congruentia demonſtratur. Etymologia, cum dictorum, factorumque cauſæ redduntur. Idem de vtilitate credendi ad Honoratum c. 3. diuidit ſcripturam ſecūdum hiſtoriam, etymologiam, analogiam, & allegoriam.

Primò vt hiſtoricè.] Senſus hiſtoricus ſcripturæ, qui literalis eſt, inter omnes eſt potentiſſimus, & efficaciſſimus, & ad probandam fidei auctoritatem, reliquis multò illuſtrior: eſtque fundamentum, & baſis omnium expoſitionum diuinæ ſcripturæ; cuius difficultatem adnotauit Hieronymus in præfatione commentariorum in Abdiam. & Auguſtinus lib. 1. retractationum. Verùm ſi ſola hiſtoria, & nuda legatur, non intellectus literæ ſpiritus, modicam habet vtilitatem, & ita appellatur à Hieronymo Ezech. 4. vilior intelligentia, & à Gregorio lib. 15. de ciuitate Dei c. 27. non eſſe illis conſentiendum aſſerit, qui ſolam hiſtoriam recipiūt ſine allegorica

ſigni-

significatione, nec illis, qui solas figuras defendunt repudiata historiæ veritate. sensus enim vtilis scripturæ ad docendum, arguendum, ad corrigendum, & ad iusta erudiendum; vt perfectus sit homo Dei, ex litera & spiritu constat: litera enim sola occidit, spiritus autem viuificat, animumque in omne opus bonum instruit. Vnde Gregorius lib. 16. Moral. c. 10. vt, inquit, modò nos nuda pascat historia, modò sub textu literæ velata medullitùs nos reficiat spiritualis allegoria.

Tropologicè.] Tropologica expositio idem est, quòd moralis. exemplum ponamus aquæ: ex illo Geneseos. 1. congregatæ aquæ in locum vnum, significat aquam elementalem: verùm tropologicè tribulationes significat, vt in illo psalmi 65. transiuimus per aquam, & ignem, & eduxit nos in refrigerium. Et Esai. 43. cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. Et illud: Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Significat etiam tropologicè sapientiam. Prouerb. 18. Aqua profunda verba ex ore viri & torrens redundans, fons sapientiæ. Et illud: Fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam. Eccles. Aqua sapientiæ salutaris potabit eos. Significat etiam hæreses: Prouerb. 9. Aquæ furtiuæ dulciores sunt. Et humanas prosperitates. Ioann. 4. Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum. Spiritus Sancti infusionem Ioann.

7. Qui

7. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent. Euangelista id interpretatur, hoc autem, inquit, dixit de spiritu, quem accepturi erant, credentes in eum. Significat etiam populos. Apocalyp. 17. Aquæ verò populi sunt. De sensu tropologico Hieronymus sic scribit in Ezech. c. 4. Eisdē literis historia currit, & tropologia, sed illa humilior est, ista subtilior, illa hæret terræ ista ad cœlestia subleuat.

Mysticè.] Mysticum sensum hîc Isidorus vocat spiritualem intelligentiam. Hieronymus cuius diuinæ scripturæ partitionem Isidorus sequitur, sic habet in 12. quæst. in Abdiam. Triplex in corde nostro descriptio, & regula scripturarum est: prima vt intelligamus eas iuxta historiam, secunda iuxta tropologiā: tertia iuxta intelligentiā spiritualē. In historia eorū, quæ scripta sunt, ordo seruatur. In tropologia de litera ad maiora consurgimus; & qdquid in priori populo carnaliter factū est, iuxta moralē interpretamur locū, & ad animæ nostræ emolumēta cōuertimus. In spirituali θεωρίᾳ ad sublimiora transimus, terrena dimittimus de futurorum beatitudine, & cœlestibus disputamus, vt præsentis vitæ meditatio, vmbra futuræ beatitudinis sit. Hactenus Hieronymus. D. Eucherius in libro spirituali formularum, quatuor ponit diuinarum expositionum genera, historicum, tropologicum, alle-

goricum, anagogicum. De historica, tropologica, & allegorica, expositione; iam ex mente Augustini disputauimus. Nunc de anagogica expositione, quam Eucherius vocat, quæ ad sacratiora cœlestium figurarum secreta perducit: vt si aquam exponamus de æterna beatitudine: vt in Ieremiæ. 2. Me dereliquerunt fontem aquę viuæ. Et de Angelis, psal. 148. Aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini. Poteris sub mystica, & spirituali intelligentia allegorica, & anagogica collocare. Ita Eucherius, Hieronymus, Augustinus, & Isidorus consentiunt in multiplici, & varia scripturarum partitione.

13 *Tria, & septem præcepta.*] Tria, & septem, decem præcepta habent, omnes cc. M. ss. quam lectionem maximè probo. Sic enim est apud Augustinum lib. de decem chordis c. 5. vnde sententiam desumpsit Isidorus. & lib. 15. contra Faustum cap. 4.

In vna tabula scripta fuerunt.] Hanc partitionem præceptorum in tabulis, nempe quod fuerint tria in vna, & septem in alia scripta, sequuntur plurimi Latinorum Sanctorum, vt Augustinus in locis citatis, & lib. de decem chordis. c. 5. probat suam sententiam ex illo Pauli: primum mandatum in repromissione. verum in hac sententia non est constans, cum lib. quæstionum veteris testamenti q. 7. quatuor verba affirmet esse exarata in prima tabula, quorum primum sta-

tuit;Non ſint tibi Dij alieni præter me: ſecundũ: non facies tibi vllam ſimilitudinem: Tertium:nõ ſumes nomen Dei tui in vanum: Quartum:Sabbathum Domini Dei tui ſeruabis, & non facies in eo vllum opus ſeruile.Reliqua in ſecũda;ita, vt primum verbum ſecundæ tabulæ ſit; Honora patrem tuum,& matrem tuam;ex illo Apoſtoli ad Epheſ. 6. Honora patrem tuum, & matrem, quod eſt mandatum primum in repromiſſione. Quomodo, inquit, eſſet primum niſi in ſecunda tabula ab ipſo cæpiſſet? In repromiſſione autem ideo dicitur, quia ſtatim ſubijcitur; vt ſis longæuus ſuper terram, & benè ſit tibi; hæc eſt promiſſio facta ijs, qui mandata cuſtodiunt.Ioſeph.lib.3.Antiq.c.6.& Philo. in lib. Quis rerum diuinarum hæres ſit, in vtraque tabula quinque eſſe præcepta tradita affirmat. Sunt qui dicunt has tabulas tempore vltimi Hieroſolymitani excidij ſub Romanis Imperatoribus in templo Dei fuiſſe, indequeà Tito Auguſto, inter cætera captæ vrbis ſpolia,in triumphum allatas.

CAP. XIX.

4 HÆRETICORVM *pertinaciam.*] Hæreticorum peruicaciam eſt in c. Goth. & alijs.

4 *Nunc enim perſequutionibus appetitur, nunc falſis aſſertionibus laceſcitur.*] Hæc ſententia in nullo

M. s. extat. Verum retinendam puto, eo quod est in antiquo edito, & apud Gregorium lib. 18. Moral. cap. 1. à quo tota desumitur. Sancta, inquit, Ecclesia summoperè habere sapientiam, & patientiam studet; sed exercetur eius sapientia, cum tentatur gladijs. Nunc verò de ea persequutione loquitur, in qua non gladijs, sed falsis assertionibus lacescitur. Hactenus Gregorius.

5 *Causa prauitatis.*] Idem Gregorius lib. 7. epistolarum, epistola ad Anastasium indict. 1. Leander Hispalensis Episcopus Sanctissimus Isidori frater in homilia habita in tertio concilio Toletano in conuersione gentis Gotthorum, quam apud me habeo nondum typis excusam, elegantissimè propagationem ecclesiæ depinxit dum ab hæreticis infestatur.

5 *Nam tunc clarius.*] Augustinus tractatu in cons. Matth. & Lucæ: vtiles sunt, inquit, hæretici ad inueniendam veritatem, dum calumniantur ad se ducendum in errorem: negligentius enim veritas quæreretur, si mendaces aduersarios non haberet.

6 *Sancta Ecclesia dicitur catholica.*] Quid vox catholica significet, docuit Vincentius Lirinensis Gallus in illo libello aureo aduersus hæreses. Clemens Alexādrinus lib. Strom. 7. vnam esse catholicam Ecclesiam, hæreticorum verò Ecclesiam, seu potius conciliabula, non esse vnam, neque catholicam. Nam hæreses hāc vnitatem in multitudi-

titudinem ſcindunt, vnde aliæ appellantur ex nomine, vt ex Valentino, Marcione, & Baſilide: aliæ ex loco, vt Peratici; aliæ autem ex gente, vt Phrigum hæreſis; aliæ autem ex operatione, vt Encratitarum. Aliæ autem ex proprijs dogmatibus, vt Docitarum, & Hæmatitarum, &c. In quo loco ad viuum aſpicere licet noſtri temporis hæresûm nomina varia, & ancipites, ſectaſq; repugnantes, in quas inſanum vulgus, & indoctum ſcinditur.

Paulo atteſtante.] Ad Romanos 1. Gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis: quia fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo. Cyprianus vocat Eccleſiam Romanam fortem in fide, eo quod in cathedra Petri ſit fundata, & in eius vnitate. libr. de vnitate Eccleſię. Notas verò Eccleſiæ Catholicæ Auguguſtinus eſſe in Romana Eccleſia docuit libro contra epiſtolam Manichæi c. 4. Multa ſunt, inquit, quæ me in Eccleſiæ gremio iuſtiſſimè tenent. Tenet me conſenſio populorum, atque gentium; tenet auctoritas miraculis inchoata, ſpe nutrita, charitate aucta, vetuſtate firmata: tenet me ab ipſa ſede Petri Apoſtoli, cui paſcendàs oues ſuás poſt reſurrectionem ſuam Dominus commendauit, vſque ad præſentem Epiſcopatū ſucceſſio Sacerdotum: Tenet poſtremò ipſum Catholicę nomen, qđ non ſine cauſa inter tā multas hæreſes ſola obtinuit. Hæc Auguſtinus.

Qui sunt hæretici.] Hæresis ab electione dicitur, teste Hieronymo in epistolam ad Galatas c.5. Et Clemens Alexandrinus lib. Strom. 7. Hæresis inquit, electio est, Et Tertullianus lib. de præscrip. aduersus hæreticos. Elegans descriptio hæreticorum est apud Cyprianum libr. de vnitate Ecclesiæ. Et inter alia, hi sunt, inquit, qui se vltrò apud temerarios conuenas sine diuina dispositione præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui nemine Episcopatum dante, Episcopi sibi nomen assumunt. Et infra. Hos eosdem denuò Dominus designat, & denotat, dicēs, Me dereliquerunt fontē aquæ viuæ, & effoderūt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare. Augustinus lib. de vtilitate credendi ad Honorium. c. 1. Hæreticus est, qui alicuius temporalis commodi, & maximè vanæ gloriæ, principatusque gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur. Viuam huius rei his calamitosis temporibus habemus imaginem.

Ad exercitationem fidei.] Sic Paulus 1. ad Corinth. 11. Oportet hæreses esse, vt & qui probati sunt manifesti fiant in vobis. Tertullianus libr. aduersus hæreses in principio; Hæreses; inquit, ad languorem, & interitum fidei productas.

Via verò per quam fit.] à veritatis obscuritate ortas esse hæreses docet elegantissimè Clemens Alexandrinus li. Srom. 7. & Tertull. lib. præscrip.

aduerſus hæreticos. Auguſtinus originem, & progreſſum hæreſeon variè tradit: Nam lib. de Geneſi contra Manichæos, hæreſes ortas dicit à ſuperbia: Mater, inquit, omnium hæreticorum eſt ſuperbia. lib. 83. quæſt. quod manant à falſa ſcripturæ intelligentia. Non poſſet, inquit, error oboriri palliatis nomine Chriſtiano, niſi de ſcripturis non intellectis. vide Hieronymum in epiſtolam ad Galatas c. 5. & habetur q. 3. c. Hæreſis; hæreticum appellat eum, qui aliter ſcripturam intelligit, quàm ſenſus ſpiritus efflagitat, & Hilarius de intelligentia, inquit, hæreſis, non de ſcriptura eſt: ſenſus, & non ſermo facit crimen: Tertull. de præſcript. aduerſus hæreticos à Philoſophia eſſe natas hæreſes tradit: ipſæ denique hæreſes, inquit, à Philoſophia ſubornantur.

10 *Simul exiſtunt vniti.*] in M. ſſ. vni. Innocentius tertius elegantèr hoc idem dixit, facies quidem diuerſas habere, ſed caudas ad inuicem colligatas, quia de vanitate cõuenirent in id ipſum. habetur de Hære. lib. 5. c. Excommunicauimus.

CAP. XX.

Hoc *caput in M. ſ. vno ductu cum ſuperiore eſt teſtante domino per Eſaiam.*] in excuſis legebatur, per Hieremiam, verùm emendaui Eſaiam, conſentientibus omnibus M. ſſ. & veritate. Locus eſt Eſaiæ c. 57.

6 *Filij Dei.*] Iuſtorum variæ ſunt in diuinis literis

ris appellationes; vocantur filij Dei, vt Ioanni. 8. illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est. Ioannis 1. dedit eis potestatem filios Dei fieri. Ad Rom. 5. In spem gloriæ filiorum Dei. & 8. Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Et Genes. 6. vocantur filij Dei, qui in fide vnius Dei altissimi, & eius cultu virtute, pietate, & obseruantia mortalibus reliquis ventri deditis, qui vitam ducunt impiam, & ex legem & idolatris longe excellunt: vnde & per excellentiam sunt appellati filij Dei. Vocatur etiam Christus D. N. filius Dei altissimi, per naturam; Iusti autem per gratiam adoptionis. Alijs etiam nominibus iusti appellantur, vt filij resurrectionis, Lucæ 20. Et filij regni Marc. 13. Filij nuptiarum, Marc. 2. Filij sponsi, Luc. 5. filij pacis Luc. 10. filij lucis Luc. 16. & Ioann. 20. Iustinus Martyr, Iosephus Hebræus, Tertullianus, & Lactantius Firmianus Angelos Genes. 6. filios Dei appellatos existimant. Quam sententiam grauissimè refellit Theodoretus quæst. in Genes. q. 47. & sic interpretatur illud de Enos, Genes. 4. iste cæpit inuocare nomen Domini ex versione Aquilæ: Tunc exorsus est appellatione in nomine Domini, quæ verba significare videntur, quod hic sua pietate primus diuinum nomen adeptus est, vt à consanguineis Deus appellaretur, à quo deinceps posteri filij Dei, perinde ac nos à Christo Christiani. Hæc Theodoretus.

CAP.

CAP. XXIII.

1 IDEI *Symbolum.*] Symbolum, & Dominicam orationem continere fidem, ſpem, charitatem docet, Auguſtinus in Enchiridio c.*6.* & 7. Symbolum autem illud ab ipſis editum magna cum cura & Spiritus Sancti inſtinctu, apertum eſt ex Ruffino in expoſitione ſymboli, & Auguſtino in ſermone ſecundo Dominicæ Palmarum: vbi quam ſinguli Apoſtoli partem contulerint docet in hunc modum: Quod Græcè ſymbolum dicitur, Latinè collatio nominatur. Collatio ideo dicitur, quia collata in vnum totius catholicæ legis fides, ſymboli colligitur breuitate; cuius textum vobis modo Deo annuente dicemus. Petrus dixit: Credo in vnum Deum patrem omnipotentem. Ioannes dixit; Creatorem cœli & terræ. Iacobus dixit; Credo & in Ieſum Chriſtum filium eius vnicum, Dominum noſtrum. Andreas dixit: Qui conceptus eſt de Spiritu Sancto natus ex Maria virgine. Philippus ait: Paſſus ſub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & ſepultus. Thomas ait: Deſcendit ad inferna; tertia die reſurrexit à mortuis. Bartholomæus dixit: Aſcendit ad cœlos: ſedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. Matthæus dixit: Inde venturus eſt iudicare vi-

uos & mortuos. Iacobus Alphæ.; Credo & in Spiritum Sanctum, ecclesiam catholicam. Simon Zelotes dixit: Sanctorum communionem: remissionem peccatorum. Iudas Iacobi: carnis resurrectionem. Matthias compleuit: Vitam æternam Amen. Ambrosius etiam sermone 38. de ieiunijs & quadrages. Symbolum appellat fidei clauem duodecim artificum operatione conflatam: Irenæus lib. 1. c. 2. tessaram fidei vnanimem; & Leo in epistola ad pulcheriam Augustam. Ambrosius lib. 3. de virginitate vocat signaculum cordis & esse ante lucanis horis quotidiè recitandum. Pro fidei autem Symbolo, Apostolorum intelligitur: vt in concil. Laod. c. 46. Baptizatos oportet fidei Symbolū dicere & c. 47. Similiter in concilio Agathensi c. 9. in concilio Maguntino sub Carolo Magno c. 45. De Symbolo Apostolorum lege Hieronymum in in epistola ad Pammachium, & Augustinum lib. ad Catech. & Clementem Romanum in epistola ad Iacobum fratrem Domini.

Dominica oratio.] A patribus quotidiana oratio dicitur, vt Cypriano in eius expositione, & Augustino lib. 21. Ciuitat. c. 27. Et Concilio Toletano 4. c. 9. Quia quotidiè dicitur, & quia delet minima & quotidiana peccata.

Propheta Esaias.] Locus est apud Esaiam. c. 10. vbi Hieronymus sic inquit: Pro cunctis laciniosæ legis cæremonijs dedit præceptum breuis-

simum

ſimum dilectionis & fidei. Cyprianus in expoſitione orationis Dominicæ locum interpretatur de Symbolo fidei, & Auguſtinus lib. de perfectione iuſtitiæ hominis reſponſ. 11. Et contra Fauſtum lib. 15. c. 4. d ptychium Eccleſiæ appellat duo dilectionis præcepta.

CAP. XXIV.

HÆRETICI *autem id ſolum imaginaria oſtentatione faciunt.*] Iſidorus non damnat baptiſma hæreticorum, vt Cyprianus cum Epiſcopis Africæ, de quo Hieronymus in dialogo contra Luciferianos ſic inquit; Cyprianus lacus contritos fugere nec bibere de aqua aliena voluit: idcirco hæreticorum baptiſma reprobans ad Stephanum tunc Romanæ vrbis Epiſcopum qui à Beato Petro vigeſimus ſextus fuit ſuper hac re Africanam ſynodum direxit: ſed conatus eius fruſtra fuit. Verùm hic Iſidorus loquitur de baptiſmo adultis collato ab hæreticis cum inuocatione ſanctiſſimæ Trinitatis qui licet ſit ſacramentum, characteremque in animo obſignet, nihil tñ illis ad ſalutem remiſſionemque peccatorum prodeſt, quouſque ab Eccleſia ſuſcipiatur. Non enim illis ad remiſſionem peccatorum, inquit, ſed ad ſupplicij teſtimonium datur. Quam ſententiam probat

Augustinus lib. 3. contra Donatistas. c. 14. & lib. de baptismo c. 12 & habetur de consecr. D. C. Tunc valere incipit ad salutem baptismus cum fictio à veraci confessione recessit. Idem Gregorius ad Quiriacum epistola 61. lib. 9. Registri. Et Nicolaus Pontifex ad consulta Bulgarorum. c. 3. Quid verò de baptismo ab hæreticis collato senserit Isidorus liquet lib. 2. de officijs c. 24. dum inquit: Hæretici autem, si tamen in patris & filij & Spiritus Sancti attestatione doceantur baptisma suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate & manus impositione purgandi: Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: Ideoque nihil interest hæreticus, an fidelis baptizet: quod sacramentum tam Sanctum est, vt nec homicida ministrante polluatur: Habet enim hæreticus baptismum Christi; sed quia extra fidei vnitatem est, nihil prodest. At vbi ingressus fuerit, statim baptisma quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodesse ad salutem, quod enim accipitur approbo, sed quia foris accipitur improbo; dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur. Character est enim Regis mei, non error sacrilegus; recorrigo desertorem non muto characterem. Hæc Isidorus. Nouissimè sacra Tridentina Synodus sess. 7. c. 4. Verum esse baptisma inquit, quod datur in canone forma Ecclesiæ ab hæreticis.

In inferno nuper nati infantes.] Infernus multiplex eſt, vt adnotauit doctiſſimè ſicut omnia D. Thomas Aquinas, Infernus inquit, quadruplex: ſcilicet damnatorum, puerorum, purgatorium, & ſanctorum patrum. In primo ſunt tria; tenebræ gratiæ, tenebræ gloriæ, & pœna ſenſus: A quo æterno ſupplicio vtinam liberemur. In ſecundo ſola duo prima, tenebræ gratiæ, & gloriæ. In tertio tantum ſecundum & tertium, tenebræ gloriæ, & pœna ſenſus. In quarto tantum ſecundum, tenebræ gloriæ, vocaturque hic ſinus Abrahæ. De quo Tertullianus aduerſus Marcionem lib. 4. Diuus Gregorius lib. 7. epiſtolarum epiſtola 53. ad Secūdinum de receptaculo agit animarum paruulorum, qui ſine baptiſmo diſcedunt.

Proinde Adæ cauſa nuper natus infans ſi non regeneratur, damnatur.] Gotthus c. & alius per antiquus ſic habent: proinde cum ex cauſa nuper natus damnatur infans, ſi non regeneratur, quia originis noxietate perimitur. Locus etiam manifeſtus ad probandam originis maculam eſſe in pueris à parentibus contractam, & eſſe omnes natura procreatos filios iræ.

Qui in maternis vteris.] Habetur hæc ſententia in collectaneis Gratiani de Conſ. D. 4. & apud Iuon. part. 1. cap. 185. & apud Magiſtrum lib. 4. ſent. diſt. 6.

De ipſis legitur.] Pſalm. 39. Ita interpretatur

& Augustinus. Verum Basilius & Theodoretus aliter locum interpretantur in scholijs psalmorũ.

In regno prædestinatorum.] Sic habent omnes cc.M.ss. & editus antiquus quam lectionem posui & deleui: in regno reproborum: ex Gregorio, & Augustini expositione, vnde Gregorius subiungit de illis qui sunt super numerum; Hic enim fidelibus per confessionem admixti sunt, sed propter vitá reprobam illic numerari in sorte fidelium non merentur.

Qui sceleratè viuunt in Ecclesia.] habetur tota sententia de consecr. D. 2. c. Qui sceleratè viuunt: fragmentum verò eius de cons. D. 4. c. Qui in maternis vteris in fine capitis.

CAP. XXV.

TICONIVS *Donatista*] has septẽ regulas veluti claues aperiendi sensus diuinæ scripturæ reconditos excogitauit quarum meminit Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana c. 30. Ticonius inquit quidam, qui contra Donatistas inuictissimé scripsit, cum fuerit Donatista, & lib. 2. contra epistol. Parmenini c. 28. vocat eum Magistrum, eiusque interpretandi diuinam scripturam leges & formulas táti fecit, vt Cypriani expositionibus prætulerit vt constat lib. 2. retractat & lib. 3. de doctrina Chri-

stiana

ſtiana c. 30. de harum regularum vtilitate ſic inquit: Neceſſarium duxi ante omnia quæ mihi videntur, libellum regularum ſcribere & ſecretorum leges, veluti claues & lumina fabricare ſunt enim quædam regulæ myſtæ, quæ vniuerſæ legis receſſus obtinent, & veritatis theſauros aliquibus viſibiles faciunt. Quarum ſi ratio regularum, ſine inuidia, vt communicamus, accepta fuerit, clauſa quæque patefient, & obſcura dilucidabuntur, vt quiſque prophetiarum immenſam ſyluam perambulans, his regulis quodammodo quaſi lucis tramitibus deductus ab errore defendatur. Et ſubdit: cautè ſanè legendus eſt non ſolum propter quædam, in quibus, vt homo errauit, ſed maximè propter illa, quæ ſicut Donatiſta hæreticus loquitur. Meminit & Caſſiodorus harum regularum in præfat. comment. in pſalm. Scripſit idem Ticonius expoſitiones in Apocalyp. Ioannis, vt auctor eſt Gennadius & Beda in Apoc. extat nunc liber regularum editus in Bibliotheca Sanctorum à Margarino Theologo Pariſienſi compilata tom. 6. floruit Theodoſio & filijs eius imperantibus anno Domini CCCXC.

Quæ de vno aut ad vnum loquitur.] Quæ de vno ad vnum loquitur in excuſ. eſt Quam lectionem non probo. Nam ſenſus ita eſt, vt ſola ratione diſcernatur cum in vna perſona duo diſtinguuntur, ratione & cogitatione officia, vnde ſola

ratione

ratione complecteris, quando à capite ad corpus transitum sit.

Esaias ait.] Est hoc exemplum Esaiæ c. 61. apud Ticonium & Augustinum: quamuis 70. vtuntur versione sicut sponso imposuit mihi mitram; & sicut sponsam ornauit me ornatu ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ Isidorus vulgatam semper amplectitur versionem.

Vero & permixto.] Ticonius dixit: de Domini corpore bipartito: quam vocem Augustinus correxit, affirmans quod non debuit ita appellari, sed potius de Domini corpore verò atq; mixto, aut; verò atque simulato, vel de permixta Ecclesia.

Puer meus es tu.] Oseæ 11. Ticonius inter alia hunc locum Oseæ adfert.

Tertia regula.] Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana ita sentit, quod potius sit magna quęstio quam regula.

De litera & spiritu.] Ticonius appellat hanc regulam tertiam; de promissis & lege Augustinus, de spiritu & litera, vel de gratia & mandato.

Quarta regula est de specie & genere.] Tota hæc regula corruptè legitur in excus. eam restitui ex c. Gott. m. s. antiquo, eius meminit Gregorius lib. 3. Moral. & homilia 26. in Euangel. super illud: tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.

Sicut

Sicut in Psalmis.] Psal.44. adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Sic Augustinus super Psalmos legit Adorabunt eum filiæ Tyri, ita vt sententiæ periodus non claudatur in, adorabunt eum, vt in multis codicibus inter punctum inuenio. Idem filiæ Tyri, filiæ gentium à parte refertur ad totum Tyrus vicina huic loco vbi prophetia erat, significabat gentes credituras Christo Theodoretus super psal. sic legit. Quoniam ipse est Dominus Deus tuus & adorabis eum: & filiæ Tyri in muneribus. Et adfert interpretum diuersas sententias, & per filias Tyri totam impietatem significari affirmat. Mos est inquit sacræ scripturæ à parte totum demonstrare. Sic alibi per Libanum omnem superstitionis cessationem prędicit: Nam Libanus inquit, cum excelsis cadet. Sic etiam D. Basilius à quo Theodoretus scholia in psalmos ferè collegit.

Per Esaiam] cap. 14. vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum.

Et erit Babylon.] Locus est apud eundem Esaiam c. 13. Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, sicut subertit Dominus Sodomam & Gomorrham.

Quinta regula est de temporibus.] Duobus modis dicit Ticonius hanc vigere regulam, aut per Synodochen, aut per legitimos numeros: vocat

legitimos numeros eos, quos eminentius scriptura commendat; vt est septenarius, denarius, duodenarius, vide ipsum Ticonium, & Augustinum.

Sicut est de triduo Dominicæ sepulturæ.] Augustinus lib. 3. de doctrina, & lib. 4. de Trinitate. cap. 6. & Ticonius in regulis, hunc locum latè versant.

Vt à toto pars.] Gotth. C. & alio vetustissimo illud exemplum scripturæ erat quod in excusis desiderabatur. Item à toto pars vt est illud: & erunt dies vitę hominis c x x. dum tantum centum vsque ad diluuium inueniantur. Ex quo hęc à Domino statuta sunt, vel sicut illud quadringentis, &c. Est verò locus ille Genes. 6. dixítque Deus non permanebit spiritus meus in homine in æternum quia caro est eruntq; dies illius centum viginti annorum. Quem locum Lactantius Firmianus lib. 2. diuinarum institution. c. 14. ita exponit: vt dicat Deum iratum breuiori spatio vitam hominum circumscripsisse, & abrogata viuendi longitudine, quam ante diluuium habuerant, intra centum & viginti annorum spatium coërcuisse. Idque ex Iosepho accipit Firmianus lib. 1. antiquit. Verum aliter interpretatur locum Hieronimus lib. quæst. Hæbraic. Hoc est inquit dabo centum viginti annos ad pœnitentiam. Non igitur humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta est, sed

gene-

generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt. Quia verò pœnitentiam agere contempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum, sed viginti annorum spatijs amputatis, induxit diluuium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. Quam etiam expositionem Chrysostomus est amplexus, Homil. 22. in Genes. verum eam improbat Gennadius veluti absurdam, & à Deo penitus alienam, cum semper Deus ad vindictam tardo ingrediatur passu. Vide catenam Græcorum patrum in pentateuchum. Quod verò Deus, vt censet Hieronymus viginti annos amputauit ex decreto tempore liquet. Nam Genes. 5. dicitur Quingentorum annorum erat Noë cum genuit Sem, Cham, & Iaphet. cap. 6. dicitur erunt dies vitæ illius cẽtum viginti annorum. deinde c. 7. Sexcentorum annorum erat Noë, cum aquæ diluuij inundauerunt super terram.

Vel sicut illud, quod quadringentis annis prædixerat Deus filios Israel in Ægipto seruituros.] Genes. 15. dicitur quod quarta generatione reuerterentur in terram promissionis, quod etiam ita impletum est. Nam primus Iacob cum filijs ingressus est Ægyptum, Moses verò quartus à Iacob populum eduxit. De computatione horum annorum lege scholium nostrum in Chronicon Isidori.

Ad hanc temporum regulam.] In excusis legi-

tur: est & alia de temporibus figura, per quam quædam quæ futura sunt quasi iam gesta &c. Verum M ss. lectionem probo. Omniaque supra cap. 18. de lege numer. 7. posita sunt ibique adnotaui sententiam esse ab Augustino desumptam lib. de verb. Apostoli.

In quibus quæ dum adhuc futura sunt quasi iam gesta.] Gotthus & alij duo Codd. antiqui sic habent: In quibus quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur: Sed quando aliquid faciendum pronunciatur, secundum nos dicitur, &c. Reliqua verba, quæ in editis & alijs M. ss. reperiuntur, in his duobus non extant.

Sexta regula est de recapitulatione.] Augustinus de hac regula sic scribit: Sextam regulam Ticonius recapitulationem vocat in obscuritate scripturarum satis vigilanter inuentam: Sic enim dicuntur quædam, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrantur, cum ad priora, quæ prætermissa fuerant, latenter narratio reuocetur, quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur.

Sicut cum filios filiorum Noe Scriptura commemorasset.] Codex Guadal. sic habet; sicut in Esaia, vbi dum contra Babylonem hoc est contra Diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est ad Diabolum, oraculi sententia deriuatur, dicens: Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris: Sicut cum filios filio-

rum

rum Noë scriptura commemorasset &c. Hæc habentur Esai. 14. Verum ad hanc regulam non pertinent, sed ad septimam de Diabolo & eius corpore, vt patet ex Augustino.

Recapitulatio enim est dum rerum præteritarum causæ futuris miscentur gestis &c. vsque ad septimam regulam.] Hæc omnia in nullo extant.c. M.S. eorum quos nactus sum ad huius operis correctionem, inter quos duo erant membranei antiquissimi literis Gothicis scripti; vnus ecclesiæ Toletanæ æra 953. exaratus, alius ex insigni collegio Ouetensi apud Salmanticam eo antiquior, vt ex literis miram vetustatem præ se ferentibus colligere licet. Quapropter omnia velut aliena à germana lectione in marginem reieci.

Sicut in Esaiâ.] Quæ in parenthesi includuntur in Gotthico tantum Cod. Ecclesiæ Toletanæ in margine addita inueni, locus est Esaiæ c. 14. & apud D. Augustinum in exemplo septimæ regulæ & apud Ticonium.

Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum.] Angelus apostata est Lucifer de quo Esaiæ. 14. Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, Idem vocatur & draco, & serpens antiquus, Diabolus, & Satanas, Apocal. 12.

CAP. XXVI.

ISIDORVS martyris nomen hoc capite non tantum illis tribuit qui extremam mortem gloriosè pro Christo passi sunt, sed illis etiam, qui à confessione nominis Christi nulla tormentorum atrocitate, abduci potuerũt. Idem facit vbiq; Cyprianus martyrum eximius laudator. Tertullianus autem hos designatos martyres appellat, illos verò absolutè martyres.

Vir sanctus vltrò se in agone pro certamine non debet offerre iustitiæ.] VV.CC. ad vnum omnes legunt: vir sanctus vltro se in agone pro certamine debet offerre iustitiæ. Tollunt enim negationem, non., Verum ita sensus non conuenit ijs, quæ sequuntur; sed tamen si agonis fructum videt vberrimum, non debet declinare laboris periculum. Quapropter existimo negationem, vt in editis est, retinendam. Thomas 2. 2. quæst. 124. Martyrium, inquit, oblatum debet tolerari patienter, sed non debet quæri: quia non debet dari occasio agendi iniustè. Hæc ille. Vnde Cyprianus fugit martyrium, vt constat ex primo lib. epistol. Et Athanasius, vt patet ex homilia super Matthæum. c. 10. & ex apologia de fuga sua, prope medium. Hinc eleganter Cyprianus ait epist. 83. Dominus confiteri nos magis voluit

quam

quam profiteri. Verum quid de virginibus illis dicemus, quæ ob castitatis & pudicitiæ amorem, ne turpiter violarentur, mortem sibi aqua, vel ferro; vel laqueo consciuerunt? Quas etiam sancta Ecclesia inter diuas martyres cõnumerat, vt constat ex D. Ambrosio lib. 3. de virginibus, ad Marcellinam sororem, de Pelagiæ & filiarũ morte, & Eusebio Cæsariense libr. 8. Eccles. histor. de virginibus Antiochiæ; & Sophronia, quæ se occidit ne vim à Maxentio pateretur? Hieronymus super Ionam exponens illud cap. 1. Tollite me & mittite me in mare, sic inquit: Non est nostrum, mortem arripere, sed illatam ab alijs libenter accipere, vnde in persequutionibus non licet propria perire manu, absque eo, vbi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere. Augustinus verò lib. 1. de Ciuit. Dei multis capitibus probat nulla prorsus causa fas esse sibi mortem inferre. Quod si dixeris id licere, ne virginitatis integritas omittatur, respondet corporis sanctitatem, animi sanctitate manente non amitti. Verum eodem lib. velut de sententiæ suæ vigore nonnihil remittens quæstionem hanc sic concludit. Sed quædam inquiunt sanctæ fœminæ tempore persequutionis, vt insectatores suæ pudicitiæ deuitarent, in rapturum atque necaturum se flumen proiecerunt, eoque modo defunctæ sunt, earumque martyria in ecclesia catholica, veneratione celeberrima frequentantur. De his

nihil

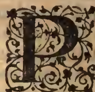
nihil temerè audeo iudicare. Vtrum enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, vt earum memoriã sic honoret diuina persuasit auctoritas nescio; Et fieri potest, vt ita sit. Quid si hoc fecerunt non humanitùs deceptæ, sed diuinitus iussæ, nec errantes sed obedientes? sicut de Sampsone aliud nobis fas non est credere. Cũ autem Deus iubet, seque iubere sine vllis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset? Hæc Augustinus: ex cuius verbis, illud aduersus hæreticos nostri temporis obiter notandum, Ecclesiã sanctos suos diuina persuasione actã honorare. Hic etiam in quęstionem factum Raziæ (de quo est Machabęor. 2. c. 14.) solet vocari. Quod D. Augustinus improbat lib. 2. contra secundam epistolam Gaudentij cap. 23. & epistola 61. ad Dulcitium, vbi eum laudari ait, non quia seipsum interfecit, sed quod esset vir strenuus, ciuitatisque ac patriæ amator. Nam alioqui turpe est, & animi impatientis, sibi manus inferre, vt docet Aristot. 3. Ethicorum c. 10. vnde labitur Cicero Offic. 1. dum Catonis mortem laudans, honestum ac licitum esse asserit, virum fortem, vbi res postulauerit, se violenta manu perimere.

Ad Ephesum.] Id liquet ex actorum cap. 19: Paulo enim volente egredi ad populum, non permiserunt discipuli eius.

De incisionibus malorum] vox malorũ in nullo

M.ſ.cc.apparet, ac ne in edito quidem peranti-quo: fortè legendum & de incisionibus mem-brorum, ceu amariſſimis poculis mærent.

CAP. XXVII.

PLVS *erat mirabilis virtus operum, quam virtus ſignorum.*] Id conſtat ex Lucæ 10. Ecce dedit vobis poteſtatem calcandi ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubijciuntur: Gaudete autem, quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis: Quod doctè etiam probat venerabilis & Sanctus Beda ſuper Ioannem cap. 1.

Plus eſt bene viuere, quam ſigna facere.] Id eleganter probat Cyprianus in oratione de vnitate Eccleſiæ ex illo Matth. 7. Multi enim dicent in illa die Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo Dæmonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc dicam illis; nunquam vos cognoui: recedite à me, qui operamini iniquitatem. Sic enim legitur apud Cyprianum; pro quibus in editione vulgata eſt: Multi dicent mihi in illa die &c. Et tunc confitebor illis, quia núnquam noui vos. Diſcedite à me. Idem probat D. Ambroſius

in comment. epistolæ primæ ad Corint. c. 12. exponens illud: & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Quod nunc Ecclesia.] Quare miracula in Ecclesia nunc cessauerint, causas etiam reddit Augustinus lib. 1. Retract. c. 13. & lib. de vera religione c. 25. & Ambros. super 1. epistolam ad Corinth. c. 12. in fine D. Gregorius lib. 27. Moralium docet etiam Ecclesiam olim adminiculis miraculorum indiguisse, nunc verò non item: Paulus, inquit, egregius prædicator Miletum veniens, plenam infidelibus insulam, sciens patrem Publij dysenteria, febribusque vexatum, orando saluauit; & tamen ægrotanti Timotheo præcepit dicens: modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.

CAP. XXVIII.

NTICHRISTVS *est.*] Antichristus latinè dicitur cōtrarius Christo, vt auctor est Augustinus in primam Canonicam Ioannis tractat. 3. & in libello de Antichristo, si modo eius est. & Gregorius lib. 29. Moral. c. 6. Rebellis Christo vocatur à Tertulliano lib. de præscript. aduersus hæretic. A Ioanne epistola prima c. 2. Mendax dicitur. quis est inquit mendax, nisi qui negat, quoniam Iesus non est Christus,

ſtus, hic eſt antichriſtus Apocal. 13. Beſtia nominatur: Homo peccati, & filius perditionis, à Paulo 2. ad Theſal. c. 2. Hæc aliaque multa nomina illi per tranſlationem, & allegoriam in diuinis literis tribuuntur.

Antequam veniat Antichriſtus, multa eius membra præceſſerunt.] Membra Antichriſti ſunt hæretici, & improbi Chriſtiani; qui ore Chriſtum confitentur, factis autem negant. ex Auguſtin. tractat. 3. ſuper primam epiſtolam Ioann. Quiſquis factis, inquit, negat Chriſtum, Antichriſtus eſt. Quotquot enim habet Eccleſia periuros, fraudatores, adulatores, ebrioſos, fœneratores, alioſque id genus ſceleratos homines, Antichriſtos, hoc eſt aduerſarios Chriſti eſſe idē rectè aſſerit. Quod ipſum etiā de hæreticis cenſet, ex illo eiuſdem loci Antichriſtus eſt, qui negat patrem, & filium. Omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum, ex Deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus.

Secundum Apoſtolum.] Locus Pauli eſt 2. ad Theſſ. cap. 2. Nam myſterium iam operatur iniquitatis. In quem locum D. Thomas Aquinas ſic ait: ſicut omnia bona Sanctorum ante Chriſtum, fuerunt figura Chriſti, ſic in omni perſequutione Eccleſiæ, Tyranni fuerunt quaſi figura Antichriſti. Græci hunc Pauli locum de Nerone dictum accipiunt; in qua ſententia etiā D. Ambroſius eſt in hunc locum.

2 *Quia electi perire non possunt:*] Quia electi perire non possunt in M. ss. est: quam lectionem probo: non excusorum, à quibus abest, perire.

Tam mira facturus est prodigia.] Num vera futura sint miracula ac prodigia Antichristi vide Augustin.lib. 20.de Ciuitat.Dei.c.19.

Durius bellum sustinebunt.] Quam atrox Antichristi bellum futurum sit, patet ex illo Esaiæ 14.Hic homo qui concitat terram, commouet Reges, qui ponit orbem terræ totum desertum. Sic enim legit Cyprianus, interpretaturque de Antichristo libr. 3. testimoniorum ad Quirinum. Vulgata editio ita habet: Nunquid iste est vir, qui turbauit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertũ,& vrbes eius destruxit.

Sed etiam miraculis coruscantes.] Sed etiam contra miraculis coruscantes M. ss. cc. habent. Quam lectionem, vt meliorem amplector.

Quanto breuius tempus.] Breue tempus est in M. ss. de tempore aduentus Antichristi. Vide piam ac prudentem sententiam Augustini li. 18. de Ciuit. Dei. cap. 93.

CAP. XXIX.

VAMVIS *nunc filiorum Dei.*] Quamuis nunc filiorum Dei omnes cc.M.ss.fideles autem vocantur filij Dei per adoptionem epistola 1.Ioann.c.3.Videte inquit qualem charita-

tem

tem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur & simus. Et statim: Nnnc filij Dei sumus (per gratiam videlicet) & nondum apparuit, quid erimus. Scimus quoniam quum apparuerit similes ei erimus: quoniam videbimus eum, sicuti est.

C A P. XXX.

SED *in Euangelio dicere, & scire discipulos noluit.*] Sed in Euangelio dicere se scire discipulis noluit M. ss. legunt nonnulli, Cæterum Gotthus Toletanus omniũ fidelissimus cum edito consentit. Locus verò est Marc. 13. his verbis: De die autem illo vel hora nemo scit: neque Angeli in cœlo, neque filius, nisi solus pater. Et Matth. 24. De die autẽ illa, & hora nemo scit, neq; filius hominis. Quorum locorum interpretationem vide apud Augustinum 83. quæstionum quæst. 6. & Hieronymum in Matthæum. Ambros. lib. 5. de fide c. 8. Theophil. super Marcum c. 13. Gregor. lib. 3. super primum Regum c. 3. Qui omnes patres ideo dicunt filium iudicij diem nescire; quia eum indicare noluit hominibus. Alij Doctores neoterici, dicunt Christum, quatenus homo erat, diem iudicij non cognouisse naturali notitia. Nã solus Deus nouit ex sua naturali notitia tempora, & momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Vnde apud Matthæ. c. 24. additur, neque

filius hominis. Nã, quatenus verbũ, nouit sicut pater. Quam interpretationem videtur etiam sequi Basilius in epistola ad Amphilochium dũ Matthæi & Marci hæc loca interpretatur: cæteris vero omnibus occultum esse, multis sacrarum literarum testimonijs confirmatur. Matth. 24. Sicut autem in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Lucæ 16. Sicut in diebus Loth &c. & 1. ad Thessal. c. 5. cum dixerint homines, pax & securitas, veniet repentinus interitus. Et ibidem Dies Domini sicut fur in nocte & Lucæ 12. Quando non putatis filius hominis veniet. Et alibi: Vigilate, quia nescitis diem neque horam. Apocalyp. 3. veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.

De domo Dei sicut scriptum est] 1. Petri cap. 4. Quoniam tempus est vt incipiat iudicium de Domo Dei, vbi iudicium Græcè κρίμα pro afflictionibus accipiendum.

Vt ipsa iustitia qua quisque iustus est Deo iustificante iustificetur.] Pulchrè differentiam iustitiæ, qua Deus & homo iusti dicuntur, expressit aduersus væsana hæreticorũ huius tẽporis dogmata. de qua sic etiam in concilio Tridentino sess. 6. c. 7. scriptum est. Demum vnica formalis causa est iustitiæ Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit: qua videlicet à Deo donati, renouamur spiritu mentis nostræ, & non modo reputamur, sed verè iusti nominamur, & sumus,

iustitiam

iuſtitiam in nobis recipientes.

Nec illic damnentur.] Ne illic iudicentur eſt in omnibus M.ſſ.quæ lectio videtur cum illo Pauli quadrare 1.ad Corinth. 11. ſi noſmetipſos iudicaremus, non vtique iudicaremur: Et cum illo ſapient.ante iuſtitiam,præpara iudicium.

Et ad purgationem temporalis proficit pæna.] Ioan. 15.Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem, qui fert, purgabit eum. Gregorius: Palmes fructuoſus purgari dicitur, quia per diſciplinam reciditur, ad vberiorem gratiam.

In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua iudicatus eſt, videbunt.] Gotthus; in qua iudicaturus eſt, videbunt non malè. ſententia hæc eſt apud Auguſtinum ſuper Ioannem tract. 23. & de Trinitate lib. 1. c. 3. & 16. & 17. Eſt etiam in Magiſtro ſententiarum lib.4.diſtinct.48.

Diuinitatem verò eius.] Ex illo Eſaiæ 26. Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.

Pro diuerſitate conſcientiarum, &c.] Gregor. lib.25.Moral.c.5.& 6. deſumitur autem ſententia ex illo Pauli ad Romanos 2. Teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe inuicem cogitationum accuſantium, aut etiam defendentium,in die cum iudicabit Deus occulta hominum. Quem locum ita etiam Ambroſius interpretatur.

Non ſunt iudicandi] ſecúdum illud Ioannis 3.

Qui non credit iam iudicatus est. & illud Pauli ad Rom. 2. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.

CAP. XXXI.

E *Geenna*.] Theophylactus super Matthæum c. 10. exponens illud: Timete autem magis eum, qui potest & animam & corpus perdere in gennam: Geennam, inquit, quum dixit, significat perpetuam pœnam; Geenna enim dicitur à semper nascendo. Hic est ille vermis de quo ait Esaias. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: Cui conuenit illud Promethei (vt est in fabulis) feralis ille rostroq; immanis vultur obunco, Immortale iecur tundens, fæcundaque pœnis viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.

CAP. XXXII.

E c *deerit in supplicio futuro damnationis ordo*.] Nec deerit in supplicio futurus dānationis ordo, est in Gotth. & alijs M. ss. in vno verò perantiquo sic legitur; nec deerit in supplicij die futurus damnationis ordo.

Dicit etiam Psalmista.] Psalm. 108. legiturq; in editione vulgata: nutantes transferātur filij &

mendicent. Hebræus sermo habet: oberrent liberi eius. Nutãtes autem est instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi, & errantes.

Cunctis videntibus est præcipitandus Diabolus.] Apocal. cap. 20. ponitur ordo iudicij & apud Paulum 1. ad Corinth. c. 15.

Dicente Propheta] docente propheta est in c. Gotth. locus est Amos. c. 7. Ecce vocabit iudiciũ ad ignem Dominus Deus, & deuorabit abyssum multam, & comedit simul partem. Vox autem domus, quæ apud Isidorum est, in nullo bibliorum exemplari legitur, neque in versione LXX. cuius hæc sunt verba καὶ ἐκάλεσεν τὴν δίκην ἐν πυρὶ καὶ κατέφαγεν τὴν μερίδα, vbi Hieronymus: comedit partem, inquit, hoc est ad Sanctos illius peruenit, qui in peculio Domini, & in eius parte reputantur. Theodoretus in eundem locum: partem, inquit, appellat Israël. Sic enim etiam Moses, inquit, & facta est pars Domini populus eius Iacob.

CAP. XXXIII.

SIC *Iustitia.*] In excuso erat sicut: verum Gotthus legit sic iustitia iniustitia; sic virtus vitio crescit. Ergò Sanctorum excrescit gloria, vt sit superioris sententiæ redditio, similiter est in omnibus ferè vv.cc.

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

De Sapientia.

CAP. I.

1 MNIS qui ſecundum Deum ſapiens eſt, Beatus eſt. Beata vita cognitio diuinitatis eſt. Cognitio diuinitatis virtus boni operis eſt. Virtus boni operis, fructus æternitatis eſt.

D. Greg. lib. 18. Moral. c. 25. & lib. 13. cap. 14.

2 Nullus autem magis ſapiens, quam quem docuerit Deus.

3 Excelſior eſt rebus omnibus ſapiētia: nec eſſe poteſt vlla iuſtitia ſine prudentia.

Ierem. 10. & 50.

4 Qui ſecundum ſeculum ſapiens eſt, ſecundum Deum ſtultus eſt. Vnde & Propheta; ſtultus, inquit, factus eſt omnis homo à ſcientia ſua.

Ex Gregor. ferè ad verbum lib. 18. Moral. c. 25. Eccleſ. 38. & locus deſumit ex Gregor. libr. 25. Moral. c. 25.

5 Primum eſt ſcientiæ ſtudium quærere Deum; deinde honeſtatem vitæ, cum innocentiæ opere.

6 Nullus ſapientiam Dei plenè recipit, niſi qui ſe ab omni abſtrahere actionum cura contendit. Vnde & ſcriptum eſt: ſapientia ſcribæ in tempore otij, & qui minoratur actu, ipſe percipiet eam.

7 Non ad paruæ intelligentiæ arcem peruenit, qui ſcit ſecreta Dei ſe penetrare non poſſe: Tunc

autem Deum rectè cognoſcimus, quando eum perfectè ſcire [1]non denegamus. [1] nos.

8 Interdum quædam neſcire conuenit. Nullus autem in culpa maior eſt, quàm ille qui Deum neſcit.

9 Inueſtigationem veri multorum eſt quærere, ſed paucorum eſt inuenire. Ea autem, quæ ſupra hominis intelligentiam ſunt, ſcrutanda non ſunt. Quicquid ſupra hominis intellectum eſt, quærendum non eſt. Conſilio autem diuino ſeruandum eſt, vt hoc credatur eſſe iuſtitia, quod diuinæ placuerit voluntati. Non enim poterit eſſe iniuſtum quod iuſto [2]placet iudici. [2] complacet.

10 Omnis ſapientia ex ſcientia, & opinatione cōſiſtit. Melior eſt autem ex ſcientia veniens, quam ex opinatione ſententia. Nam illa vera eſt, iſta dubia.

11 Ad maioris culpæ cumulum pertinet ſcire quemquam quod ſequi debeat, & ſequi nolle, quod ſciat. Vnde & Dominus; ſeruus, inquit, ſciens voluntatem Domini ſui & non faciens, [3]dignè plagis vapulabit multis. Et Iacobus: ſcienti bonum & non facienti, peccatum eſt illi. Ex Greg. lib. 18. Moral. c. 9. [3] digna. Luc. 12. Iacob. 4.

12 Simplicitatem cum ignauia vocari ſtultitiam, ſimplicitatem verò cum prudentia, vocari ſapientiam.

13 Vtile eſt multa ſcire & rectè viuere: quod ſi vtrumque non valemus, melius eſt vt bene viuendi ſtudium, quam multa ſciendi ſequamur.

14 Non pertinere ad beatitudinem consequendam scientiam rerum, nec esse beatum, multa scire, sed esse magnum beatè viuere.

4 omnem hominem.

15 Nihil prodesse [4]homini scire prudentiã cum ignorantia Dei: & nihil obesse scientibus Deum, ignorantia mundi. Perfectè autem scit qui prius Deum, & ista non pro se, sed pro Deo scit.

16 Nihil obesse cuiquam, si per simplicitatem aliquam de elementis indignè sentiat; dummodò de Deo vera pronunciet. Nam quamuis de incorporeis corporeisque naturis nequeat quisque disputare, beatum tamen illum facit vita recta cum fide.

De Fide.

CAP. II.

1 NON posse ad veram beatitudinẽ peruenire, nisi per fidem: beatum autem esse, qui & rectè credendo benè viuit, & benè viuendo, fidem rectam custodit.

2 Deus si creditur, meritò inuocatur, & quæritur: ac per hoc tunc perfectè laudatur, quando inuocatur & creditur.

3 Non tantum id credendum est quod sensu carnis dignoscimus, sed magis etiam quod intellectu mentis conspicimus, idest, Deum. Sine

Ad Hebre. 11.

fide nemo potest placere Deo: omne enim quod non est ex fide peccatum est. *Ad Rom. 14.*

4 Fides nequaquam vi extorquet, sed ratione atque exemplis suadetur. A quibus autem exigitur violenter, perseuerare in eis non potest: exemplo, vt quidam ait, nouellæ arboris, cuius si quis [1]cacumen violenter impresserit, denuò dum laxatur, in id quod fuerat, confestim reuertitur.

1 ramum.

5 Sicut homo libero arbitrio cōditus, sua sponte diuertit à Deo: ita ex propria mentis conuersione credendo, recurrit ad Deum: vt & libertas agnoscatur arbitrij, per propriam voluntatem, & beneficium gratiæ, per acceptam fidei [2]firmitatem.

2 veritatem. consentientibus omnibus M. ss.

6 In corde respicit Deus fidem, vbi se non possunt homines excusare: qui ore simulant veritatis professionem, & corde [3]retentant erroris impietatem.

3 retinent.

7 Sicut nihil proficit fides, quæ ore retinet, & corde non creditur: ita nihil pro futura est fides, quæ corde tenetur, si ore non profiteatur. De tali enim fide propheta ita quosdam obiurgat dicens: Perijt fides, ablata est de ore eorum. Fides enim quæ corde creditur, confessione oris ad salutem profertur. *Ierem. 7.* *Ad Rom. 10*

8 Vacuam esse sine operibus fidem; & frustra [4]de sola fide blanditur, qui bonis operibus non ornatur.

4 sibi de sol. Habent omnes libb. M. ss.

Qui

Grego.lib.8. Moral.c.26.

9 Qui crucem portat, debet & mundo mori. Nā ferre crucē & mori, mortificare seipsum est: ferre & non mori, simulatio hypocritarum est.

Greg.lib.25. Moral.c.10. ad verbum.

10 Qui per fidem, cognitionem Dei habent, & operibus obscurantur, exemplum Balaam sequuntur; qui cadens opere, apertos oculos habuit per contemplationis fidem.

Num.24.

5 Carnales fidem &c.
6 quærunt
Ioann.6. est etiam apud Greg.lib.23. Moral.c.17.

11 [5]Carnalium est, fidē nō pro virtute animi, sed pro commodo [6]quærere temporali. Vnde & Dominus dicit: Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus meis.

12 Christianus malus dum secundum Euangelij doctrinam non viuit, etiam ipsam fidem, quam verbo colit, oborta tentatione facile perdit.

Greg.lib.21. c.10.& li.27. c.6. Moral.

13 Multi fide tantum Christiani sunt, opere verò à Christiana doctrina dissentiunt. Multi quoque fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore eandem per hypocrisim tenere se simulant. Et qui esse non possunt apertè mali, per terrorem fictè boni noscuntur.

14 Amatores mundi pugnant aliquando pro fide, & alijs quidem proficiunt: ipsi vero amore terreno implicati, cœlestia non requirunt, sed verbo tantum fidem defendunt.

15 Quidam pro fide etiā hæreticos insequuntur, sed per arrogantiam, eos qui intra Ecclesiam sunt, contemnunt. Aduersarios quidē fidei confutāt pro infidelitate, sed fideles premunt fasce superbiæ.

De

De Charitate.

CAP. III.

1
QVAMVIS nonnulli fide, atque operibus Sanctis esse videantur participes: tamen, quia priuantur charitate fraternę dilectionis, nullum habent incrementum virtutis. Nam sicut ait Apostolus: Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Ex Greg. lib. 18. Moral. c. 14. adfertq; id testimonium Pauli ad Corinth. 13. 1. Corint. 13.

2 Sine amore charitatis, quamuis quisque rectè credat, ad beatitudinem peruenire non potest: quia tanta est charitatis virtus, vt etiam prophetia, & martyrium, sine illa esse nihil credantur.

3 Nullum præmium charitate pensatur. Charitas enim virtutum omnium obtinet principatū. Vnde & vinculum perfectionis charitas, ab Apostolo dicitur; eo quod vniuersæ virtutes eius vinculo religentur. Ex Greg. lib. 28. Moral. c. 9. Coloss. 3.

4 Dilectio Dei morti comparatur, dicente Salomone; valida est: vt mors dilectio: idcirco, quia sicut mors violenter separat animam à corpore: ita & dilectio Dei violenter segregat hominem à mundo & carnali amore. Ex Greg. lib. 10. Moral c. 12. adfertq; illud Cantic 8. valida.

5 Qui Dei præcepta contemnit, Deum non

diligit. Neque enim Regem diligimus, si odio leges eius habemus.

6 Tenenda est cum Sanctis viris vnitas charitatis: & quantò se quisque subtrahit mundo, tanto opus est, vt se associet bonorum consortio.

7 Charitas in dilectione Dei & proximi constat. Seruat autem in se dilectionem Dei, qui à charitate non diuiditur proximi. Qui à fraterna societate secernitur, à diuinæ charitatis participatione priuatur. Nec poterit Deum diligere, qui noscitur in proximi dilectione errare. Christus Deus & homo est. Totum ergo Christum non diligit, qui hominem odit.

8 Bonorum [1]discretionis est, non odire personas, sed culpas: & [2]recta dicta pro falsis non spernere, sed probare.

1 discretio excus.
2 rectè,

9 Qui imperfecti sunt in Dei amore, [3]sæpe à vitijs separare disponunt; sed pondere vitiorum grauati, rursus ad ea vitia, quæ optant relinquere, [4]reuoluuntur.

3 sæpe vitia superare. Greg. lib. 11. Moral. c. 5.
4 voluuntur.

De spe.

CAP. IIII.

1 QVI malè agere non desistunt, vana spe, indulgentiam de Dei pietate requirunt: quam rectè quærerent, si ab actione praua cessarent.

Metuen-

2 Metuendum valdè est, vt neque per spem veniæ, quam promittit Deus, perseueranter peccemus: neque quia iustè peccata distringit, veniam desperemus: sed vtroque periculo euitato, & à malo declinemus, & de pietate Dei veniam speremus. Omnis quippe iustus spe & formidine nitet: quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ [1]adducit. Greg.lib.10. Moral. c. 7. & ex lib. 33. c.11.

[1] *addicit.*

De Gratia.

CAP. V.

1 INTERDVM peccantibus nobis Deus sua dona non retrahit, vt ad spem diuinæ propitiationis mens humana consurgat. Nam non potest conuersum spernere, quia peccantem suis beneficiis prouocat ad se redire.

2 Confessionem hominis non esse humanæ virtutis. Nam si confessionem boni operis non in nobis Deus operatur, cur per prophetam dicitur: Confessio & magnificentia opus eius? Ab illo enim nobis omnia bona, sua gratia præueniente, donantur. Nam nihil boni operis dedimus, per quod confessionem fidei accipere mereamur. Ex Greg.lib. 18. Moral.c. 23. Psal.110.

3 Profectus hominis, donum Dei est. Nec à se potest quisquam, sed à Domino corrigi. Non

enim quicquam boni habet proprium homo, cuius via non est eius, testante Propheta: Scio Domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet & dirigat gressus suos.

Ierem. c. 10.

4 Sciant liberi arbitrij defensores, nihil posse homines in bonum sua præualere virtute, nisi diuinæ gratiæ sustententur iuuamine. Vnde per Prophetam Dominus dicit: Perditio ex te tua Israël tantum in me auxilium tuum. Quasi diceret, [2]vt pereas tuo merito, vt salueris meo auxilio.

Oseæ 13.

2 vt pereas tui est meriti, vt salueris mei auxilij.

5 Hominis meritum, superna gratia non vt veniat inuenit, sed postquam venerit, facit: atque ad indignam mentem veniens, facit in ea meritum quod remuneret, quæ solũ inuenerat quod puniret. Quid enim ex se ille latro meruit, qui de faucibus [2]inferni crucem ascendit, de cruce paradisum adijt? Reus quidem ille, & fraterno sanguine venit cruentus; sed diuina gratia in cruce mutatus; Sciendum, quòd & nostra sit iustitia in his quæ rectè agimus: & Dei gratia, eo quòd eam mereamur. Hæc enim & dantis Dei, & accipientis est hominis: Sicut & panem nostrũ dicimus, quẽ tamen à Deo accipere postulamus.

Ex Gregor. libr. 18. Moral. c 25. ferè ad verbum.

2 diaboli.

Gregor. eodem loco.

6 Spiritualis gratia non omnibus distribuitur, sed tantum modo electis donatur. Non enim omnium est fides, quam quidem [3]& si plurimi suscipiunt, opus tamen fidei non consequuntur.

Loquitur de Gratia perseuerātiæ, nã de iustificante, cõcil. Triden. se. 6. c. 17

3 licet.

Greg. lib. 24. Moral c. 6. & Homil. 10. in Ezech.

7 In diuisione donorum, diuersi percipiunt di-

uersa Dei munera: non tamen conceduntur vni omnia; vt sit pro humilitatis studio, quod alter admiretur in altero. Nã quod in Ezechiele animalium alæ altera ad alteram percutiuntur, virtutes sanctorum designantur, mutuo sese affectu prouocantium, atque alterno exemplo in vicem sese erudientium. Ezech. 1. Ita ĩterpretatur Greg. Homi. 3. in Ezech.

8 Munera gratiarũ alij ista, alij verò donantur illa. Nec datur ita habere vni, vt nõ egeat alterius.

9 Posse fieri non est dubium, vt hi, quos quidam virtutum excellentia antecedunt, Dei repentina præuenti gratia, quosdam compendio sanctitatis præueniant: & dum sint conuersione postremi, subitò efficiuntur virtutis culmine primi.

10 Dum quisque aliquod donum accipit, non appetat amplius quàm quod [4]meruerit: ne dum alterius membri officium arripere tẽtat, id quod meruit perdat. Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum.

[4] meruit.

11 Mali dona ideo ad damnationem accipiunt, quia illis non ad Dei laudem, sed ad suam vanitatem vtuntur. Bonis malè vtuntur, qui ea, quæ à Deo illis donata sunt, in malos vsus assumunt, sicut ingenium, sicut & cætera Dei dona.

12 Multis Dei donis gaudemus, quæ nos ab eo percepisse cognoscimus. Nam quòd sapientes sumus, quod diuites, quòd potentes existimus, non alterius, sed potius diuino munere sumus.

Vtamur ergo optimè diuinis beneficijs, quatenus & Deum non pœniteat dedisse, & nobis accepisse sit vtile.

Ex Greg. lib. 25. Moral. c. 9. & 11. c 5. & de obduratione Homil. 11. in Ezech.

13 Sicut auferre Deus dicitur homini donum aliquod, quod homo non habuit, id est, quod accipere non meruit: Sic & obdurare dicitur Deus hominem, non eius faciendo duritiam, sed non auferendo eam, quam sibi ipse nutriuit. Non aliter & obcęcare dicitur quosdam Deus, non vt in eis eandem ipse cæcitatem faciat: sed quòd pro eorum inutilibus meritis, cæcitatem eorum ab eis ipse non auferat.

14 Plerisq; Dei dona dantur, perseuerantia verò doni non datur. Et inde est, quòd quidam principia habent conuersionis [5]bonæ, fine verò malo clauduntur. [6]Electi verò & conuersionis dona accipiunt & perseuerantiam doni. Ea ergo causa est, quod quidam & benè incipiunt, & benè finiunt.

5 *bona.*

6 *Electi verò accipiunt conuersionis donum &c.*

De Prædestinatione.

CAP. VI.

Ex Gregor. li. 33. Moral. c. 20.

1 EMINA est prædestinatio, siue electorum ad requiem, siue reproborum ad mortem. Vtraque agitur diuino iudicio, vt semper electos superna & interiora sequi faciat: semperque reprobos infima & exteriora, deserendo, sectari permittat.

Sicut

2 Sicut ignorat homo terminum lucis & tenebrarum, vel vtriusque rei quis finis sit: ita plenius nescit, quis ante suum finem, luce iustitiæ præueniatur, vel quis peccatorum tenebris vsq; in suum terminum obscuretur, aut quis post lapsum tenebrarum, conuersus resurgat ad lucem. Cuncta hæc Deo patent, hominibus verò latent.

3 Quamuis iustorũ cõuersatio in hac vita probabilis sit, incertũ tñ hominibus esse, ad quẽ sint finẽ ꝓdestinati, sed oĩa [1]seruari futuro examini. 1 reseruari.

4 Mira dispositio est supernæ distributionis, per quam hic iustus amplius iustificatur, impius amplius sordidatur: malus ad bonum aliquando conuertitur, & bonus ad malum aliquando reflectitur. Vult quis esse bonus, & non valet: vult alter esse malus, & non permittitur interire. Datur ei quod sit malus, qui vult esse bonus: alius nec vult, nec datur ei vt sit bonus. Iste nascitur in errore & moritur: ille in bono quo cæpit, vsq; ad finem perdurat. Tandiu in bono iste stat, quousque cadat: ille malè diu viuendo, in fine saluatur, respectusque conuertitur.

Apocalyp. 22.

Ex Gregor. ferè ad verbum libr. 25. Moral. c. 32. vsque ad finẽ huius capitis.

5 Vult ꝓdesse in bono iustus, nec præualet: vult nocere malus & præualet. Iste vult Deo vacare, sed sæculo impeditur: ille negotijs implicari cupit, nec proficit.

6 Dominatur malus bono, bonus damnatur pro impio, impius honoratur pro iusto. Et in in hac tanta obscuritate, non valet homo diui-

nam

nam perscrutari dispositionem, & occultum prædestinationis perpendere ordinem.

De Conuersis.

CAP. VII.

1 INCHOANTIBVS pręmiũ promittitur, sed perseuerantibus datur, sicut scriptum est: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Matth.10. & 24.

Ex Gregor. lib.9. expos. in 1.Reg. ca. 13.
Eccles.2.

2 Tunc enim placet Deo nostra conuersio: quãdo bonum quod inchoamus, perseueranti fine complemus. Nam sicut scriptum est: Vę his qui sustinentiam perdiderunt, idest, opus bonũ non consumauerunt.

Ex Gregor. lib.8. Moral. c.8. & lib.9. cap. vlt.2.ad Corinth.c.6.

3 Indulgentia peccatorum sciendum, vbi, quãdo, vel qualibus datur. Vbi quippe, nisi intra Ecclesiam catholicam? Quando, nisi ante venturi exitus diem? Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Qualibus, nisi conuersis, qui per humilitatẽ ad paruulorũ transeunt imitationem? de quibus dicitur: Talium est enim regnum cœlorum.

Matth. 19. Luc.18. Marc.10.

4 Nemo perpendere potest, quanti sit ponderis iniustitia, vel quanti fulgoris radio iustitia clareat, nisi qui prius toto mentis nisu conuertatur ad Deum: quatenus ipso lumine, quo illu-

strratur

ſtratur, & ſuam fælicitatem agnoſcat, & lumen, quod cæco corde non intuebatur, intelligat.

5 Tunc autem inattingibilem intelligi poſſe iuſtitiam, dum eam quiſque ſequi conuerſus tentauerit: quia lux non intelligitur, niſi cùm videtur.

6 Iudicium quod in hominis poteſtate conſiſtit, conuerſionis eſt gratia, per quam nos metipſos iudicamus, quando flentes mala noſtra punimus, & bono, quod ex Deo nobis eſt, ſolidius inhæremus.

7 Tripartitus deſcribitur eſſe vnius cuiuſq; conuerſi profectus: ideſt, [1]primus, corrigendi à malo [2]ſecundus, faciendi bonum: [3]teetius, conſequendi boni operis præmium. Nam quod ait Propheta: Solue faſciculos deprimentes, mali eſt emendatio. Quod verò adiecit: Frange eſurienti panem tuum, operis boni eſt actio. In eo verò quòd ſubiungit: Tunc erumpet quaſi [4]mane lumen tuum, operis boni eſt retributio. Ergo non proficit facere bonum, niſi correctum fuerit malum. Nec poterit quiſquam ad contemplationem Dei proficere, niſi ſe prius in bonis ſtuduerit actibus exercere.

1 primum. 2 ſecundum. 3 tertium.

Eſai. 58.

4 Goth. C. Matutinum lumen quo modo legit etiam D. Hiero. in interpretatione ſuper hunc locum.

8 Multis modis terret Deus homines, vt vel ſerò conuertantur, atque exinde magis erubeſcant, quòd tandiu expectati ſunt, vt redirent. Nam nunc nimis, nunc plagis, nunc reuelationibus quoſdam concutit: vt qui voluntate cõuerti deſpiciunt, cõmoti terroribus corrigant.

Plerique

Ex Greg. lib. Moral. 26. c. 12.

9 Plerique ex ſola mentis deuotione conuertuntur ad Deum: nonnulli verò coacti plagis conuertuntur, qui ex deuotione non conuertebantur. [5]Iuxta illud Pſalmi dicentis; In fręno & chamo maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te.

Pſal. 31.
5 Iuxta capitulum Pſalmi.

10 Pleriq; autẽ dum deuotione non cõuertuntur, plagæ ſtimulis feriuntur: qui tamen nec ſub verbere ſentiunt, vt aliquatenus corrigantur, ſicut Ægyptus, qui & pœnas [6]dedit, & emendare nequiuit. De talibus enim ait Propheta: Percuſſiſti eos, & non doluerunt: attriuiſti eos, & renuerunt ſuſcipere diſciplinam.

6 luit.
Ierem 5.

11 Nonnulli viri ſeculares elatione mentis tumentes, poſtmodum conuerſi ad Deum, religioſa ſequuntur obedientia Chriſtum: & qui antea celſitudine mundiali tumebant, poſtea ipſam elationem in ſtudio humilitatis commutãt.

Gregor. lib. 2 Moral. ca. 16. & lib. 18. cap. 12.

12 Quidam ſunt, qui iam ſecretè conuerſi ſunt, quorum conuerſio, quia non procedit ad publicum, apud æſtimationem humanam quales fuerunt, tales adhuc eſſe putantur; iam tamen in Dei oculis ſurrexerunt. Item quidam adhuc humano iudicio ſtare cernuntur; iam tamen in oculis Dei ceciderunt.

Ex Gregor. li. 25. Moral. c. 7. & c. 10.

13 Multi apud homines reprobi ſunt, & apud Deum electi: [7]atque multi apud homines electi putantur, & apud Deum reprobi exiſtunt, Salomone dicente: Vidi impios ſepultos, qui cum

7 atque item multi.
Eccleſ. 8.

adhuc

adhuc viuerent in loco Sancto erant, & laudabãtur in ciuitate quasi iustorum operum. Nullus ergò putet se electum, ne forte iam apud Deum sit reprobus.

De Primordijs conuersorum

CAP. VIII.

1 RIMODVM genus est conuersionis ad Deum, inchoationis cũ dulcedine, medietatis cum labore, perfectionis cũ requie. Sed tamen plerunque, alij incipiunt à dulcedine, alij à tentationum amaritudine. Ex Greg. lib. 24. Moral. c. 7.

2 Omnis conuersus ante ex fletu inchoët [1]peccatorum, & sic transeat ad desiderium supernorum. Prius enim lachrymis purganda sunt vitia quæ gessimus, & tunc mundata mentis acie, id quod quærimus contemplemur: vt dum antea flendo, peccati [2]caligo à nobis detergitur, mundatis cordis oculis liberè superna inspiciant.

1 *peccat mundare nequitiã.*

2 *macula, exces.*

3 Ante necesse est timore conuerti ad Deum, [3]vt metu futurarum pęnarum carnales illecebię deuincantur. Deinde oportet, abiecto timore, ad amorem vitæ æternæ transire. Perfecta enim charitas, foras mittit timorem: qui autem timet, pœnam habet, & non est perfectus. Vnde & Apostolus: Non enim, inquit, accepistis spiri- Gregor. libr. Moral. 9. cap. 22. Ioann. 1. c. 4. Ad Rom. 8.

3 *vt & metu.*

tum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis: per quem scilicet iam nō peccati pœna seruos comprimit, sed amor iustitiæ liberos reddit.

4 Necesse est omni conuerso, vt post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat quasi filius, nec semper sub timore iaceat quasi seruus. Tunc enim amorem nostrę conuersionis ostendimus, si denuò vt patrem diligimus, quē prius seruili mēte verè vt Dominum formidabamus.

Greg. libr. 4. Moral. c. 7.

5 Primordia conuersorum blandis refouenda sunt modis, nisi ab asperitate incipiant, exterriti ad priores lapsus recurrant. Qui enim conuersum sine lenitate erudit, exasperare potius, quàm corrigere nouit.

6 Conuersus quisque antea ab opere corrigendus est, postea verò à cogitatione; vt prius refrenet prauum actum, deinde appetitum ac delictum: vt quod iam in opere non apparet, in cogitatione nequaquam perduret.

7 Omnis noua conuersio, adhuc pristinæ vitæ habet commixtionem: propterea nequaquam ea virtus procedere ad hominum oculos debet, donec conuersatio vetus, funditus ab animo extirpetur.

8 Quisquis ex deteriore iam melior esse cæpit, caueat de acceptis extolli virtutibus: ne grauius per vanam gloriam corruat, quam prius per lapsum vitiorum iacebat.

De conflictu conuersorum.

CAP. IX.

1 VISQVE conuersus si mox omnes carnis stimulos calcare cupiat, & summa virtutum subire contendat: [1]si adhuc fortè aliqua aduersa de carnis molestijs tolerat, non frangatur: quia dispensator bonorum nouit aduersitates reprimere vitiorum, successione virtutum.

1 si fortè adhuc aliqua.

2 Tunc magis grauari se quisque impulsu vitiorum agnoscit, dum ad cognitionem Dei accesserit: sicut populus Israël grauiori onere ab Aegyptijs premitur, dum per Moysen diuina illi cognitio aperitur. Exod.5.

3 Vitia enim ante conuersionem quasi pacem [2]cum homine habent, quando autem expelluntur, acriori virtute consurgunt. Fiunt autem inimica conuerso, quæ peccatori prosperè blandiebantur: atq; item fiunt blanda conuerso, quæ peccatori aduersa extiterunt.

2 in.

4 Multos habet conflictus Dei seruus ex recordatione operum præteritorum: multique post conuersionem etiam nolentes motum libidinis sustinent, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem: scilicet vt semper Gregor.libr. Moral.24.ca.7.

habeant, pro excutienda inertia, hostem cui resistant, dummodò non consentiant. Vnde & nouerint serui Dei, se etiam à peccatis iam esse mundatos: sed tamen cogitationum turpium adhuc interpellatione pulsari.

5 Ante conuersionem præcedit turba peccatorum, post conuersionem sequitur turba tentationum. Illa se obijciunt, ne ad Deum conuertamur: ista se ingerunt, ne [3]liberius cordis oculis Deum cernamus: vtriusque tumultus insolentiam nobis gignit, intẽtionemque nostram sæpe fraude multimoda intercludit.

3 liberiꝰ.

6 Vtile est Dei seruo, post conuersionem tentari, quatenus à torpore negligentiæ, solicitantibus vitijs, ad virtutes animum per exercitium præparet vitiorum.

De remissa conuersione.

CAP. X.

1 MVLTOS remissa cõuersio in pristinos errores reducit, ac viuendi tepore resoluit: horum ergo exempla quisq; conuersus euita, nedum timorem Dei à torpore incipis, rursus mundanis erroribus [1]immergaris.

1 mergaris.

2 Tepidus in conuersione, otiosa verba, & vanas cogitationes, noxias esse non conspicit: ꝙ

si à torpore mentis euigilauerit, ea quæ leuia existimabat, confestim quasi horrenda atque atrocia pertimescit.

3 Fraus & desidia in omni bono opere formidanda est. Fraudem verò facimus Deo, quotiens de ipsius donis & muneribus gloriam propriam, & humanam laudem appetimus, & de bono opere nostro nos metipsos, non Deum laudamus. Desidiam verò agimus, quoties per torporem, languidè ea quæ Dei sunt operamur. Ex Greg. ad verbum. lib. 9. Moral. cap. 17.

4 Omnis ars seculi huius strenuos amatores habet, & ad exequendum promptissimos: & hoc proinde fit, quia præsentem habet operis sui remunerationem. Ars verò diuini [2]amoris plerosque habet sectatores languidos, tepidos, pigritiæ inertia congelatos: sed hoc proinde fit, quòd labor eorum non pro præsenti, sed pro futura remuneratione differtur. Ideoque dum eorum laborem mercedis retributio non statim consequitur, spe penè dissoluta languescunt. Vnde & magna illorum gloria [3]prædicatur, qui bonæ conuersionis [4]principia, augmento solidiore consummant: atquè eò ad promerendam retributionem clariores præparantur, quò firmius duri itineris labores & inchoant, & consummant.

2 *timoris.*
3 *præparatur.*
4 *vita princip.*

5 Quidam primo conuersionis calore ad virtutes sese accingunt, accedente verò progressu, dum immoderatè terrenis rebus incumbunt:

puluere

5 infirmi.

puluere [5]infimi appetitus obscurantur; vnde & Dominus de bonis seminibus in spinis iactatis dicit: quod autem cecidit in spinis, hi sunt qui audiunt verbum Dei, & solicitudine seculi, vel fallacia diuitiarum suffocant verbum, & sine fructu efficiuntur.

Matth. 13. Marc. 4. Luc. 8.

6 Nuper conuersi nequaquam debent in curis exterioribus prouehi. Nam si implicentur, confestim quasi plãtata arbuscula, & nec dum radice præfixa, concutiuntur pariter & arescunt.

Distinct. 81. 6 animi.

7 Valet interdum conuersis pro [6]animæ salute mutatio loci. Plerunque enim dum mutatur locus, mutatur & mentis affectus. Congruum est enim inde etiam corporaliter auelli, vbi quisq; illecebris deseruiuit: nam locus vbi prauè quisq; vixit, hoc in aspectu mentis [7]apponit, quod semper ibi vel cogitauit, vel gessit.

7 opponit, excus.

De exemplis Sanctorum.

CAP. XI.

Ex Greg. lib. 2. c. 1. & 25. c. 7. & alibi.

1 AD conuersionem seu correctionẽ mortalium, multũ prosunt exempla bonorum. Mores enim inchoantium, non queunt proficere ad bene viuendum, nisi perfectorum informentur exemplis patrum.

Greg lib. 24. Moral. c. 6.

2 Reprobi autem non attendunt documenta

bono-

bonorum, quæ imitentur ad melius: sed proponunt sibi exempla malorum, [1]quibus ad suorum morum peruersitatem [2]vtantur in peius.

3 Ob hanc vtilitatem scribuntur sanctorũ ruinæ, & reparationes, vt spem faciant [3]saluti humanæ: ne quisquam post lapsum, pœnitendo desperet veniam, dum conspicit sanctorum reparationem fuisse etiam post ruinam.

4 Sciant flagitio dediti, ad quam vtilitatem eorum exempla proponantur sanctorum: scilicet, vt aut sint quos imitentur ad reparationem, aut certè ex eorum comparatione, durius de inobedientia puniantur.

5 Propterea virtutes Sanctorum ad exemplum nostrum Deus proposuit, vt quantò de imitatione eorum conferri possunt nobis iustitiæ præmia, tantò de perseuerantia mali sint grauiora tormenta.

6 Si enim ad boni incitamentum diuina, quibus admonemur præcepta, deessent, pro lege nobis Sanctorum exempla sufficerent. At contrà, dum & nos Deus præceptis suis admoneat, & vitæ Sanctorum boni operis nobis exempla proponat, nulla est iam de reatu excusatio: quia & lex Dei ad aures nostras quotidie pulset, & factorum documenta bonorum, cordis nostri intima prouocant.

7 Et si prauorum sæpe secuti sumus exempla, cur non imitemur Sanctorum digna & Deo pla-

[1] *quæ.*
[2] *imitantur.*
Greg. Homi. 25. in Euangel. in fine.
[3] *sanitati.*
Gregor. libr. 9. Moral. cap. 35.

cta facta? & si apti sumus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari iustos in boni?.

8 Orandus est Deus, vt virtutes, quas præparauit Sanctis ad coronam, nobis ad profectum sint positæ, non ad pœnam. Proficient autẽ ad profectum nostrum, si [4]tot exempla voluerimus imitari virtutum. (4 eorum.) Certè si ea potius auersati, quàm imitati fuerimus, ad damnationem nostram erunt, qui ea legẽdo implere neglexímus.

9 Multi [5]vitam Sanctorum imitantur, & de moribus alterius effigiem virtutis sumunt: tanquam si imago quælibet intendatur, & de eius similitudine species [6]picta formetur: sicque fit ad imaginem similis ille, qui ad similitudinem viuit imaginis. (5 vitas. 6 ficta.)

10 Qui Sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, seseque in illo quasi in speculo prospicit, vt adijciat, quod deesse virtutis agnoscit. Minus enim seipsum homo ex semetipso considerat: sed dum alterum intendit, id quod minus est luminis adijcit.

11 Perfectorum est iam virorum non quemlibet Sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, ad cuius imaginem facti sunt iustitiam operari. Et hoc indicat quod scribitur: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, (Genes. 2.) quia ipsam intelligendo imitatur diuinitatem, ad cuius factus est similitudinem. Iste ergò tantus est, vt non egeat homine demon-

stratore

ſtratore iuſtitiæ, ſed ipſam contemplando imitetur iuſtitiam.

12 Exempla Sanctorum quibus ædificatur homo, varias faciunt conſectari virtutes: humilitatis ex Chriſto: deuotionis ex Petro: Charitatis ex Ioanne: obedientiæ ex Abraham: patientiæ ex Iſaac: tolerantiæ ex Iacob: caſtimoniæ ex Ioſeph: manſuetudinis de Moyſe: conſtantiæ de Ioſue: benignitatis de Samuele: miſericordiæ de Dauid: abſtinentiæ de Daniele: ſic & cætera facta priorum, quo labore, quo moderamine, quaue intentione vel compunctione gerantur, vir Sanctus imitando conſiderat.

Greg. lib. 27. Moral. ca. 5. Matth. 14. Ioann. 13. Geneſ. 12. 22. 27. 39. Exod. 32. Ioſue. 10. 1. Regum. 16.

De Compunctione Cordis.

CAP. XII.

1 COMPVNCTIO cordis, eſt humilitas mentis cum lachrymis, exoriens de recordatione peccati, & timore iudicij.

Greg. lib. 23. Moral. c. 21. & Homi. 22. in Ezech.

2 Illa eſt cõuerſis perfectior cõpunctionis affectio, quæ oẽs à ſe carnaliũ deſideriorum affectus repellit: & intentionem ſuam toto mentis ſtudio in Dei contemplatione defigit.

3 Geminam eſſe compunctionem, qua propter Deum anima cuiuſque electi afficitur, ideſt, vel dum operum ſuorum mala conſiderat, vel dum deſiderio æternæ vitæ ſuſpirat.

Greg. homil. 22. in Ezech. & alibi.

Gregor. lib. Moral. 23. c. 21.
1 compũgitur.

4 Quatuor esse qualitates affectionum, quibus mens iusto tædio salubri [1]pungitur: hoc est, memoria præteritorum facinorum: recordatio futurarum pœnarum: consideratio peregrinationis suæ in huius vitæ longinquitate: desiderium supernæ patriæ, quatenus ad eam quantocius valeat peruenire.

5 Quisque dum peccatorum memoria compungitur ad lamenta, tunc Dei se sciat visitari præsentia: quando id quod se admisisse recolit, interius erubescit, suoq; iudicio pœnitendo iam punit. Nam tunc Petrus fleuit, quando in eum Christus respexit. Vnde & Psalmista: Respexit, inquit, & commota est, & contremuit terra.

Matth. 26. Luc. 22.

6 Gressus Dei sunt in corde hominis interioris, quãdo bona desideria surgunt vt calcentur mala. Quando ergo ista in corde hominis fiunt, sciendum est tunc esse Deum per gratiam cordi humano præsentem: vnde se tunc magis homo acuere ad compunctionem debet, quando sentit Deum interius operantem.

7 Quomodo mens hominis iusti ex vera compunctione rapiatur, & qualiter infirmata reuertatur, degustata lucis [2]magnitudine, illum nosse posse, qui iam aliquid exinde gustauit.

2 mansuetudine.

8 Sunt qui non ex vera cordis compunctione sui accusatores fiunt, sed tantum ad hoc esse se peccatores [3]assignant, vt ex ficta humilitate confessionis, locum inueniant Sanctitatis.

Gregor. lib. Moral. 22. c. 10. & lib. 24. cap. 6.
3 affirmant.

De

De confessione peccatorum & pœnitentia.

CAP. XIII.

1 EX eo vnusquisque iustus esse incipit, ex quo sui accusator extiterit. Multi autem è contra, semetipsos peccatores fatentur, & tamen semetipsos à peccato nō subtrahūt. Gregor. ibid. & li. 24. Moral. c. 6. circa finem.

2 Magna iam iustitiæ pars est, [1]semetipsum nosse hominem, quod prauus est: vt ex eo diuinæ virtuti subdatur humilius, ex quo suam infirmitatem agnoscit. 1 *seipsum.*

3 Bene se iudicat iustus in hac vita, ne iudicetur à Deo damnatione perpetua. Tunc autem iudicium de se quisque sumit, quando per dignam pœnitentiam sua praua facta condemnat. Gregor. lib. 25. Moral. c. 5. & 6.

4 Amaritudo pœnitentiæ facit animum, & sua facta subtilius discutere, & dona Dei, quæ contempsit, flendo commemorare. Nihil autem peius, quàm culpam agnoscere, nec deflere. Ex Greg. lib. 8. Moral. cap. 11.

5 Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator, siue quia per negligentiam bonum non fecit: seu quia malum per audaciam perpetrauit. Quod enim oportuit, non gessit; & gessit quod agere non oportuit.

6 Ille pęnitentiam dignè agit, qui reatum suum Ex Greg. lib. 9. epistolarū epistola 39.

ſatisfactione legitima plangit: condemnando ſcilicet ac deflendo q̃ geſſit, tanto indeplorando [2]profuſius, quãtò extitit in peccando procliuius.

2 profundius.

Eſt apud Magiſt. ſent. lib. 4. Diſtinc. 14. & de pœnitentia Diſtinct. 3. c. 9.

3 abluit.

7 Ille pœnitentiam dignè agit, qui ſic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat, Nam qui plangit peccatum, & iterum admittit peccatum; quaſi ſiquis [3]lauet laterem crudum, quem quanto magis lauerit, tantò amplius lutum fecit.

8 Quamuis quiſque ſit peccator & impius, ſi ad pœnitentiam conuertatur, conſequi poſſe veniam creditur.

Nullus enim de bonitate Dei dubitat, ſed ſola accipientium prauitas conferri ſibi indulgentiam abnegat.

Ex Gregor. li. 5. in 1. Reg.

Ioann. 9.

9 In hac vita tantùm pœnitentiæ patet libertas; poſt mortem verò nullam correctionis eſſe licẽtiam conſtat. Vnde & Dominus dicit: Me oportet operari opera eius qui me miſit, donec dies eſt: veniet autem nox, quando nemo poteſt operari. Hinc & Propheta: Date, inquit, Domino Deo [4]noſtro gloriam antequam [5]contenebreſcat: id eſt, antequam mors æterna præueniat. In hac vita dum eſtis, Deum per pœnitentiam glorificate.

Ierem. 13. & ibi Hieron.

4 veſtro.

5 tenebreſcat.

10 Adhuc in hoc ſæculo pœnitentiam operantibus Dei miſericordia ſubuenit. In futuro autem iam non operamur, ſed rationem noſtrorum operum ponimus.

Per

11 Per id deteriorantur plerunque iniqui, quod per patientiam Dei ſpatium accipiunt emendādi: qua illi mora viuendi non vtuntur ad pœnitentiam, ſed ad peccandi vſurpant audaciam. A malo autem in deterius vadit, qui tempus ſibi ad pœnitendum indultum, ad libertatem praui operis [6]vertit. 6 vitur.

12 Feſtinare debet ad Deum pœnitendo vnuſquiſque dum poteſt, ne ſi dum poteſt, noluerit, cum tarde voluerit, omnino non poſſit. Proinde Propheta ait. Quærite Dominum dum inueniri poteſt, inuocate eum dum prope eſt. Et vbi inueniri poteſt, niſi in hac vita, in qua etiam & propè eſt omnibus inuocantibus ſe? Nam tunc iam longè erit quando dixerit: Ite in ignē æternum. Modò autem non videtur, & propè eſt: tunc autem videbitur, & propè non erit; [7]quia videri poterit, & non poterit inueniri. Gregor. lib. 18. Moral. c. 7. Eſai. 55. Matth. 18. 7 quia.

13 Si quando quiſque peccare poteſt, pœnitet, vitamque ſuam viuens ab omni crimine corrigit, non dubium, quod moriens ad æternam tranſeat requiem.

14 Qui autem prauè viuendo, pœnitentiam in mortis agit periculo, ſicut eius damnatio incerta eſt, ſic remiſſio dubia. Qui ergo cupit certus eſſe in morte de indulgentia, ſanus pœniteat, ſanusque perpetrata facinora defleat.

15 Sunt qui pœnitentibus ſecuritatem citò pollicentur, quibus benè per Prophetā dicitur: *Cu- Vide Magiſtrum ſentē. lib. 4. D. 20. &

rabant

Gregor. libr. 2. expos. in 1. Reg. c. 2. & apud Grat. de Pœnit D. 7.
* Ierem. 6. & ibi Hieronymus.

rabant cõtrictionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes pax, & non erat pax. Cum ignominia igitur curat contrictionem, qui peccanti, & non legitimè pœnitenti promittit securitatem. Vnde & sequitur: Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: idest, confusi sunt non pœnitendo, sed pœnas luendo.

16 Aliter enim confunditur coram iudice reus, dum plectitur, atque alitèr qui de malo opere erubescens corrigitur. Ille enim, quia reprehensus est, confunditur: iste, quia se malum fecisse [8]memoratur.

8 commemoratur.

17 Quamuis per pœnitentiam propitiatio peccatorum [9]fit, sine metu tamen homo esse non debet: quia [10]pœnitentis satisfactio, diuino tantùm pensatur iudicio, non humano.. Proinde quia miseratio Dei occulta est, sine intermissione flere necesse est. Neque enim vnquam oportet pœnitentem habere de peccatis securitatem. Nam securitas negligentiam parit: negligentia autem sæpe incautum ad vitia transacta reducit.

9 fit.
10 pœnitentiæ.

18 Dum per pęnitentiam expulsa fuerint ab homine vitia, si fortè post hæc, intercedente securitate, quælibet culpa subrepserit, cõfestim delectationes pristinæ vitiorum mentem auidius irrêpunt: pulsantesque hominem in consuetis operibus grauius pertrahunt: ita vt sint nouissima hominis illius peiora prioribus.

Matth. 12.

De desperatione peccantium.

CAP. XIIII.

1
ON per locorum spatia, sed per affe- Ex Greg. lib.
ctum bonum vel malum itur, rece- 25. Moral. c.
diturue à Deo. Neque enim gressu 3.
pedum, sed gressu operum vel mo-
rum elongamus, vel propinquamus ad Deum.

2 Perpetrare flagitium aliquod, mors animæ Gregor. libr. 8. Mora. c. 10.
est: contemnere pœnitentiã, & permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare, ad mortem pertinet: desperare verò in infernum descendere. Vnde & scriptura ait: Impius dum in profundum malorum venerit, contemnit. Prouerb. 18.

3 Sæpe Diabolus eos, quos conuerti ad pœnitentiam aspicit, immanitate scelerum perculsos ad desperationem deducit: vt subtracta spe veniæ, trahat in diffidentiam, quos non potuit retinere perseuerantes in culpa. Sed pœnitens præuidere debet calidas contra se hostis insidias: sicque Dei iustitiam metuat, vt tamen, quamuis in magnis sceleribus, de misericordia eius confidat.

4 Amplius lætatur Deus de anima desperata, & aliquando conuersa: quàm de ea, quæ nunquam extitit perdita: Sicut de prodigo filio, qui Lucæ 15.

Matthæi 21.

mortuus fuerat & reuixit, perierat, & inuentus est: de cuius regressu magnũ fit gaudium patris.

Ex lib.7.Epistolarũ Gregorij ad secundinum.

5 Non aliter coram Deo & Angelis copiosius est gaudium de eo qui à periculo liberatur, quàm de eo qui nunquam nouit peccati periculum. Quantò enim contristat res perdita, tãtò magis si fuerit inuenta lætificat: Sicut in Euangelio, Pastor ille exultat, qui perditam ouem inuentam humeris suis gaudens reportat.

Lucæ 15.

Gregor. libr. 27. Moral. c. 11.

6 Nullus desperare debet veniam, etiam si circa finem vitæ conuertatur ad pęnitentiã. Vnumquemque enim Deus de suo fine, non de vita præterita iudicat. Hoc quippe & legis testimonio edocetur: quod homo de suo extremo iustificatur, quando Deus pro asini primogenito ouẽ iussit offerri, hoc est immunditiam vitæ prioris mutãdam in innocẽtiam boni finis. Vnde & cauda iubetur offerri in hostiam, idest, vitæ extrema in pœnitentiam.

Exod. 13.

Gregor. libr. 1. Moral. cap. 21. Exod. 29. & Leuit. 7. Gregor. lib. 27. Moral. c. 11. in fine.

7 Multi superna respersi gratia in extremis suis ad Deum reuertuntur per pœnitentiam, & quæcumque mala gesserunt quotidianis fletibus purgant, atque in bonis factis mala gesta commutant; quibus iustè totum quod deliquerant, ignoscitur, quia ipsi quod malè gesserunt, pœnitendo cognoscunt.

8 In vita hominis, finis quærendus est: quoniam Deus non respicit quales antea viximus, sed quales circa finem vitæ erimus.

De

De his qui à Deo deseruntur.

CAP. XV.

1 DESERENTE Deo, nullum pœnitere: Deo respiciẽte, sua vnumquemq; facta videre & plangere, & vnde ceciderit cogitare. Nonnulli autem ita despiciuntur à Deo, vt deplorare mala sua non possint etiam si velint. Greg. lib. 11. Moral. c. 5.

2 [1]Consilium immundorum spirituum, hoc est quia ipsis negatũ est, post præuaricationem regredi ad iustitiam obserare aditum pœnitentiæ hominibus [2]cupiunt, ne vel ipsi reuertantur ad Deum; eosque socios in perditione habere contendunt, quibuscumque fraudibus insistentes; vt aut deseranrur à Deo, aut flagelli immanitate desperent. 1 consilio excus. 2 cupiunt.

3 Ingemiscendum est iugiter, & postposita securitate lugendum: ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate dęmonum relinquatur. Nam reuerà, quem Deus deserit, dæmones suscipiunt.

4 Dominici contemptores præcepti, statim vt auertuntur à Deo, à malignis spiritibus occupantur, à quibus etiam, vt ma'a faciant, persuadentur. Hinc est illud propheticum: Inimicos Dei persequuntur tenebræ, quæ intelligũtur dæ- Greg. lib. 25. Moral. c. 9. Nahum. 1.

Psal.77. mones. Vnde & in psalmo legitur: Immissiones per Angelos malos.

5 Quidam reproborũ in potestate dæmonum, occulto Dei iudicio, & iustissimo religuntur. Esaia testante: Ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eis eam in mensura, vsq; in æternum possidebunt eam. Esai.34.

6 Quidam electorum dimittuntur diuina iustitia incidere in errorem peccati: sed tamen miseratione eius reducti denuò conuertuntur. De talibus enim per Prophetã Dominus loquitur: Et dimisi eum, & reduxi eum, & reddidi ei consolationem. 3 &c. Esai.57.

7 Nonnunquam etiam reuertens Deus ad hominem, quem deseruerat, rursus affligens visitat: & per lamenta lachrymarum, ac pœnitentiæ afflictionem à peccatis expurgat, dicente Iob ad Deum: propter superbiam, inquit, quasi leænam capies me, reuersúsque mirabiliter me crucias. Reuertens enim Deus hominem cruciat, quando quem peccantem deseruerát, flagellando iterum visitat. Grego.lib.9. Moral.c.34.

8 Malis actibus contra nos amplius cœlestem iracundiam nequaquam prouocare debemus: quin potius, si pœnitendo digna Deo acta gesserimus, seueritatem eius in clementiam commutabimus. Nam ille qui nos malos tolerat, non dubium est quod conuersis clementer ignoscat. Nam quòd seruatur nobis tempus pœnitentiæ,

vt

vt non simul morte obruamur præcipiti, sed detur locus satisfactionis, hoc totum de Dei procedit clementia, vt nos non damnet crudeliter, sed expectet ad pœnitentiam patienter.

De his qui ad delictum post lachrymas reuertuntur.

CAP. XVI.

1 IRRISOR est non pœnitens, qui adhuc agit quod pœnitet: nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus. De Pœniten. Distin. 3. est apud Magist. in 4. Distinct. 14.

2 Canis reuersus ad vomitum, est pœnitens ad peccatum. Multi enim lachrymas indesinenter fundunt, & peccare non desinunt. Quosdam accipere lachrymas ad pœnitentiam, & [1]effectū pœnitentiæ non habere constat: quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lachrymas fundunt, nunc verò reuiuiscente vsu, ea quæ fleuerant, iterando committunt. Prouerb. 26.

[1] *affectum.*

3 Qui & præterita vult plangere, & actionibus sæcularibus incubare, iste iustam mundationem non habet: quoniam adhuc agit, quæ pœnitendo deflere [2]debuit.

[2] *posuit.* Gregor. libr. Pastor. curæ par. 3. admonit. 31. Estq; locus apud Esai. c. 1.

4 Esaias peccatoribus dicit: Lauamini mundi estote. Lauatur itaq; & mundus est, qui & præterita plangit, & flenda iterum non [3]comittit.

[3] *admittit.*

Lauatur, & non est mundus, qui plangit quæ gessit, nec tamen deserit, sed post lachrimas, ea quæ fleuerat, repetit. Sic denique alibi animam pœnitentem, atque iterum delinquentem sermo diuinus increpat, dicens: Quam vilis facta es, nimis iterans vias tuas. Quisque ergo culpas præteritas plorat, hunc necesse est modum teneat: vt sic admissa defleat, ne iterum flenda committat. Vę mihi misero Isidoro, qui & pœnitere retrò acta negligo; & adhuc pœnitenda committo.

Ierem. 2.

De Peccato.

CAP. XVII.

Apud Magist. sent. lib. 2. Distin. 42.

1 DVOBVS modis peccatum committitur, idest, aut [1] vi cupiditatis, aut metu timoris: dum vel quisque vult adipisci quod cupit, vel timet ne incurrat, quod metuit.

[1] *vitio.*

Gregor. li. 4. Moral. c. 25.

2 Quatuor modis committitur peccatum in corde, quatuor perpetratur ex opere. Admittitur corde suggestione dæmonum, delectatione carnis, [2] consensu mentis, defensione elationis. Committitur opere, nunc latenter, nunc palam, nunc consuetudine, nunc desperatione. Istis ergo gradibus & corde delinquitur, & opere malitia perpetratur.

[2] *consensione.*

Tribus

3 Tribus modis peccatum geritur, hoc est ignorantia, infirmitate, industria, [3]periculo autem pœnarum diuerso. Ignorantiæ namq; modo, peccauit Eua in paradiso, sicut Apostolus ait: Vir non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit. Ergo Eua peccauit ignorantia, Adam verò industria: quia non seductus, sed sciens prudensque peccauit. Qui verò seducitur, quid consentiat euidentér ignorat. De infirmitate autem Petrus deliquit, quando ad metum interrogantis ancillæ Christum negauit; vnde & post peccatum amarissimè fleuit.

Ex Greg. lib. 25. Moral. c. 11. est apud Magist. sent. 2. D. 22. 1. ad Timoth. 2.
3 pericula autem pœnarum diuersa sunt.
Genes. 3.

Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioann. 18. Greg. ibidē.

4 Grauius est infirmitate, quàm ignorantia quemquam delinquere: grauiusque industria, quàm infirmitate peccare. Industria namq; peccat, qui studio ac deliberatione mentis malum agit: infirmitate autem, qui casu vel præcipitatione delinquit. Nequius autem & de industria peccant, qui non solùm non bene viuunt: sed adhuc & benè viuentes si possunt, à veritate diuertunt.

5 Sunt enim qui ignoranter peccant, & sunt qui scienter. Sunt etiam & qui pro ignorantiæ excusatione scire nolunt, vt minus culpabiles habeantur: qui tamen seipsos non muniunt, sed magis decipiunt.

6 Nescire enim simpliciter ad ignorātiam pertinet: noluisse verò scire, ad contumacem superbiam. Voluntatem quippe proprij domini

Gregor. ibidem. Luc. 12.

velle nescire, quid aliud est quàm velle dominum superbiendo contemnere? Nemo igitur de ignorantia se excuset: quia Deus non solùm eos iudicat, qui à cognitione sua reuertuntur: sed etiam qui nescierunt: testante eodem Domino per Prophetam: disperdam, inquit, homines à facie terræ, & eos qui auertuntur post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum. Et Psalmus: Effunde inquit, iram tuam in gentes, quæ te non nouerũt.

Sophon. 3.

Psalm. 78.

De leuioribus peccatis.

CAP. XVIII.

Ex Gregor. lib. Mora. 21. cap. 9.

1 VLTI vitam sine crimine habere possunt, sine peccato nõ possunt. Nam quamuis in hoc seculo magna iustitiæ quisque claritate resplendeat, nunquam tamen ad purum, peccatorum sordibus caret: Ioanne Apostolo [1]testante, qui ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

1 attestante. 1. Ioann. 1.

2 Quædam sunt facta similia peccatis: sed si bono animo fiant, non sunt peccata: vt potè potestas, si non se vlciscendi cupiditate, sed magis corrigendi studio, vlciscatur in [2]eum qui delinquit.

2 reum.

Item

3 Item ſunt peccata leuia, quæ ab incipientibus quotidiana ſatisfactione purgantur: quæ tamen à perfectis viris velut magna crimina euitantur. Quid autem homines peccatores de magnis ſceleribus agere debent, quando etiam perfecti leuia quæque delicta quaſi grauiſſima lugent?

4 Non ſolùm grauia, ſed & leuia ſunt cauenda peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt: ſicut ſolent ex [3] paruis & minimis guttis immenſa flumina creſcere. Innumeroſitas enim in vnum coacta, exundantem efficit copiam. Gregor. part. 3. lib. Paſtor. Curę. admonit. 34. [3] paruiſſimis.

5 Peccata quæ incipientibus leuia ſunt, perfectis viris grauia [4] reputantur. [4] deputantur.

6 Tantò enim maius cognoſcitur eſſe peccatũ; quantò maior qui peccat habetur. Creſcit enim delicti cumulus [5]; iuxta ordinem meritorum: & ſæpe quod minoribus ignoſcitur, maioribus imputatur.

De grauioribus peccatis.

CAP. XIX.

1 EXPERIMENTO vel contemptu minorum peccatorum maiora committi peccata, vt durius feriantur pro magnis ſceleribus, qui de paruis corrigi noluerunt. Iudicio autem diuino in reatũ nequiorem labuntur, qui diſtringere ſua facta minora contemnũnt. Greg. lib. 25. Moral. c. 9. Et eſt apud Magiſt. ſent. in 2. Diſtinct. 36.

Multi

2 Multi à crimine in crimen corruunt, qui cognitionem Dei habentes, timorem eius [1]negligunt: & quem nouerũt per scientiam, per actionem non venerantur. Ideoque cæcantur diuino iudicio puniẽda committere, & in pœnam commissi facinoris, facinus deterius addere.

1 neglexerunt.

3 Sæpe peccatum, alterius peccati causa est, quod committitur, cum aliud ex ipso quasi sua soboles oritur: sicut fieri solet, nasci libidinem ex nimia ventris ingluuie.

4 Pœna peccati peccatum admittitur, quando pro merito cuiusque peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit sordidetur. Ergo præcedens peccatum causa est sequentis peccati: sequens verò peccatum pœna est præcedentis delicti. Præcedentia itaque peccata, sequentium sunt criminum causa, vt illa quæ sequuntur sint præcedentium pœna.

5 Præcedentium peccatorũ pœna, ipsa vocatur induratio veniẽs de diuina iustitia. Hinc est quod ait Propheta: Indurasti cor nostrum, ne timeremus te: neq; enim quicunq; iusti sunt, à Deo impelluntur vt mali fiant, sed dum mali iam sunt, indurantur, vt deteriores existant, sicut & Apostolus dicit: Quoniam charitatem Dei non receperunt, vt salui fierent, immisit illis Deus spiritus erroris. Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in quibus talia iam peccata præcesserunt, vt

Esai. 63.

2. ad Thess. 2.

iusto

iusto iudicio eius mereantur in deterius ire. Talia quippe peccata præcedentibus alijs peccatis prolabuntur in pœnam, quam peccata merentur.

6 Quædam de ira Dei veniunt peccata, quæ pro merito aliorum compensantur peccatorum. Vnde & Propheta, Ecce, inquit, tu iratus es & nos peccauimus, in ipsis fuimus semper; tanquam si diceret: quia semper in peccatis fuimus, iratus es, vt deterius peccaremus. Esai. 64.

7 Quid enim sit irã Dei mereri, quid verò prouocare, prudens lector debet scire. Grauior est namque ira quæ prouocatur, quàm ea quæ meretur. Nam meremur, quando ignorando peccamus: prouocamus, quando scimus bonum facere, nec volumus. Greg. lib. 26. Moral. c. 28.

8 Nunc iram Dei dum [2] viuimus, vitare possumus. Timeamus ergò, ne veniente illo terrore iudicij, sentiri possit, vitari non possit. [2] *viui sumus excus.*

De manifestis occultisq́ peccatis.

CAP. XX.

1 MAIORIS est culpæ manifestè, quã occultè peccare. Dupliciter enim reus est qui apertè delinquit: quia & agit & docet. De talibus Esaias dicit: & peccata sua quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Ex Greg. lib. 4. Mora. c. 25. & alibi in cura Pastor. Esai. c. 3.

2 Multi enim publicè delinquentes, sine vllo pudore sua flagitia prædicant, nec vlla vtuntur sceleris verecundia.

3 Quædam iam iustitiæ portio est, iniquitatem suam hominem abscondere, & in semetipso de peccatis proprijs erubescere.

Greg. in Psal. 7. Ad Ephes. 4.

4 Peccatum perpetrare crimen est, peccatum prædicare clamor est, de quo etiam dicit Apostolus: Et clamor auferatur à vobis cùm omni malitia, idest, cum ipsis peccatis,

1 iudicij iā est iudicium.

5 Ex eo ipso quo quisque peccatum quod agit abscondit, [1]indicat iam esse iudicium: quia non erubescitur, nisi de conscientiæ reatu. Ergo ex hoc ipso quo quisque de facto suo erubescit, ipse sibi iam iudex fit.

De peccati amore.

CAP. XXI.

1
Aliud est non peccare amore dilectionis Dei, aliud timore supplicij. Qui enim amore charitatis Dei non peccat, horrescit omne malum, amplectendo iustitiæ bonum: nec eum delectat peccatum, etiam si sceleris impunitas promittatur. Qui verò sola pœna supplicij in se vitia reprimit: quamuis non expleat opus peccati, viuit tamen in eo volun-

tas peccandi: doletque sibi esse illicitum, quod lex prohibere dinoscitur. Ille ergo mercedem boni operis percipit, qui amando iustitiam facit, non is, qui eam solo metu pœnarum inuitus custodit.

2 Quidam & diligunt peccatum, & faciunt: quidam diligunt tantùm, & non faciunt: plerique verò faciunt tantùm & non diligunt. Nonnulli peccatum non faciunt, & tamen iustitiam odiunt. Grauius autem peccat, qui non solùm peccatum diligit, sed & facit, quàm qui non facit & diligit: grauiusque interdum, qui diligit, & non facit, quàm qui facit, & odit. Grauissimum est non solùm facere, sed & diligere peccatum.

3 Sunt quidam, qui confestim peracto flagitio confunduntur, & sunt qui non solùm non dolent gessisse malum, sed etiam de ipso malo opere gloriantur. Sicque ad comparationem mali fit deterius, dum de vitijs gratulantes, extolluntur in peius. De talibus ait Salomon: qui lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis.

Grego. lib. 6. Moral. c. 11.

Prouerb. 2.

De peccandi necessitate.

CAP. XXII.

1 INTERDVM quod mali sumus, necessitate potius, quàm voluntate existimus. Vertenda est autem necessitas mali, in voluntatem boni.

2 Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant: pertimescentes temporalem inopiam. Et dum præsentis seculi necessitatē refugiunt, à futuris bonis priuantur.

3 Item nonnulli peccatum voluntate, non necessitate committunt, nullaque coacti inopia existunt iniqui: sed tantùm gratis cupiunt esse mali. Neq; enim ipsam rem amant quam appetunt, sed ipsa tantùm peccati malitia delectātur.

De peccandi consuetudine.

CAP. XXIII.

Ex Gregor. lib. 4. Moral. c. 25.

1 MELIVS est peccatum cauere, quàm emendare. Facilius enim resistimus hosti, à quo nondum victi sumus quam ei à quo iam superati ac deuicti cognoscimur.

2 Omne peccatum antequam admittatur, am-

plius

plius pertimescitur. Quantumuis autem graue sit, dum in vsu venerit, leue æstimatur, & sine vllo metu committitur.

3 Istis fomitibus, quasi quibusdam gradibus, [1]coalescit omne peccatum. Cogitatio namque praua delectationem parit: delectatio [2]consensum: consensus actionem: actio consuetudinē: consuetudo necessitatem. Sicque his vinculis homo implicatus, quadam catena vitiorum tenetur astrictus, ita vt ea euelli nequaquam valeat, nisi diuina gratia manum iacentis apprehendat. [1] coalescit. [2] consensionē: consensit.

4 Peccatum admittere, cadere est in puteum: consuetudinem verò peccandi facere, os putei est coangustare, ne is qui cecidit valeat exire. Sed interdum etiam tales Deus liberat, dum eorum desperationem ad conuersionem libertatis commutat. Ipso enim miserante, peccata dimittuntur, quo protegente fit, ne indeterius peccando eatur.

5 [3]Malum est peccare, peius est peccandi consuetudinem facere. Ab illo facilè, ab hoc cum magno labore resurgitur: dum malæ consuetudini repugnatur. [3] nequißimū.

6 Maleagendi consuetudinem, recessum esse Propheta asserit in profundum, cuius vsu, quasi quadam lege, homo tenetur astrictus, vt etiam quando non vult, peccatum [4]admittat. A lapsu verò citò resurgere, non est in profundum ire. Esai. 31. [4] committat.

Ad Rom. 7. 7 Apostolus legem peccati dicit esse in membris [5]suis, quæ lex consuetudo est, quam peccando concipimus, & non ab ea, cùm volumus, discedimus: quia iam necessitatis vinculo per consuetudinem retinemur.

5 *nostris.*

6 *corrigit.* 8 Multum veri amor [6]agit in homine, sed resultat claro malæ consuetudinis lege. Benè autem audactèr pro bona conscientia exultat, qui valentèr in se reprimit, quod insolentèr impugnat.

9 Frequentèr peccare cauendum est, nam hoc ipsum, quod de malo nostro plerunque Deus nobis salutem operatur, quantò mirabile est, tantò perrarum est. Propterea metuendum est confidere ita saluari, ne fortè dum expectamus à vitijs sanari, & vitia multiplicemus, & salutem non adipiscamur. Ergo studeamus aut non cadere, aut citò conuersi à lapsu consurgere.

10 Omninò peccare cauendum est, quod si humana fragilitate peccatum subrepserit, confestim erit corrigendum, quod nequiter sentitur commissum. Citò enim corrigitur culpa, quæ cito cognoscitur: [7]tardius autẽ sanatur vulnus quod iam putrescentibus membris longo post tempore curationibus adhibetur.

7 *tardè.*

11 Iteratio peccati grauior est, sicut est si morbus super morbum veniat: sicut si imber super imbrem occurrat.

Ex Greg. lib. Mora. 33. c. 9. Esai. c. 5. 12 Mora peccandi immanitatem facit sceleris, vnde & Propheta: vę, inquit, qui trahitis iniqui-

tatem

tatem in funiculis vanitatis; & quasi vinculum plaustri peccatum. Trahit enim iniquitatem in funiculo, qui tardat conuerti ad Deum. Trahere enim iniquitatem, est moram facere in iniquitatibus. Vnde & Psalmista: Prolongauerunt iniquitates suas; Dominus iustus concidet ceruices peccatorum. Psal. 128.

De peccati recordatione.

CAP. XXIIII.

1 BONVM est homini semper ante oculos propria [1] habere delicta secundum Psalmographi sententiã: Et peccatum meum ante me est semper. Sicut enim nõ oportet reminisci peccati affectũ: sic sẽper necesse est vnũquemq; suum in flendo commemorare peccatũ. [1 adhibere.] Psal. 50. & ibi Gregor.

2 Apud iustum recordatio peccati, facit tædiũ animi. Qui autem luxuriæ, & cupiditati subditi sunt, contumaci superbia etiam de ipso peccati opere gloriantur.

3 Seruo Dei tãta recordatio esse debet peccati, vt ea quæ gessit, semper lachrymans confiteatur. Vnde & [2] Psalmista dicit: conuersus sum in ærumna, dum configitur spina. Peccatum meum cognitum tibi feci; Dixi, pronunciabo aduersum me iniustitias meas Domino. Supra enim Ex Greg. ibidem & August. [2 Psalmus.] Psal. 31.

dixe-

dixerat: Quoniam tacui, hoc est, non sum confessus: inueterauerunt omnia ossa mea dum clamarem tota die. Quid ergo tacuisse se pœnitet, nisi confessionem [3]peccatorum? Quid clamasse se dolet, nisi defensionem malorum? Qui ergo peccatorum suorum defensor extiterit, necesse est vt pęnitendo accuset, quod superbiens praue admisit.

3 peccat. suorb.

De Cogitatione.

CAP. XXV.

Greg. lib. Mo. al. 10. c. 11.

1 IPARTITA est causa peccandi, idest, operis & cogitationis, quorum vnũ iniquitas dicitur, quod opere geritur: aliud iniustitia, quod cogitatione admittitur.

Gregor. ibidem.

2 Prius autem actio resecanda est, postea cogitatio. Prius praua opera, postmodum desideria: vicissim autem & à cogitatione opera procedunt, & ab opere cogitatio nascitur: quamuis & si ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen prauæ cogitationis malitia non erit innocés. Vnde & Dominus per Esaiam: Auferte, inquit, malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.

Esai. c. 1.

3 Non enim solum factis, sed & cogitationibus delinquimus, si eis illicitè occurrentibus delectemur.

Sicut

4 Sicut vipera à filijs in vtero positis lacerata perimitur: ita nos cogitationes nostræ intra nos enutritæ occidunt: & concepto interius vipereo veneno consumunt, animamque nostram crudeli vulnere perimunt. Gregor. lib. Mora.15.c.9.

5 Non est arbitrij nostri cogitationes prauæ suggestionis præuenire: iacere autem [1]in animo cogitationem, nostræ attinet voluntati. Illud ergo ad culpam non redigitur, istud culpæ propriæ imputatur. Nã cogitationes illicitas [2]suggerere, dæmonum est: cogitationibus oblectari peruersis, nostrum est.

1 In imo cogitationum.

2 occurrere.

6 Plerumque fieri solet vt immundæ corporalium rerum species, quas didicimus, nostris mentibus opponant, & nolẽtes eas cogitemus: quantumcunque ab eis aciem mentis auertere nitimur, tantò se magis animo ingerunt, obscęnisq; in nobis motibus obrêpunt. Sed fit hoc pro conditione mortali, quam meruit primus homo in pœnam sui peccati.

7 Dum vnusquisque diuina illuminatione præuenitur, statim molestijs turpium cogitationũ pulsatur. Sed Dei seruus iudicio timoris Dei earum tentamenta à semetipso reijcit: bonisque cõtra obiectis [3]cogitationib. turpes à se repellit.

3 cogitationes turpes.

8 Magna obseruantia circa cordis est custodiã adhibenda, quia aut bonæ aut malæ rei ibi consistit origo, [4]sicut scriptum est: Ex corde exeunt cogitationes malæ. Ideoque si prius prauæ co- Matth.15.

4 nam sicut.

gitationi resistimus[r], in lapsum operis non incurrimus.

9 Non est timendum si bona malaque in cogitationem veniant, sed magis gloriandum est, si mẽs mala à bonis intellectu rationis discernat.

10 Item [s]nihil iuuat, quòd inter bonum & malum sensu prudentiori discreuimus, nisi opere aut mala [s]cognita caueamus, aut bona intellecta faciamus.

s cogitata. excus.

De Conscientia.

CAP. XXVI.

1 HVMANA conditio dum diuersis vitiositatibus mentem conturbat etiam ante pœnas gehennæ per [1]inconditum animæ appetitum iam pœnas conscientiæ patitur.

1 incognitum.

Ex Greg. lib. 17. Moral. c. 16.

2 Omnia fugere poterit homo præter cor suũ. Non enim potest à se quisque recedere. Vbicunque enim abierit, reatus sui conscientia illum non derelinquit.

Gregor. ibidem.

3 Quamuis humana iudicia subterfugiat omnis qui mala agit: iudicium tamen conscientiæ suæ effugere nõ potest. Nam etsi alijs cęlat quod egit, sibi tamen cęlare non potest, qui plenè nouit malum esse quod gessit. Duplex fit ergo in eo iudicium, quia & hic suæ conscientiæ reatu

punitur, & illic perpetuali pœna damnatur.

Hoc.n.significat. Abyssus abissū inuocat in voce cataractarū. Abyssus enim abyssum inuocare, est de iudicio suæ conscientiæ ire ad iudicium damnationis perpetuæ. In voce cataractarum, idest in prædicatione Sanctorum. Psal. 41. & ibi August.

De intentione mentis.

CAP. XXVII.

1 CVLVS hominis intentio est eius operis. Si ergo intentio eius bona est, & opus intentionis ipsius bonum est. Alioquin malæ intentionis etiam si bonum in factis opus appareat, bonum tamen iam non est; quoniam ex sua intentione aut probatur bonū, aut reprobatur indignum. Bona est ergo intentio, quæ propter Deum est: mala verò, quæ pro terreno lucro aut vana gloria est. Grego. lib. 1. Moral. c. 20.

2 Qui opus bonum bona intentione non faciunt, per hoc magis cæcantur opere, per quod illuminari [1] poterant.

1 *potuerant.*

3 Vnusquisque bonum opus quod agit, intentione bona agat; quoniam pro mala intentione plerunque opus bonum quod agimus perdimus, & minus à culpa vacamus.

4 Sæpe quæ apud hominum iudicium bona pa- Supra c. 7. Regul. 13.

tent, apud examen diligentissimi & acutissimi iudicis reproba deteguntur. Ideoque omnis Sanctus vereatur, ne fortè bonum quod agit, pro aliqua animi intẽtione in oculis Dei reprobũ sit.

De sensibus carnis.

CAP. XXVIII.

1 PER sensus carnis morbus irrêpit mẽtis. Vnde & per Prophetã Dominus dicit: Omnes cogitationes terræ ab Aquilone venient, & ponet vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem. Regna Aquilonis vitia sunt, quæ sedes suas in portis ponunt, quando per sensus carnis labem animæ ingerunt: Ideoque in ipsis portis, idest, in ipsis sensibus regnant.

Ierem. 1.

2 Neque enim aliunde peccamus nisi videndo, audiendo, attrectando, gustando, atque tangendo. Vnde & aliàs dicitur; Intrauit mors per fenestras nostras. Et alibi: Extranei ingrediebantur per portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem. Extraneos quippe immundos esse spiritus, qui tanquam per portas, ita per sensus carnis animam irrêpunt, & eam illecebrando deuincunt.

Greg. li. Moral. 21. c. 2.
Ierem. 9.
Abdias 1. c. 1.

De Sermone.

CAP. XXIX.

1 DVM quædam parua vitiorum verba non euitamus, in [1]magno linguæ prolabimur [2]crimine: & dum facta quædam non grauia liberè, ac sine metu committimus, ad [3]potiora scelera & horrenda, peccandi consuetudine, labimur.

Ex Gregor. 3. part. curæ Pastor. admonit. 15.
1 magnum.
2 crimen.
3 peiora.

2 Sicut plerunque multi loquorum stultitia reprehenditur: ita rursus nimis tacentium vitia denotantur. Illi enim, satis laxando linguam, in leuitatis vitio defluunt, isti, nimis reticendo, ab vtilitate torpescunt.

Gregor. ibidem.

3 Imperiti, sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt. Mente enim ineruditi, ore loquaces, verbis perstrepunt, sensu nihil dicunt.

4 Sicut falsitatis crimina à proficientibus pertimescuntur: ita otiosa verba à perfectis viris vitantur. Nam sicut ait quidam: Sicut pro otioso verbo ratio ponitur, ita pro sermone iniusto pœna exoluitur.

Gregor. libr. Mora. 32. c. 2.
Matth. 12.

5 Vani sermones in ore Christiani esse non debent. Nam sicut malos mores bona colloquia corrigunt: ita praua bonos mores corrumpunt.

1. ad Corint. 15.

6 Custodia ori ponitur, dum quisq; non se iustum, sed q̃d magis verum est, peccatorē fatetur.

Ex Gregor. part. 3. curæ pastor. admonit. 15.
Psal. 40.

7 Manum super os ponit, qui bonis operibus linguæ [4]excessum corrigit. Manum super os ponit, qui malæ locutionis culpas, bonæ actionis velamine tegit.

4 excessus operit.

8 Loquens quæ ad Dominum pertinent, nec faciens, & si inutilis sibi est, audientibus tamen prodest.

9 Qui de sapientia laudari se affectant, loquentem Prophetam attendant: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobis metipsis prudentes.

Esai. 5.

10 Rectè ex sententia dicit, qui veram sapientiã gustu interni saporis sentit. A sentiendo enim sententia dicitur. Ac per hoc arrogantes, qui sine humilitate dicunt, de sola scientia dicunt, non de sententia.

Ex Greg. lib. Moral. 23. c. 10. sapientiæ.

11 Ille enim verè sapit, qui rectè & secundum Deum sapit.

12 In suam dicunt contumeliam doctores, si dũ sint ab eis dicta sapientèr, nimium tamen eloquentèr. Horret enim sapientia spumeum verborum ambitum: ac fuco mundialis eloquentiæ inflatis sermonibus per ornatum.

13 Quidam curiosi delectantur audire quoslibet sapientes, non vt veritatem ab eis quærant: sed vt facundiam sermonis eorum agnoscant, more poetarum: qui magis compositionem verborum, quàm sententiam veritatis sequuntur.

14 *Qui bonum sine charitate dicit, tanquam

** Hæc sententia in nullo est m.s.*

æs aut

æs aut cymbalum sonum facit alijs: ipse tamen sibi manet insensibilis.

15 Quadrimoda est dicendi ratio, quia præuidendum est, quid, cui, quando, vel quomodo aliquid proferatur. Ex Gregor. li. Moral. 24. c. 13.

16 Item quadrimoda est dicendi ratio, cùm aut benè sentiendo, quid benè profertur; aut nihil sentiendo, nil dicitur: aut parum sentiendo loquacitas sola ostentatur: aut optimè sentiendo non eleganter profertur, quod intelligitur. Ex Greg. lib. Moral. 8. ca. 22.

17 Item quadripartita est loquendi ratio, qua vel bonum bene, vel malum malè, seu bonum malè, vel malum benè profertur. Ex Greg. lib. Mora. 23. c. 1.

18 Bonum quippe bene loquitur, qui ea quæ recta sunt, humiliter annunciare videtur. Malum malè loquitur, qui quodlibet flagitium persuadere conatur. Bonum malè loquitur, qui quodcunque rectum, arroganter prædicare sentitur. Malum benè loquitur, qui aliquod narrando vitium detestatur, vt ab eo homines auertantur.

19 Corde bene loquitur, qui charitatem non dissimulat. Ore bene loquitur, qui veritatem annunciat. Factis benè loquitur, qui alios bonis exemplis ædificat.

20 Corde malè loquitur, qui interius cogitationes noxias meditatur, & cogitat. Lingua malè loquitur, qui pro eo quod malè agit flagellatur & murmurat. Factis malè loquitur, q malè viuendo, exēplis suis alios ad prauè viuendū informat.

Iob 33. semel loquitur Deus & secundo idipsum non repetit.

5 *qui & benè viuit & benè docet.*

21 Semel benè loquitur, qui se pœnitendo redarguit: Bis bene loquitur, [5]qui bene viuendo & alios instruit.

22 Semel malè loquitur, qui post vitium citò corrigitur. Bis malè loquitur, qui malè viuit, & malè docet. Item bis malè loquitur, qui & malè cogitat, & malè refert cogitata. Item bis malè loquitur, qui & bonum, quod debuit, non egit: & malum, quod non oportebat, admisit.

23 Mali mala respondent pro bonis, & aduersa pro optimis. Boni bona respondent pro malis: & prospera pro aduersis.

6 *vt tentatio verbi quæ foris impugnat tolerantia virt. deuict. decedat.*

24 Aduersus conuitium linguæ, fortitudo adhibenda est patientiæ, [6]vt tentationis verba, quæ foris impugnant, tolerantiæ virtute de victa discedant.

7 *mox patitur.*

25 Non omnis qui patitur probra, iustus est: sed qui pro veritate [7]ab alijs innocens patitur, ille tantummodò iustus est.

26 Inter vituperationes linguæ & opprobria hominum, isto se remedio mens iusti corroborat: vt tantò solidius in Deum figatur interius, quantò exterius ab humanis spernitur sensibus.

27 Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo prodit, dolorem cordis aperit, & virus quod feruet in animo, facilè reijcit.

28 Vulnera enim mentis aperta citò exhalant: clausa, nimis exulcerant.

29 Qui dolorem iniuriæ clauso pectore tegit,

quantò

quātò amplius [8] per silentium linguam premit, tantò acriorem dolorem intrinsecus nutrit. Vnde & verè quidam Poëtarum gentiliū dixit: Quoq; magis tegitur, tectus magis æstuat ignis. Cæcus enim languor vehemens est, ac nimius: quia tacitum viuit sub pectore vulnus. [8] *silentio.*

De Mendacio.

CAP. XXX.

1 ENDACES faciunt, vt nec vera dicentibus credatur. Reddit enim sæpe hominem multa falsitas, etiam in veritate suspectum.

2 Sæpe vera præmittit, qui falsa dicturus est, vt cùm primùm acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.

3 Multis videntur vera esse quæ falsa sunt: & ideo nō ex Deo, sed ex suo mendacio loquuntur.

4 Nonnunquam falsitas veriloquio adiūgitur. & plerunq; à veritate incipit, qui falsa confingit.

5 Latent sæpe venena circumlinita melle verborum: & tandiu deceptor veritatem simulat, quousque fallendo decipiat.

6 Nonnunquam peius est mendacium meditari, quàm loqui, nam interdum quisque incautus solet ex præcipitatione loqui mēdacium: meditari autem non potest, nisi per studium. Gregor. libr. Moral. 18. ca. 4.

Grauius ergo ille ex studio mentiri perhibetur, quam is, qui ex præcipitatione sola mentitur.

7 Summoperè cauendum est omne mendaciũ, quámuis nonnunquam sit aliquod mendacij genus culpæ leuioris, [1]si quisque pro salute hominum mentiatur. Sed quia scriptum est: Os quod mentitur occidit animam: &: Perdes eos qui loquuntur mendacium: hoc quoque mendacij genus perfecti viri summoperè fugiunt, vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant, dum [2]præstare alienæ carni nituntur: quanquam hoc ipsum peccati genus facillimè credamus relaxari. Nam si quælibet culpa sequenti mercede purgatur, quantò magis hæc facilè abstergitur, quàm merces ipsa comitatur?.

[1] *quisquam.*

Sapient. 1.

Psal. 5.

[2] *præstare vitam & ita est apud Greg. lib. Moral. 18. c. 4.*

Ex Greg. lib. Mora. 18. c. 4.

8 Multa mentiuntur multaque fingunt homines propter [3]humanam laudem: sicque fit, vt & isti mentiendo pereant, & eos quos laudant ad vanæ gloriæ ruinam perducant.

[3] *hominum.*

9 Sicut bene sibi conscius, non metuit alienæ linguæ conuitium, ita & qui laudatur ab alio, non debet errorem alienæ laudis attendere, sed magis vnusquisque testimonium conscientiæ suæ quærat, cui plus ipse præsens est, quàm ille qui eum laudat.

10 Opus enim suum vnusquisque probet, vt ait Apostolus. Et tunc in seipso tantùm quisque gloriam habebit, idest: occultè in sua conscien-

Ex Greg. lib. 9. epistolarũ Epistola ad Theotistam. Patritiam.

tia,

tia, non palam, in aliena lingua.

11 Perfecti qui alta radice fundati sunt, & si flamine laudis, ac vituperationis vtcumque quasi ventorum interdum curuentur impulsu, funditùs tamen non deijciuntur, sed protinus firmitate radicis ad se redeunt.

12 Bona mens ad malum, nec præmijs, nec terroribus vincitur. Nam iniqui terrorem blanditijs miscent, vt aut oblectatione quenquam decipiant, aut terroribus frangant.

13 Qui laudatur, in auditorum amore inseritur: sed si veraciter & non fictè laudetur, hoc est, si vera sunt quæ de illo dicuntur.

De Iuramento.

CAP. XXXI.

1 SICVT mentiri non potest qui non loquitur, sic periurare non poterit, qui iurare non appetit. [1]Cauenda est igitur iuratio, nec ea vtendũ, nisi in sola necessitate.

2 Non est contra Dei præceptum iurare, sed dũ vsum iurandi facimus, periurij crimen incurrimus. Nunquam ergò [2]iuret, qui periurare timet.

3 Multi dum loquuntur, iurare semper delectãtur, dum oporteat hoc tantùm esse in ore: Est, est: Non, non, Amplius enim quam est, & non est, à malo est.

1 Cauendam esse iurationem dicimus.

22. quæst. 1. & Apud Magist. in 3. D. 39.

2 iurare debet.

Ex Augu. in Epist. ad Galat. c. 1. in fin. Matth. 5.

4 Multi vt fallant, periurant: vt per fidem sacramenti, fidem faciant verbi: Sicque fallendo dum periurant & mentiuntur, hominem incautum decipiunt.

5 Interdum & falsis lachrymis seducti decipimur, & creditur dum plorant, quibus credendum non erat.

6 Plerunque sine iuramento loqui disponimus, sed incredulitate eorum, qui non credunt quod dicimus, iurare compellimur; talique necessitate iurandi consuetudinem facimus.

7 Sunt multi ad credendum pigri, qui non mouentur ad fidem verbi. Grauiter autem delinquunt, qui sibi loquentes iurare cogunt.

22. q. 5. Magist. Sent. 3. D.31.

8 Quacunque arte verborũ quisque iuret, Deus tamen qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui iuratur intelligit.

9 Dupliciter autem reus fit, qui & Dei nomen in vanum assumit, & proximum dolo capit.

[3] *conseruandũ.* 22.quæst.4.& concil.Toletan. 8.cap.2. Magist. in 3. D.39.

10 Non est [3]obseruandum iuramentũ quo malum incautè promittitur, veluti si quispiam adulteræ perpetuò cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim nõ implere sacramentum, quàm permanere in stupri flagitio.

Ex Augu. in Psal.109.

Psal.109.

11 Iurare Dei, est illa prouidentia qua statuit nõ conuellere statuta. Pęnitentia autem Dei, rerum mutatio est: non pœnitere autem, statuta non reuocare, vt est illud: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, idest, quæ statuit non mutabit.

De

De Vitijs.

CAP. XXXII.

1
RECEDENS homo à Deo, statim vitiorum traditur potestati, vt dũ patitur infesta vitia, reuertendo vnde ceciderat, resipiscat.

2 [1] Et si Sancti toto animi nisu, cõtendunt superare vitia, nec extingunt: quid agũt hi, qui non solum non odiunt vitia, sed toto ea amore sectantur?. *1 Si sancti viri toto nisu.*

3 Satis delicatè se palpat, qui vult sine labore vitia superare, dum peccati legem, quam sibi deseruiendo vitijs fecit, sine violentia doloris resecare non possit. Ex Gregor. li.7. Moral.c. 12.

4 Perfectè renuntiat vitio, qui occasionem euitat in perpetrando peccato. Nam si velis tantundem non peccare, & das occasione peccaueris: tu tibi & reus, & iudex es: quia & cõmissa damnas, & damnata committis. Se autem iudice reus est, qui vitia & accusat & perpetrat.

5 Quædam vitia dum non perfectè vitantur, suos in se faciunt relabi auctores. Nam si vnum vitium districtè vitetur, & alia negligantur, inanis labor est. Non enim potest in vnius obseruatione virtutis fortiter perdurare, cuius alia vitia dominantur in corde. Gregor. ibidem.

Non-

Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 13.

6 Nonnunquam hominem sua vitia persequũtur: quia nimirum qui prius volendo ea sibi fecit socia, postea sentit etiam nolens stimulosa.

Indicum 16.

7 Nonnulli non antea in errorem vitiorum labuntur, nisi prius interioris rationis perdiderint oculos: sicuti Samson, nõ antea ab Allophylis ad erroris ligatus est machinam, nisi post quam ei sunt lumina oculorum extincta.

Ierem. 39. & 50. & 4. Reg. 25.

8 Quidam vegetati mentis ratione vitiorum superantur incursu, sicque deinde intentionem bonorum operum perdunt: Sicut Rex Babylonis in oculis Sedechiæ prius filios ipsius interfecit, & postea oculos eius euulsit: ac per hoc, post malorum operũ consuetudinem, & interemptionem bonorum, perit quorundam & ratio.

Quod ex vitijs vitia, & ex virtutibus virtutes oriuntur.

CAP. XXXIII.

Ex Gregor. lib. Moral. 10. c. 9.

1 SIc gignuntur ex peccato peccata, vt dum non euitantur parua, incidatur in maximis: & dum defenduntur admissa nec lamentãtur, ex flagitio ad superbiam itur. Vnde fit; vt duplicati sit criminis reus, qui & admittit scelera per voluntatem, & defendit ea per contumaciæ tumorem.

2 Sic vitio vitium gignitur, sicut virtus virtute

conci-

concipit. Ex vitio enim gignitur vitiũ: Sicuti Dauid, qui dum non euitauit adulterium, perpetrauit & homicidium. 2. Regum. ca. 11.

3 Item virtus virtute concipitur, sicut per veritatem Euangelicæ prædicationis, virtutem martyrij Apostoli meruerunt.

4 In cordibus seculariter viuentium, inuicem sibi succedunt vitia: vt dum vnum abierit, succedat aliud, iuxta Iohelis Prophetæ testimonium, qui ait: Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum Bruchi comedit rubigo. Per id ergo ista sub vitiorum allegoria colliguntur, quia sequitur: Expergiscimini ebrij, & flete. Ex Gregor. lib. 33. Moral. c. 23. & in Ezech. Homil. 12.

5 Aliquando vtiliter peccatur in minimis vitijs vt maiora vtilius caueantur. Lege Paulum Apostolum minora permittentem peccata, ne maiora perpetrentur. Veraciter autem sanantur vitia, quæ virtutibus, & non vitijs excluduntur. Quorundam autem quædam latentia vitia tunc apparent, quando ab alijs vitijs desinunt.

De

De malè vsis virtutibus.

CAP. XXXIIII.

1 INTERDVM & malè vsæ virtutes ex se vitia gignũt: quod fit per immoderatum animi appetitũ, [1]cui non sufficit donum quod meruit, [2]nisi aut laudes, aut lucra damnanda quæsierit.

1 dum non sufficit alicui donum.

2 nisi inde aut acquisierit.

2 Interdum virtutes vitia gignunt, dum aliquando pro tempore opportuno minimè relaxantur: Sicque fit, vt quæ loco congruo virtutes sunt, incongruo vitia deputentur: veluti si pro fratris aduentu canonicum non soluatur ieiuniũ.

Ex Gregor. lib. 28. Moral. c. 6.

3 Virtutum igitur discretionem à Paulo Apostolo sume, qui ad tempus egit quod agendum esse omninò prohibuit.

Act. 15.

Ex Gregor. lib. 31. Moral. cap. 17. & 32. c. 17.

4 Item quædam virtutes, dum discretionem non seruant, in vitia transeunt. Nam sæpe iustitia dum suum modum excedit, crudelitatis [3]sæuitiam gignit: & nimia pietas, dissolutionẽ disciplinæ parturit: & zeli studium, dum plus est quàm oportet, in iracundiæ vitium transit: & multa mansuetudo, torporis segnitiem gignit.

3 vitium.

5 Prudentis autem viri discretio solertèr prospicit, ne bonum intemperantèr agat, [4]& de virtute in vitium transeat.

4 nedo.

6 Item apud quosdam ex virtute vitium gignitur, dum quisq; de castitatis & abstinentiæ meritis gloriatur. Nam & qui eleemosynam vanæ gloriæ causa impartit, ex virtute vitium facit. Sed & is qui de sapientia arrogantiam habet, & qui pro iustitia præmium appetit, & qui aliquod donum Dei quod meruit in suam laudē conuertit, aut in malos vsus assumit, proculdubio virtutem in vitia transfert.

7 Homines de virtutibus vitia nutriunt, ex quibus pereant. Iterum Deus arte potentissima ex nostro vitio virtutes format, quibus nos ab ab iniquitate reformet.

De Similatis virtutibus.

CAP. XXXV.

1. QVÆDAM vitia species virtutum præferunt, ideoque perniciosiùs suos sectatores decipiunt; quia se sub velamine virtutum tegunt. Nā vitia, quæ statim virtutibus contraria apparent, citò, dum in palam venerint, emendantur: propter quòd sequaces eorum de talibus criminibus erubescunt. Ex Gregor. lib. Moral. 32. c. 17.

2 Carnales autem plerunque [1]per insensibilem mentis cæcitatem non agnoscunt vitium esse culpabile, quod dignum videtur damnatione.

[1] insensibilitatem mentis no.

Ex Gregor. ibid. & libr. Pastor. cur. par.3.admonit.17.

3 Item quædam vitia species virtutum esse videntur, sed tamen virtutes non sunt. Nam interdum sub prætextu iustitiæ crudelitas agitur: & putatur esse virtus, quod nimirum est vitium: sicut & remissa segnities mâsuetudo esse creditur: & quod agit, torpens negligentia putatur [2] agere indulgentia pietatis. Nonnunquam etiam virtutem largitatis imitatur vitium prodigæ effusionis: & virtutem parcitatis, tristis tenacitas imitatur: & vitium pertinaciæ absconditur sub virtute constantiæ. Item timor sub specie obedientiæ occultatur, & dicitur virtus humilitatis, quod tamen vitium est timoris. Sed & procacitas vocis, pro veritatis libertate accipitur: & vitium pigritiæ, quietis virtutem imitatur. Porrò vitium inquietudinis, virtutem se vult vocari solicitudinis: & præcipitationis facilitas, feruor boni studij creditur: & bene agendi tárditas, consilij mora esse videtur, [3] dum tamen ista sit virtus, illa vitium. Tali igitur exemplo vitia species virtutum imitantur: & inde se nonnulli esse iustos confidunt, vnde maximè reprobantur.

2 *esse.*

3 *cum.*

4 *Apertum.* Greg. li. Moral. 9. c. 13.

4 [4] Aptum exemplum vitiorum de latronis specie sumitur. Nam sicut ex insidijs latro prodit, seq; iter agentibus iungit, fingens se socium, donec decipiat improuisum, & dum subitò eruperit, ad exitium latro manifestus ostenditur: ita se miscent interdum periculosè virtutibus vitia, quousque omnem boni operis efficaciam

in suis vsibus rapiant, vt anima quæ sibi erat placens de virtutibus, deceptam se conspiciat vitijs damnabilibus.

De appetitu virtutum.

CAP. XXXVI.

1 D virtutes difficile consurgimus, ad vitia sine labore delabimur. Ista enim prona, illa ardua sunt. Grandes enim sudores perpatimur, vt ad cœlum conscendere valeamus.

2 Quemadmodum ad virtutum tendentes culmen non à summis inchoāt, sed à modicis assuescunt, & sic in maximis proruunt.

De incremẽto virtutum Gregor. libr. Moral. 22. c. 14.

3 Sicut paulatim homo à minimis vitijs in maximis proruit: ita à modicis virtutibus gradatim ad ea quæ sunt excelsa conscendit.

4 Qui autem inordinatè virtutes comprehendere nititur, citò periclitatur. Hæc est causa in rerum natura, vt quæcunque velocitèr ad profectum tendunt, sine dubio & celeritèr finiantur: Sicut herbæ, quæ tantò festiniùs pereunt, quantò celeriùs crescunt. At verò contra, arbores alta radice fundatæ, ideo perdurant diutius, quia gradatim ad profectum perueniunt.

5 Nihil prodest admixto malo, agere aliquod bonum; sed prius est cohibẽdum à malo, deinde

exercendum bonum. Hoc enim indicat Propheta, cùm dicit: Quiescite agere peruersè, discite bene facere. Esai.c.1.

6 Prius vitia extirpanda sunt in homine, deinde inserendæ virtutes. Nam cohærere & coniungi non potest veritas cum mendacio: pudor cum petulantia: fides cum perfidia: castitas cũ luxuria.

7 Quædam sunt summæ virtutes, quædam vero mediæ. Fides, spes, & charitas summæ virtutes sunt. Nam à quibus habentur, vtique veracitèr habentur.

8 Aliæ vero virtutes mediæ sunt, quia & ad vtilitatem, & ad perniciem possunt haberi: si de his arrogantèr quisque [1]tumuerit, vtporè doctrina, ieiunium, castitas, scientia, siue temporales diuitiæ, de quibus scilicet & bene operari possumus, & malè.

[1] intumuerit.

9 Quisquis ex deteriore iam melior esse cępit, caueat de acceptis extolli virtutibus, ne grauiùs per virtutes corruat, quam prius ex lapsu vitiorum iacebat.

10 Quem Deus iustificat, ne iterum se de virtutibus erigat, quædam illi virtutum dona tribuit, quædam retrahit: vt dum mens de hoc quod habet erigitur, iterum de hoc quod nequaquam habere cognoscitur, humilietur.

11 Quisquis dono cœlestis gratiæ inspiratus ad virtutes erigitur, si fortè, [2]moderante Dei manu aliqua aduersitate reprimitur, ne de acceptis vir-

[2] moderantis.

tutibus

tutibus [3]attollatur, frangi non debet: quia & hoc ipsum quòd plagis humiliatur æquanimiter ferre, proculdubio virtutis est magnæ.

[3] extollatur.

De Pugna virtutum aduersus vitia.

CAP. XXXVII.

1
VNC se viri Sancti [1]veraciùs à vitiorum colluuione detergunt, dum ab eis contra singula vitia virtutes singulæ opponuntur. Interdum vitia cum virtutibus ad vtilitatem confligunt, vt ipso certamine [2]vel mens exerceatur, vel ab elationis concursu animus restringatur.

[1] veracius vitiorum.

[2] vel alienatione concussus animus præstringatur. Alias C. vel ab elatione conuersus animus.

2 Aduersus impetus vitiorum contrarijs virtutibus est pugnandum. Contra luxuriam enim cordis est adhibenda munditia: contra odium dilectio est præparanda: contra iracundiam patientia proponenda. Porrò contra timorem, fiduciæ adhibenda est virtus, contra torporem, Zeli prælium. Tristitiæ quoq; gaudium, accidiæ fortitudo, auaritiæ largitas, superbiæ humilitas opponenda est, sicque singulæ virtutes nascentia contra se vitia reprimunt, ac tentationum motus virtute diuinæ charitatis extingunt.

Libidinem abstinentia domat. Nam quantum corpus inedia frangitur, tantùm mens

ab illicito appetitu reuocatur.

4 Aduersus iram tolerantia dimicat: ira autem semetipsam necat: sustinendo autem patientia victoriam portat.

5 Tristitiæ mœrorem, spes æterni gaudij superat: & quem turbata mens de exterioribus afficit, dulcedo interioris tranquillitatis lenit.

6 Aduersus inuidiam præparetur charitas: & aduersus iræ incendia mansuetudinis adhibeatur tranquillitas.

7 Superbiam autem Diaboli imitantur superbi: aduersus quam opponitur humilitas Christi, qua humiliantur elati.

Ex Greg. lib. Moral. 31. c. 17.

8 Principalium autem septem vitiorum regina & mater superbia est, eademque septem principalia multa de se parturiunt vitia, quæ ita sibimet quadam cognatione iunguntur, vt ex altero alterum oriatur.

9 Sicut Princeps septem vitiorum superbia, nos eorum potestatibus subdit: ita Christus septiformi gratia plenus, à dominatu vitiorum nos eruit: & quos illa addicit septemplici vitio, iste liberat septiformis gratiæ dono.

De

De Superbia.

CAP. XXXVIII.

1 MNI vitio deterior est superbia, seu propter quòd à summis personis & primis assumitur: seu quòd de opere iustitiæ & virtutis exoritur, minusque culpa eius sentitur. Luxuria verò carnis ideo notabilis omnibus est, quoniam statim per se turpis est. Et tamen [1] dispensante Deo, superbia minor est. Sed qui [2] detinetur superbia, labitur in carnis luxuria: vt per hanc humiliatus, & à confusione exurgat, & à superbia.

2 Omnis peccans superbus est, eo quòd faciendo vetita contemptui habeat diuina præcepta. Rectè ergo initium omnis peccati superbia: quia nisi præcesserit mandatorum Dei inobedientia, transgressionis non sequitur culpa. Ecclesiast. 10.

3 Omnis superbia tantò in imo iacet, quantò in altum se erigit: tantòque profundius labitur, quantò excelsius eleuatur. Qui enim per propriam superbiam attollitur, per Dei iustitiam inclinatur. Ex Gregor. lib. Mora. 32. cap. 7.

4 Qui inflantur superbia, vento pascuntur, Vnde & Propheta: Omnes, inquit, pastores tuos pascet ventus, hoc est superbiæ spiritus. Hierem. 22.

1 *pensante.*

2 *superbe & non sentit labitur carnis &c.*

5 Qui de suis virtutibus superbiunt, ex ipsis iudicandi sunt operibus, quibus pro virtutibus vtuntur: quia rem bonam, non bona voluntate faciunt. Nam reuerà sine humilitate virtus quælibet,& sine charitate in vitio deputatur.

3 superbia.

6 Merito [3]superbiæ, diabolus à superna beatitudine corruit. Qui ergo de virtutibus attolluntur, diabolum imitantur: & exinde grauiùs corruunt,quia de excelso labuntur.

4 inde.

7 Superbia sicut origo est omnium criminum, ita ruina cunctarum virtutum. Ipsa est enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Hæc enim aut in exordio mentem per peccatum prosternit,aut nouissimè de virtutibus deijcit. [4]Vnde & omnium peccatorum est maxima, quia tam per virtutes, quàm per vitia humanam mentem exterminat.

Ex Gregor. lib. Mora.32. cap.7.

8 Ibi cadit superbia, vbi & nascitur: vt non sit superbis aliud culpa, aliud pœna: sed ipsa culpa sit illis & pœna.

5 nasci arrogãtiam non de arrog. nasci superbiam.

9 De superbia [5]nascitur arrogantia, non de arrogantia nascitur superbia. Nam nisi præcesserit occulta elatio mentis, non sequitur aperta iactantia laudis. Ita ergò in culpa præponitur superbia arrogantiæ, sicut præfertur ex origine.

6 sapiant.
7 appetant sed laudent.

10 Plerunque ad elationis emendationem prouidentia Dei aliquo casu nonnulli cadunt, pro quo lapsu reprehensi à semetipsis humilitèr [6]sapiunt,& de muneribus Dei laudari non [7]appe-

tunt

tunt: sed laudant Deum à quo acceperunt, vnde laudari se volunt.

11 Vtilius est arroganti in quocunque vitio labi, & humilem post casum Deo fieri: quàm per elationem superbire, grauioremque [8]ruinæ damnationem per superbiam sumere. 8 *ruinam & damnationem.*

De Fornicatione.

CAP. XXXIX.

1
X culpa superbiæ plerunq; in abominandam carnis immunditiam itur. Nam alterum pendet ex altero: sed sicut per superbiam mẽtis, itur in ꝓstitutionẽ libidinis: ita per humilitatem mentis, salua fit castitas carnis. Deus autẽ nonnunquam deijcit occultam mentis superbiam, per carnis manifestam ruinam. Ex Gregor. lib. Mora. 26. cap. 13.

2 Libidinis nasci immunditiam de animi occulta superbia constat, exemplo primi hominis, qui mox, vt per superbiam contra Deum tumuit, statim carnis libidinem sensit, & pudenda operuit. Quapropter vnusquisq; suæ deputet culpę quod cecidit quotiens libidine vincitur: quia nisi præcessisset latens superbia, non sequeretur libidinis manifesta ruina. Gregor. ibidem. Genes. 3.

3 Nonnunquam gemino vitio Christianus à Diabolo appetitur, & occultò per elationem, & publicò per libidinem. Sed dum [1]euitat quis li- Grego. loco citato. 1 *vitat.*

 bidinem,

bidinem, cadit in elationem. Item dum incautè declinat elationem, cadit segnitèr in libidinem: sicque ex occulto vitio elationis itur in apertum libidinis: & de aperto libidinis, itur in occultum elationis. Sed Dei seruus discretè vtrunque pensans, sic cauet libidinem, vt non incurrat elationem: & sic premit elationem, vt non resoluat animum ad libidinem.

4 Luxuriosis atque superbis dæmones plus fautores, existunt, dumque [a]cæteris in vitijs spiritus maligni deseruiant, his tamen maiori familiaritate iunguntur: eisque amplius iuxta eorum desiderium famulantur.

a in cæt. vitiis.

Ex Greg. lib. 33. Mora. c. 3.

5 Principalitèr his duobus vitijs diabolus humano generi dominatur, idest, superbia mentis, & luxuria carnis. Vnde & Dominus in Iob loquitur de Diabolo dicens: sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus. Per calamum enim inanis superbia, per loca verò humentia carnis demonstratur luxuria. Per hæc enim duo vitia diabolus humanum possidet genus: vel dū mentem in superbiam erigit, vel dum per luxuriam carnem corrumpit.

Iob 40.

6 Multi luxuriæ subditi sunt, & contumaci superbia de ipso luxuriæ opere gloriantur: & inde magis elati sunt, vnde humiliari debuerant.

Gregor. libr. 4. Moral. ca. 25.

7 Ad comparationem mali fit deterius, quando non solum flagitia committuntur, sed etiam de ipsis flagitijs vanitate laudis perditi, extolluntur,

sicut

sicut scriptum est: Quoniam laudatur peccator in desiderijs animæ suæ. Quid enim peius est, quàm in flagitijs miseros gaudere de quibus iam debent copiosius plorare. Psal. 10.

8 Libido tunc magis quæritur, dum videtur. Nam sicut quidam sapiens ait: Prima [3]fornicationis oculorum tela sunt, Secunda verborum. Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Sufficit natura vbi adhuc liber affectus est.

3 *fornicatio.*

9 Qui delectationem libidinosæ refrenat suggestionis non transit ad consensum libidinis. Citò enim resistit operi, [4]qui titillanti consensum nō accomodat delectationi.

4 *qui titillanti se non accommodat delectationi. Alij CC. qui titillāt, non accomm. delectationem.*

10 Durius impugnatur qui vsque ad consensum, & si non vsq; ad perpetrationem tentatur, quàm is qui sola suggestione pro conditione carnis tētamentis solicitatur.

11 Stimuli carnis qui in Paulo excitante Sathanæ Angelo inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis [5]habitant. Quam reluctantem dum in se expugnat [6]perficitur, & de infirmitate libidinosæ titillationis virtutem suscipit gloriosi certaminis.

2. ad Corint. 12.

5 *astant.*

6 *proficit.*

12 [7]Seruo Dei multa certamina de sua carne mouentur: nam quamuis in amore Dei eorum sit inconcussa intentio, mens tamen [8]in carne quam exterius gestat, interna prælia tolerat. Deus autem qui hæc ad probationem permittit, gratia protegente suos non deserit.

7 *seruis.*

8 *de carne.*

13 Ideo nonnũquam electi in lapsu carnali corruunt, vt à vitio superbiæ, qua de virtutibus tument, sanentur. Et qui de virtutum affectibus existunt superbi, vt cadant, carnis vitio humilientur, vt surgant.

9 perficiatur.

10 iam adulterium extat in &c.

11 cogitationes

Esai. 32.

14 Antequam [9]perpetretur adulterium in opere, [10]iam extat in cogitatione. Ex corde enim primum [11]fornicationes sunt auferendæ, & non prorumpent in opere. Hinc est quòd per Prophetam dicitur: Accingite lumbos vestros, super vbera vestra: hoc est in corde libidines resecate, quæ ad lumbos pertinent. Nam cor super vbera est, non in lumbis.

15 Libidinis immoderata licentia, nescit habere modum. Nam dum se vitiosus animus in explenda fornicatione, carne luxuriante, laxauerit: nihilominus ad alia nefanda scelera suadentibus dæmonibus transit: dumque immoderatè metas pudoris excesserit, crimen criminibus adijcit, paulatimque ad deteriora procedit.

12 dulcis.

13 superari difficile possit.

16 Non ita suauis est amantium, immo amentium incerta carnis libido, sicut experta: nec ita delectat fornicatio, dum primum committitur: nam repetita maiorem delectationem ingerit. Iam verò si in vsum venerit, tantò perditis [12]dulcior fit, vt [13]superare difficile sit. Vnde & sæpe ex consuetudine delinquendi, quasi captiui ad peccandum cum quadam violentia trahimur: sensusque nostros contra rectam vo-

luntatem

luntatem in nobis rebellare sentimus.

17 Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis, quàm amor castitatis: adhuc peccatum in homine regnat. Certè si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, iam non regnat peccatum, sed regnat iustitia. Nam non solùm de commissa fornicatione peccatum regnat in homine: sed si adhuc [14]delectatur, atque animum teneat, proculdubio regnat.

32.q.7.

14 delectetur.

18 Fornicatio carnis, adulterium est: fornicatio animæ, seruitus idolorum est. [15]Est autem & spiritalis fornicatio, secundum quòd Dominus ait: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam iam mœchatus est eam in corde suo.

15 Est autem immundus. spiritus in fornicando secundū &c.

Augustin. li. 1. de Sermo. Dñi.in monte c.11.

19 Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamuis quisque diuersa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus & regnum Dei clauditur, & homo à Deo separatur.

20 Inter cætera septem vitia [16]fornicatio maximi est sceleris: quia per carnis immunditiam templum Dei [17]violat, & tollens membrum Christi, [18]facit membrum meretricis.

16 vitium fornicationis maximum scelus est Grat. verū in nullo M. s.

17 violatur.

18 faciens.

21 [19]Magis per carnis luxuriam humanum genus subditur diabolo, quàm per cætera uitia. Cùm enim ille uarijs tentamentis illectos homines conetur peruertere, magis [20]tamen mœchādi desiderium suggerit: quia utrunque sexum in hoc uitio amplius ægrotare intendit.

19 Maximè excus.

20 autem.

Dæmo-

22 Dæmones scientes pulchritudinem esse animæ castitatem, & per hanc hominem Angelicis meritis, è quibus illi apsi sunt, coæquari, liuore perculsi inuidiæ, inijciunt per sensus corporis, opus desideriumque libidinis, quatenus à cœlestibus deorsum deiectam animam pertrahant, secumque quos vicerint gloriantes ad tartara ducant.

23 Quando impulsu dæmonum mens ad delectationem fornicationis impellitur, diuini iudicij metus, & æterni tormenta incendij ante oculos proponantur: quia nimirum omnis pœna grauior s supplicij formidine superatur. Sicut enim clauus clauum expellit: ita sæpe recordatio ardoris gehennæ, ardorem [21]excludit luxuriæ.

21 remouet.

24 Quidam in iuuentute luxuriosè viuentes, in senectute continentes fieri delectantur: & tunc eligunt [22]seruire castitati, quando eos libido seruos habere contemnit.

22 seruare castitatem.

25 Nequaquam in senectute continentes vocandi sunt, qui in iuuentute luxuriosè vixerunt. Tales non habent præmium, quia laboris certamen non habuerunt. Eos enim expectat gloria, in quibus fuerint laboriosa certamina.

De Continentia.

CAP. XL.

1 A Deo datur continētia: sed petite, inquit, & accipietis. Tunc autem tribuitur, quando Deus gemitu interno pulsatur. Matth.7.

2 Prælatam virginitatem esse [1]nuptiarum coniugio. Illud enim bonum, hoc optimum. Coniugium concessum est, virginitas admonita, tantum, non iussa. Sed ideo tantum admonita, quia nimis excelsa. 1.Corinth.7. [1] nuptiis. Illud

3 Geminum est bonum virginitas, quia & in hoc mundo solicitudinem sæculi adimit, & in futuro æternum castitatis præmium percipit.

4 Virgines fœliciores sunt in vita æterna, Esaia testante: Hæc dicit Dominus Eunuchis. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum: & nomen melius à filijs & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. Nec dubium quòd qui casti perseuerant & virgines, Angelis Dei efficiuntur æquales. Gregor. libr. Pastor. Curæ admonit. 29. part. 3. Locus Esai. c. 36.

5 Amanda est pulchritudo castitatis, cuius degustata delectatio dulcior inuenitur, quàm carnis. Castitas enim fructus suauitatis est, & pulchritudo inuiolata Sanctorum. Castitas securitas mentis est, & sanitas corporis: vnde & aliquos

quos gentilium gymnicos legimus perpetuam Veneris abstinentiam exercuisse, ne virtutem libidine frangerent. Luxuriosa namque vita carnem citò debilitat, fractamque celeritèr ducit ad senectutem.

6 Omne peccatum per pęnitentiam recipit vulneris sanitatem: virginitas autem si labitur, nullatenus reparatur. Nam quamuis pœnitendo veniæ fructum percipiat, incorruptionem tamen nullatenus recipit pristinam.

Gregor. libr. 6. Exposit. in 1. Reg. Matth. 25.

7 Virgo carne non mente, nullum præmium habet in repromissione. Vnde & incipientibus virginibus Saluator in iudicio veniens, dicit: Amē dico vobis, nescio vos. Vbi enim iudicans mentem corruptam inuenerit, carnis proculdubio incorruptionem damnabit.

8 Nihil prodest incorruptio carnis, vbi non est integritas mentis. Nihilque valet mundum esse corpore eum qui pollutus est mente.

9 Multi sunt reproborum, qui carnalis corruptelæ contagium nesciunt: qui sicut in fœcundi sunt corpore, ita steriles manent mente operisq; boni fœcunditate: qui rectè de virginitate gauderent, si alijs prauis operibus non inseruirent.

10 Qui continentiam profitetur, & ab alijs terrenis desiderijs non subtrahitur, quamuis hunc luxuria carnis non polluat, diuersa tamen mundanæ conuersationis operatio maculat.

Greg. li. Moral. 23. c. 4. &

11 Virgines de suis meritis gloriantes hypocri-

tis

tis comparantur, qui gloriam boni operis foris appetunt, quam intra conſcientiam humiles habere debuerunt. Tales igitur ad promiſſa cœleſtia non perueniunt: quia ipſi ſibi virginitatis præmium per elationis vitium auferunt, hoc eſt enim in Euangelio non habere virgines in vaſis oleum, ideſt non ſeruare intra conſcientiam boni operis teſtimonium: ſed in facie gloriari apud homines, non in corde apud Deum. li.9. Epiſtolarum Epiſtola ad Theoctiſtam.

12 Ruina adulterij excipitur deſtinatione matrimonij: meliuſque eſt vxorem ducere, quam per libidinis ardorem perire.

13 Quoſdam coniugale decus, non pro gignendis filijs delectat, ſed hoc pro turbulenta carnis, & libidinoſa conſuetudine appetunt: ſicque bono malè vtuntur.

14 Vitia per ſe mala ſunt, coniugia verò & poteſtates per ſe quidem bona ſunt: per ea verò quæ circa ea ſunt, mala exiſtunt. Coniugia enim per id mala ſunt, per quod dicit Apoſtolus: Qui autem cum vxore eſt, cogitat quæ mundi ſunt. Et propter fornicationem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat. Sic & poteſtates per elationem, per oppreſſionem, per iuſtitiæ quoq; præuaricationem malæ exiſtunt. Nocent enim nuptiæ, nocent & poteſtates, ſed per id quod eis iuxta ponitur, non per ſe: exemplo itineris recti, iuxta quod ſpinæ naſcuntur, quę ſurgentes à latere nocent eis, qui recto itinere gradiuntur. Auguſt. libr. de bono cõiug. c. 14. 1. Corinth. 7.

De Cupiditate.

CAP. XLI.

1 NON posse quempiam spiritalia bella suscipere, nisi prius carnis edomuerit cupiditates.

2 Non potest ad contemplandum Deum [1]mens esse libera, quæ desiderijs huius mundi, & cupiditatibus inhiat. Neque enim alta conspicere poterit oculus, quem puluis claudit.

3 Omni peccato peior est auaritia, & amor pecuniarum. Vnde & per Salomonem dicitur: Nihil est scelestius quàm amare pecuniã, hic enim animam suam venalẽ facit, quoniam in vita sua proiecit intima sua.

4 Cupiditas omnium criminum mater est. Vnde & Apostolus ait: Radix omnium malorum cupiditas est: quam quidam appetentes errauerunt à fide. Si ergo succiditur radix criminum, non pullulant cæteræ soboles peccatorum.

5 Multi causa cupiditatis terrenæ, etiam ipsam fidem [2]abnegauerunt. Cupiditas enim Christũ vendidit. Nam & plerisq; tantùm in rebus alienis est desiderium, vt etiã homicidium perpetrare non vereantur: Sicut Achab, qui appetitum cupiditatis suæ sanguinis expleuit effusione.

Gregor. li. 1. in 1. Reg.
[1] se mens erigere.

Eccles. 10.
Gregor. lib. 10. Moral. c. 12.

1. ad Timoth. 6.

[2] renuntiauerunt.

3. Reg. c. 21.

6 Sæpe iniqui mala, quæ concupiſcunt, aſſequũtur; quatenus de affectu mali deſiderij fortius puniantur. Electos autem ſuos Deus non dimittit ire in deſideriorum malorum perfectionem, ſed in dolorem mentem conuertit eorum, pro eo quòd in ſęculo nequiter appetunt vt hac experientia [3]reſipiſcant, & conuertantur ad Deum, à quo mente receſſerunt. Deum ergò ſibi propitium nouerit aduerſari, qui quod temporaliter concupiſcit, non permittitur adimplere. Secreto autem Dei iudicio fieri creditur, vt duriùs pereant hi, quorum cupiditatem effectus ſtatim ſequitur actionis.

3 reſipiſcant re uerti ad Deum

7 Nunquam ſatiari nouit cupiditas. Semper enim auarus eget: quantoque magis acquirit, tantò amplius quærit: nec ſolùm deſiderio augendi excruciatur, ſed etiam amittendi metu afficitur.

Gregor. libr. Moral. 15. c. 12. Sunt verba Horatij li. 1. epiſtolarum epiſtola 2.

8 Inopes naſcimur in hac vita, inopes receſſuri ſumus de hac vita. Si bona mundi huius peritura credimus, cur peritura tantò amore cupimus?

9 Plerique potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, vt de confinijs ſuis pauperes excludant, nec habitare permittant. Quibus rectè per Prophetam dicitur: Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum ad agrum copulatis vſque ad terminum loci. Numquid ſoli vos habitabitis in medio terræ? Tales quippe homines infernum ideſt, diabolum rapere ad perditionem idẽ Pro-

Greg. 3 part. Paſtor. curæ, admonit. 21. Eſai. c. 5.

Esai. eodē c. *4 sequenter.*

pheta [4]consequenter annunciat, dicens, Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino, & descendent fortes eius & sublimes gloriosiq; eius ad eum. Nec mirum [5]quòd morientes inferni ignibus deputentur, qui viuentes flammam cupiditatis suæ minimè extinxerunt.

5 si iniqui morientes.

6 sua cupid. Genes. 2. Genes. 4. 3. Regum 11. *7 cupiditas.* 3. Reg. 21.

10 Qui desiderio [6]cupiditatis exæstuant, flatu diabolicæ inspirationis vruntur. Accendit enim mentem Euæ superbia, vt de ligno vetito manducaret. Accendit Caim mentem inuidia, vt fratrem occideret. Accendit Salomonem luxuriæ facibus, vt per amorem libidinis idola adoraret. Accendit Achab [7]cupiditate, vt homicidium auaritiæ annecteret. His ergò inspirationibus diabolus corda hominum occultis deprauat cupiditatibus.

De Gula.

CAP. XLII.

1 Prior. Daniel. 10. *2 expleui.* Ex Greg. lib. Moral. 30. c. 13.

1 P[1]RIMA concupiscentię suggestio panis est, cui si minimè ceditur, diuersa edacitatis desideria non comprimuntur. Vnde & Daniel, Panem, inquit, desiderij non comedi: hoc est eius concupiscentiā non [2]impleui.

2 Prima est luxuriæ materies saturitas panis.

Vnde

Vnde & Propheta Sodomam de ſatietate panis accuſat, dicens: Hæc fuit iniquitas Sodomorum, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia aquæ. Panem quippè Sodomitæ immoderatè ſumentes, in turpitudinem defluxere flagitiorum, atq; inde meruerunt, comitante ſuperbia, cœleſtibus aduri incendijs, ex quo modum non tenuerunt edacitatis. Ezech. 16.

3 Vtile eſt cauere gulam ciborumque concupiſcentiam. Quid enim tam noxium, quàm vt animus ſeruiat ventri & eſcæ, quæ ſunt deſtruenda, teſtante Apoſtolo, ac dicente: Deus autem & hunc, & hanc deſtruet. Greg. 3. part. Paſtor curæ admonit. 10. 1. ad Corint. 6.

4 Proxima eſt ventri libido: ſicut loco, [3] ita vitio. Vbi enim ventris cura, ibi & eorum, quæ circa ventrem ſunt, proxima. In ordine namque membrorum genitalia ventri iunguntur: Dumq; vnum ex his immoderatè reficitur, aliud ad luxuriam excitatur. 3 ſic.

5 Non ad luxuriam, vel ad ſatietatem: ſed tantummodo vt corpus ſuſtentetur, epulis eſt vtendum. Nam vt Philoſophi [4] dixerunt; Cibandus eſt venter vt contineat, animam, non vt corrumpat. Leo pp. ſer. 3. de ieiunio. 4 dixerunt cibos inuentos eſſe vt contineāt anim. Plato dialogo 8. de Repub. duplicē cauſam affert, cur cibus neceſſarius ſit.

6 Qui nimium cibis vtuntur, quantò magis ventrem paſcunt, tantò amplius [5] ſenſum mentis obtundunt. Nam Græci dixerunt, ex craſſo ventre ſubtilem ſenſum gigni non poſſe. Nam gulæ ſaturitas nimia, aciem mentis obtundit, 5 aciem.

inge-

ingeniumque hebescere facit.

Gregor.libr. Moral. 30.c. 13.
6 fomentis.
7 frangitur.

7 Libidinis ignes ciborum [6]fomite increscunt: corpus autem quod abstinentia [7]frangit, tentatio non exurit. Vnde & tres pueros abstinentes, flamma Babilonij incendij & si tetigit, non combussit: quia nimirum & si desideriorum carnalium ignis abstinentium mentes inflammat, vsq; ad consensum tamen concupiscentiæ, vel operis non exurit.

Gregor. homil. 40. in Euang.

8 Cui abundantia est epularum, ardentis diuitis intendat supplicium, cuius tanta in inferno inter ignes erat inopia, quanta hic epularum fuerat copia. In hoc enim seculo esurire, & sitire noluit, propterea illic inter flammas sitiens, stillam aquæ quæsiuit, nec [8]meruit.

8 mer. accipere

9 per Proph. ita ut comminetur Dominus.
10 dimissurum.
Esai. c.22.

9 Considerandum quàm vehementer arguantur comessatio & sumptuosa conuiuia. [9]Nam per Prophetam comminatur Dominus: se non hanc [10]relaxare iniquitatem his qui eam libenter ambiunt. Dicit enim per Esaiam: Ecce gaudium & lætitia occidere vitulos, & iugulare arietes: comedere carnes, & bibere vinum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini.

Ex Greg. lib. 3. Past. curæ admonit. 20.
11 motus cupiditatis abstinentia.
Ierem 19.

10 Sicut omnes carnales [11]cupiditates per abstinentiam resecantur: ita omnes animæ virtutes edacitatis vitio destruuntur. Inde est quòd & princeps cocorum muros Ierusalem subuertit: quia & venter cui seruitur à cocis, virtutes animæ destruit. Neque enim posse quempiam vir-

tutum

tutum perfectionem attingere, nisi prius ventris edomauerit ingluuiem.

11 Nemo potest dominari cæteris vitijs, nisi prius ingluuiē restrinxerit ventris. Nec quisquam facilè poterit à semetipso spiritus immūdos expellere, nisi per abstinentiā gulæ. Tunc enim hostes, qui extra nos sunt a nobis fortius superantur, quādo prius, quæ intra nos sunt vitia extinguūtur. Nam frustra foris agit bellū, qui intus habet periculū.

12 Non qualitatem ciborum, sed eorum cupiditatem cauendam. Nam sæpè accuratius præparata, sine gulæ concupiscentia degustantur: & sæpe abiecta, & vilia edendi cupiditate sumuntur. Sicque fit, vt non sit in culpa ciborum qualitas, sed illud reputetur in vitium, quod cum desiderio degustatur. Greg. li. Moral. 30. c. 13.

13 Quatuor sunt genera distinctionum in gulæ appetitu, idest: quid, quando, quantum, & quomodo appetatur. Quid ad rem ipsam pertinet, quæ appetitur. Quandò, si ante legitimum tempus quid appetatur. Quantum verò, ad immoderationem refertur. Quomodo ad impatientiam festinationis ascribitur. Gregor. ibidem.

14 Nullus homini tam importunus exactor est, quàm venter: qui quotidianam refectionē, quotidiana famis exactione adimplet. Cum cæteris enim vitijs, & si interdum nascimur, interdum tamen cum eis non morimur: cum isto autem & nascimur, cum isto & morimur. Gregor. ibidem.

Plerun-

Greg. li. Moral. 30. c. 14. 12 obrepit.

15 Plerunque voluptas vescendi ita sub obtentu necessitatis [12]subrepit, vt dum putatur seruiri necessitati, voluptatis desiderio seruiatur: nec facilè discernitur vtrum quod accipiatur gulæ, an indigentiæ deputetur.

De Ebrietate.

CAP. XLIII.

1 esca.

2 flam. suscitat.

1 [1]SCA crapulam, potus ebrietatem generat. Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furorem cordis, [2]flammam libidinis.

2 Ebrietas ita mentem alienat, vt vbi sit, nesciat: Vnde etiam & malum non sentitur, quod per ebrietatem committitur. Verum est, quòd iuxtà Prophetam dicitur: Fornicatio, & ebrietas auferunt cor. Fornicatio enim sicut in Salomone infatuat sapientem. Ebrietas sicut in Loth sensum rationis captiuat. Vnde in Prouerbijs: Potentes, inquit, qui iracundi sunt, vinum non bibant: ne cùm biberint, obliuiscantur sapientiam.

Osee 4. 3. Reg. 11. Genes. 9. Prouerb. 31.

3 Plerisque laus est multum bibere, & non inebriari. Audiant hi aduersum se dicentem Prophetam: Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

Esai. 5.

4 Vino multo deditos, & luxuriosè viuentes. Esaias sic arguit dicens: Væ qui cõsurgitis mane

Esai. 5.

ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperum, vt vino æstuetis. De talibus & alio loco dicitur. Væ tibi ciuitas cuius rex iuuenis Eccles.10. est,& cuius principes mane comedunt.

5 Multi enim à mane vsq; ad solis occubitum ebrietati & gulæ voluptatibus deseruiunt, nec intelligũt cur nati sunt: sed cõsuetudine beluina detenti, luxuriæ tantùm tota die epulisque inseruiunt.

6 Clamat Iohel Propheta his qui ebrietate deseruiunt,dicens: Expergiscimini ebrij & flete, & Ioel.c.1. vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine. Quo testimonio non ait tantùm: Flete omnes qui bibitis vinum, vt bibere omninò non liceat, sed adiecit, in dulcedine: quod ad voluptuosam pertinet & prodigam effusionem. Nam quantum satis est necessitati, edocet Timotheum bibere, Apostolus, dicens: Vino modico vtere

7 Non solùm ex vino inebriantur homines,sed etiam ex cæteris potandi generibus, quæ vario modo conficiuntur. Vnde & Nazareis, qui se Num.6. sanctificabant Domino, præceptum est vinum & ciceram non bibere. Vtraq; enim statum mentis euertunt & ebrios faciunt: luxuriam quoque carnis vtraque æqualiter gignunt.

8 Quidam continentes sicut panem cum pondere edunt, ita & aquam cum mensura sumunt: asserentes ad castimoniam carnis, etiam aquæ abstinentiam conuenire.

De Abstinentia.

CAP. XLIIII.

1 HOc est perfectum & rationabile ieiunium, quando noster homo exterior ieiunat, & interior orat. facilius per ieiunium oratio penetrat cœlum. Tunc enim homo ſpiritalis efficitur, Angelis coniungitur, Deoq; liberius copulatur.

Gregor. lib. Moral. 30. c. 9.

2 Per ieiunium etiam occulta myſteriorum cęleſtium reuelantur, diuiniq́ue ſacramenti arcana panduntur. Sic namq́ue Daniel, Angelo reuelante, myſteriorum ſacramenta cognoſcere meruit. Hæc enim virtus & Angelorum manifeſtationes & eorum annunciationes oſtendit.

Daniel. 10.

3 Ieiunia fortia tela ſunt aduerſus tentamenta dæmoniorum. Citò enim per abſtinentiam deuincuntur. Vnde etiam Dominus & Saluator noſter eorum incurſus ieiunijs, & orationibus præmonet ſuperare, dicens: Hoc genus non eijcitur niſi per orationem & ieiunium. Immundi enim ſpiritus ibi ſe magis inijciunt, vbi plus viderint eſcam & potum.

Matth. 17.

4 Sancti quam diu in huius ſæculi vita [1]habitāt deſiderio ſuperni roris corpus ſuum aridum portant. Vnde & Pſalmiſta: Sitiuit, inquit, in te

1 inhabitant.

Pſal. 62.

anima

anima mea quàm multipliciter tibi caro mea. Caro enim tunc Deum sitit, quando per ieiuniũ abstinet & arescit. Abstinentia & viuificat & occidit: viuificat animam, corpus necat.

5 Sæpe abstinentia simulatè agitur, ieiuniaque per hypocrisim exercentur. Qu dam enim [2]mira inedia corpus suum [3]laniant, exterminantes sicut ait [4]Euangelista, facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes. Ore namque pallescunt, corpore atteruntur, cordis alta suspiria ducunt. Ante mortem quoque mortiferis se supplicijs tradunt: tantumque miseri laboris exercitium, non pro Dei amore, sed pro sola humanæ laudis admiratione sectantur.

Gregor. libr. Moral. 8. ca. 26. Matth. 6. 2 *dira*. 3 *macerant*. 4 *Euangelii*.

6 Quidam incredibiliter abstinent, vt hominibus curiosis Sancti appareant: sed hoc bonum abstinentiæ talibus non est virtus reputanda, sed vitium: quia bono malè vtuntur.

7 Ieiunium & eleemosina in abscondito esse amant, vt solus Deus qui inspicit omnia, meritũ operum bonorum rependat. Nam qui ea sub populari manifestatione faciunt, nequaquam à Deo iustificantur: quia iuxta sermonem Euangelicum, mercedẽ suã ab hominibus [5]recipiunt.

Grego. lib. 8. Moral. c. 24.

Matth. 5. 5 *receperunt*.

8 Ieiunia cum bonis operibus Deo acceptabilia sunt. Qui aũt à cibis abstinent, & prauè agũt, dæmones imitãtur: qbus esca nõ est, & nequitia semper est. Ille enim bene abstinet à cibis, qui & à [6]malis actibus, & à mũdi ieiunat ambitionibus.

Pius PP. Nihil prodest homini ieiunare & orare & alia religionis bona agere nisi mens ab iniquitate renouetur. de pœnit. D. 3. 6 *malitia*.

*Leo PP ser. 4. de quadrag.

9 *Qui execrationis studio, non abstinentiæ voto ab escis carnium se suspendunt, hi potius execrandi sunt: quia Dei creaturam vsibus humanis concessam reijciunt. Nihil enim fidelibus inquinatum, nihilq; esse iudicatur immundum, Paulo testante Apostolo: Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia.

Ad Titum. 1.

10 Spernitur ieiunium quod in vesperum deliciosa repletione ciborum reficitur. Neque enim reputanda est abstinētia, vbi fuerit saturitas ventris subsecuta.

11 Spernitur ieiunium quod in vesperum delitijs compensatur, dicente Esaia Propheta: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, voluntas enim delitiæ intelliguntur. Sicut enim repetitio debiti, & lites, & contentio, & percussio: ita & delitiæ improbantur à Propheta in ieiunio.

Esai. 58. & Hierony. in hunc locum.

12 Tota enim die epulas in cogitatione ruminat, qui ad explendam gulam vespere sibi delitias præparat.

13 Non est corpori adhibenda immoderata abstinentia, ne dum amplius grauatur [7] caro pondere inediæ, [8] malum agat postea, nec bene facere incipiat: & quæ addicitur, vt vsu mali careat, simul & boni officium, dum plus præmitur, perdat. Solicita igitur discretione carnis est moderanda materies, scilicet ne aut integrè extinguatur,

7 corpus.
8 nec malum.
Cassianus coll. 2. de discret.

guatur, aut immoderatè laxetur.

14 Infirmitate carnis nimia preualente, ad perfectionem pertingere nemo potest. Nam quamuis Sanctitatis amorem quisque habeat: exequi tamen non valet operis meritum, cui intentione cordis deseruire [9]conatur. 9 *cogitur.*

15 Corporis debilitas nimia etiam vires animæ frangit, mentis quoque ingenium facit marcescere: nec valet quicquam boni per imbecillitatem perficere.

16 [10]Ne quid nimis. Nam quicquid cum modo & temperamento fit, salutare est: quicquid autem nimis & vltra modum est, perniciosum [11]fit, studiumque suum in contrarium vertit. In omni ergò opere modum & temperamentum oportet habere. Nam omne quod excedit, periculosum est; sicut aqua, quæ si nimios imbres præbeat, non solùm nullum vsum adhibet, sed etiam periculum exhibet. 10 *Ne quid nimis agendum.* 11 *est.*

NOTÆ ET EMENDATIONES In Librum Secundum SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

VLLVS *autem magis sapiens*.] Hæc sententia & sequens quæ incipit excelsior est, non extant in Gottico Toletano, verum in reliquis M. ss. & in editis inueniuntur; quapropter retinendas cēseo, præsertim cum desumptæ videantur ex D. Grego. lib. 15. Moral. c. 25. & ex lib. 13. c. 14.

Propheta] Ieremias 10. Et si stultus factus est omnis homo à scientia, in editione vulgata non est, sua, neque apud septuagin. ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. verum apud Hebræos est a scientia sua, & ita vertit D. Hieron. Ierem. c. 10. quamuis cap. 51. à scientia tantum.

Primum est.] Ex D. Grego. ferè ad verbum hæc sententia & sequens lib. 18. Moral. c. 25.

Sapientia scribæ in tempore otij.] Locus est Eccle. 38. vbi in editione vulgata sic est, sapientia scribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu sapientiam percipiet. Dictio scribæ non est verbum imperandi, sed genitiuus, vt con-

stat ex Græcis σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς. Et Complut.editio ita habet: sapientia scribæ in opportunitate otij, scilicet consistit aut comparatur. Sunt qui sapientiam legāt, & tunc, scribæ, est nominatiuus, ita vt sit sensus, scribæ, hoc est legis doctores sapiētiam percipient in tempore, quo vacui & liberi sunt ab operibus seruilibus, & illiberalibus, totos se veritatis speculationi tradentes, sed hæc interpretatio licet à Doctis probetur Græcæ editioni non conuenit. Isidorus locum desumpsit ex D. Grego. lib. 16. Moral. c. 25. Nullus quippe (inquit) eam planè recipiet, nisi qui ab omni se abstrahere actionum carnalium fluctuatione contendit: vnde & aliàs dicitur sapientiam scribæ in tempore otij, & qui minoratur actu ipse percipiet eam.

Vnde Dominus] sensum de scriptura sumit & nō verba. Locus est Lucæ 12. Ille autē seruus, &c.

Nihil prodesse homini scire.] In vno C. M.s. est, nihil prodesse oēm scire, quæ lectio nō displicet.

CAP. II.

ONFESSIONE *oris.*] In omnibus editis erat, confessionis oris, malè: sed in omnibus M. ss. confessione oris: quam lectionem probo, sic est apud Paul. ad Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit.

CAP. III.

I *tradidero corpus meum, ita vt ardeant.*] Omnes cc. M. ſſ. habent, Si tradidero corpus meum vt ardeam, ſic habet Cyprianus de vnitate Eccle. & Caſſianus collat. 1. de Monachi diſt. c. 6. Locus eſt apud Paul. 1. ad Corinth. c. 13. Græcè ἵνα καυθήσομαι.

CAP. V.

ERDITIO *ex te tua Iſrael in me auxilium tuum*] Oſeæ 13. vulgata editio ſic habet, Perditio tua Iſraël: tantummodo in me auxilium tuum, in ſeptuaginta eſt, corruptioni tuæ Iſraël quis auxiliabitur: quem ſenſum D. Hieron. in Oſeam interpretatur.

Hominis meritum.] Ex D. Gregor. lib. Moral. 18. c. 25. ferè ad verbum, illud autem de latrone ad notandum propter fratricidium fuiſſe in ſupplicium actum.

Sic & obdurare dicitur Deus hominem.] Exod. 4. ad Moſem dicitur de Pharaone: Ego obdurabo cor eius Gregor. Moral. 11. cap. 5. obdurare (inquit) quippe per iuſtitiam dicitur Deus, quando cor reprobum per gratiam non emollit, & Homi. 11. in Ezech. exponens illud, Ego indurabo cor Pharaonis, non enim cor peccantis Dñs obdurat, ſed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat.

CAP. VI.

1 ATVR *ei quod sit malus qui vult esse bonus.*] Gottus & alij cc. M. ff. datur ei, qui vult esse bonus: alius nec vult, nec datur ei; vt sit bonus. Tota sententia desumitur ex D. Grego. lib. 29. Moral. c. 32.

CAP. VII.

E *conuersis*] Conuersi in vniuersum vocantur omnes, qui in monastica vita Deo militant; vt est apud Pammachium in regula; & apud Cass. lib. 4. de institutis renuntiantium. c. 1. Renunciantes vocantur conuersi: nunc in monasticis ordinibus laici appellantur conuersi.

Væ bis] Eccle. 2. Gregorius lib. 5. exposit. in pri. regulam. cap. 13. interpretatur locum, sustinentiam, inquit, perdunt, qui bona, quæ inchoant, non consumant.

Ante venturi exitus diem] Id probat Gregorius lib. Moral. 5. c. 8. & lib. 9. c. vlt.

In freno & chamo] Locus est Psal. 31. vbi ita legitur: In chamo & freno maxillas eorum constringe. sic septuag. legunt & Basilius & Theodoretus, per chamum & frenum disciplinam intelligentes. Chamus Græcis est genus vin-

culi, κέμος sunt qui vertant: lupato & freno: verũ in psalterio Isidoriano est, in freno & chamo.

CAP. IX.

NTE *conuersionem*] Tota hæc sententia desumpta est ex Greg. Homil. 2. in Euangel. Lucæ 18. de cæco illuminato, exponente illud mysticè: Et qui præibant increpabant eum vt taceret.

CAP. X.

RAVS *& desidia*] De desidia & fraude fusè differit Grego. lib. Moral. 9. c. 17. ex quo loco tota hæc sententia deducitur.

Valet interdum] Est apud Gratianum Dist. 81. in editis & in Decreto Gregoriano, est pro animæ salute. In Gotticis omnibus M. ss. est pro animi salute.

CAP. XI.

ORES *inchoantium*] Gottus c. & multi alij ex M. ss. sic habent. Nam cætera perfectorum exempla mores inchoantium perficere ad benè viuendum. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum &c. vnus c. legit: Nam certa. Illud

vero

vero nisi perfectorum informetur exemplis patrum, in nullo c.M.s.est. Verum retinui lectionē excusi C. eo quod sensus est dilucidior, & auctoritate Gregorij nixus; in quo lib. 25. Moral. c. 7. sic est. Nam quasi quædam fomenta igni dare est, in exercitatione charitatis, vel exempla patrum, vel præcepta Dominica ministrare.

Quia ea legendo] Alludit ad illud Gregorij lib. 24. Moral. c. 6. viua lectio est, vita bonorum.

CAP. XII.

RESPEXIT *comota est & cōtremuit terra*] Ex duobus psalmis psal. 103. Qui respicit terram & facit eam tremere & psal. 17. comota est & contremuit terra; & psal. 76. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, Cōmota est, & contremuit terra. In Psalterio Isidoriano, in hoc loco psal. 76. sic est: Illuxerunt fulgura tua orbi terræ, vidit & commota est terra.

CAP. XIII.

SEIPSVM *nosse hominem*] Gottus & alij M.ss. habent seipsum nosse homo, obitèr obseruandum est, ad intelligentiam diuinæ scripturæ & huius loci, quod vox homo in diuinis literis multis sumit̄ modis; aliqñ

pro natura,aliqñ pro culpa aliqñ pro fragilitate. Pro natura humana Genes. 2. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram; Pro culpa psal. 81. Vos autem sicut homines moriemini, hoc est sicut inobedientes peccatores, & 1. ad Corinth. 3. Cum sit inter vos zelus & cõtentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Pro fragilitate. Ierem. 17. Male dictus, homo qui spem suam ponit in homine; ac si apertè dicat in infirmitate, & fragili fundamento innititur. Et Esai. 31. Ægyptus homo & non Deus. Homo etiam vocatur, qui humana sapit, vt adnotauit Gregorius lib. 24. Moral. c. 6. & adducit illud 1. ad Corinth. cap. 3. Nonne homines estis? vocatur & qui carnis illecebris & concupiscentiæ ardore vincitur, Ezech. 24. Vos autem grex pascuæ meæ homines estis, Et Esai. 2. Incuruauit se homo, & humiliatus est vir. Inde homines carnales, iumenta vocantur, & affectus bestiarum illis tribuuntur. Ioel. 1. Computruerunt iumenta in stercore suo. Et illud Ierem. Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. & Ezech. 23. Vt carnes asinorũ carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum, vt Dauidicum illud exprimatur psal. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis.

Quod prauus est] In omnibus excusis erat quod paruus est, verum consentientibus om-

nibus c. M. ſſ. poſui quod prauus eſt.

Ne iudicatur à Deo] Ex illo Pauli Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

Ille pœnitentiam] Eſt apud Gratianum de pœn. diſt. 5. c. 9. Et in Decreto Gregoriano ſic habetur. Ille pœnitentiam dignè agit, qui quæ commiſit, ſic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat; nam qui plangit peccatum & iterum admittit peccatum, quaſi ſi quis lauet laterem crudum; quia quanto magis lauerit, tantò magis lutum facit. Huius canonis lectionem à viris Doctiſs. magno ſtudio, & accurata diligentia perſpectam, in ſummo loco habeo: Tamen ponam aliorum codicum lectiones, vt doctus lector intelligat, me quoque in emendatione huius libri omnem curam, & ſtudium adhibuiſſe. Sunt apud me duo cc. verendæ antiquitatis, alter ex bibliotheca ſanctę & auguſtæ eccleſiæ Toletanæ, ſcriptus æra DCCCCLIII. alter ex inſigni Collegio Ouetenſi apud Salmáticam antiquior, vterque literis Longobardis in in pergamino ſcriptus, qui ſic habent. Ille pœnitentiam dignè agit, qui ſic præterita mala deplorat, vt futura iterum non [1]committat; nam qui plangit peccatum & iterum committit peccatum, quaſi ſi quis lauet laterum crudum, quem quanto magis abluerit, tanto amplius lutũ facit.

[1] Alius C, admittat.

Me oportet operari] Paulò aliter est in editione vulgata Ioan. 9.

Et Propheta] Locus est Ierem. 12. quem Hieronymus de captiuitate Babylonica, aut de extremo iudicio interpretatur.

Tunc autem videbitur.] Gottus vocem autem, reijcit & Grego. lib. Moral. 18. c. 7. modo (inquit) enim non videtur, & propè est, tunc videbitur, & propè non erit.

Curabant contritionem] Locus est Ierem. 6. & tota sententia videtur ex D. Hieronymo desumpta ibidem.

CAP. XIIII.

IN *innocentiam boni finis*] In excusis erat, per innocentiam boni finis, pro quo posui in innocentiam, consentientibus omnibus M. ss. & D. Grego. lib. 27. Moral. cap. 11. Ex quo loco desumitur hæc sententia; asini ergò (inquit) primogenita oue mutare, est immundæ vitæ primordia in innocentiæ simplicitate conuertere.

CAP. XV.

CONSILIO *immundorum*] Gottus Ecclesiæ Tolet. habet consilium immundorũ spirituum, hoc est: vt & C. Ouetensis. Sententia

deduci-

deducitur ex Gregorio lib. Moral. 9. c. 25. contra bonos (inquit) consilium maligni spiritus ineũt.

CAP. XVI.

RRISOR *est non pœnitens*] Habetur apud Gratianum de pœnit. Dist. 3. cap. 11. & apud Mag. in 4. Dist. 14. tamen in vtroque C. perantiquo Gottico, est effectum pœnitentiæ non habere, & flenda iterum non admittere.

CAP. XVIII.

VLTI *vitam sine crimine habere possunt sine peccato non possunt.*] Peccatum hic vocat, quod non est capitale scelus; crimen verò qđ peccatũ ad mortẽ dicitur. Sic Cassian. explicat collat. 11. c. 10. Omnis, inquit, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo est; & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. Et iterum: Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum. Quod intelligendum est non de omni genere peccati, sed de capitalibus tantum criminibus dici, à quibus quisquis se abstrahere atque emundare noluerit, pro illo in alio loco prædictus Apostolus ne orari quidem

1 Ioann. 3.

Ioann. 5.

debere

debere pronunciat; Qui scit inquiens, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabit ei vitam peccanti, non ad mortem: est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. Cæterum de illis quæ pronunciantur non esse ad mortem, à quibus etiam hi qui fidelitèr in Christo deseruiunt, quantalibet semetipsos circumspectione custodiant, immunes esse non possunt, ita dicitur; Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus & veritas in nobis non est: & iterum; Si dixerimus, quia non peccauimus mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. Impossibile namque est, quemlibet sanctorum, non in istis minutis, quæ per sermonem, per cogitationem per ignorantiam, per obliuionem, per necessitatem, per voluntatem, per obreptionem, per somnium admittuntur, incurrere, quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem dicitur esse, aliena sint, culpa tamen ac reprehensione carere non possunt.

In eum qui deliquit] Erat in excus. in reum, verum ex C. Gotto & alijs M. ss. posui in eum qui deliquit. Alij in reum sine illo: qui deliquit. Gottici C. lectionem probo.

Ex paruis & minimis guttis] posui ex paruis & minimis guttis: vt est in vtroque C. Gotth. Similitudo est apud Grego. lib. 3. Past. curæ admonit. 34. altos quippe gurgites fluminum, paruæ sed

innumeræ replent guttæ pluuiarum. In excusis erat, ex paruissimis, intelligitur dispositiuè leuia disponunt ad mortalia.

CAP. XIX.

QVONIAM *charitatem*] Locus est apud Paul. 2. ad Thess. 2. eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittit illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

CAP. XX.

CLAMOR *est*] De clamore vide Gregorium in expositione secundi psal. pœnit. in illud quoniam tacui, & psal. 7. & 3. lib. Pastor. curæ admonit. 10. ibi clamorem libertatem peccandi vocat.

CAP. XXII.

PLERIQVE *nõ voluntate, sed sola necessitate peccant*] Loquitur Isidorus de necessitate, quæ non reijcit voluntarium; cum duplex sit, peccatum absolutum & ex conditione, Mag. lib. 2. Dist. 36.

CAP. XXIII.

Isi *diuinæ gratiæ manum iacentis apprehendat*] Alludit ad illud Socrus Simonis febricitantis. Marc. 1. accedés, (inquit) eleuauit eam apprehensa manu eius, & continuò dimisit eam febris.

Cadere in puteum] Luc. 14. cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati. vide Augustin. de quæst. Euang. lib. 2. q. 29.

Propheta asserit] Locus est Esaiæ 31. Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israël. Vbi Simmachus Agite pœnitentiam, qui profundo consilio atque peccato, à Domino recessistis. Ex Hieronimo.

CAP. XXV.

Nvm *iniquitas*] Sic Grego. lib. Moral. 10. c. 11. omne peccatum aut sola cogitatione committitur, aut cogitatione simul, & opere perpetratur. Iniquitas ergò in manu est, culpa in opere.

Sicut vipera] Et 23. & Luc. 3. Iob 20. Occidet cum lingua viperæ. vbi Gregorius lib. 15. Moral. c. 9. Viperæ autem cum conciperint filij earum in ventre sæuiunt: Qui ruptis lateribus matrum, ex earum ventribus procedunt; vnde & vipera,

eo quod vi pariat nominatur. Vipera itaque sic nascitur vt violenter exeat,& cum matris suæ extinctione producatur. Quod verò falsum sit viperarum fætus viscera parentis perforare docet Aristoteles lib.5.de Histor.animal. c.39. Vipera inquit, parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, & singulis diebus singulos parit, plusquam viginti. Et euenit interdum, quod qui in vtero sunt, abrosis membranis, prorumpant. Hæc Aristoteles quod & adnotauit Albertus Magnus lib. 25. eo in loco Plinius lib. 10.Natur.Histor.cap.62.eadem. Sed addit:Itaq; cæteræ tarditatis impatientes prærumpunt latera occisa parente.

Bonisque contra obiectis cogitationibus, turpes] in M.ss.ita est: bonisque contra obiectis cogitationes turpes à se repellit. Sic habet S. Nicolaus Martyr in sententijs; cogitationes prauas, alijs cogitationibus bonis depelle.

CAP. XXVII.

OCVLVS *hominis*] Alludit ad illud Matth.6.Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Quem locum de cordis intentione interpretatur Gregor. lib. Moral. 28. c.6.vnde benè in Euangelio veritas dicit:Lucer-

na corporis tui est oculus tuus, &c. Quid enim per oculum exprimitur, nisi opus suum præueniens cordis intẽtio? quæ priusquam se in actione exerceat, hoc iam, quod appetit, contemplatur. Et quid appellatione corporis designatur, nisi vnaquæque actio, quæ intentionem suam, quasi intuentem oculum, sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus: quia per bonæ intentionis radium merita illustrantur actionis. Et si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; Quia si rectè intendimus, per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiã si minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: quia cum peruersa intentione quid vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicis obscuratur. Ita etiam interpretatur Chrysost. homil. 2. in Matth. & Augustin. de sermon. Domini, & contra mendacium c. 7. Theologi discrimen statuunt inter finem, voluntatem, & intentionem: de quo Magister lib. 2. dist. 39.

Si ergo intentio eius bona est.] Ambrosius idem, sed Paulò aliter libr. 1. offic. c. 30. Affectus tuus operi tuo nomen imponit.

CAP. XXVIII.

MNES *cognationes*] In excusis cogitationes; quod abstuli & reposui cognationes, ex Ieremiæ cap. 1. Ecce ego conuocabo omnes

cognationes regnorum Aquilonis. Atque ita conſtanter legunt Hieronymus & cæteri neoterici interpretes; Septuaginta autem non habent cognationes, ſed tantum, Ecce ego conuocabo omnia regna ab Aquilone. ἰδὲ ἐγὼ συγκαλῶ πάσας τὰς βασιλείας ἀπὸ βοῤῥᾶ.

CAP. XXIX.

RECTE *ex ſententia dicitur.*] Alludit ad illud ſapient. 7. Mihi autem dedit Deus dicere ex ſententia. Quem locum Gregorius interpretatur lib. Moral. 23. c. 10. Vnde benè quidam ſapiens dixit; Mihi autem det Deus hæc dicere ex ſententia: ſententia quippe ex ſenſu vocata eſt. Et recta quæ intelligit, non ex ſola ſcientia, ſed ex ſententia dicere appetit, qui nequaquam tantummodo ſciendo dicere, ſed ſentiendo deſiderat experiri, quod dicit.

Qui bonum] Tota hæc ſententia erat in excuſis non autem in M. ſſ. vnde in margine poſui.

Quadrimoda eſt dicendi ratio] Ita eſt apud Gregor. lib. 24. Moral. cap. 13. Verum Hieronymus omnem loquēdi rationem his terminis circumſcripſit c. 4. ad Epheſios. Quoties verò, inquit, loquimur aut non in tempore, aut importuno loco, aut non vt conuenit audientibus, toties ſermo malus procedit de ore noſtro, ad deſtructionem eorum, qui audierunt: quæ ſententia

habetur

pro natura, aliqn̄ pro culpa aliqn̄ pro fragilitate. Pro natura humana Genes. 2. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram; Pro culpa psal. 81. Vos autem sicut homines moriemini, hoc est sicut inobedientes peccatores, & 1. ad Corinth. 3. Cum sit inter vos zelus & cōtentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Pro fragilitate. Ierem. 17. Male dictus, homo qui spem suam ponit in homine; ac si apertè dicat in infirmitate, & fragili fundamento innititur, Et Esai. 31. Ægyptus homo & non Deus. Homo etiam vocatur, qui humana sapit, vt adnotauit Gregorius lib. 24. Moral. c. 6. & adducit illud 1. ad Corinth. cap. 3. Nonne homines estis? vocatur & qui carnis illecebris & concupiscentiæ ardore vincitur, Ezech. 24. Vos autem grex pascuæ meæ homines estis, Et Esai. 2. Incuruauit se homo, & humiliatus est vir. Inde homines carnales, iumenta vocantur, & affectus bestiarum illis tribuuntur. Ioel. 1. Computruerunt iumenta in stercore suo. Et illud Ierem. Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. & Ezech. 23. Vt carnes asinorū carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum, vt Dauidicum illud exprimatur psal. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis.

Quod prauus est] In omnibus excusis erat quod paruus est, verum consentientibus omnibus

nibus c. M. ss. posui quod prauus est.

Ne iudicatur à Deo] Ex illo Pauli Quod si nosmetipsos diiudicaremus non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

Ille pœnitentiam]. Est apud Gratianum de pœn. dist. 5. c. 9. Et in Decreto Gregoriano sic habetur. Ille pœnitentiam dignè agit, qui quæ commisit, sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat; nam qui plangit peccatum & iterum admittit peccatum, quasi si quis lauet laterem crudum; quia quanto magis lauerit, tantò magis lutum facit. Huius canonis lectionem à viris Doctiss. magno studio, & accurata diligentia perspectam, in summo loco habeo: Tamen ponam aliorum codicum lectiones, vt doctus lector intelligat, me quoque in emendatione huius libri omnem curam, & studium adhibuisse. Sunt apud me duo cc. verendæ antiquitatis, alter ex bibliotheca sanctę & augustæ ecclesiæ Toletanæ, scriptus æra DCCCCLIII. alter ex insigni Collegio Ouetensi apud Salmãticam antiquior, vterque literis Longobardis in in pergamino scriptus, qui sic habent. Ille pœnitentiam dignè agit, qui sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non [1]committat; nam qui plangit peccatum & iterum committit peccatum, quasi si quis lauet laterum crudum, quem quanto magis abluerit, tanto amplius lutũ facit.

[1] Alius C, admittat.

Me oportet operari] Paulò aliter est in editione vulgata Ioan. 9.

Et Propheta] Locus est Ierem. 12. quem Hieronymus de captiuitate Babylonica, aut de extremo iudicio interpretatur.

Tunc autem videbitur.] Gottus vocem autem, reijcit & Grego. lib. Moral. 18. c. 7. modo (inquit) enim non videtur, & propè est, tunc videbitur, & propè non erit.

Curabant contritionem] Locus est Ierem. 6. & tota sententia videtur ex D. Hieronymo desumpta ibidem.

CAP. XIIII.

IN *innocentiam boni finis*] In excusis erat, per innocentiam boni finis, pro quo posui in innocentiam, consentientibus omnibus M.ss. & D. Grego. lib. 27. Moral. cap. 11. Ex quo loco desumitur hæc sententia; asini ergò (inquit) primogenita oue mutare, est immundæ vitæ primordia in innocentiæ simplicitate conuertere.

CAP. XV.

CONSILIO *immundorum*] Gottus Ecclesiæ Tolet. habet consilium immundorũ spirituum, hoc est: vt & C. Ouetensis. Sententia

deduci-

deducitur ex Gregorio lib. Moral. 9. c. 25. contra bonos (inquit) consilium maligni spiritus ineũt.

CAP. XVI.

RRISOR *est non pœnitens*] Habetur apud Gratianum de pœnit. Dist. 3. cap. 11. & apud Mag. in 4. Dist. 14. tamen in vtroque C. perantiquo Gottico, est effectum pœnitentiæ non habere, & flenda iterum non admittere.

CAP. XVIII.

VLTI *vitam sine crimine habere possunt sine peccato non possunt.*] Peccatum hic vocat, quod non est capitale scelus; crimen verò qđ peccatũ ad mortẽ dicitur. Sic Cassian. explicat collat. 11. c. 10. Omnis, inquit, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, 1 Ioann. 3.
quia semen ipsius in eo est; & non potest peccare., quoniam ex Deo natus est. Et iterum: Ioann. 5.
Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum. Quod intelligendum est non de omni genere peccati, sed de capitalibus tantum criminibus dici, à quibus quisquis se abstrahere atque emundare noluerit, pro illo in alio loco prædictus Apostolus ne orari quidem

debere pronunciat; Qui scit inquiens, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabit ei vitàm peccanti, non ad mortem: est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. Cæterum de illis quæ pronunciantur non esse ad mortem, à quibus etiam hi qui fideliter in Christo deseruiunt, quantalibet semetipsos circumspectione custodiant, immunes esse non possunt, ita dicitur; Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus & veritas in nobis non est: & iterum; Si dixerimus, quia non peccauimus mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. Impossibile namque est, quemlibet sanctorum, non in istis minutis, quæ per sermonem, per cogitationem per ignorantiam, per obliuionem, per necessitatem, per voluntatem, per obreptionem, per somnium admittuntur, incurrere, quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem dicitur esse, aliena sint, culpa tamen ac reprehensione carere non possunt.

In eum qui deliquit] Erat in excus. in reum, verum ex C. Gotto & alijs M. ss. posui in eum qui deliquit. Alij in reum sine illo: qui deliquit. Gottici C. lectionem probo.

Ex paruis & minimis guttis] posui ex paruis & minimis guttis: vt est in vtroque C. Goth. Similitudo est apud Grego. lib. 3. Past. curæ admonit. 34. altos quippe gurgites fluminum, paruæ sed

innu-

innumeræ replent guttæ pluuiarum. In excusis erat, ex paruissimis, intelligitur dispositiuè leuia disponunt ad mortalia.

CAP. XIX.

QVONIAM *charitatem*] Locus est apud Paul. 2. ad Thess. 2. eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittit illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

CAP. XX.

CLAMOR *est*] De clamore vide Gregorium in expositione secundi psal. pœnit. in illud quoniam tacui, & psal. 7. & 3. lib. Pastor. curæ admonit. 10. ibi clamorem libertatem peccandi vocat.

CAP. XXII.

PLERIQVE *nō voluntate, sed sola necessitate peccant*] Loquitur Isidorus de necessitate, quæ non reijcit voluntarium; cum duplex sit, peccatum absolutum & ex conditione, Mag. lib. 2. Dist. 36.

CAP. XXIII.

NISI *diuina gratia manum iacentis apprehendat*] Alludit ad illud Socrus Simonis febricitantis. Marc. 1. accedês, (inquit) eleuauit eam apprehensa manu eius,& continuò dimisit eam febris.

Cadere in puteum] Luc. 14. cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati. vide Augustin. de quæst. Euang. lib. 2. q. 29.

Propheta asserit] Locus est Esaiæ 31. Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israël. Vbi Simmachus Agite pœnitentiam, qui profundo consilio atque peccato, à Domino recessistis. Ex Hieronimo.

CAP. XXV.

VNVM *iniquitas*] Sic Grego. lib. Moral. 10. c. 11. omne peccatum aut sola cogitatione committitur, aut cogitatione simul, & opere perpetratur. Iniquitas ergò in manu est, culpa in opere.

Sicut vipera] Et 23.& Luc. 3. Iob 20. Occidet cum lingua viperæ. vbi Gregorius lib. 15. Moral. c. 9. Viperæ autem cum conciperint filij earum in ventre sæuiunt: Qui ruptis lateribus matrum, ex earum ventribus procedunt; vnde & vipera,

eo quod vi pariat nominatur. Vipera itaque sic nascitur vt violenter exeat,& cum matris suæ extinctione producatur. Quod verò falsum sit viperarum fœtus viscera parentis perforare docet Aristoteles lib. 5. de Histor. animal. c. 39. Vipera inquit, parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, & singulis diebus singulos parit, plusquam viginti. Et euenit interdum, quod qui in vtero sunt, abrosis membranis, prorumpant. Hæc Aristoteles quod & adnotauit Albertus Magnus lib. 25. eo in loco Plinius lib. 10. Natur. Histor. cap. 62. eadem. Sed addit: Itaq; cæteræ tarditatis impatientes prærumpunt latera occisa parente.

Bonisque contra obiectis cogitationibus, turpes] in M.ss. ita est: bonisque contra obiectis cogitationes turpes à se repellit. Sic habet S. Nicolaus Martyr in sententijs; cogitationes prauas, alijs cogitationibus bonis depelle.

CAP. XXVII.

OCVLVS *hominis*] Alludit ad illud Matth. 6. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Quem locum de cordis intentione interpretatur Gregor. lib. Moral. 28. c. 6. vnde benè in Euangelio veritas dicit: Lucer-

na corporis tui est oculus tuus, &c. Quid enim per oculum exprimitur; nisi opus suum præueniens cordis intẽtio? quæ priusquam se in actione exerceat, hoc iam, quod appetit, contemplatur. Et quid appellatione corporis designatur, nisi vnaquæque actio, quæ intentionem suam, quasi intuentem oculum, sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus: quia per bonæ intentionis radium merita illustrantur actionis. Et si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; Quia si rectè intendimus, per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiã si minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: quia cum peruersa intentione quid vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicis obscuratur. Ita etiam interpretatur Chrysost. homil. 2. in Matth. & Augustin. de sermon. Domini, & contra mendacium c. 7. Theologi discrimen statuunt inter finem, voluntatem, & intentionem: de quo Magister lib. 2. dist. 39.

Si ergo intentio eius bona est.] Ambrosius idem, sed Paulò aliter libr. 1. offic. c. 30. Affectus tuus operi tuo nomen imponit.

CAP. XXVIII.

MNES *cognationes*] In excusis cogitationes; quod abstuli & reposui cognationes, ex Ieremiæ cap. 1. Ecce ego conuocabo omnes

cognationes regnorum Aquilonis. Atque ita constanter legunt Hieronymus & cæteri neoterici interpretes; Septuaginta autem non habent cognationes, sed tantum, Ecce ego conuocabo omnia regna ab Aquilone. *ἰδὲ ἐγὼ συγκαλῶ πάσας τὰς βασιλείας ἀπὸ βοῤῥᾶ.*

CAP. XXIX.

RECTE *ex sententia dicitur.*] Alludit ad illud sapient. 7. Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia. Quem locum Gregorius interpretatur lib. Moral. 23. c. 10. Vnde benè quidam sapiens dixit; Mihi autem det Deus hæc dicere ex sententia: sententia quippe ex sensu vocata est. Et recta quæ intelligit, non ex sola scientia, sed ex sententia dicere appetit, qui nequaquam tantummodo sciendo dicere, sed sentiendo desiderat experiri, quod dicit.

Qui bonum] Tota hæc sententia erat in excusis non autem in M. ss. vnde in margine posui.

Quadrimoda est dicendi ratio] Ita est apud Gregor. lib. 24. Moral. cap. 13. Verum Hieronymus omnem loquēdi rationem his terminis circumscripsit c. 4. ad Ephesios. Quoties verò, inquit, loquimur aut non in tempore, aut importuno loco, aut non vt conuenit audientibus, toties sermo malus procedit de ore nostro, ad destructionem eorum, qui audierunt: quæ sententia

habetur 22. quæst. 5. cap. Quoties.

Item quadrimoda est dicendi ratio] In omnibus excusis erat sentiendi, sed non bene. Nam locus est apud Gregor. lib. Moral. 8. cap. 22. Vis quippe summa loquentium quadrifaria qualitate distinguitur. Nam sunt nonnulli quos sentiendi simul ac dicendi amplitudo dilatat: & sunt nonnulli, quos sentiendi simul & dicendi inopia angustat. Sunt nonnulli qui efficaciam dicendi habent, sed acumen sentiendi non habent. Et sunt nonnulli, qui acumine sentiendi subnixi sunt, sed ex inopia loquutionis obmutescunt.

Corde benè loquitur] Alludit ad illud Lucæ 6. Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum: ex abundantia enim cordis os loquitur.

CAP. XXX.

ENDACES] Locus Hieronymi est epistola ad Iulianum Diaconũ. Antiquus sermo est: Mendaces faciunt, vt nec vera dicentibus credatur.

Culpæ levioris.] Augustinus octo genera mẽdaciorum enumerat lib. de mend. cap. 14. septimumque esse ait, quod nulli obest, & prodest alicui; veluti si nolit hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur: Et concilio Toletano 8. c. 2. duo ponuntur genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen om-

nino non ſunt ſine culpa; cum aut locamur, aut, vt proximis proſimus, mentimur.

Dum præſtare aliena carni nituntur.] Intellige vitam quod eſt apud Gregorium libr. 18. cap. 4. Moral. quod hic deficit.

Sequenti mercede] Verba Gregorij ſenſum huius ſententiæ explicant lib. Moral. 18. c. 4. Nã ſi quælibet culpa ſequenti ſolet pia operatione purgari, quanto magis hæc facillimè abſtergitur, quam mater boni operis pietas comitatur?

Sicut benè ſibi conſcius] Similitudo hæc deducta eſt ex Paulo ad Galat. 6. Opus enim ſuum (inquit) probet vnuſquiſque, & ſic in ſemetipſo gloriam habebit, & non in alio.

CAP. XXXI.

A MALO *eſt*] Auguſtinus in commentarijs ſuper epiſtolam ad Galat. cap. 1. ſic hunc Matthæi locum interpretatur. Quamuis, inquit, iuramentum amplius ſit, quam eſt eſt, non non, & ideo à malo ſit, non tamen à malo tuo, ſed infirmitatis, aut incredulitatis eorum, qui non alitèr mouentur ad fidem.

Non eſt obſeruandum] 22. q. 4. ibi: Quo malum: aliqui M.ſſ. habent cum malè incautè: verum in Gottico Eccleſ. Tolet. quo incautè & in conciliorum codicibus.

Mutatio est] Editi libb. permutatio. M.ss. mutatio: Quorum lectionem sequor: Nam sic habet Augustinus in psalm. 109. Pœnitentia mutatio rerum significatur.

CAP. XXXII.

AB *Allophylis* Ambros. lib. 1. offic. c. 29. aduersarios suos Hebræi Allophylos, idest alienigenas Latino appellant vocabulo. Hoc nomine dicti sunt Palestini, qui Philistæi, in mutato, auctore D. Hieronymo.

CAP. XXXIV.

QVI *ad tempus egit*.] Actorum 15. Nam Paulus Gentiles ad Euangelij libertatem venientes circumcidi prohibuit, & tamen Listrã & Iconium transiens Timotheum, qui gentili patre natus fuerat, circumcidit. Greg. lib. Moral. 28. cap. 6.

CAP. XXXIIX.

DE *superbia*] De superbia eleganter disserit Ioannes Cassianus Eremita lib. 12. c. 1. his verbis: octauum, quod & extremum, aduersus spiritum soperbiæ nobis certamen est. Qui morbus licet vltimus sit in confli-

ctu vitiorum, atq; in ordine ponatur extremus, origine tamen & tempore primus est; sæuissima & superioribus cunctis immanior bestia, perfectos maximè tentans, &, propemodum iam positos in consummatione virtutum morsu diriore depascens.

Hoc est superbiæ spiritus] Glossa ordinaria: pascet ventus, idest, inanis fiducia. Quod in excusis ad marginem est: superbus spiritus: id vero M. ss. nostri cc. non agnoscunt.

CAP. XXXIX.

STIMVLI *carnis*] Paulus 2. ad Corint. 12. Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Satanæ vt me colaphizet. De hoc stimulo Pauli variæ sunt Sanctorum sententiæ. Gregor. libr. 33. Moral. cap. 11. Paulum, inquit, post tot reuelationum sublimia, stimulus carnis agitabat. Et infra: tentatio illa non vorago vitiorum, sed custodia meritorum fuit.

Accingite lumbos] Locus Esaiæ cap. 32. sic in editione vulgata est, accingite lumbos vestros, super vbera plangite. Septuaginta. περιζώσασθε σάκκους ὀσφύας ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τ̃ μασῶν κόπτεσθε. Id est accingimini saccis lumbos vestros, & super vbera plangite. quē locum, vt instituto suo accommodaret, decurtauit.

CAP. XL.

LLVD *enim bonum, hoc optimum*] Paulus 1. ad Corinth. cap. 7. Igitur qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, & qui non iungit melius facit. Ambros. lib. 1. de viduis.

Non iussa] Ibidem Paulus vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic Matth. 19. de Eunuchis propter regnum cœlorum castratis dixit: qui potest capere capiat.

Pulchritudo castitatis] Triplex est castitas, coniugalis, vidualis, & virginalis. Ambros. lib. 1. de viduis. Idem epistola ad Syagrium castitatem in sacerdotibus in primis esse debere affirmat lib. de Patriarch.

Ruina adulterij accipitur de contemptu matrimonij.] Sic erat in omnibus excusis; verum corruptè in M. ss. variè legitur. C. Gott. Ruina adulterij excipitur destinatione matrimonij. Alius verò excipitur copula matrimonij: alius cõditione matrimonij: alius deniq; doctrina matrimonij Lectionẽ Gott. codicis germanã esse arbitror. Lego itaq; ruina adulterij excipitur destinatione matrimonij. Est apud me liber sentẽtiarum Isidori Hispani versus, quẽ nactus sum ex insigni bibliotheca augusti cœnobij D. Laurentio sacri (quod

Philippi

Philippi II. Regis inuictissimi, & clementissimi Domini nostri opus, si quid in rebus mortalium durabile perpetuumque esset, immortalitatem quandam promittit) eius auctor locum hunc sic expressit: *Otro si la cayda del adulterio se escusa con el casamiento*. Idem est apud Paulum I. ad Corinth. 7.

C A P. X L I I.

AM *vt Philosophi dixerunt*.] Hinc illud Catonis Maioris apud Ciceronem in libello de senectute. Tantum cibi & potionis adhibendum vt reficiantur vires non opprimantur. Alioqui vt rectè confirmat Theognis πολλοῦ τοι πλέονας λιμοῦ κόρος ὤλεσεν ἤδη Ἄνδρας ὅσοι μοίρας πλείον ἔχειν ἔθελον. Quorum versuū hæc ferè sententia est: longe plures nimia cibi potusque in gurgitatione quam fame perijsse. Benè itidem Theopompus lib. 5. Philipp. τὸ ἐσθίειν πολλὰ, καὶ κρέα φαγεῖν τοὺς μὲν λογισμοὺς ἐξαιρεῖ, καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται βραδυτέρας. Multa, inquit, edere & carnibus vesci rationis vim tollit, animosque efficit tardiores. Meritò itaque laudantur Platonicæ illæ cœnæ apud Athenæum lib. 10. Et apud Cice. lib. 5. Tusculana. propterea quòd non tam præsenti quam postero die iucundæ essent.

Nam Græci.] Hinc illud quod ex Theopompo iam retuli. Porrò locus hic esse videtur ex

Hieronymo, epistola ad Nepotianum de vita Clericorum: is enim hoc pacto: pulchrè dicitur apud Græcos, & nescio an apud nos æquè resonet: pinguis venter non gignit mentem tenuem. Græcus senarius huiusmodi est. παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.

Quatuor sunt genera.] Totius sententiæ summa, deducta est ex Gregor. libr. Moral. 30. cap. 13. Verum is quintum genus addit: sciendum, inquit, præterea est, quia quinqne nos modis gulæ vitium tentat, &c. Cassianus libr. quinto cap. 23. tria tantum genera enumerat. Triplex, ait, natura est gastrimargiæ: vna, quæ canonicam refectionis horam præuenire compellit, alia, quæ tantummodo ventris ingluuie, & saturitate quarumlibet gaudet escarum: tertia; quæ accuratioribus epulis, & esculentioribns oblectatur. Vide eundem latius ibidem.

Nullus homini tam importunus exactor] Pulchrè Seneca in epistolis: venter præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor; paruo dimittitur, si modo das illi quod debes.

CAP. XLIII.

ESCA *crapulam, potus ebrietatem generat*] Sic intelligo illud Augustini lib. confess. 10. cap. 31. Ebrietas longè est à me: misereberis, ne appropinquet seruo tuo. Crapula verò nonnunquam subrepit

ſeruo tuo; miſereberis, vt longè fiat à me. Ariſtoteles problem. ſect. 3. text. 17. Crapulam apertè ex vino eſſe teſtatur. Addit præterea. Eſt enim crapula feruor quidam, & deſinens inflammatio, quæ plus conflictat, quàm temulētia, quod mentem illa quatit & alienat: crapula autem, mente ſibi conſtante, dolorem admouet.

Fornicatio & ebrietas] Oſeæ 4. Fornicatio & vinum, & ebrietas, auferunt cor.

Sicut in Salomon] In excuſis eſt; ſicut ait Salomon verum malè. Gotth. C. Fornicatio enim ſicut in Salomon, infatuat ſapientem; Ebrietas ſicut in Loth, ſenſum rationis captiuat: vnde in prouerbijs &c. Eſt enim explicatio verborū Oſeæ: Fornicatio & ebrietas auferunt cor: Fornicatio nēpe, vt in Salomone, ebrietas vt in Loth. præterea non extat in prouerbijs hæc ſententia.

Væ tibi ciuitas, cuius Rex iuuenis eſt, & cuius principes manè comedunt.] Eccleſ. 10. vbi ſeptuaginta hoc modo: οὐαὶ σοι πόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς σοῦ νεώτερος, καὶ οἱ ἄρχοντές σοῦ ἐν πρωΐᾳ ἐσθίουσι. Ideſt, væ tibi ciuitas, cuius Rex tuus iunior, & Principes tui in hora matutina comedunt. In vulgata editione, ita eſt Væ tibi terra, cuius Rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt. Quam verſionem etiam Gregorius ſequitur lib. 16. Moral. c. 15.

Voluntas veſtra] In excuſis erat voluptas veſtra perperam. Hieronymus voluntas veſtra: ſeptuaginta. Vt idem auctor eſt, voluntates veſtræ.

INCIPIT LIBER TERTIVS.

De Flagellis.

CAP. I.

Gregor. lib. 9. Moral. ca. 17.
1 *sic.*
2 *vindex.*

1 DIVINÆ Sapientiæ subtilitas, sicut interius, vt testis scrutatur conscientias; [1]ita exterius, vt [2]iudex, irrogat pœnas; vt verum sit testimonium Prophetæ: Quia ipse est testis & iudex. Miserere Domine misero Isidoro in digna agenti, & digna patienti, assiduè peccanti, & tua flagella quotidie sustinenti.

Ierem. 29.

Gregor. lib. 18. Moral. c. 12.
3 *perfectiora.*

2 Ordinata est miseratio Dei, quæ prius hîc hominem per flagella à peccatis emendat, & postea ab æterno supplicio liberat. Electus enim Dei, doloribus huius vitæ atteritur: vt [3]perfectionem vitæ futuræ lucretur.

Greg. lib. 26. Moral. c. 18.

3 Nequaquam Deus delinquenti parcit; quoniam peccatorem aut flagello temporali ad purgationem ferit, aut iudicio æterno puniendum relinquit, aut ipse in se homo pœnitendo punit quod malè admisit.

Gregor. libr. Moral 8. ca. 41.
4 *ideoque hic iustus.*
5 *timere debet*

4 Iusto temporalia flagella ad æterna proficiũt gaudia: [4]ideoque iustus in pœnis gaudere debet, & impius in prosperitatibus [5]timere.

Neque

5 Neq; iusto neq; reprobo Deus misericordiam & iustitiam subtrahit. Nam & bonos hic per afflictionem iudicat, & illic remunerat per miserationem: & malos hic remunerat per temporalem clementiam, & illic punit per æternam iustitiam. Greg. lib. 26. Moral. c. 18

6 In hac enim vita Deus parcit impijs, & tamen non parcit electis, non tamen [6] parcit impijs. *6 parcet.*

7 Periculosa est securitas in hac vita malorum, & bonorum dolor tranquillus. Nam iniquus post post mortem ducitur cruciandus: iustus verò dormit post laborem securus.

8 Non tàtùm de corporalibus passionibus, sed etiam de spiritualibus oportet intelligi: vt quantò quisque aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tantò se in fine remunerari speret.

9 Sæpe occulto Dei iudicio extra flagelli correptionem sunt reprobi in hoc mundo; dumque multa damnabilia commisisse videantur, despecti tamen à Deo nullo mẽdationis verbere feriũt. Greg. 26. Moral. ca. 18. & lib. 12. c. 15.

10 [7]Plus corripitur flagello qui a Deo diligitur, si peccauerit, dicente [8]Propheta: tantummodo vos cognoui ex omnibus nationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recepit. Gregor. li. 7. epistolarum epistola 32. & li 18. Moral. c. 12. Amos. 3. *7 Plus à Deo corripitur flagello qui à Deo diligitur.* *8 Amos Propheta.* Hebræ. 12.

11 Valde necessarium est iustum in hac vita & vitij tentari & verberari flagello, vt dum vitijs pulsatur, de virtutibus non superbiat. Dum verò Greg. lib. 33. Moral. c. 23.

aut

aut animi, aut carnis dolore atteritur, à mundi amore [9] retrahatur: tentari autem oportet istum, sed tentatione plagæ, non tentatione luxuriæ.

9 retrahitur.

12 Durius circa suos electos in hac vita Deus agit, vt dum fortioribus [10] flagelli stimulis feriuntur, nulla oblectamenta præsentis vitæ delectent: sed cœlestem patriam, vbi certa requies expectatur, indesinenter desiderent.

10 flagellis stimulisq.

13 Electos vitæ istius aduersitate probari, vt secundum [11] Petrum, iudicium à domo Dei incipiat: dum in hac vita electos suos Deus iudicij flagello castigat.

Greg. lib. 26. Moral. c. 18. 1. Petri. 4. *11 Prophetam.*

De gemina percussione Dei.

CAP. II.

1 EMINA est pcussio diuina: Vna in bonam partem, qua percutimur in carne, vt emendemur. Altera, ex qua vulneramur in conscientia ex charitate, vt Deum ardentius diligamus.

2 Gemino more Deus respicit vel ad veniam, vel ad vindictam. Ad veniam, sicut Petrum. Ad vindictam, sicut facta Sodomorum; cùm se descensurum & visurum testatur.

Ambros. lib. 5. Hexaem. Luc. 22. Genes. 18.

3 Trimoda ratione Deus quos voluerit, percutit:

Greg. lib. 21. Moral. c. 4.

cutit: idest ad damnationem reprobos; ad purgationem quos errare videt electos; ad propagandam meritorum gloriã iustos. Primo namq; modo Ægyptus cæsa est ad damnationem. Secundo modo pauper Lazarus ad purgationem. Tertio modo percussus est Iob ad probationem. Exod. 7. 8. 9. 10. 11. Luc. 16. Iob 2.

4 Flagellatur homo plerunque à Deo ante peccatum ne malus sit, vt Paulus, qui Satanæ Angelo instigante carnis tolerabat stimulos. Flagellatur etiam & post peccatum, vt corrigatur; sicut ille in Apostolo qui traditus est Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus esset. 2 ad Corint. 12. supra lib. 2. c. 39. sent. 11. 1. ad Corint. 5. Vide Gregor. lib. Moral. 33. c. 11.

5 Non tamen iustè murmurat etiam qui nescit cur vapulat.. Nam Deus ideò plerunque iustum flagellat, ne de iustitia superbiens cadat. Greg. lib. 33. Moral. c. 23.

6 In hac vita Deus tantò magis studet vt parcat, quãtò magis expectãdo flagellat: sed alios feriẽdo corrigit, alios verò feriẽdo interficit. Feriẽdo nãq; corrigit de quib. dicit: Ego quos amo arguo & castigo. Feriendo [1]perimit, quos incorrigibiliter delinquentes aspicit, quosq; non iam sub disciplina, vt filios pater, sed districta damnatione, vt hostes [2]& aduersarios percutit. De quibus dicit: Flagello inimici percussi te castigatione crudeli. Et iterum: Quid clamas ad me super contritione tua? insanabilis est dolor tuus. Vnde vnusquisq; festinet, & timeat ne simul feriatur vita eius cum culpa. Flagellum namque tunc [3]delet culpam, cùm mutauerit vitam. Nam cuius mores non Ex Gregor. li. Moral. 18. c. 12. Apocalyp. 3. 1 *punit.* 2 *aduersarium.* Ierem. 30. Ierem. ibidẽ. 3 *diluit.*

 mutat,

mutat, actiones non expiat.

Ex Gregor. li. Moral. 18. cap. 12.

7 Omnis diuina percussio, aut purgatio vitæ præsentis est, aut initiũ pœnæ sequentis. Nam quibusdam flagella [4]ab hac vita, inchoant, & in æterna percussione perdurant. Vnde per Moysen Dominus dicit: Ignis exarsit in ira mea, & ardebit [5]vsque ad inferos deorsum.

4 in.

Deutero.

5 vsque ad inferni nouissima

Greg. li. Moral. 18. c. 12.

Nahum. 1.

Iudæ.

8 A quibusdam dici solet: non iudicat Deus bis in idipsum, quia non attendunt illud, quod aliàs scriptum est: Iesus populum de terra Ægypti liberans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. Quamuis enim si vna culpa bis non percutitur, vna tamen percussio intelligitur, quæ hic cepta illic perficitur, vt in his qui omnino non corriguntur, præcedentium percussio flagellorum, sequentium sit initium tormentorum. Hinc est quod in Psalmo scribitur: Operiantur sicut diploide confusione sua. Diplois enim duplex vestimentum est, quo figuralitèr induuntur, qui & temporali pœna, & æterna damnantur. Vnde & Hieremias ait; Contritio per contritionem, idest: gemina damnatio, & hic & in futuro seculo. Et idem alibi; Duplici contritione contere eos, ideſt gemina pœna, præsenti scilicet, & futura.

Psal. 108. Ex Gregor. lib. Moral. c. 33.

Ierem. 4.

Ierem. 17.

Ex Greg. lib. Moral. 5. c. 1.

9 Quibusdam secreto Dei iudicio hic male est, illic benè; scilicet, vt dum hic castigati corriguntur, ab æterna damnatione liberentur: Quibusdam verò hic bene est, illic malè: sicut diuiti illi

Lucæ 16.

accidit,

accidit, qui hic potentiæ claritate cōſpicuus, poſt mortem gehennę incendijs traditur cruciandus. Porrò quibuſdam, & hic malè eſt, quia corrigi nolentes, flagellari in hac vita incipiunt, & in æterna percuſſione damnantur.

10 In tanto quoſdā immergi deſperationis profundo, vt nec per flagella valeant emendari. De quibus rectè per Prophetam Dominus dicit. Fruſtra percuſſi filios veſtros, diſciplinam non receperunt. Ierem. 2.

11 Plerunque iuſtus plangit, [6]quia neſcit vtrum pro omnibus ſuis peccatis præſentia patiatur flagella, an pro vno tantum; & neſcit quæ ſit culpa illa, pro qua meruit eiuſmodi pati ſupplicia, & pro ipſo ambiguo maximè in mœrore. Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 24. 6 &.

Quamuis flagella præſentia iuſtum à peccatis abſoluunt, adhuc tamen ſub metu vindictæ turbatur: ne inſtantes ei plagę non ſufficiant ad purganda delicta. Proinde ergò, dum præſentia patitur, & futura pertimeſcit: quodāmodo, ſicut ait Propheta, pro ſuis peccatis duplicia recipit. Eſai. 40.

De infirmitate carnis.

CAP. III.

1 S[1]VNT nonnulli huius qualitatis homines qui neſciant corrigi, niſi alios viderint flagellari: ſicque proficiunt comparatione ma- Ex Gregor. li. 18. Moral. c. 13. 1 *Eſſe nonnullos eius qualitatis.*

lorum, dum sibi id accidere timent, in quo deperire alios vident.

2 Quosdam Deus videns nolle proprio voto corrigi, aduersitatum tangit stimulis. Quosdam etiã præsciens multũ peccare posse, in salutẽ flagellat eos corporis infirmitate, ne peccent; vt eis vtilius sit frangi languoribus ad salutem animę; quàm manere incolumes ad damnationem.

3 Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malum. In bonum enim accipitur, sicut est illud: Visita nos in salutari tuo. In malum verò, iuxta illud; In tempore visitationis suæ peribunt.

Psal. 105.
Ierem. 10.

4 Tribus ex causis infirmitates accidunt corpori, idest: ex peccato, ex tentatione, & ex intemperantiæ passione: sed huic tantùm nouissimæ humana potest medicina succurrere: illis verò sola pietas diuinæ misericordiæ.

5 Qui valentiores sunt & sani, vtile est illis infirmari, & non peccare: ne per vigorem [1]sanitatis, illicitis sordidentur cupiditatum. & luxuriæ desiderijs.

1 *salutis.*

6 Duritia, quæ mentem præmit, nec sentitur, vtilitèr mutatur in carne, vt sentiatur, atque intellecta emendetur. Nam citius vulnera carnis sentiuntur, quàm animæ; ideoque per carnis flagella errantes citius corriguntur. Hoc quippe indicant, in Pauli oculis squamæ infidelitatis, quæ dum mutatæ sunt per increpationem

Act. 9.

nem in oculis carnis, confestim resoluta est duritia mentis.

7 Est perniciosa sanitas, quæ ad inobedientiam hominem perducit. Est & salubris infirmitas, quæ per diuinam correptionem mentem à duritia frangit.

8 Languor animæ, idest, peccatorum infirmitas perniciosa est; de qua etiam Apostolus ait: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur & ego non vror? Nam infirmitatem carnis vtilem esse idem Apostolus approbat dicens: Quando infirmor, tunc fortior sum: 2.Corint.11. 2.ad Corint. 12.

De tolerantia diuinæ correptionis.

CAP. IIII.

1 MVRMVRARE in flagellis Dei peccator homo non debet; quia maximè per hoc qđ corripitur, emendatur. Vnusquisque autem tunc leuius portat quod patitur, si sua discusserit mala, pro quibus illi infertur retributio iusta. Ex Gregor. lib.6. Moral. c.17.

2 Discat non murmurare qui mala patitur, etiam si ignorat cur mala patiatur: & per hoc iustè se pati arbitretur, per quod ab illo iudicatur, cuius nunquam iniusta iudicia sunt. Qui flagella sustinet, & contra Deum murmurat, iustitiam Greg.lib.32. Moral. c.3. Grego.lib.5. Moral. c.26.

iudi-

iudicantis accusat. Qui verò se cognoscit à iusto iudice pati quod sustinet; etiam si pro quo patitur ignoret, per hoc iam iustificatur, per quod & seipsum accusat, & Dei iustitiam laudat.

3 Dum ex rebus prosperis vtilia iustus exempla præstat hominibus, necesse est eum iterum & aduersantibus tangi, quatenus eius patientia comprobetur; vt denuo fortitudinis documenta ex eo sumant hi, qui prosperitatis eius temperantiam agnouerunt.

4 Qui passionibus animæ insidiante aduersario cruciatur: non idcirco se credat alienari à Christo, quia talia patitur; sed magis per hoc Deo commendabilem se esse existimet; si dum hæc patitur laudet Deũ potius, [1]quàm accuset.

[1] non.

Greg. lib. 32. Moral. c. 3.

Ad magnam vtilitatem diuino iudicio mens iusti diuersis passionum tentationibus agitatur, pro quibus si Deo gratias egerit, suæque culpæ quòd [2]talibus dignus sit, deputauerit: hoc qđ ex passione tolerat, ei pro virtutibus [3]deputabit, qa & diuinã agnoscit iustitiã, & suã intelligit culpã.

[2] *talia pati dignum sit reputauerit.*
[3] *reputabitur.*

De tentationibus diaboli.

CAP. V.

Grego. lib. 9. Moral. c. 17.

1 MVLTIS calamitatũ tentationibus mẽs iusti in hac vita pulsatur: vnde & optat ab hoc seculo funditus euelli, quo & ærumnis careat, & fixam illic securitatẽ inueniat.

2 Inter eas pœnas, quas iuſtus [1]in corpore patitur, atque eas, quas mente per fraudem diaboli tolerat, multum intereſt. Nam grauiùs fert quas interiùs luget, quam eas, quas exteriùs ſuſtinet. Has enim & loco euitant & tempore: illas nec loco nec tempore poteſt euitare.

Greg. ibidē. 1 *hic iuſtus alius C. Quiſq; iuſtus.*

3 Diabolus non amplius tentat electos, quam Dei voluntas permittit. Tentando autem Sanctorũ profectui ſeruit, & ſi nolens: vtilitati tamen Sãctorũ ſeruit diabolus, quando eos tentationibus ſuis non [2]decipit, ſed potius erudit. Nam tentationes quas ille ad humanum interitum mouet, interdum [3]Chriſtus ad exercitium virtutum ſalubri vtilitate conuertit.

Gregor. lib. 33. Moral. c. 18. & 19.
2 *deijcit.*
3 *Spiritus Sãctus.*

4 Inſidiæ diaboli, atque aſtutiæ, quamuis huc atque illuc quærentes quem deuorent diffundãtur, à poteſtate tamen diuina non egrediuntur, ne tantum noceant, quantum malitioſè contendunt. Nam [4]quomodo Sanctorum virtus tãta tolerare [5]poſſet, ſi ſuperna diſpenſatio, pro moderamine, nequitiam dæmonum non [6]refrenaret? Et licet diabolus tentationem iuſtis ſemper inferre cupiat, tamen ſi à Deo poteſtatem non acceperit, nullatenus adipiſci poteſt quod appetit. Vnde & omnis voluntas diaboli iniuſta eſt, & tamen permittente Deo omnis poteſtas iuſta. Ex ſe enim tentare quoſlibet iniuſtè appetit, ſed eos qui tentandi ſunt, & prout tentandi ſunt, non niſi tentari Deus iuſtè permittit.

1. Petri. 5.
Greg. lib. 10. Moral. c. 34.
4 *quando.*
5 *pot uiſſet.*
6 *reprimeret.*
Grego. lib. 2. Moral. c. 10.

Vnde

1. Reg. c. 16. Vnde etiam in libris Regum de diabolo scriptũ est: quia spiritus Domini malus irruebat in Saul. Vbi iustè quæritur, si Domini, cur malus? si malus, cur Domini dicatur? Sed [7]duobus verbis comprehensa est & Dei potestas iusta, & diaboli voluntas iniusta. Nam spiritus malus per nequissimam voluntatem: & idem Dominus per acceptam iustissimam potestatem.

7 duob. his verbis.

5 Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum. Neque enim alibi concupiscentiæ fomenta succendit, nisi vbi prius prauæ cogitationis delectationes aspexerit: [8]quæ si à nobis spernuntur, sine dubio ille confusus abscedit: statimq; franguntur iacula concupiscentiæ eius, contemptæque iacent, & sine luce faces illius.

8 quasi à nobis spernimus.

Grego. lib. 1. Moral. c. 2.

6 Solicitè hostis insidias intelligere pariter & cauere dei seruum oportet; Sicque innocentia vitæ existere simplicem, vt tamen oporteat cum simplicitate esse prudentem. Qui prudentiam simplicitati non miscet, iuxta Prophetam columba est seducta non habens cor. Sed ideò columba, quia simplex; ideò autem cor non habens quia ignara prudentiæ est.

Oseas. 7.

Greg. li. Moral. 33. c. 28.

7 Sæpe fraus Satanæ Sanctorum cordibus aperiatur, quando per speciem boni Angelum se simulans lucis, dum nititur electos decipere, detegitur atque contemnitur. Sic & verba fallacis doctrinæ Deus Sanctos suos facit intelligere, quatenus diabolicum errorem interiùs cogno-

scant

ſcant, ac ſolicitè caueant.

8 Diſcretio Sanctorum tanta eſſe debet, vt inter bonum & malum præditi ratione dijudicent, ne eos diabolus per ſpeciem boni fallat. Hæc eſt eſt enim percunctatio Ioſue dicentis. Noſter es, an aduerſariorum? Propter hoc & Hieremiæ dicitur: ſi ſeparaueris precioſum à vili, quaſi os meum eris. Tunc enim benè de ſe iudicant Sancti, [1] quando ab eis Deus fallacia dæmonum tentamenta facit [2] intelligi. Greg.li.Moral.33. c.28. Ioſue 3. Ierem.15. [1] quando eos. [2] intelligere.

9 Multi decipiũtur à Diabolo, & ignorant ſe eſſe deceptos, Oſeæ Prophetæ teſtimonio declarante: Comederunt, inquit, alieni robur eius, & ipſe ignorauit. Alieni namque maligni ſpiritus ſignificantur, qui virtutes mentis comedunt; ſed hoc corda negligentium non intelligunt. Greg.li.Moral.34.c.2. Oſeæ 7.

10 Tanquam inermis diabolus vincitur, quando aperta iniquitate hominem deprauare conatur: armatus verò incedit, dum per ſpeciem ſanctitatis & virtutis, ea quæ ſancta ſunt [3] deſtruit, ſed tanquam ſint virtutes, quæ ſunt vitia ſectatur ac diligit. Grego.lib.6. Moral.c.4. [3] quando & qui decipitur, ſua detrimenta non ſentit, ſed tanquam.

11 In oculis carnalium diabolus terribilis eſt, in electorum oculis, terror eius vilis eſt. Ab incredulis vt leo timetur: à fortibus in fide vt vermis contemnitur, atque ad momentum oſtenſus repellitur. Gregor. lib. Moral.5. ca. 17.

12 Qui ſuggeſtiones diaboli non recipit, in eius inſidias minimè tranſit. Nam facilè in conſe- Greg.lib 17. Moral. c.18.

quenti opere repellitur, si prima oblectamenta illius respuantur. Diabolus enim serpens est lubricus, cuius si capiti, idest, primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur.

Greg. lib. 33. Moral. c. 17. 4 &.

13 Tentationum diabolicarũ initia fragilia sunt, quæ si non caueantur, [4]sed per vsum in consuetudinem transeant, in nouissimis fortitèr conualescunt: ita vt aut nunquam, aut cum difficultate vincantur.

5 dum.

14 [5]Cùm in tota vita diabolus hominem præuaricari cupiat, amplius tamen in fine molitur decipere. Hinc est quòd in principio contra protoplastum serpenti est dictum: Et tu insidiaberis calcaneo eius: quia nimirum hominem, quem diabolus in cursu præteritæ vitæ non decepit, in nouissimis supplantare disponit. Proinde quamuis quisque sit iustus, nunquã necesse est vt sit in hac vita securus: sed semper humilis caueat, semperque ne in fine corruat solicitus [6]perhorrescat.

Genes. 3.

6 pertimescat.

Greg. li. Moral. 34. c. 12.

15 Diabolus suis fautoribus blanditur, Dei verò seruis molitur tentamenta contraria, exemplo Domini, qui se post baptismum passus est à diabolo tentari.

Matth. 4.

16 Diabolus Sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentando persequitur. Nam quia non in eis intrinsecus regnat, contra eos extrinsecus pugnat. Et qui intrinsecus amisit dominium, exterius commouet bellum.

Tunc

17 Tunc contra eum quem possidet diabolus acriùs sæuit, quando se virtute diuina ab eo expellendum cognoscit. Vnde immundus spiritus tunc discerpsit grauiùs puerum in quo habitabat, quando ad Christi imperium exire ab eo coactus est. Quod factum & ad Iob verba respicit, vbi in nouissimis Behemoth caudam suam quasi cedrus astringit. Greg.lib.33. Moral. c.18. Marci 9. Iob 40.

18 Plus contra eos diabolus diuersis tentationibus insistit, qui possunt & alijs sua vtilitate prodesse: vt dum illi impediuntur, non proficiant qui docendi sunt. Greg.li.Moral.31 c.29.

19 Malignus spiritus hoc quod intra nos mundare cupimus, sine intermissione tentat iterum sordidare. Sancti autem eorum insidias præsago spiritu præcognoscunt, & quicquid in semetipsis terrenum sentiunt, indesinentèr operibus sanctis atque virtuosis exhauriunt, vt de intimis puri inueniantur. Gregor.li.7. Moral.c.8.

20 Eodem blandimento decipiuntur nunc per diabolum homines, quo protoplasti in paradiso sunt decepti. Multis enim vitiorum præstigijs mentes reproborum [7]tentando deludit. Nunc enim promissis decipit, nunc rebus transitorijs quasi necessarijs illicit: nunc etiam ipsa inferni supplicia, quasi leuia & transitoria suggerit; quatenus miserorum corda in cupiditatem lasciuiamque dissoluat, secumque ad tartara ducat. August. lib. 2. de Genes. contra Manicheos to. 1. 7 *Sathanas præsentando.*

21 Argumenta machinationum, malarumq; co- Gregor. 33. Moral. c.18.

Mm 2 gitatio-

gitationum semina, quæ in cordibus hominum diabolus fundit: ita sæpe vndique captam implicant mentem, vt ex qua parte euadere quisque tentauerit, sine periculo exire non possit: veluti si iures hoc facere, quod si feceris pecces: si non feceris: reus periurij sis. In tanto ergò mali discrimine, vt euadendi aditus pateat, minora potius eligenda sunt, vt maiora vitentur.

22 Diabolus quando decipere quemquam quærit, prius naturam vniuscuiusque intendit, & inde se applicat, vnde aptum hominem ad peccandum inspexerit.

23 Ex ea parte diabolus homines tẽtat, qua eos [8] p excrescẽte humore facilè inclinari ad vitia conspicit: vt secũdũ humoris [9] conspersionẽ adhibeat & tentationem. Lege Balaam qui in figura diaboli contra populum dei, & ex ea parte præcipit perniciosos prætendere laqueos, ex qua sensit eos facilius esse lapsuros. Nam & quia aquam alicubi deducit, non eã per aliam partem mittit, nisi vbi impetum eius intenderit.

24 Nullus culpam non existimet [10] quam ex conspersioni propria sustinet: sed quantum valet contra id quod tolerat, pugnet. Nam si [11] conspersioni ceditur, tentationi vel vitio nequaquam resistitur.

25 Ideò diabolus in sacris eloquijs Behemoth, id est, animal dicitur: quia de cœlis lapsus ad terras cecidit, iuxta Psalmistam, iumentis insipien-

8 per excrescentem humorem.
Num. 23.
9 compaßionẽ.

10 ex qua passionem propriã. sustinet. Alias C. M. s. Quam ex compaßione propria &c.
11 cõpaßioni.

Greg. lib. 33. Moral. c. 20.
Iob 40.
Psal. 48.

tibus comparatus. Ideo Leuiatham, idest serpens de aquis dicitur: quia in huius seculi mari volubili versatur astutia. Auis verò propterea nominatur, quia per superbiam ad alta sustollitur. Et rectè his tribus vocabulis appellatur, quia pro suo merito aërem quasi auis pro carcere meruit: Behemoth terram, quia vt animal brutum in îmis delectatur: serpens, eo quòd in huius seculi mari insana iactetur fluctuatione. [12]Exinde enim quod per membra sua diabolus operatur, sortitur vocabula: ita vt quod singuli agunt incitante illo, ipse nominetur ex eo. Quem enim non decipit diabolus? vnde animal est, hoc est, per carnis luxuriam tentat: Vnde serpens est, hoc est cupiditatis ac nocendi malitia. Quem autem nec sic decipit, insidiatur ei, vnde auis est: hoc est superbiæ ruina. Vndique enim dolos præparat, quousq; inueniat viam, per quam incautum decipiat.

Iob 13. & 40. Esai. 31. Daniel. 7. Esai. 31.

12 *Ex eo.*

26 Aliud est intrare mentem cuiusquam diabolum, aliud verò inhabitare. Nam & in cordibus Sanctorum diabolus ingreditur, dum [13]malam suggestionem insinuat: sed non habitat in eis, quia in suo corpore, non eos transducit. Qui verò in corpore eius sunt, ipsos inhabitat, quia ipsi sunt templum eius. Et si subrêpat mentibus electorum diabolus, non autem in eis requiescit, sicut in cordibus reproborum: nam calore fidei mox excitatur vt exeat [14]ab eis.

Greg. lib. 17. Moral. c. 19.

13 *malas suggestiones.*

14 *ab electis.*

Non-

27 Nonnulli quos iam auido ore diabolus deuotarat, rursus diuini iudicij occulta miseratione ab eius ore eripiuntur, & saluti restituuntur. Nam sæpe multos, quos antiquus hostis luxuriæ voragine immersos tenuit, potentia diuina per pœnitentiam ab eius faucibus traxit.

Greg. lib. 32. Moral. c. 10. Abacuc 1. Cibus eius electus. Iob 40. & Esai. 11.

28 Quomodo bonorum interitum Propheta electam dicit esse diaboli escam, dum alibi scriptũ sit de illo, Fœnum sicut bos comedet? nisi quòd in oculis Dei fœnum sunt, qui electus cibus secundum homines esse videntur. Ac per hæc qui de bonorum numero pereunt, apud homines electi apud Deum fœnum existunt.

Greg. lib. 33 c. 17. Moral.

29 Eum diabolus iam deglutisse dicitur, quem iam perfecto scelere deuorasse videtur. Eum verò quem non deglutiuit operis perfectione, sed tẽtationum illecebris mordet; vt deuoret, adhuc quasi in maxilla mandit. Vnde & Paulus habet stimulos carnis quibus humilietur, non habet peccandi perfectionem qua deglutiatur.

2. ad Corint. c. 12.

Greg. li. Moral. 33. c. 41.

30 Os diaboli verba eius sunt. Verba verò eius inspirationes occultæ sunt, quibus corda hominum alloquens occultis vrit cupiditatibus.

31 Quidam ob incorrigibilem iniquitatẽ, quia spontè non corriguntur, immundis spiritibus vexandi traduntur, vt arripiendi eos dæmones corporalitèr habeant potestatem, terroribusq; eorum afflicti humilientur, pœniteant & saluentur. Sicut & Apostolus Corinthijs scribens dicit:

1. ad Corint. 5.

Tra-

Tradere huiusmodi hominem Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini. Vtile est enim quosdam peccantes, vt in anima saluentur, Sathanæ corporalitèr deputari: quatenus ex præsenti correptione futurum iudicium timeant, & de cætero delinquere caueant. Quidam autem potestate dæmonum ad emendationem deputantur: quidam verò despecti ad solam perditionem traduntur.

32 Nunquam [15]cessat diabolus aduersus hominem iustum. Aut enim tribulationes cordis illi exaggerat, aut dolores corporis suscitat. Hinc est quod Apostolus ait: Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Sathanæ qui me collaphizet. 15 vacat. 2. ad Corint. 12.

33 Sæpe mentem iusti varijs vexationum doloribus vis dæmonum cruciat: vnde & interdum vsq; ad desperationis angustiam coarctatur. Permanenti autem in Dei amore animæ, & ipsa talis angustia ad meritum proficit. Nam siue in animo, siue in corpore per instinctum immundorum spirituum quælibet aduersa iustus patiatur, ex Dei vtique permissu id patitur. Quòd si hoc ipsum ad Dei gloriam humilis referat, & dicat quòd pro corporis passione Iob dixit: Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus? Iste qui sic loquitur, non separatur à Deo, sed coniungitur, quamlibet atroci angustia torqueatur.

34 Multa iustus aduersa in anima patitur insti-

gatione dæmonum, sed talibus tentamentis perire [16]à vita æterna non potest: quia pius Dominus ad damnationem culpæ non reputat, quod de suæ maiestatis permissu, nolens qui patitur, portat. Nam ibi peccamus, vbi cupiditate vel voluntate deflectimus. Vbi verò violentèr adijcimur, & si facimus [17]aut flagitium non est: miseria tamen, & pro flagitio & facinore est. Sed qui Deum pro irrogata laudat miseria, commisso proculdubiò caret facinore.

16 *vita æterna*

17 *ad.*

De Tentamentis somniorum.

CAP. VI.

Greg.li.Moral.8.c.18.

1 PLERVNQVE dæmones in noctibus occurrentes humanos sensus per visiones conturbant, vt formidulos & timidos faciant. Aliquoties etiam, ex desperatione peccatorum, mentem conuersi per soporem conturbant, horridaque gehennæ supplicia immittunt. Nonnunquam autem & aperta impugnatione grassantes, humana corpora verberant, quod quod tamen, Deo permittente, malis fit ad vindictam, iustis ad tolerantiæ gloriam.

Ex Gregor. ibidem.

2 Plerunque immundi spiritus eos, quos incumbere in seculi amore conspiciunt, dormientes quadam vana spei prosperitate illudunt. Quosdam

dam verò, quos formidare aliqua aduersa præsentiunt, dormientes inani terrore concútiunt. Sicque miserorum corda varijs illusionibus intentantes modò vana prosperitate demulcent, modò inani formidine terrent.

3 Qui autem nullis aut raris conscij sunt delictis, aut nunquam, aut raro terroribus fatigántur nocturnis, sed pacato somno quiescentes, interdum etiam per soporem quædam arcana & mystica contuentur ac vident. Qui verò corda sua grauioribus vitijs polluerunt, conscientiæ pauore illusi, species tremendas aspiciunt. Fallax enim imago mentes miserorum diuersis illudit imaginibus: & quos vigilantes in vitia traxit, dormientes fatigat, vt nunquam securos requiescere sinat.

4 Nonnunquam etiam electorum mẽtes horrendis imaginibus somniorum spiritus immundi terrificare conantur: & quos vigilantes vitijs tentant nec superant, acriter dormientes impugnant.

5 Sancti autem & si ad momentum huiusmodi visionibus commoueantur: mox tamen euigilantes illusionum vanitates despiciunt, intentionemque suam protinus ad Deum conuertunt.

6 Diuersæ sunt qualitates somniorum. Quædã enim ex saturitate seu inanitione occurrunt, quæ etiam per experientiam nota sunt: quædam verò ex propria cogitatione oriuntur. Nam sæpe quæ Grego. ibid.

in die cogitamus, in noctibus recognoscimus.

Grego. ibid. Eccles. 34.

7 Nonnullæ autem visiones spirituum immundorum fiunt illusione, Salomone probãte: Multos (inquit) errare fecerunt somnia & illusiones vanæ. Porrò quædam iusto fiunt modo, idest supernæ reuelationis mysterio, sicut legitur in lege de Ioseph filio Iacob: qui [1]per somnia fratribus præferendus dicitur: Vel sicut in Euangelio de Ioseph sponso Mariæ: qui vt fugeret cum puero in Ægyptum somnio admonetur. Nonnunquam etiam & permixtè accidunt visiones, idest cogitatione simul & illusione: atque item cogitatione & reuelatione, Daniele dicente: Tu, inquit, rex cogitare cœpisti in stratu tuo quid esset futurum post hæc, & qui reuelat mysteria ostendit tibi quæ futura sunt: [2]Et inde sæpè ea in quibus cogitationum nostrarum sensum porrigimus, quodam mentis excessu reuelantur dum requiescimus.

Genes. 37. 1 somnio. Matth. 2.

Daniel 2.

2 etenim.

8 Quamuis nonnulla vera sint somnia, facilè tamen credi eis non opus est; quia diuersis imaginationum qualitatibus oriuntur, & vnde veniant raro consideratur. Tam facilè igitur somnijs fides adhibenda non est, ne forte sathanas in Angelum lucis se transformans quemlibet incautum fallat, & aliqua erroris fraude decipiat.

9 Nonnunquam dæmones deceptoria fraude ita quosdam curiosos obseruant, eisque illudunt, vt quædam somnia non aliter eueniant, quàm

osten-

ostenduntur. Vt enim in multis fallant, interdum & vera pronuntiant. Sed quamuis ita accidant, contemnenda sunt, ne forte de illusione procedant, recolentes testimonium scripturæ dicentis: Si dixerint vobis, & ita euenerit, non credatis. Matth.23.

10 Somnia similia sunt augurijs, & qui ea intendunt reuera augurari noscuntur. Non esse vera somnia quæ cogitans animus die noctuque sibi imaginatur. Mentes enim nostræ nonnunquam ipsæ sibi somnia fingunt. In c. Episcopi 26. q. 5.

11 Sæpe dum priora mala per tristem memoriã ad mentem reducuntur, per hæc gehennæ vindictã in nobis ipsis recolendo imaginamur. Huiusmodi mentis imaginationes, quæ aut de præteritis admissis, aut de futuris supplicijs memoria [3] vigilantibus fiunt, & per visiones somniaq; occurrunt, cogitationum mentes concutiunt. Nam vna vi memoriæ fiunt vtraque, siue vigilantibus, siue dormientibus nobis. [3] nobis vigilant.

12 Tenui admonitione, horribili fragore etiam per quietem concutimur: & quàm grauia sunt quæ commisimus, & quàm dura quæ pertimescimus, mentis aspectu etiam in somnio contemplamur.

13 Non [4] esse peccatum quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur: sed tunc [5] esse peccatum, si antequam illudamur, cogitationis affectibus præueniamur. Luxuriæ quippe imagines, quas in veritate gessimus, sæpe dormienti- Grat. D. 6. c. Nõ est. Ibo. part. 9. c. 112. [4] est. [5] est.

bus in [6] anima apparent, sed innoxiè, si non concupiscendo occurrant.

6 animo.

14 Qui nocturna illusione polluitur, quamuis & si extra memoriam turpium cogitationum sese persentiat inquinatum: tamen hoc vt tentaretur culpæ suæ tribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat.

De Oratione.

CAP. VII.

August. li. de salutaribus documen. c. 28.

1 HOc est remedium eius qui vitiorũ tentamentis æstuat, vt quotiens quolibet tangitur vitio, toties ad orationem se conuertat: quia frequens oratio, vitiorum impugnationem extinguit.

2 Tam perseuerantèr intendere oportet animũ nostrum orando atque psallendo, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quæ nostris obstrepunt sensibus, fortissima intentione superemus: ac tandiu insistere, quousq; persistendo vincamus. Nam neglgentes orationes, nec àb ipso homine impetrare valent quod volunt.

3 Quando quisque orat, Sanctum ad se spiritum aduocat. At vbi aduenerit, confestim tentamenta dæmonum, qui se mentibus humanis

immergunt, præſentiam eius ferre non ſuſtinentes effugiunt.

4 Oratio cordis eſt, non labiorum. Neq; enim verba deprecantis Deus intendit, ſed orantis cor aſpicit. Quod ſi tacitè cor oret, & vox ſileat: quamuis homines lateat, Deum latere non poteſt, qui conſcientiæ præſens eſt. Melius eſt autem cum ſilentio orare corde ſine ſono vocis, quàm ſolis verbis, ſine intuitu mentis. Greg. li. Moral. 22. c. 18. & Auguſtin. Pſal. 118.

5 Nunquam eſt ſine gemitu orandum: nam peccatorum recordatio, mœrorem gignit. Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus, & magis reos nos tunc eſſe cognoſcimus. Ideoque cum Deo aſſiſtimus, gemere & flere debemus, reminiſcentes, quàm grauia ſunt ſcelera quæ commiſimus, quamque dira inferni ſupplicia quæ timemus. Greg. li. Moral. 1. c. 17.

6 Mens qualem ſe in oratione offert, talem poſt orationem ſe conſeruet. Nam nihil proficit oratio, ſi denuò committitur, vnde iam iterum venia poſtuletur. Ille enim precis deſideratum effectum ſine dubio percipit, qui quod orando ablui poſtulat, delinquendo non iterat. Grego. ibid.

7 Mens noſtra cœleſtis eſt, & tunc orando Deum bene contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur. Apta eſt enim ad bonum in ſua natura, in aliena verò turbatur.

8 Pura eſt oratio quam in in ſuo tempore ſeculi non interueniunt curæ: longè autem eſt à Deo Auguſt. li. de Salut. documen. c. 28. & de oratione Dominica.

animus,

animus, qui in oratione cogitationibus seculi fuerit occupatus. Tunc [1]ergò veracitèr oramus, quando aliunde non cogitamus. Sed valde pauci sunt qui tales orationes habeant. Et licet in quibusdã sint, difficilè tamen est vt semper sint.

1 enim.

Grego. ibid.

9 Mens quæ ante orationem vacans à Deo in illicitis cogitationibus occupatur, dum in orationem venerit, confestim illi imagines rerum, quas nuper agitauit occurrunt, aditumque precis obstruunt: ne se mens libera ad cœleste desiderium erigat.

10 Purgandus est primum animus, atque à temporalium rerum cogitationibus segregandus, vt pura acies cordis ad Deum verè & simplicitèr dirigatur. Nam reuera tunc impetranda diuina munera credimus, quando simplici affectu assistimus, cùm oramus.

11 Multis modis interrumpitur orationis intentio, dum se per incuriam vana mundi ingerunt in cuiuscumque orantis animo. Tunc autem magis Diabolus cogitationes curarum secularium humanis mentibus ingerit, quando orantem aspexerit.

Greg. lib. 10. Moral. c. 18.

12 Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quis valeat postulata: hoc est; si aut quisq; adhuc mala committit, aut si delinquenti sibi debita non dimittit. Quod geminum malum dum quisq; à semetipso absterserit, protinus securus studio orationis incumbit, & ad ea quæ

impetrare precibus cupit, mentem liberè erigit.

13 Qui læditur non desistat orare pro se lædentibus: alioquin iuxta Domini sententiam peccat, qui pro inimicis non orat. Greg.li.Moral.9.c.9. Matth.5.

14 Sicut nullum proficit in vulnere medicamentum, si adhuc ferrum in eo sit: ita nihil proficit oratio illius, cuius adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore. Greg.lib.10. Moral.c.17.

15 Tantus debet esse orátis erga Deum affectus, vt non desperet precis effectum. Inanitèr autem oramus, si spei fiduciam non habemus. Petat ergò vt Apostolus ait, vnusquisque in fide nihil dubitans: nam qui dubitat, similis est vndæ maris, quæ à vento fertur atq; dispergitur. Iacob. 1.

16 Diffidentia nascitur impetrandi orata, si se adhuc animus sentiat circa peccandi affectionem versari. Non enim potest habere precis certam fiduciam, qui adhuc in præceptis Dei pigritat, & peccandi recordatione delectatur. Greg.li.Moral. 10. c. 17.

17 Qui à præceptis Dei auertitur, quod in oratione postulat accipere non meretur; nec impetrat ab illo bonum quod poscit, cuius legi non obêdit. Si enim id quod Deus præcipit facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus. Nam sicut scriptum est: qui auertit aúrem suam ne audiat legem, oratio eius execrabilis erit. Prouerb.28.

18 Multum apud Deum vtraque sibi necessario commendantur, vt oratione operatio, & opere fulciatur oratio. Vnde etiam Hieremias ait: Le- Ex Greg.lib. 18. Moral.c. 3. Thren.3.

uemus

uemus corda noſtra cum manibus ad Deum. Cor enim cum manibus leuat, qui orationem cum opere ſubleuat. Nam quicunque orat, & non operatur, cor leuat, & manus non leuat. Quiſquis verò operatur, & non orat: leuat manus & cor non leuat. Sed quia operari neceſſe eſt & orare, bene iuxta Prophetam vtrunque dictum eſt: Leuemus corda noſtra cum manibus ad Dominum, ne de negligentia mandatorum corde reprehendamur, dum ſalutem noſtram obtinere aut ſola oratione, aut ſola operatione contendimus.

19 Poſtquam bonum opus agimus lachrimæ orationum fundantur, vt meritum actionis, humilitas impetret prècis.

20 Culpabilitèr manus ad Deum expandit, qui facta ſua orando iactantèr prodit, ſicut Phariſeus in templo iactantèr orabat, ſe ſeque magis quàm Deum de operibus iuſtis laudari volebat. (Luc. 18.)

21 Quorundam oratio in peccatum conuertitur, ſicut de Iuda proditore ſcribitur. Qui enim iactantèr orat, laudem appetendo humanam, non ſolum eius oratio non delet peccatum, ſed etiam ipſa vertitur in peccatum. Sicut Iudæi & Hæretici, qui licet ieiunare & orare videantur, eorum tamen oratio non delet peccatum: nec ad purgationis proficit meritum, ſed mutatur potius in peccatum. (Pſal. 108. Auguſtin. in eundem.)

22 Ideo interdum oratio electorum in preſſuris (Greg. li. Moral. 16. c. 15.)

eorum

eorum differtur, vt impiorum peruersitas augeatur. Verùm dum iusti temporaliter audiuntur, pro eorum fit salute, qui eos affligunt: vt dum illis temporali remedio subuenitur, prauorum oculi, ad conuersionem aperiantur. Vnde & trium puerorum frigidus ignis fuit, vt Nabuchodonosor Deum verum agnosceret. Sicut & Propheta in Psalmis ait: Propter inimicos meos eripe me. Daniel 3. Psal. 68.

23 Proinde tardius exaudiuntur quorundã orationes, vt dum differuntur, fortius excitati maioribus præmijs cumulentur: exemplo pruinarum & repressione mercium, in quibus quantò tardius sata semina exeunt, tantò ad frugem cumulatius crescunt.

24 Quoties orantes non citò exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus: vt hoc ipsum quod differtur, diuinæ reputetur iustitiæ, & nostræ culpæ.

25 Interdum ꝙ perseueranter orantes non citò exaudimur; vtilitatis nostræ est, non aduersitatis. Sæpe enim multos Deus non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem.

26 Multi orantes non exaudiuntur, quia prouidendo illis Deus meliora quam petunt reseruat: sicut contingere solet paruulis, qui ne in scholis vapulent, Deum exorant: Sed non datur illis postulationis effectus, quia impeditur talis auditio ad profectum. Non aliter quibusdam con-

tingit electis. Deprecatur enim Deum pro nonnullis vitæ huius commodis vel aduersis. Prouidentia verò diuina temporaliter eorum desiderio consulit: quia meliora illis in æternum promittit.

Grego. lib.8. Moral. c. 29.

27 Oratio priuatis locis opportunius funditur, magisque obtentu impetrat, dum Deo tantum teste depromitur.

Matth. 6.

28 Propriam autem hypocritarum est offerre se in oratione videntibus, quorum fructus est, non Deo placere, sed gloriam ab hominibus comparare.

Matth. 6.

29 Non in multiloquio exaudiuntur homines à Deo, quasi plurimis eum verbis conentur, inflectere. Neque enim conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura synceraque orantis intentio.

Augustin. in Psal. 148. Hieronym. in Psal. 146.

30 Bonum est corde semper orare, bonum etiam & sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est sola voce canere, sine cordis intentione: sed sicut ait Apostolus, Cantantes in cordibus vestris, hoc est non solum voce, sed & corde psallentes. Vnde & alibi: Psallam spiritu, psallam & mente.

Ad Ephes. 5. & Coloss. 3. 1 ad Corint. 14.

Ambros. August. Basilius super Psal.

31 Sicut orationibus regimur, ita psalmorum studijs delectamur. Psallendi enim vtilitas tristia corda consolatur, gratiores mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exuscitat, peccatores ad lamenta inuitat. Nam quamuis dura sint car-

nalium corda; statim psalmi dulcedo insonuerit, ad affectum pietatis animum eorum inflectit.

33 Dum christianum non vocis modulatio, sed tantum verba diuina, quæ ibi dicuntur debeant commouere: nescio tamen quo pacto modulatione canentis maior nascitur compunctio cordis. Multi enim reperiuntur, qui cantus suauitate commoti sua crimina plangunt, atque ex ea parte magis flectuntur ad lachrymas, ex qua psallentis insonuerit dulcedo suauissima.

34 Oratio in præsenti tantùm vita pro remedio peccatorum effunditur: psalmorum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat in gloriam sempiternam, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua Domine in secula seculorum laudabunt te. Cuius operis ministerium quicumque fideliter intentaque mente exequitur quodammodo Angelis sociatur. Psal.83.

De Lectione.

CAP. VIII.

1 ORATIONIBVS mundamur, lectionibus instruimur: vtrunque bonum est si liceat: si non liceat, melius est orare quam legere.

2 Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter & legere. Nam cum ora- Ex August. ad verbum. serm. 1. 2. de tempore to. 10.

oramus, cum Deo loquimur: cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.

3 Omnis profectus ex lectione & meditatione procedit. Quæ enim nescimus, lectione discimus: quæ autem didicimus, meditationibus conseruamus.

Ex August. ad verbum. ibidem

4 Geminum confert donum lectio sanctarum scripturarum: siue quia intellectum mentis erudit, seu quòd à mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit. Excitati enim sæpe illius sermone, subtrahimur à desiderio vitæ mundanæ, atque accensi in amore sapientiæ: tantò vana spes mortalitatis huius nobis vilescit, quantò amplius legendo spes æterna claruerit.

Aug libr. de doct. Christ. c.12.14.

5 Geminum est lectionis studium: primũ, quomodo scripturæ intelligantur: secundum, qua vtilitate vel dignitate dicantur. Erit enim antea quisque promptus ad intelligendum, quæ legit, deinde consequenter idoneus ad proferendum quæ didicit.

Aug. in Psal. 112.
1 implendum.

6 Lector strenuus potius ad [1]agendum quæ legit, quàm ad sciendum erit promptissimus. Minor enim pœna est, nescire quid appetas: quàm ea quæ noueris, non implere: Sicut enim legendo scire concupiscimus: sic sciendo recta quæ dicimus implere debemus.

7 Lex Dei & præmium habet & pœnam legentibus eam. Præmium his, qui eam bene viuen-

do custodiunt: pœnam verò eis, qui eam malè viuendo contemnunt.

8 Omnis qui à præceptis Dei discedit opere, quoties eadem Dei præcepta legere vel audire potuerit, corde suo reprehensus confunditur: quia id quod non agit memoratur, & teste conscientia interiùs accusatur. Vnde & Dauid Propheta deprecatur, dicens: Tunc non confundar dum respicio in omnia mandata tua. Grauitèr namque vnusquisq; confunditur, quando mandata Dei vel legendo, vel audiendo respicit, quæ viuendo contemnit. Corde enim reprehenditur, dum mandatorum meditatione docetur: quia non impleuit opere, quod diuina didicit iussione. Psal. 108.

De assiduitate legendi.

CAP. IX.

1 NEMO potest sensum scripturæ [1]sacræ cognoscere, nisi legendi familiaritate, sicut est scriptum: Ama illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus. [1] diuina alias C. sancta. Prouerb. 4.

2 Quanto quisque magis in sacris eloquijs assiduus fuerit, tanto ex eis vberiorem intelligentiā capit: sicut terra quæ quanto amplius excolitur, tanto vberius fructificat. Aug. lib. 2. de doct. Christ. c. 9.

3 Quanto amplius ad quamlibet artem homo conscendit, tanto magis ad hominem ars ipsa descendit, sicut in lege scribitur: Moyses ascendit in montem, & Dominus descendit.

Exod. 19.

4 Verum est de otio spiritali, quòd ille tantum secreta diuinorum [2]scrutatur mandatorum: qui ab actione terrenæ curæ euacuauerit animum, & sedula familiaritate scripturis sanctis inhæserit. Nam sicut cæcus, & videns potest quidem vterque ambulare. sed non consimili libertate, dum cæcus pergens [3]quo non videt, offendat: videns verò offendicula cauet, & quo sit pergendum agnoscat: sic & qui nubilo terrenæ curæ fuscatur, si tentet, Dei scruptari mysteria non valet: quia caligine curarum non videt. Quod ille tantumdē efficere valet, qui se se de exterioribus seculi curis abstrahit, & totum se in scripturarum meditatione [4]defigit.

Gregor. libr. Moral. 23. c. 20. & 21.

2 scrutabitur.

3 quos.

4 de fig. Illum plus metuit diabolus quem assiduè legere viderit.

5 Quidam habent intelligentiæ ingenium, sed negligunt lectionis studium: & quòd legendo scire potuerunt, negligendo contemnunt. Quidam verò amorem sciendi habent, sed tarditate sensus præpediunt: qui tamen assidua lectione capiunt qđ ingeniosi per desidiam non nouerunt.

6 Ingenium tardius & si non per naturam per assiduitatem tamen lectionis augmētatur. Nam quamuis sensus hebetudo sit, frequens tamen lectio intelligentiam [5]adhibet.

5 auget.

7 Sicut qui tardus est ad capiendum, pro intentione

tione tamen boni studij præmiũ percipit: ita qui præstitum sibi ex Deo ingenium intelligentiæ negligit, condemnatione reus existit: quia donum, quod accepit, despicit, & per desidiam delinquit.

8 Quidam Dei iudicio donum scientię, quod negligunt, accipiunt: vt duriùs de rebus creditis puniantur. Tardiores autem ideò quod scire cupiunt difficulter inueniunt, vt pro maximo exercitio laboris maximum præmium habeant retributionis.

De doctrina sine gratia.

CAP. X.

1 DOCTRINA sine adiuuante Dei gratia, quamuis infundatur auribus, ad cor, nunquam descendit, foris quidem perstrepit, sed interius nil proficit. Tunc autem Dei sermo infusus auribus ad cordis intima peruenit, quando Dei gratia mentem interius, vt intelligat, tangit.

2 Sicut enim quosdam flamma charitatis suæ Deus illuminat, vt vitaliter sapiant: ita quosdam frigidos torpentesque deserit, vt sine sensu persistant.

3 Plerique [1]acumine intelligendi viuaces existunt, sed loquendi inopia angustantur. Qui-

1 *in acum.*

dam

dam vero in vtrisque pollent: quia & sciendi copiam, & dicendi efficaciam habent.

De superbis Lectoribus.

CAP. XI.

Totum caput est apud Gregor. libr. 20. Moral. c. 9.
1 ex.

1 PLERIQVE scientia accepta scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem vtuntur: dum [1]& ipsa scientia extolluntur, & ibi peccant, vbi peccata mundare debuerant.

2 Nunquam consequuntur legendo perfectam scientiam arrogantes. Nam quamuis sapientes in superficie videantur, medullitùs tamen veritatis arcana non tangunt: quia superbiæ nube præpediuntur. Semper enim superbi legunt, quærunt, & nunquam inueniunt.

3 Diuinæ legis penetralia humilibus, & bene ad Deum intrantibus patent: prauis autem atque superbis clauduntur. Nam quamuis diuina eloquia in lectione arrogantibus sint aperta, in mysterio tamen clausa sunt, atque occulta.

4 Dum sermo Dei fidelibus lux fit, reprobis autem ac superbis quodammodo tenebrescit: & vnde illi illuminantur, inde isti excęcantur.

De

De carnalibus Lectoribus & hæreticis.

CAP. XII.

1 EQVAQVAM legem intelligit, qui carnalitèr verba legis [1]percipit: sed is qui eam sensu interioris [2]intelligentiæ prospicit. Nam qui ad literam legis intendunt, eius occulta penetrare non possunt.

1 *per curris.*
2 *hominis.*

2 Multi enim non intelligendo spiritalitèr scripturas, nec eas rectè sentiendo in hæresim diuoluti sunt, atque in multis erroribus defluxerunt.

3 In solis fidelibus religata est lex, testante Domino per Prophetam: liga testimonium, signa legem in discipulis meis, ne eam, aut Iudæus intelligat, aut hæreticus, quia non est Christi discipulus. Vnitatem quippe pacis, quam Christus docuit, non sequuntur; de qua idem Dominus dicit, in hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem [3]inter vos habueritis.

Esai. 8.
Gregor. lib. Moral. 20. c. 8.
Ioann. 13.
3 *adinuicem.*

4 Scripturas hæretici sano sensu non sapiunt, sed eas ad errorem prauæ intelligentiæ ducunt: neq; semetipsos earum sensibus subdunt, sed eas peruersè ad errorem proprium pertrahunt.

Greg. lib. 10. Moral. c. 10.

5 Doctores errorum prauis persuasionibus, ita per argumenta fraudulentiæ illigant auditores

suos, vt eos quasi in labyrinthum implicent, à quo exire vix valeant.

Grego. lib. 5. Moral. c. 11.

6 Tanta est hæreticorum calliditas, vt falsa veris, malaque bonis permisceant, salutaribusque rebus plerunq; erroris sui virus interserant, quo facilius possint prauitatem peruersi dogmatis sub specie [4]persuadere veritatis.

4 *suadere.*

7 Plerunque sub nomine catholicorum doctorum hæretici sua dicta conscribunt, vt indubitanter lecta credantur. Nonnunquam etiam blasphemias suas latenti dolo in libris nostrorum doctorum inserunt, doctrinamque veram adulterando corrumpunt: scilicet vel adijciendo quæ impia sunt, vel auferendo quæ pia sunt.

1. ad Thess. cap. 5.

8 Cautè meditanda, cautoque sensu probanda sunt quæ leguntur, vt iuxta Apostolica monita, & teneamus quæ recta sunt, & refutemus quæ contraria veritati existunt: Sicque in bonis instruamur, vt à malis illæsi permaneamus.

De libris gentilium.

CAP. XIII.

Tota hæc sententia deest in M.ss.

1 POETÆ ideò in libris suis venerem impudicam, Martemque adulterum, Deum appellare voluerunt, vt persuaderent mentibus hominum, quasi Deum imitari malum: vt dum libidinosa persuasione eorum

flagitia

flagitia confidentèr committunt, non quasi homines peritos, sed quasi cœlestes Deos imitari videantur.

2 Ideò prohibetur Christianus figmenta legere poetarum, quia per oblectamenta inanium fabularum, mentem excitant, ad incentiua libidinum. Non enim solùm thura offerendo, dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo. Grat. D. 37. c. Ideo prohibetur. Luo par. 4. c. 167.

3 Quidam plus meditari delectantur gẽtilium dicta, propter tumentẽm, & ornatum sermonẽ: quam scripturam sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis proficere, & inanescere in diuinis? Caduca sequi figmenta, & cœlestia fastidire mysteria? cauendi sunt igitur tales libri, & propter amorem Sanctarum scripturarum vitandi.

4 Gentilium dicta exteriùs verborum eloquentia nitent: interius vacua virtutis sapientia manent. eloquentia autem sacra exterius incompta verbis apparent: intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgent. Vnde & Apostolus: Habemus, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus. 2. Corinth. 4.

5 Sermo quippe Dei occultum habet fulgorem sapientiæ & veritatis, repositum in verborum vilissimis vasculis.

6 Ideò libri sancti simplici sermone conscripti sunt, vt non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur. Nam 1. Corint. 2.

si dialectici acuminis versutia, aut rethoricæ artis eloquentia editi essent, nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentiæ humanæ argumentis consistere: nec quenquam crederemus ad fidem diuino inspiramine prouocari, sed potius verborum caliditate seduci.

7 Omnis sęcularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac perse eloquentiæ tumorem attollens per doctrinam simplicem & humilem Christi euacuata est, sicut scriptum est: Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? *1. Corint. 1.*

8 Fastidiosis atque loquacibus scripturæ sanctæ minus propter sermonem simplicem placent. Gentili enim eloquentię comparata videtur illis indigna. Quod si animo humili mysteria eius intendant, confestim aduertunt, quam excelsa, quæ in illis despiciunt.

9 In lectione non verba, sed veritas est amanda. Sæpe autem reperitur simplicitas veridica, & falsitas composita: quæ hominem suis erroribus illicit, & per linguæ ornamenta laqueos dulces aspergit. *Ambros. epistola 5. ad Sabinũ in prin.*

10 Nil aliud agit amor mundanæ scientiæ, nisi extollere laudibus hominem. Nam quantò maiora fuerint literaturæ studia: tãto animus arrogantiæ fastu inflatus maiore intumescit iactantia. Vnde & bene Psalmista ait: Quia non cognoui literaturam introibo in potentias Domini. *Psal. 70.*

Sim-

11 Simplicioribus literis non est præponendus fucus grammaticæ artis. Meliores sunt enim communes literæ, quia simpliciores, & ad solam humilitatem legentium pertinentes: illę vero nequiores, quia ingerunt hominibus perniciosam mentis elationem.

12 Meliores esse grammaticos, quam hęreticos. Hęretici enim letiferi succi hominibus persuadendo propinant: Grammaticorum autem doctrina potest etiam proficere ad vitam dum fuerit ad meliores vsus assumpta.

De Collatione.

CAP. XIIII.

1 CVM sit vtilis ad instruendum lectio, adhibita tamen collatione maiorem intelligentiam præbet. Melius est enim conferre, quam legere.

2 Collatio autem docibilitatem facit. Nam propositis interrogationibus cunctatio rerum excluditur, & sæpe obiectionibus latens veritas approbatur. Quod enim obscurum aut dubium est, conferendo cito perspicitur.

3 Multum prosunt in collatione figuræ, Res enim, quæ minus per se aduertuntur, per comparationem rerum facile capiuntur. Nam

sæpe

sæpe sub specie alia, spiritales causas scripturæ diuinæ insinuant; & nisi [1] per aliquam euidentem ostensionem, vix apparet occulta legis mysteria.

4 Sicut instruere solet collatio, ita contentio destruit. Hæc enim relicto sensu veritatis, lites generat, & pugnando verbis etiam in Deum blasphemiam ingerit. Inde [2] & hæreses & schismata, quibus subuertitur fides, veritas corrumpitur, scinditur charitas.

5 Contentiosorum est studium, non pro veritate, sed pro appetitu laudis certare, tantaque est in his peruersitas, vt veritati cedere nesciant, ipsamq; rectam doctrinã euacuare contendant.

6 In disputatione infidelium cauenda est propositionũ artificiosa subtilitas, quæ callidis obiectionibus retia tendit. ita enim versutis assertionibus prauorum disputatio innodatur, vt recta esse simulent, quæ peruersa persuadent.

7 Lectio memoriæ auxilio eget. Quod si fuerit naturaliter tardior, frequenti tamen meditatione acuitur, ac legendi assiduitate colligitur.

8 Sæpe prolixa lectio longitudinis causa memoriam legentis obliterat. Quòd si breuis sit, submotoque libro, sententia retractetur in animo, tunc sine labore legitur, & ea quæ lecta sunt recolendo memoria minime excidunt.

9 Acceptabilior est sensibus lectio tacita, quam aperta. amplius enim intellectus instruitur, quãdo vox legentis quiescit, & silentio lingua mo-

uetur.

[1] *Pro aliqua euidenti ostensione.*

2. ad Timot. 2. & ad Titum 3.

[2] *Enim oriuntur hæreses, etc.*

Hæc sententia in Gotth. C. deest.

getur. Nam clarè legendo, & corpus lassatur, & vocis acumen obtunditur.

De contemplatione & actione.

CAP. XV.

1 CTIVA vita innocentia est operum bonorum: contemplatiua, speculatio superiorum. illa communis multorum est: ista vero paucorum. Grego. lib. 5. in 1. Reg. ca. 15.

2 Actiua vita mundanis rebus bene vtitur, contemplatiua verò mundo renuncians, soli Deo viuere delectatur.

3 Qui prius in actiua vita proficit, ad contemplationem bene conscendit. Meritò enim in ista sustollitur, qui in illa vtilis inuenitur. Gregor. li. 6. Moral. c. 28.

4 Quicunque adhuc temporalem gloriam, aut carnalem affectat concupiscentiam, à contemplatione prohibetur, vt positus in actualis vitæ operatione purgetur. In ista enim prius per exercitium boni operis cuncta exhaurienda sunt vitia, vt in illa iam pura mentis acie ad contemplandum Deum quisque pertranseat. Et licet conuersus statim ad contemplationem conscendere cupiat, tamen ratione cogitur, vt prius in actiuæ vitæ operatione versetur. Ibid. c. 27. Gregor. li. 2. sup Ezech. homil. 14. Genes. 29.

5 Exemplum enim actiuæ, & contemplatiuæ

vitæ

vitæ de Iacob sume; qui dum Rachel, hoc est ad visum principium destinaret, quæ contemplationem significat: Lya illi, hoc est laboriosa vita supponitur, quæ actiuam demonstrat.

Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 24.

6 Sicut sepultus ab omni negotio terreno priuatur: ita & contemplatione vacans ab omni occupatione actuali auertitur. Et sicut ab actuali vita conscendentes in contemplationis quiete sepeliuntur: ita ab actione sæculi recedentes eos vita actiua in se quasi sepeliendo suscipit; ac per hoc vitæ mundanæ actiua vita, & vitæ actiuæ contemplatiua sepulchrum est.

Greg. ibid.

7 Viri Sancti, sicut à secreto contemplationis egrediuntur ad publicum actionis: ita rursus ab actionis manifesto ad secretum contemplationis intimæ reuertuntur, vt intus Deum laudent vbi acceperunt, vnde & foris ad eius gloriam operantur.

Greg. libr. 9. Moral. c. 23.

8 Sicut aquilæ moris est semper oculum in radium solis infigere nec deflectere nisi escæ solius obtentu: ita & Sancti à contemplatione ad actualem vitam interdum reflectuntur considerantes illa summa sic esse vtilia, vt tamen ista humilia sint paululum nostræ indigentiæ necessaria.

Greg. li. Moral. 10. c. 19.
3 *In actiua vita.*

9 [3]In actiuæ vitæ genere humana intẽtio perseueranter incedit: in contemplatione autem se se per interualla resumit, quia contemplandi diuturnitate lassatur.

Greg. ibidē. Ezech. 1.

10 Visio animalium in Ezechiele, quæ ibant, &

non

non reuertebantur, pertinent ad vitæ actiuæ perseuerantiam: & iterum ea animalia, quæ ibant, & reuertebantur, pertinent ad contemplatiuæ vitæ mensuram: in qua dum quisque intenderit, sua reuerberatus infirmitate reflectitur: atq; iterum renouata intentione, ad ea vnde descenderat rursus erigitur. Quod fieri in actiua vita non potest, de qua si quisq; deflectat, vel ad modicum statim vitiorum excipitur [4] fluxu. 4 luxu.

11 Oculus dexter scandalizans quem euelli Dominus præcepit, vita contemplatiua est. Duo oculi in facie, actiua vita & contemplatiua [5] in homine. Qui igitur per contemplationem [6] ceciderit in errorem, melius est si [7] euellat contemplationis oculum, seruans sibi vnum vitæ [8] actiuæ obtutum, vt sit vtilius illi per simplicẽ actionem ire ad vitam, quam per contemplationis errorem mitti in gehennam. Greg. li. Moral. c. 16. Matth. 5. 5 in hominis mente. 6 decebitur: 7 euellit. 8 actualis.

12 Sæpe mens ad summa ab imis erigitur: & sæpe à summis ad [9] infima pondere carnis reclinata reflectitur. 9 ima.

13 Multos Deus ex carnalibus sua gratia visitat, & ad contemplationis fastigium eleuat. Multosque à contemplatione iusto iudicio deserit, & lapsos in terrenis operibus derelinquit.

De contemptoribus mundi.

CAP. XVI.

Greg.li.Moral.5.c.1.

1 A, quæ sæculi amatoribus chara sunt, Sancti velut aduersa refugiunt: plusque aduersitatibus mũdi gaudent, quam prosperitatibus delectantur.

2 Alienos esse à Deo, quibus hoc sæculum ad omne commodum prosperatur. Seruis autem Dei cuncta huius mundi contraria sunt: vt dum ista aduersa sentiunt, ad cœleste desiderium ardentius excitentur.

3 Magna apud Deum refulgent gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit. Nam reuera necesse est, vt quem mundus odit, diligatur à Deo.

Greg 8.Moral. c.41. Ad Hebre. 11.1.Petri 2. Matth.17. Marc.9.Luc. 9.

4 Sanctos viros in hoc sæculo legimus peregrinos esse & hospites vnde & reprehenditur Petrus, quòd tabernaculum in monte figere cogitauit, quia Sanctis in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria & domus in cœlo est.

1 motum.

5 Sancti viri ideo contemnere cupiunt mundũ, & [1]motum mentis ad superna reuocare: vt ibi se recolligant, vnde defluxerant, & inde se subtrahant, vbi dispersi sunt.

6 Iusti, qui rebus, honoribusque, ac vitæ blandimentis renunciant proinde se ab omni terrena possessione mortificant, vt Deo viuant: ideoque

ſæculi huius blanditias calcant, vt validiores ad vitam illam de huius vitæ mortificatione conſurgant. Cuncta quippe temporalia, quaſi herbæ virentes areſcunt, & tranſeunt: ideoque pro æternis rebus, quæ nunquam areſcunt, rectè iſta Dei ſeruus contemnit, quia in eis ſtabilitatem non aſpicit.

7 Qui poſt renunciationem mũdi ad ſupernam patriam Sanctis deſiderijs inhiat, ab hac terrena intentione, quaſi quibuſdam pennis, ſubleuatus erigitur, & in quo lapſus erat, per gemitum conſpicit, & vbi peruenerit, cum gaudio magno intendit. Qui verò à contemplationis requie reflexus, in curis huius ſæculi incidit, ſi ad memoriam ſui reuertatur, protinus ingemiſcit: quantumque fuerint tranquilla, quæ perdidit, & quàm confuſa ſint in quibus cecidit, ex ipſa laboris ſui difficultate cognoſcit. Quid enim in hac vita laborioſius, quam terrenis deſiderijs æſtuare? Aut quid hic ſecurius, quam huius ſæculi nihil appetere? Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis eius curis & ſolicitudinibus conturbantur. Qui autem eum odiunt, nec ſequuntur: internæ quietis tranquillitate fruentes, futuræ pacis requiem, quam illic expectant, hic quodammodo habere iam inchoant.

De Sanctis qui se à consortio sæculi separant.

CAP. XVII.

Omnia in sensu ferè ex Gregor. libr. 30. cap. 23. & sequentib. vide etiã Cass. collat. 3. c. 6.

1 SANCTI viri funditùs sæculo renũtiãntes, ita huic mundo moriuntur, vt soli Deo viuere delectentur: quantoque ab huius sæculi conuersatione se subtrahunt, tanto internæ mentis acie præsentiam Dei & Angelicæ societatis frequentiam contemplantur.

2 Malorum tàm praua sunt opera manifesta, vt hi qui supernam patriam desiderant, non solum mores eorum, sed & consortia fugiant. Quidam etiam corporalitèr separari desiderãt ab iniquis, vt eorum non inuoluantur delictis. Nonnulli & si non corporali discessu, spiritali tamen ab eis intentione recedunt: qui etsi communes sunt conuersatione, discreti tamen sunt corde vel opere. Et licet sæpe in medio carnalium vitam Deus protegat electorum, tamen satis rarum est, vt quis inter sæculi voluptates positus à vitijs maneat illibatus, in quibus & si non citò implicetur, aliquando tamen attrahitur. Neque enim diu tutus esse poterit, qui periculo proximus fuerit.

Gregor. ibidem.

1 amoris.

3 Via sine offendiculo, vita monachi, sine cupiditatis & [1]timoris impedimento. Dum enim quisque à consortio mundi abstrahitur, nec cu-

piditas eum [2]obligat, nec sentientem cruciat. [2] oblig. conscientem ne cruciat sentientem. Gregor. ibidem.
4 Bonum est corporalitèr remotum esse à mundo, sed multo est melius voluntate, vtrunque vero perfectum, ille ergo perfectus est, [3]qui à seculo & corpore & corde disiunctus est. [3] qui huic seculo.
5 Onager vt ait Iob contemnit ciuitatem, & [4]monachi communem secularium ciuium conuersationem. Hi aduersa vitæ nostræ appetũt prospera contemnunt, vt dum ab eis hæc vita despicitur futura inueniatur. Iob. 39. [4] monachus, excus. Cass. collat. 17. c. 6.

De praeceptis altioribus monachorum.

CAP. XVIII.

1 ALIA sunt præcepta quæ dantur fidelibus communem vitam in seculo agentibus: atque alia seculo huic renuntiantibus, Illis enim dicitur vt sua omnia bene gerant; istis vt sua omnia derelinquant. Illis præceptis generalibus abstringuntur: isti præcepta generalia perfectiùs viuendo transcendunt.
2 Ad perfectum non sufficit, nisi vt abnegatis omnibus suis etiam seipsum quisque abneget; sed quid est seipsum abnegare, nisi [1]voluntatibus proprijs renuntiare? Vt qui superbus erat, sit humilis, qui iracundus esse studeat mansuetus. Nã si ita [2]quis renũtiet quæ possidet omnibus, vt Grego. Homil. 32. in Euang. [1] voluptatibus [2] quisque.

suis non renunciet moribus, non est Christi discipulus. Qui enim renũciat omnibus rebus suis, sua abneget: qui vero renunciat moribus prauis, semetipsum scilicet abnegat. Vnde & Dominus: Qui vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum. Matth. 16. & Luc. 9.

De professione monachorum.

CAP. XIX.

1 QVI non rigida intentione monachi professionem sectantur, quantò superni amoris propositum dissolutè appetunt: tantò procliuius ad mundi amorem denuò reducũtur. Nam professio non perfecta præsentis vitæ repetit desideria: in quibus & si nondum monachus [1]alliget opere, iam tamen alligat, cogitationis amore. Longe quippe à Deo est animus, cui hæc adhuc vita dulcis est. Iste enim quid de supernis appetat, quidue de infimis fugiat, nescit. Nam sicut scriptum est; Qui apponit scientiam, apponit & dolorem. Eccles. 1.

2 [2]Quantum quisque potuerit superna scire, quæ appetat, tantò de infimis acrius quibus inhæret dolere debet. Propter hoc enim & Iacobus Apostolus dicit: Miseri estote, lugite & plorate: risus vester in luctum conuertatur, & gaudium Iacob. 4.

[1] alliget se opere.

[2] Quant. enim.

in mœrorẽ. Hinc etiam Dominus: Beati, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et rursus: Ve vobis qui ridetis, quoniam flebitis. Matth.5. Lucæ.6.

3 Qui ad hoc conuersionem sanctitatis pretendit, vt alijs quandoque præesse desideret, iste non discipulus Christi, sed prauitatis sectator existit: quia non pro Deo, sed pro seculi honore portare studet crucis Christi laborem.

De humilitate monachi vel opere.

CAP. XX.

1 SVMMA virtus monachi [1]humilitas, summum vitiũ eius superbia est. Tunc autem se quisque monachum iudicet, quando se minimum existimauerit, etiam cum maiora virtutum opera gesserit. 1 obedientia.

2 Qui mundum deserunt, & tamen virtutes præceptorum sine cordis humilitate sequuntur: isti quasi de excelso grauiùs corruunt, quia deteriùs per virtutis elationem deijciuntur, quâm per vitia elabi potuerunt.

3 Omnis Dei seruus de suis meritis non debet extolli, dũ posse videat ex inferioribus sibi prælatiores alios fieri. Nouerit autem omnis sanctus se alterius non præponere sanctitati. Semper enim Dei serui conscientia humilis esse debet, & tristis: scilicet vt per humilitatem non superbiat,

& per humilem mœrorem cor ad lasciuiam non dissoluat.

4 Dei seruus dum bonum aliquod opus agit, vtrum ei ad boni remunerationem [2]pertinet quę facit, incertus est: ne forte discussione cœlestis iudicis reus pensetur, & in his quæ Dei sunt negligentèr, aut superbè aliquid operasse inueniatur. Ideoque pro hoc ipso tristis mœrensque efficitur, atque indesinentèr turbatur, reminiscens proculdubiò scriptum esse: Maledictus qui facit opus Dei negligentèr. Nam veracitèr condemnamur, si per torporem ea, quæ bona sunt, agimus.

2 pertineat.

Ierem. 48.

5 Dei seruum sine intermissione legere, orare, & operari oportet: ne forte mentem otio deditam spiritus fornicationis subripiat. Cedit enim labori voluptas: animum autem vacantem citò præoccupat. Contuêre Salomonem per otium multis fornicationibus inuolutum: & per fornicationis vitium vsque in idolatriam lapsum.

Augustin. ad frat. in Eremo serm. 17. tom. 10.
Reg. 3. c. 11.

De monachis qui curis sæculi occupantur.

CAP. XXI.

1 I qui pro Dei [1]amore seculo renuntiãt, & tamen curis rerum familiarium implicantur; quantò se rerum studijs occupant, tantò à charitate diuina seipsos [2]separant.

1 timore.

2 subtrahunt.

rant. Qui simul & terrenis parere curis, & diuinis [3]exercere student: vtrunque complecti simul non valent. Nam duas curas pariter inesse pectori humano non posse: & duobus seruientem dominis, [4]vtrisque placere, difficile est. 3 exerciti mādatis &c. Matth.6. 3 vel.

2 Nisi prius à secretioribus cordis expellatur importuna secularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus [5]iacet, nequaquam resurgit. Nam dum se per innumeras seculi cogitationes spargit, ad considerationem sui se nullatenus colligit. 5 iacet mortua

3 Arguitur eorum tempor, qui Deo vacare volentes, & mundo renunciant, & curas proprias aspernantur, sed dum propinquorum vtilitates procurant, à Dei amore se separant.

4 Vir spiritalis ita prodesse debet suæ propinquitati, vt dum illis gratiam carnis præstare studet: ipse à spiritali proposito nequaquam declinet. Multi enim monachorum amore parentum non solùm terrenis curis, sed etiam forensibus iurgijs [6]inuoluti fuerunt: & pro suorum temporali salute animas suas [7]perdiderunt. Gregor. lib. Moral. 7. c. 18. 6 inuoluuntur. 7 perdunt.

5 Interdum ordinata discretio est, dum negatur [8]parenti quod præstatur extraneo: vt noueris non prohiberi pietatis officium, sed negari carnalitatis affectum. [9]Parentibus enim carnalitèr præstatur, quod extraneis piè impenditur. 8 proximo. 9 proximis.

6 Sicut nostra nobis non odienda est anima, sed eius carnales affectus odio habere debemus: ita Luc.12.

nec parentes odio à nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quæ nobis ab itinere recto præpediunt: dum tamen Dominus ita præcipit à nobis parentes [10] odire, sicut & animas nostras.

10 odisse.

7 Figuram sanctorum virorum renuntiantium seculo vaccas designasse allophilorum arcam Dei gestantes. Nam sicut illæ pignorum affectibus à recto itinere minime digressæ sunt: ita & vir sanctus mundo renuncians, parentelæ obtentu non debet à bono impediri proposito.

Grego. lib. 7. Moral. c. 18. 1. Reg. 6.

De his qui à Deo mundi amore præpediuntur.

CAP. XXII.

1 MVLTI cupiunt conuolare ad gratiam Dei, sed timent carere [1] oblectamento mundi. Prouocat quidem eos amor Christi, sed reuocat cupiditas seculi. Qui proinde obliuiscuntur voti, quia capiuntur illecebris vanitatis.

1 oblectamentis.

2 Quæcunque mens procellis vanitatum mundi huius inuolueris, lignum conscende crucis, vt amari, idest tempestate huius seculi libereris. Nam nullus te à lacu mortis humanæ saluabit, [2] nisi cruce Christi eleueris.

2 nisi Christus seruauerit. aliàs eruerit.

Qui

3 Qui seculo renunciare disposuit transgressionis reatu astringitur, si votum mutauerit. Atrocitèr enim in discussione diuini iudicij arguendi sunt, qui quod professione spoponderant, implere opere contempserunt.

4 Mirabilitèr comparatur similitudo à voluptatibus mundi [3]conanti redire ad Deum, retinentibus eum cupiditatibus seculi, ei qui dormitans exurgere [4]conatur, & sopore somni deprimitur. Ille enim ad bonum nouit redire, & voluptatum fascibus non sinitur: Iste melius eligit vigilare, sed soporis torpore tenetur.

[3] conantis.

[4] cogitur. excus.

5 A bono indeterius lapsos supra carbones frigidos fieri nigriores, quia per torporem mentis ab igne charitatis Dei extincti sunt: & per mundi appetitum à luce supernæ illuminationis priuati nigredine peccatorum fuscantur.

6 Quidam intentionem bonæ operationis metu extingunt inopiæ, nec permittuntur infirma mente desiderata perficere: & cùm indigere in mundo metuunt, à gloria superna semetipsos abscindunt.

7 Multis consiliorum argumentis insidiatur eis diabolus in acquirendo plurima, qui in paucis & modicis nouerant esse contenti. Opponit igitur in eorum mentes [5]futuras filiorum egestates, persuadet habere plurima, vnde sibi egenisque sufficiat: quatenus his blandimentis intentionem bonæ deuotionis subuertat, atque in terrenis lu-

[5] futurã egestatem.

cris deceptam mentem reducat.

8 Multis argumentis insidiatur diabolus eis, qui renunciant seculo, vt eius se iterum amore substernant. Grauiùs autem illos in concupiscentijs seculi ferit, quos post renuntiationem ad mundi amorem reduxerit. Et maximè per cenodoxiam subijcit sibi diabolus monachum: vt quem per seculi amorem retinere non potuit; ab humilitatis culmine subtrahat, & superbiæ tumore sibi subditum faciat.

9 Dei seruus semper fallentis diaboli præuidere debet insidias, & magis in bonis operibus cordis debet adhibere cautelam, ne per vanam gloriam perdat semetipsum, ac pereat, cunctaque bona amittat, quæ rectè agendo obtinuerat.

De Iactantia.

CAP. XXIII.

1 TAM in factis, quam in dictis [1]cauenda est iactantia: flenda tamen est ruina, qua sibi quisque magis, quam Deo placere, & laudem ab hominibus comparare studeat.

1 cauendã esse iactantiam.

2 Vanus & erroris est animus plenus, famam appetere, & ad capiendam terrenam laudem studium dare. Circunspice temetipsum homo, nihilque tibi arroges de his quæ in te sunt

Grego. li. 16. Moral. c. 16.

præter

præter peccatum. Non declinat ad dexteram qui non sibi sed Deo tribuit bona quæ agit: neq; ad sinistram se vertit, qui de diuina indulgentia peccandi licentiam non præsumit. Hoc est quod Propheta ait: hæc via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes. Deuterono. 17.

3 Verum est quod natura expetit delectari in laudibus: sed tunc rectè, si in Deo, non in se quisq; laudetur, sicut scriptum est: In domino laudabitur anima mea. Augustin. in Psal. 33. Psal. 33.

4 Sæpe vanam gloriam contemnendo in aliud genus elationis inciditur, dū in se quis gloriatur, pro eo quòd contemnat ab hominibus laudem. Augusti. lib. Confess. 9. c. 38.

5 Quibusdam concessum est [2] tantū bene agere, & fructum boni operis non habere, quod ipsi sibi auferunt per studium humanæ iactantiæ. 2 tantundem.

6 Semper suam aspiciant fœditatem, qui vanæ gloriæ fauores diligunt, & perdidisse bonum opus doleant, quod pro humana ostentatione fecerunt.

7 Amator vanæ gloriæ vnde possit semper laudari agere non quiescit: & subinde illi vires vanitatis prauus appetitus auget. Greg. libr. 8 Moral. c. 36

8 Boni operis inchoatio, non debet [3] citò palam ad hominum cognitionem venire: ne dum boni inchoatio humanis oculis reseratur, à virtute perfectionis inanescat [4] intētio sanctitatis. Ante maturitatis enim tempus, messes florentes citò pereunt, germinaque inutilia fiunt. 3 citius. 4 ceptio. Alias C. inceptio.

Virtu-

Gregor. ibidem. 4.Reg.20.

9 Virtutes sanctorum per ostentationis appetitum dominio dæmonum subijciuntur immundorum, sicut Ezechias Rex, qui diuitias suas Chaldęis per iactantiam prodidit, & propterea perituras per Prophetam audiuit: vt significaret Dei seruum suas, dum vanę gloriæ studio prodiderit, perdere, & statim dæmones suorum operum dominos facere, sicut ille per ostentationem Chaldæos rerum suarum dominos fecit.

Grego. ibid. c.38. [illegible]

10 Optima est illa discretio, vt & nota sint opera nostra ad Dei laudem augendam: & occulta pro elatione vitanda humana. Ille autem debet publicare bonum, quod agit, qui perfecta humilitate fundatus, nulla iam elatione contingitur. Nam qui se intelligit adhuc amore laudis pulsari, facta bona in occulto agat, ne forte qd egerit perdat.

11 Interdum viri sancti dum cupiunt funditùs suam mutabilitatem corrigere, aliquando tumore tanguntur elationis suæ conscij actionis iustitiæ: sed ab huius subreptionis malo humilitatis compunctione purgantur.

12 Viri Sancti nonnunquam quosdam de se audientes instruunt, & tamen in his alta se consideratione custodiunt: ne dum alios à terrena intentione erigunt, ipsi in terrenæ laudis appetitu demergantur.

13 Quidam per incautam virtutum iactantiam relabuntur ad vitia, & quidam dum vitiorum [6]impulsum frequenter plangunt, de ipsa infirmitate

6 impulso.

mitate per humilitatem validiùs conualescunt.

14 Plerunque vtile est arrogantibus deseri à Deo quatenus suæ infirmitatis cõscij ad humilitatem redeant, & humiles post casum existant.

15 Nonnulli falsa opinione arrogantiæ se esse perfectos existimant, dum non sint qui ab ortis tentationibus [7]innotescant. *7 innotescunt.*

16 Tantò quisque fit veritati vicinior, quantò se esse longius ab ea fuerit arbitratus. Hoc enim humilitatis est, quæ Deo hominem iungit.

17 Sicut solis radius dum conspicitur, acies [8]oculorum hebetatur: sic & qui immoderatè [9]altiora scrutatur, ab intentione veri obtunditur. *8 oculi.* *9 alta de se.*

18 Sicut aquila ex alto ad escas collabitur: sic homo de alto bonæ conuersationis per carnalem appetitum ad inferiora demergitur.

De Hypocresi.

CAP. XXIIII.

1 HYPOCRITA verba Sanctorũ habet, vitam non habet: [1]& quos per sermonem doctrinæ genuerit, nõ fouet exemplis sed deserit, quia quos verbo ædificat, vita & moribus destruit.

Greg.li.Moral. 31.cap.6. &7.
Est hoc caput ferè ad verbum ex August.li.de conflictu vitiorũ & virtutum.

2 Hypocritæ simulatores dicuntur, qui iusti nõ esse quærunt, sed tantum videri cupiunt. Hi mala

1 quia. Greg.lib. 15. Moral.c.2.& lib.18.c.4.

agunt,

agunt, & bona profitentur. Per ostentationem quippe boni apparent, per actionem vero, mali existunt.

Augult. vbi supra.

3 Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari, simulatio vero & hipocrisis non committitur, nisi à male astutis per calliditatem, valentibus vitia sub specie virtutum celare, & non veram sanctitatem obijcere.

August. ibid.

4 Sancti non solùm gloriam supra modum suũ omnino non appetunt: sed etiam hoc ipsum videri refugiunt, quod esse meruerunt. Hypocritæ autem malitiæ suæ occulta tegentes ante oculos hominum, quadam innocentiæ sanctitate se vestiunt, vt [a] venerentur. Quibus benè diuina voce dicitur: Væ vobis hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum. Ita & vos quidem foris apparetis hominibus iusti, intùs verò pleni estis auaritia & iniquitate.

a honorentur. Matth. 23. Lucæ. 11.

Aug. vbi sup.

5 Dupliciter damnantur hypocritæ, siue pro occulta iniquitate, siue pro aperta simulatione. Ex illo enim condemnantur, quia iniqui sunt: ex isto, quia ostendunt quod non sunt.

August. ibid.

6 Non semper latent hypocritæ, nam etsi in principio sui quidam non pateant, prius tamen quam vita eorum finiatur, quam simulatè vixerint, deteguntur. Omne enim syncerũ permanet: nã quæ simulata sunt, diuturna esse non possunt.

Non

7 Non eorum desperanda est salus, qui adhuc aliquid terrenum sapiunt, dũ possint, & in occultis agere vnde iustificentur. Hi enim meliores sunt hypocritis, eo quòd mali sint in aperto, & in occulto boni. Hypocritæ vero in occulto mali sunt, & bonos se palàm ostendunt. Auguſt. ibid.

8 Hypocritam iustus arguere prohibetur, ne deterior castigatus existat dicẽte Salomone, Noli arguere derisorem; ne oderit te. August ibid. & Greg li. 8. Moral. c. 27. Prouerb. 9.

De Inuidia.

CAP. XXV.

1 Livor alieni boni suum punit authorem. Nam vnde bonus proficit, inde inuidus contabescit. Greg. li. Moral. 5. cap. 34. part. 3. curæ Pastor admonit. 41.

2 Homines praué viuentes sicut de bonorum lapsibus gratulãtur: ita de eorum recte factis, boniqúe perseuerantia confunduntur. Ex Greg. lib. Moral. 29. c.

3 Inuidus membrum est diaboli, cuius inuidia mors introibit in orbẽ terrarum, sicut & superbus membrum est diaboli, de quo scriptum est: Omne sublime videt: Et ipse est rex, super omnes filios superbiæ. 3. Sapient. 2. Iob 41. Greg. ibid.

4 Nulla est virtus, quæ non habeat contrarium inuidiæ malum, sola miseria caret inuidia, quia nemo inuidet misero, cui re vera non liuor obij-

citur, sed sola misericordia adhibetur.

5 Multi, & bonos imitari nolunt, & de bonorum profectibus inuidiæ liuore tabescunt. Quo fit vt ne illi corrigantur à malo suo, sed per inuidentiam deteriorentur, [1]vt bonos à recto studio quantum in ipsis est, si potuerint, deprauare conentur.

[1] & c.

6 Quando malos boni proficere vident, non scandalizentur: sed quem sint finem habituri maxime cogitent.

7 Hoc omnis inuidus alienis virtutibus præstat, quod B. Iob sathan præstitit. Nam dum ęmulatur prosperitatibus [2]commouit aduersa, sed dū credidit eum diabolus posse prosterni; inde eius aucta sunt merita, atque inde claruerunt probabiliora patientiæ documenta.

Iob. 1.

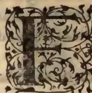
[2] emouet.

8 Ita requirunt inuidi aditum malæ famæ, per quam bonorum vitam maculent, sicut quærebāt ostium Sodomitæ, quo domum Loth nocituri introirent. Illi verò cæcitate erroris percussi, parietes videbant. Non alitèr inuidi videndo velut parietem virtutes dissimulant, vitia verò perquirunt, per quæ eorum conscientiam vrant.

Grego. lib. 6. Moral. c. 16. Genes. 19.

De Simulatione.

CAP. XXVI.

1 FRAVDVLENTIÆ genus in modum pharetræ ſubtilitèr inſidiarũ ſagittas celat, vt falſam faciat ſecuritatem, decipiatque callidè eum contra quem molitur occultè. Pſal. 10. & Auguſt. ibid.

2 Cauendus eſt inimicus qui manifeſtus eſt, ſed magis ille qui videri non poteſt. Facilè enim vincimus, quæ videmus, quæ autem non videmus, difficilè à nobis expellimus.

3 Rarò nocetur homo ab extraneis, ſi ſui eum non lædent. Magis enim inſidijs noſtrorum, quã aliorum periclitamur.

4 Latent ſæpe venena circumlita melle verborum: & tandiu deceptor [1]bonitatem ſimulat quouſque fallendo decipiat.

1 veritatem.

De Odio.

CAP. XXVII.

1 NON homines ſed eorum vitia odio habẽda ſunt. Flebilitèr autem deplorandi ſunt, qui odio in fratrem tabeſcunt: & contra alios pernicioſum animi dolum ſeruant. Pſal. 138.

A regno Dei se separát, qui semetipsos à charitate dissociant.

2 Sicut mater ecclesia prauè ab hominibus hæreticis præmitur, sed tamen eos venientes ad se benigna charitate amplectitur: ita & singuli nostrûm quoscunque inimicos sustinemus, reuertentes materna imitatione amplecti statim debemus.

3 Citò est ignoscendum cuiquam, dum veniam postulat.

Non posse peccata remitti ei qui in se peccáti debita non remittit. Formam enim nobis indulgentiæ Deus ex merito conditionis nostræ imposuit, dum ita orare nos præcipit: Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Iustum est enim Dei iudicium, tantumq; peccatori a se indulgeri ostendit, quantum alterutro vnusquisq; in se offenso indulget.

Matth.6.

4 Quidam de suis fidentes meritis pigrè in se delinquentibus veniam præstant. sed nihil proficit esse illibatum à culpa, qui non est paratus ad veniam: dum potius hæc magna sit culpa, quando tardius relaxantur fraterna delicta.

5 Qui fratrem sibi tardius reconciliat, Deum sibi tardius placat. Frustra enim propitiari sibi Deum quærit, qui cito placari in proximum negligit.

De Dilectione.

CAP. XXVIII.

1 Vo sunt erga dilectionem proximi conseruanda, vnum ne malum quis inferat, alterum vt bonum impendat. Primum vt caueat lædere sequentèr vt discat præstare.

2 Amicitia est animorum societas. Hæc quippe à duobus incipit. Nam minus quam inter duos dilectio esse non poterit.

3 Antiqui dixerunt de societate duorum, vnam esse animam in duobus corporibus, propter vim scilicet amoris; sicut in actibus Apostolorum legimus. Erat illis cor vnum, & anima vna. Non quia multa corpora, vnam habebant animam; sed quia vinculo, & igne charitatis coniuncti, vnũ omnes generaliter sine dissensione sapiebant. Augu. lib. de Amicitia c. 2. tom. 4. & lib. 4. Confess. 6.

4 Amicitia & prosperas res dulciores esse facit, & aduersas communione temperat, leuioresq; reddit, quia dum in tribulatione amici consolatio adiungitur, nec frangitur animus, nec cadere patitur. August li. de amicit. modò eius est.

5 Tunc verè amicus amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur. Qui vero pro se amicum diligit, insipientèr eum amplectitur. Multum in terra demersus est, qui carnalitèr hominem mo-

riturum

riturum plus diligit quam oportet. Qui enim intemperanter amicum amat, pro se magis illum, quam pro Deo amat. Quantùm ergo bonus est, qui pro Deo fratrem diligit, tantò perniciosius, qui eum pro seipso amplectitur.

6 Plerunquè diligit in alio homo quod odit in in se, vt potè in infantibus, Amamus enim quãdam eorum ignauiam, & tamen odimus, quia ignaui esse nolumus. Sic lapides equos & cætera quælibet diligimus, sed tamen nolumus hoc esse, etiam si possimus.

De Amicis fictis.

CAP. XXIX.

1 CITO per aduersa fraudulentus patet amicus; nam in prosperitate incerta est amicitia, nec scitur vtrùm psona, an fælicitas diligatur.

2 Sæpe per simulationem amicitia colitur, vt qui non potuit apertè decipere, decipiat fraudulentèr.

3 Tunc quisque magis fit pietati iustitiæque diuinæ contrarius, quando despicit amicum aliqua aduersitate percussum. Qua in re, & sibi occasionem mercedis tollit, & erga percussionem proximi crudelis existit: veluti actum est [1] in Lazarum vlcerosum diuitemque superbum. Per aduersa igitur, & prospera comprobatur, si vtiq;

1 inter.

vere

vere diligatur Deus & proximus: quia dũ aduersa procedunt, amicus fraudulentus detegitur, statimque despicit quem se diligere simulauit.

4 Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur. vbicunque enim se verterit tempus, illa firma est.

5 Rari sunt amici, qui vsque ad finem existant chari. Nam multos à charitate, aut aduersitas temporis, aut contentio quælibet actionis auertit.

6 Sæpe per honores quorundã mutantur & mores: & quos ante conglutinatos charitate habuerunt, postquam ad culmen honoris venerint, amicos habere despiciunt.

De amicitia ex munere orta.

CAP. XXX.

1 INTER veros amicos amicitia ex beneuolentia oritur, inter fictos beneficio adiungitur.

2 Non sunt fideles in amicitia quos munus, non gratia copulat. Nam citò deserunt, nisi semper acceperint. Dilectio enim, quæ munere glutinatur, eodem suspenso dissoluitur. Illa vera est amicitia quæ nihil quærit ex rebus amici, nisi solam beneuolentiam, scilicet vt gratis amet amantem.

3 Plerunq; amicitia ex necessitate vel indigentia

nascitur:

[1] fit. nascitur: vt [1] sit per quem quisque quod desiderat, consequatur. Ille autem eam veraciter quærit, qui nihil legendo eam appetit. Nam illa ex inopia breuis est, & fucata, ista pura atque perpetua.

De concordia malorum.

CAP. XXXI.

1 MICITIA in rebus tantum bonis habenda est: nam qui ea in malo vtunrur non sibi amici, sed inimici existunt.

2 Concordiam malorum contrariam esse bonorum. Et sicut optandum est, vt boni pacem habeant cum inuicem: sic optãdum est, vt mali inuicem sint discordes. Vnanimitatem quippe malorum bonorum esse contrariam Paulus Apostolus probat, qui malos contra se diuidit, quos in necem suam concordasse conspexit. Inde & in lege mare rubrum, hoc est cõcordia malorum hominum diuiditur, vt electorum via tendens ad beatitudinem non impediatur. Impeditur autem iter bonorum si mare, hoc est, vnitas non diuidatur iniquorum.

Act. 23. Exod. 14.

De

De correptione fraterna.

CAP. XXXII.

1 Non debet vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum contagionibus seruit. Improbum est enim arguere quenquam in alio, quod adhuc [1]deprehendit in semetipso.

1 reprehendit.

2 Qui veraciter fraternam vult corripere, ac sanare infirmitatem, talem se præstare fraternæ vtilitati studeat, vt eum quem corripere cupit, humili corde admoneat: & hoc faciens ex compassione quasi communis periculi, ne forte & ipse subijciatur tentationi.

Greg. li. Moral. 23. c. 14.

3 Sicut viri spirituales alieni peccati emēdationē expectant; ita proterui delinquētibus deridēdo insultant, & quantum in ipsis est, eos insanabiles putant: nec inclinant cor ad compatiendi misericordiam, sed superbientes detestantur, atque blasphemant.

4 Nonnunquam accidit, vt inter amicos aliqua redargutionis enutrita discordia, maiorem postea charitatem parturiat; vt potē dum corrigūtur ea, quæ displicere in amico videntur, & hoc quidem primum non sine quadam emulatione admonitus suscipit; sed correptus post modum gratias agit. At contra multi pro [2]parua læsione

2 prima.

vim charitatis rescindunt, & ab amore dilectionis se se perenniter trahunt.

Greg. lib. 10. Moral. c. 3.

5 Plerique correptionem suam officium charitatis existimant. Plerique verò hoc ipsum quod ex charitate corripiuntur, ad iniuriam contumeliæ trahunt. Vnde [3] euenit vt ex eo deteriores efficiantur, per quod emendari obediendo potuerũt.

3 occurrit.

6 Salubritèr accipiunt iusti, quotiens de suis excessibus arguuntur. Superflua autem est humilitas eorum, qui se gessisse accusant, quæ non admiserunt. Qui vero sine arrogantia bona facta sua pronunciat, procul dubio nequaquã peccat.

Grego. lib. 1. sup. Ezech. Homil. 7.

7 Est quorundam excusatio peruersorum; qui dum pro suis facinoribus arguuntur, verba iustorum pro censura declinanda obijciunt: seruãtes se diuino iudicio, quo puniendi sunt durius, dum temporalitèr contemnunt iudicari se se ab hominibus.

8 Iniquis molesta est veritas, & amara disciplina iustitiæ: nec delectantur nisi placentia propriæ imbecillitatis: iniustitiæ fœcundi, & steriles veritati: cæci ad contuendam lucem, & oculati ad tenebrarum aspiciendum errorem.

9 Corda reproborum lubrica sunt ad [4] malum consentiendum & fluxa: ad bonum verò consentiendum durissima.

4 mali.

Greg. li. Moral. 10. c. 3.

10 Probat Salomon, & iusti emendationem correpti, & stulti obstinationem admoniti, dicens: Doce iustum, & festinabit accipere. De stulto

autem ait: Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam. Prouerb.9.

11 Non nullos tanta esse prauitatis homines, qui dum ipsi à malo corrigi negligunt, corripientium vitam falsa criminatione detractant: & ad sui sceleris solatium vsurpant, si vel falso compererint, quod ad infamiam bonorum obijciant, sicut est illud ex Salomone: Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam. Eccles.11. Væ autem illi, qui & suam renuit vitam corrigere, & bonorum non desinit detrahere famæ.

12 Plerique mali similes sibi in malum defendũt, & patrocinio suo prauos contra correptionem bonorum suscipiunt, ne vnde displicent emendentur: adijcientes in se aliena delicta, vt non tantùm de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt.

De Præpositis ecclesiæ.

CAP. XXXIIII.

1 IR ecclesiasticus, & crucifixi mũdo per mortificationem propriæ carnis debet: & dispensationem ecclesiastici ordinis, si ex Dei voluntate peruenerit, nolens quidem sed humilis gubernandam suscipiat. Greg.li.curę Pastor. part. 2.c.5.& 6 & lib.5. Moral. c.2.

2 Multis [1] intercipit Sathanas fraudibus, eos qui

[1] interficit.

vitæ, & sensus vtilitate præstantes, præesse, & prodesse alijs nolunt: & dum eis regimen animarum imponitur, renuunt, consultius arbitrantes ociosam vitam agere, quàm lucris animarum insistere. Quod tamen decepti agunt per argumentum diaboli fallentis eos per speciem boni, vt dum illos à Pastorali officio retrahit, nequaquam proficiant, qui eorum verbis atque exemplis instrui poterant.

Greg. li. Moral. 5. c. 3.

3 Sancti viri nequaquam occupationum secularium curas appetunt, sed occulto ordine sibi super impositas gemunt. Et quāuis illas per meliorem intentionem fugiant, tamen per subditam mentem portant. Quas quidem summopere si liceat vitare festinant: sed timentes occultam dispensationem Dei suscipiunt quod refugiunt, exercent, quod vitare noscuntur. Intrant enim ad cor, & ibi consulunt quid velit occulta voluntas Dei: seseque subditos debere esse summis ordinationibus cognoscentes, humiliant ceruicem cordis iugo diuinæ dispensationis.

De indignis præpositis.

CAP. XXXIIII.

1. Paralip. 17. Ita interpretaē Grego. in Explicat. 3. Psal. pœnit. in illud: Tūc acceptabis sacrif.

1 NON sunt promouēdi ad regimen ecclesiæ, qui adhuc vitijs subiacent. Hinc est quòd præceptum est Dauid non ædificare visibile templum, quia sanguinum vir: belli

frequen-

frequentia esset. Qua figura illi spiritaliter admonentur, qui vitiorum adhuc corruptioni sunt dediti, ne templum ædificent: hoc est ecclesiam docere præsumant.

2 Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subiectis tramite vitę melioris pręire. Neque enim quisquam ad hoc tantum præficitur, vt subditorum culpas corrigat, & ipse vitijs seruiat.

3 Qui nō se dignum ad episcopatum existimat, locum eius, qui dignus est non præoccupet. Nam tam Sanctum est sacerdotij nomen, vt nulla vitiorum nota maculari se sinat. Grauiùs enim condemnabitur, qui indignus suscipit quod non meretur. Hæc sententia in oibus M.ss. deest.

4 Qui regimen sacerdotij contendit appetere, ante se discutiat, si vita honori sit congrua: quòd si non discrepat, humilitèr ad id quod vocatur, accedat: Reatum quippe culpæ geminat, si quispiam cum culpa ad sacerdotale culmen aspirat. Heu me [1] miserum inexplicabilibus nodis astrictum, si enim susceptum regimen ecclesiastici ordinis retineam, criminis conscius timore concutior: si vero deseram, ne deterior sit culpa susceptum gregem relinquere amplius formido: vndique miser metuo, & in tanto rei discrimine quid sequar ignoro.

1 mis. Isidorū est in quibusdam M ss.

5 Vniuscuiusque casus tanto maioris est criminis, quantò priusquam caderet maioris erat virtutis. Præcedentium namque magnitudo vir-

tutum, crescit ad cumulum sequentiũ delictorũ.

6 Plerique Sacerdotes suæ magis vtilitatis causa, quam gregis præesse desiderant: nec vt prosint, præsules fieri cupiunt, sed magis vt diuites fiant, & honerentur. Suscipiunt enim sublimitatis culmen, non pro pastorali regimine, sed pro solius honoris ambitione; atque abiecto opere veritatis, solam nominis appetunt dignitatem.

Greg. part. 1. Pastor. curæ c. 1. Oseæ. 8. 2 c.

7 Dum mali sacerdotes Deo ignoranti nõ fiant, tamen ignorantur à Deo ipso per Prophetam testantem: Principes extiterunt; sed nõ cognoui, sed hoc nescire Dei reprobare est. Nam Deus omnia nouit.

De indoctis præpositis.

CAP. XXXV.

Greg. par. 1. Past. cur. c. 1. Matth. 15.

1 SICVT iniqui, & peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur: ita indocti, & imperiti, à tali officio retrahuntur. Illi enim exemplis vitam bonorum corrumpunt: isti vero sua ignauia iniquos corrigere nesciunt. Quomodo docere potuerunt, quod ipsi non didiscerunt? Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere. Ignorantia quippe præsulum, vitæ non congruit subiectorum. Cæcus enim si cæcum ducatum præbuerit, ambo in foueam cadunt.

1 *Quom. cum.*

Sacer-

2 Sacerdotes indoctos per Esaiam Prophetam Dominus improbat dicens: ipsi, inquit, pastores [1]ignorabunt intelligentiam. Et iterum: speculatores cæci omnes, idest imperiti Episcopi, nescierunt, inquit, vniuersi, canes muti non valentes latrare, hoc est, plebes commissas non valentes resistēdo malis p verbū doctrinæ defendere. Esai. 56. 1 ignorauerūt.

De doctrina, & exemplis præpositorum.

CAP. XXXVI.

1 TAM doctrina quam vita clarere debet Ecclesiasticus doctor. Nā doctrina sine vita arrogantem reddit: vita sine doctrina, inutilem facit.

2 Sacerdotis prædicatio operibus confirmanda est, ita vt quod docet verbo, instruat exemplo. Vera [1]est illa doctrina, quam viuendi sequitur forma. Nam nihil turpius est, quàm si bonum quod quisque sermone prædicat, explere opere negligat. Tunc enim vtilitèr prædicatio profertur, quando efficacitèr adimpletur. 1 est enim.

3 Vnusquis[2]prædicator, & bonæ actionis, & bonæ prædicationis habere debet studium, nam alterum sine altero non facit perfectum: sed præcedat iustus benè agere, vt sequentèr possit benè docere. 2 doctor.

Omnis

Greg. li. Moral. 25. c. 13. 2. ad Timot. 4.

4 Omnis vtilis doctor plebibus subiectis, ita se præstare debet, atq; insistere doctrinæ, vt quanto claret verbo, tanto clarescat & merito. Nam quod Apostolus Timotheo præcipit cum omni imperio docere: non hortatur ad tumorem superbiæ, sed ad bonam actionem, & vitæ auctoritatem: videlicet ne libertatem [3]perderet prædicandi, si bene doceret & malè viueret. Vnde & Dominus: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & sic docuerit, minimus erit in regno cœlorum. Vides quod authoritate magisterij caret, qui quod docet [4]non facit.

3 *præberet peccandi. excus.* Matth. 5.

4 *implere negligit.* Videtur hæc ex Caß. collat. 1. c. 20. de ꝓbabili trapezita.

5 Sicut in numismate metallum, figura & pondus inquiritur: ita in omni doctore Ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo viuat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum; per pondus humilitas designatur. Qui [5]verò ab his tribus discrepauerit non metallum, sed terra erit.

5 *ergo.*

De his qui bene docent, & malè viuunt.

CAP. XXXVII.

1 INTERDVM doctoris vitio etiam ipsa vera doctrina vilescit: quia dum non viuit sicut docet, ipsam quam prædicat ueritatem contemptibilem facit.

2 Arcus peruersus est lingua magistrorum do-

Greg. li. Moral. 27. c. 26.

centium

centium bene, & viuentium male. Et ideo quasi ex peruerso arcu sagittam emittunt dum suam prauam vitam propriæ linguæ ictu confodiunt. Psal. 77.

3 Qui diuina prædicant, & ex eiusdem prædicationis dignitate viuere minus curant; habentes verbū Dei in ore, & in opere non habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam Ariolum, qui corruēs opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinam. Grego. ibid. c.23. Num.24.

4 Qui bene docet, & male viuit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit alijs, ipse tamen sibi manet insensualis.

5 Qui benè docet, & malè viuit, quod docet bene, viuētibus proficit: quod verò malè viuit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui si dignè agit, vt sacerdotem decet, ministerium eius, & ipsi & alijs vtile est: indignè autem viuens, alijs quidem vtilis est loquendo: se autem interficit prauè viuendo; ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium eius est: quod verò viuit in eo, idest sacrum [1] ministerium, alienum est.

[1] minist. quod est vita alien.

6 Qui benè docet, & male viuit, æquatur cereo, qui bonam quidem lucē præstat: se vero in malis suis consumere videtur, atque extinguere.

7 Qui bene docet, & malè viuit, videtur bonum malo coniungere: lucem tenebris commiscere: veritatem mendacio mutare.

De exemplis prauorum sacerdotum.

CAP. XXXVIII.

1 SÆPE per quos iustitia docetur, per ipsos peccati morbus irrêpit, & mors ad [1]plebem pertransit, scilicet vel dum mala docent, vel dum praua faciunt.

1 plebes.

2 Plerique sacerdotes, & clerici prauè viuentes forma cæteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quoscunq; exemplo malæ conuersationis suæ perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

3 Ex carnalium præpositorum exemplo, plerunque fit vita deterior subditorum, & plebis meritò fiunt tales sacerdotes, qui exemplo deteriore populum destruant, non ædificent. Ex merito enim plebis nonnunquam Episcopi deprauantur, quatenus procliuiùs corruant, qui sequantur.

4 Capite languente cætera corporis membra inficiuntur. Vnde & scriptum est: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Caput enim languidum, est doctor agens peccatum, cuius malum ad corpus [2]peruenit, dum eo vel peccante vel prauè docente pestifer languor ad [3]plebem subditam transit.

Esai. 1.

2 progreditur. Alii CC. prouehitur.
3 plebes subditas.

Dete-

5 Deteriores sunt qui siue doctrina siue exemplis, vitam moresque bonorum corrumpunt, his qui substantias aliorum prædiaque diripiunt. Hi enim ea quæ extra nos sunt, sed tamen nostra auferuntur: corruptores vero morum propriè nos ipsos [4]diripiunt, quoniam diuitiæ [5]iustorum mores eorum sunt. Multum ergò distant damna morum à damnis temporalium rerum: dū ista extra nos sunt, mores verò in nobis.

4 decipiunt.
5 hominum.

De præpositis carnalibus.

CAP. XXXIX.

1 PROVIDENTIA plerunque diuini consilij ordinantur præpositi, mundana & exteriora sectantes: vt dum temporalibus rebus se totos impendunt spiritales tutiorem vitam contemplationis exerceant: quia duræ sunt quietè viuere [1]volentium sarcinæ curarum Episcopalium. Prouidet sæpe Deus curis deditos secularibus ad susceptionem regiminis: vt dum hi exteriora sine tædio procurant, spiritales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deseruiant. Dei ergo ordinationem accusant à quo instituuntur, qui episcopos condemnant: dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Ex diuini enim tabernaculi dispositio-

Ex Gregor. lib. Moral. 25. c. 22.

1 volentibus.

Exod. 26

ne ob iniurias mundi ferendas, & turbines quosdam institui Episcopos secularibus curis insistẽtes: vt hi qui interiùs superna desiderant, nullo terreno obsistente negotio, liberiùs hoc, quod amant, intendant. Non est itaque iudicandus à plebe rector inordinatus, dum magis nouerint populi, sui fuisse meriti, peruersi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur a Deo vita rectorũ. Exemplo Dauid [2]peccant ad comparationem principum, qui ex merito plebis præuaricantur.

Greg. vbi supra c. 20.

2. Reg. 24.

2 peccantis.

2 Sententia damnantur Cham filij Noë, qui suorum præpositorum culpas in publico produnt: sicut Cham qui patris pudenda non operuit, sed deridenda monstrauit. Habituri sunt spem meritum, & Iaphet, qui reuerentèr operiunt, quæ patres suos excessisse cognoscunt: si tamen patrum facta non diligant, sed tantum operiant, nec imitentur. Nam sunt qui præpositos suos peruersè iudicant, dum terrenis studijs eos plus viderint esse intentos, si vel parum iam ipsi de spiritualibus [3]cognouerunt.

Gregor. vbi sup. c. 22.

Genes. 9.

3 cogitauerũt.

3 Rectores à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquam iudicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas, & nummulariorum mensas proprio euertit flagello, & proiecit à templo, vel etiam sicut dicit Psalmista: Deus stetit in synagoga deorum in medio autẽ Deos [4]discernit.

Gregor. vbi sup. c. 21.

Matth. 21.

Psal. 28.

4 diiudicat.

4 Quòd si à fide exorbitauerit, rector tunc erit arguendus à subditis: pro moribus verò [5]reprobis, tolerandus magis, quàm distringendus à plebe est. Gregor. vbi sup. 5 prauis.

De iracundis Doctoribus.

CAP. XL.

1 IRACVNDI doctores per rabiem furoris, disciplinæ modum ad immanitatem crudelitatis conuertũt: & vnde emendare [1]subditos poterant, inde potius vulnerant. 1 cæteros.

2 Ideò sine mensura vlciscitur culpas præpositus iracundus, quia cor eius dispersum in rerum curis, non colligitur in amorem vnius deitatis. Mens enim soluta in diuersis, cathena charitatis non astringitur, sed male laxata, male ad omnem ocasionem mouetur.

De Superbis Doctoribus.

CAP. XLI.

1 BONVS [1]doctor, & inhumilitate seruat disciplinam, & per disciplinam non incurrit superbiam. Greg. lib. 24. cap. 19 21. & 22. 1 doct. & rector est qui & humil.

2 Elati autem pastores [2]plebem tyrannicè premunt, 2 plebes.

munt, non regunt: quique non Dei, sed suam gloriam à subditis exigunt.

3 Multi sunt qui in verbo doctrinæ non humiles sed arrogantes existunt: qui & ipsa recta, quæ prædicant, non studio correctionis, sed vitio elationis annunciant.

3 consulto.

4 Multi sunt, qui non ex [3]consultu ædificandi, sed ex tumore superbiendi docent: nec vt prosint sapientes sunt, sed vt sapientes videantur docere student.

5 Est imitatio praua arrogantium sacerdotum, per quam imitantur sanctos rigore disciplinæ, & sequi negligunt charitatis affectione: videri volunt rigidi seueritate; sed formam humilitatis præstare nequeunt: vt magis terribiles, quam mites aspiciantur.

Greg. lib. 14. Moral. c. 11. Prouerb. 14.

6 Superbi doctores vulnerare potius, quã emendare norunt Salomone testante; qui ait: in ore stulti virga superbiæ: quia increpando rigidè feriunt, & compati humilitèr nesciunt.

Gre g. vbi supra.

7 Benè alieni peccandi curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione, & humili conscientia facit. Cæterum qui delinquentem superbo vel odioso animo corripit, non emendat sed percutit. Quidquid enim proteruus vel indignatus animus protulerit, obiurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

De

De Humilitate præpositorum.

CAP. XLII.

1 QVI præficitur ad regimen, talitèr erga disciplinam subiectorũ præstare se debet, vt non solùm authoritate, verum etiam humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissoluatur vita subditorum in vitijs: atque ita authoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis, seueritas existat immoderationis. Hæc est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, qua nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quòd sancti cum [1]magna constantia redarguerunt etiam principum vitia, in quibus cum summa esset humilitas, loco tamen necessario, liberè transgressores iustitiæ increpabant. Gregor. lib. Moral. 26. c. 22. & 23. & Past. curæ. part. 2. c. 6.

2 Aliquandò subditis non oportet animo esse humiliores, quoniam facta subditorum iudicantur à nobis, nostra verò Deus iudicat.

3 Agnoscat Episcopus se esse [2]conseruum plebis non dominum verum: hoc charitas, nõ conditio exigit.

[1] multa.

[2] seruum.

De Doctrinæ discretione.

CAPVT XLIII.

Gregor. lib. Past. curæ, in prolog.

1 NON omnibus vna eademque doctrina est adhibenda: sed pro qualitate morum diuersa exhortatio erit doctorum. Nam quosdam increpatio dura, quosdam vero exhortatio corrigit blanda.

2 Sicut periti medici ad varios corporis morbos, diuerso medicamine seruiunt, ita vt iuxta vulnerum varietates medicina diuersa sit: sic & doctor ecclesiæ, singulis quibusque hominibus congruum doctrinæ remedium adhibebit, & quid cuique oporteat, pro ætate, pro sexu, ac professione annunciabit.

3 Non omnibus ea quæ clausa sunt, aperienda sunt. Multi sunt enim qui capere non possunt, quibus si indiscretè manifestentur, statim aut detrahunt, aut negligunt.

3 Prima quippe.

4 [3]Prima prudentiæ virtus est, eam quam docere oporteat æstimare personam. Rudibus populis seu carnalibus, plana, atque communia, non summa atque ardua prædicanda sunt: ne immensitate doctrinæ opprimantur potius, quàm erudiantur. Vnde & Paulus Apostolus ait: non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac vobis

1. Corinth. 3.

potum

potum dedi, non escam. Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de cœlestibus, nec terrena conuenit prædicare, sed mediocritèr, vt vitia eorum moresque desiderant edoceri.

5 Coruus dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibis alit, sed tantundem attendit donec paterno colore nigrescant, & sic illos frequēti cibo reficit: ita & ecclesiæ doctor strenuus, nisi eos, quos docet, viderit ad suam similitudinem pœnitentiæ confessione nigrescere, & nitore [2]seculi deposito lamentationis habitum de peccati recordatione induere: vt pote adhuc exterioribus hoc est carnalibus, non aperit intelligentiæ spiritalis profundiora mysteria, ne dum audita non capiunt, prius incipiant contemnere, quam venerari mandata cœlestia. Greg. lib. 31. Moral. c. 15 2 *secular i.*

6 Alitèr est agendum erga eos, qui nostro committuntur regimini, si offendunt, atque alitèr cum his, qui nobis commissi non sunt: qui si iusti sunt, venerandi sunt: si verò delinquunt, pro sola charitate, vt locus est, corripiendi sunt: non tamen cum ea seueritate sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

7 Prius docendi sunt seniores plebis, vt per eos infrapositi facilius doceantur. Vnde & Apostolus: Hæc, inquit, commendo hominibus fidelibus, qui idonei sunt, & alios docere. Greg. ibid. 2. ad Timot. 2.

8 Ingenium boni doctoris est, incipere à laudibus eorum, quos salubritèr obiurgatos corrigere Greg. 3. part. cur. Past. ad monit. 18.

Greg. li. Moral. 23. c. 13. 2. ad Timot. 4.

4 Omnis vtilis doctor plebibus subiectis, ita se præstare debet, atq; insistere doctrinæ, vt quanto claret verbo, tanto clarescat & merito. Nam quod Apostolus Timotheo præcipit cum omni imperio docere: non hortatur ad tumorem superbiæ, sed ad bonam actionem, & vitæ auctoritatem: videlicet hic libertatem [3]perderet prædicandi, si bene doceret & male viueret. Vnde & Dominus: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & sic docuerit, minimus erit in regno cœlorum. Vides quod authoritate magisterij caret, qui quod docet [4]non facit.

3 prabiret peccandi. excus. Matth. 5.

4 implere negligit.

5 Sicut in numismate metallum, figura & pondus inquiritur: ita in omni doctore Ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo viuat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum [5], per pondus humilitas designatur. Qui [5]verò ab his tribus discrepauerit non metallum, sed terra erit.

Videtur hæc ex Caſſ. collat. 1. c 20. de pbabili trapezita.

5 ergo.

De his qui bene docent, & male viuunt.

CAP. XXXVII.

1 INTERDVM doctoris vitio etiam ipsa vera doctrina vilescit: quia dum non viuit sicut docet, ipsam quam prædicat veritatem contemptibilem facit.

2 Arcus peruersus est lingua magistrorum docentium

Greg. li. Moral. 27. c. 26.

centium bene, & viuentium male. Et ideò quasi ex peruerso arcu sagittam emittunt dum suam prauam vitam propriæ linguæ ictu confodiunt. Psal. 77.

3 Qui diuina prędicant, & ex eiusdem prædicationis dignitate viuere minus curant; habentes verbũ Dei in ore, & in opere non habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam Ariolum, qui corruẽs opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinæ. Grego. ibid. c.23. Num.24.

4 Qui bene docet, & male viuit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit alijs, ipse tamen sibi manet insensualis.

5 Qui benè docet, & malè viuit, quod docet bene, viuētibus proficit: quod verò malè viuit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui indignè agit, vt sacerdotem decet, ministerium eius, & ipsi & alijs vtile est: indignè autem viuens, alijs quidem vtilis est loquendo: se autem interficit prauè viuendo; ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium eius est: quod verò viuit in eo, idest sacrum [1] ministerium, alienum est.

[1] minist. quod est vita alien.

6 Qui benè docet, & male viuit, æquatur cereo, qui bonam quidem lucẽ præstat: se vero in malis suis consumere videtur, atque extinguere.

7 Qui bene docet, & malè viuit, videtur bonum malo coniungere: lucem tenebris commiscere: veritatem mendacio mutare.

De exemplis prauorum sacerdotum.

CAP. XXXVIII.

1 SÆPE per quos iustitia docetur, per ipsos peccati morbus irrêpit, & mors ad [1]plebem pertransit, scilicet vel dum mala docent, vel dum praua faciunt.

1 plebes.

2 Plerique sacerdotes, & clerici prauè viuentes forma cæteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quoscunq; exemplo malæ conuersationis suæ perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

3 Ex carnalium præpositorum exemplo, plerunque fit vita deterior subditorum, & plebis meritò fiunt tales sacerdotes, qui exemplo deteriore populum destruant, non ædificent. Ex merito enim plebis nonnunquam Episcopi deprauantur, quatenus procliuiùs corruant, qui sequantur.

4 Capite languente cætera corporis membra inficiuntur. Vnde & scriptum est: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Caput enim lauguidum, est doctor agens peccatum, cuius malum ad corpus [2]peruenit, dum eo vel peccante vel prauè docente pestifer languor ad [3]plebem subditam transit.

Esai. 1.

2 progreditur. Alii CC. prouehitur.
3 plebes subditas.

Dete-

5 Deteriores ſunt qui ſiue doctrina ſiue exemplis, vitam moreſque bonorum corrumpunt, his qui ſubſtantias aliorum prædiaque diripiunt. Hi enim ea quæ extra nos ſunt, ſed tamen noſtra auferuntur: corruptores vero morum propriè nos ipſos [4]diripiunt, quoniam diuitiæ [5]iuſtorum mores eorum ſunt. Multum ergò diſtant damna morum à damnis temporalium rerum: dū iſta extra nos ſunt, mores verò in nobis. [4] decipiunt. [5] hominum.

De præpoſitis carnalibus.

CAP. XXXIX.

1 ROVIDENTIA plerunque diuini conſilij ordinantur præpoſiti, mundana & exteriora ſectantes: vt dum temporalibus rebus ſe totos impendunt ſpiritales tutiorem vitam contemplationis exerceant: quia duræ ſunt quietè viuere [1]volentium ſarcinæ curarum Epiſcopalium. Prouidet ſæpe Deus curis deditos ſecularibus ad ſuſceptionem regiminis: vt dum hi exteriora ſine tædio procurant, ſpiritales rebus interioribus ſine impedimento rerum terrenarum deſeruiant. Dei ergo ordinationem accuſant à quo inſtituuntur, qui epiſcopos condemnant: dum minus ſpiritualia, ſed magis terrena ſectantur. Ex diuini enim tabernaculi diſpoſitio- Exod. 26

Ex Gregor. lib. Moral. 25. c. 22.

[1] volentibus.

ne ob iniurias mundi ferendas, & turbines quosdam instirui Episcopos secularibus curis insistentes: vt hi qui interiùs superna desiderant, nullo terreno obsistente negotio, liberiùs hoc, quod amant, intendant. Non est itaque iudicandus à plebe rector inordinatus, dum magis nouerint populi, sui fuisse meriti, peruersi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur a Deo vita rectorũ. Exemplo Dauid [2]peccant ad comparationem principum, qui ex merito plebis præuaricantur.

Greg. vbi supra c. 20.

2. Reg. 24.

2 peccantis.

2 Sententia damnantur Cham filij Noë, qui suorum præpositorum culpas in publico produnt: sicut Cham qui patris pudenda non operuit, sed deridenda monstrauit. Habituri sunt spem meritum, & Iaphet, qui reuerentèr operiunt, quæ patres suos excessisse cognoscunt: si tamen patrum facta non diligant, sed tantum operiant, nec imitentur. Nam sunt qui præpositos suos peruersè iudicant, dum terrenis studijs eos plus viderint esse intentos, si vel parum iam ipsi de spiritualibus [3]cognouerunt.

Gregor. vbi sup. c. 22.

Genes. 9.

3 cogitauerũt.

3 Rectores à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquam iudicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas, & nummulariorum mensas proprio euertit flagello, & proiecit à templo, vel etiam sicut dicit Psalmista: Deus stetit in synagoga deorum in medio autẽ Deos [4]discernit.

Gregor. vbi sup. c. 21.

Matth. 21.

Psal. 28.

4 diiudicat.

Quòd

4 Quòd si à fide exorbitauerit, rector tunc erit arguendus à subditis: pro moribus verò [5]reprobis tolerandus magis, quàm distringendus à plebe est.

Gregor. vbi sup.
5 prauis.

De iracundis Doctoribus.

C A P. X L.

1 IRACVNDI doctores per rabiem furoris, disciplinæ modum ad immanitatem crudelitatis conuertunt: & vnde emendare [1]subditos poterant, inde potius vulnerant.

1 cætera.

2 Ideò sine mensura vlciscitur culpas præpositus iracundus, quia cor eius dispersum in rerum curis, non colligitur in amorem vnius deitatis. Mens enim soluta in diuersis, cathena charitatis non astringitur, sed male laxata, male ad omnem ocasionem mouetur.

De Superbis Doctoribus.

C A P. X L I.

1 BONVS [1]doctor, & in humilitate seruat disciplinam, & per disciplinam non incurrit superbiam.

Greg. lib. 24. cap. 19 21. & 22.
1 doct. & rector est qui & humil.

2 Elati autem pastores [2]plebem tyrannicè premunt,

2 plebes.

munt, non regunt: quique non Dei, sed suam gloriam à subditis exigunt.

3 Multi sunt qui in verbo doctrinæ non humiles sed arrogantes existunt: qui & ipsa recta, quæ prædicant, non studio correctionis, sed vitio elationis annunciant.

3 consulto.

4 Multi sunt, qui non ex [3]consultu ædificandi, sed ex tumore superbiendi docent: nec vt prosint sapientes sunt, sed vt sapientes videantur docere student.

5 Est imitatio praua arrogantium sacerdotum, per quam imitantur sanctos rigore disciplinæ, & sequi negligunt charitatis affectione: videri volunt rigidi seueritate; sed formam humilitatis præstare nequeunt: vt magis terribiles, quam mites aspiciantur.

Greg. lib. 14. Moral. c. 22. Prouerb. 14.

6 Superbi doctores vulnerare potius, quã emendare norunt Salomone testante; qui ait: in ore stulti virga superbiæ: quia increpando rigidè feriunt, & compati humiliter nesciunt.

Greg. vbi supra.

7 Benè alieni peccandi curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione, & humili couscientia facit. Cæterum qui delinquentem superbo vel odioso animo corripit, non emendat sed percutit. Quidquid enim proteruus vel indignatus animus protulerit, obiurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

De Humilitate præpositorum.

CAP. XLII.

1 QVI præficitur ad regimen, talitèr erga disciplinam subiectorū præstare se debet, vt non solùm authoritate, verum etiam humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissoluatur vita subditorum in vitijs: atque ita authoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis, seueritas existat immoderationis. Hæc est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, qua nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quòd sancti cum [1]magna constantia redarguerunt etiam principum vitia, in quibus cum summa esset humilitas, loco tamen necessario, liberè transgressores iustitiæ increpabant. Gregor. lib. Moral. 26. c. 22. & 23. & Past. curæ. part. 2. c. 6.

2 Aliquandò subditis non oportet animo esse humiliores, quoniam facta subditorum iudicantur à nobis, nostra verò Deus iudicat.

3 Agnoscat Episcopus se esse [2]conseruum plebis non dominum verum: hoc charitas, nō conditio exigit.

[1] multa.

[2] seruum.

De Doctrina discretione.

CAP. XLIII.

Gregor. lib. Past. curæ, in prolog.

1 NON omnibus vna eademque doctrina est adhibenda: sed pro qualitate morum, diuersa exhortatio erit doctorum. Nam quosdam increpatio dura, quosdam verò exhortatio corrigit blanda.

2 Sicut periti medici ad varios corporis morbos, diuerso medicamine seruiunt, ita vt iuxta vulnerum varietates medicina diuersa sit; sic & doctor ecclesiæ, singulis quibusque hominibus congruum doctrinæ remedium adhibebit, & quid cuique oporteat, pro ætate, pro sexu, ac professione annunciabit.

3 Non omnibus ea quæ clausa sunt, aperienda sunt. Multi sunt enim qui capere non possunt, quibus si indiscretè manifestentur, statim aut detrahunt, aut negligunt.

3 Prima quippe.

4 [a]Prima prudentiæ virtus est, eam quam docere oporteat æstimare personam. Rudibus populis seu carnalibus, plana, atque communia, non summa atque ardua prædicanda sunt: ne immensitate doctrinæ opprimantur potius, quam erudiantur. Vnde & Paulus Apostolus ait: non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac vobis

1. Corinth. 3.

potum

potum dedi vobis, non escam. Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de cœlestibus, nec terrena conuenit prædicare, sed mediocritèr, vt vitia eorum moresque desiderant, edoceri.

5 Coruus dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibis alit, sed tantundem attendit donec paterno colore nigrescant, & sic illos frequēti cibo reficit: ita & ecclesiæ doctor strenuus, nisi eos, quos docet, viderit ad suam similitudinem pœnitentiæ confessione nigrescere, & nitore [2] seculi deposito lamentationis habitum de peccati recordatione induere: vt pote adhuc exterioribus hoc est carnalibus, non aperit intelligentiæ spiritalis profundiora mysteria, ne dum audita non capiunt, prius incipiant contemnere, quam venerari mandata cœlestia. Greg. lib. 31. Moral. c. 15

2 *secular i.*

6 Aliter est agendum erga eos, qui nostro committuntur regimini, si offendunt, atque alitèr cum his, qui nobis commissi non sunt: qui si iusti sunt, venerandi sunt: si verò delinquunt, pro sola charitate, vt locus est, corripiendi sunt: non tamen cum ea seueritate sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

7 Prius docendi sunt seniores plebis, vt per eos infrapositi facilius doceantur. Vnde & Apostolus: Hæc, inquit, commendo hominibus fidelibus, qui idonei sunt, & alios docere. Greg. ibid. 2. ad Timot. 2.

8 Ingenium boni doctoris est incipere à laudibus eorum, quos salubritèr obiurgatos corrigere Greg 3. part. cur. Past. ad monit. 18.

cupit: sicut Apostolus ad Corinthios facit, quos à laudibus inchoat, & increpationibus probat. Sed erant apud Corinthios, qui & laude & increpatione digni essent. Ille verò indiscretè loquitur, qui sic vtraque omnibus loquitur, vt omnibus vtraque conuenire videantur.

De Silentio doctorum.

CAP. XLIIII.

Greg. li. Moral. 30. c. 35.

1 Ro malo merito plebis aufertur doctrina prædicationis. Pro bono merito audientis tribuitur sermo [1]doctori.

1 doctoris excus. & aliquot m.ss.

2 In potestate diuina consistit, cui velit Deus doctrinæ verbum dare, vel cui auferre: & hoc aut pro dicentis, aut pro audientis fit merito, vt modo pro culpa plebis auferatur sermo doctoris: modo verò pro vtilitate audientis tribuatur. Nam & bonus docet bonum, & malus malum, & bonus malum, & malus bonum: quod tamen fit iuxta meritum populorum.

Grego. ibid. Eccles. 3.

3 Non omnia tempora congruũt doctrinæ, secundum Salomonis sententiam dicentis: Tempus tacendi & tempus loquendi. Non quidem per timorem, sed per discretionem, propter malorum incorrigibilem iniquitatem, nonnunquã electos oportet à doctrina cessare.

4 Interdum doctores ecclesiæ calore charitatis ardentes conticeſcunt à docendo, quia non eſt qui audiat, teſtante Propheta, qui ait: Ciuitates auſtri clauſæ ſunt, & non eſt qui aperiat. Ierem. 13.

5 Qui docendi accepit officium interdum ad tempus facta proximi taceat, quæ ſtatim corrigere nequaquam exiſtimat. Nam ſi corrigere poteſt & diſſimulat, verum eſt quod conſenſum alieni erroris habeat.

6 Plerique Sancti doctores pro mali pertinacia, quia iniquos emendare nequeunt, his tacere diſponunt: ſed calore ſpiritus feruoris, quo aguntur, ferre non ſuſtinentes, iterum in increpatione proſiliunt iniquorum.

De Præbenda Sacerdotali protectione in plebe.

C A P. XLV.

1 Quibus docendi forma commiſſa eſt, multum ſubeunt periculi, ſi contradicentibus veritati reſiſtere noluerint: dum Propheta doctorem eccleſiæ inſtruat, ad ſummum vſque iuſtitiæ peruenire, cum dicit ſuper montē excelſum aſcēde tu qui euangelizas Syon, ſcilicet vt ita præemineat merito, ſicut & gradu. Sequentèr, ne forte debeat à docendo timore

Ex Gregor. epiſtola ad Ioann Conſtant. li. indict. 9. Eſai. 40. vide Gregor. ſuper Ezech. Homil. 11.

restringi, audiat: Exalta in fortitudine vocem tuam, & noli timere. Vnde & Hieremiæ ita Dominus ait: Accinge lumbos tuos, & surge: loquere ad eos, ne formides à facie eorum; nec enim timere te faciam vultum eorum, vnde apparet, quia & non timere, donum dei est.

Ierem. c. 10.

2 Qui personam potentis accipit, & veritatem loqui [1]pertimescit, grauius culpæ mulctatur sententia. Multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem occultant, & habentur rei, qui à bono opere, vel à iustitiæ prædicatione, rei alicuius formidine, aut potestate terrente auertuntur. Sed heu, proh dolor, inde metuunt, quia, vel amore rerum secularium implicantur, vel quia aliquo facinoris [2]onere confunduntur.

1 pauescit grauius multantur culpa sententia.

2 opere.

3 Multi præsules ecclesiarum timentes ne amicitiam secularium perdant, & molestiam odiorum incurrant, peccantes non arguunt, & corripere pauperum oppressores verentur: [3]non pertimescentes, quòd de veritate sint reddituri rationem, pro eo quòd conticescunt de plebibus sibi commissis.

Greg. lib. 29. Moral. c. 4. & part. 2. Past. curæ. c. 4.

3 nec pertimescunt de seueritate reddenda rationis.

4 Quando à potentibus pauperes opprimuntur, ad eripiendos eos boni sacerdotes protectionis auxilium ferunt: nec verentur cuiusquam inimicitiarum molestias, sed oppressores pauperum palam arguunt, increpant, excommunicant: minusq; metuunt eorum nocendi insidias, etiam si nocere valeant: bonus enim pastor animam

Ioann. 10.

suam

ſuam ponit pro ouibus.

5 Sicut peruigil paſtor contra beſtias, oues cuſtodire ſolet: ita & Dei ſacerdos ſuper gregem Chriſti ſolicitus eſſe debet, ne inimicus vaſtet, ne perſecutor infeſtet: ne potentioris cuiuſquam cupiditas vitam pauperum inquietet. Praui autem paſtores non habent curam de ouibus, ſed ſicut legitur in Euangelio de mercenarijs, vident lupum venientem & fugiunt. Tunc enim fugiunt, quando potentibus tacent, & malis reſiſtere [4]metuunt. Ioann. ibid.

[4] met. de quibus ſi tacuerint pro eorum iniquitate cõdemnabuntur.

De Diſciplina ſacerdotum in his qui delinquunt.

CAP. XLVI.

1 ACERDOTES pro populorũ iniquitate damnantur, ſi eos aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant, teſtante Domino ad Prophetam: Speculatorem dedi te domui Iſraël. Si non fueris locutus, vt ſe cuſtodiat impius à via ſua mala, ille in iniquitate ſua morietur: ſanguinem autem eius de manu tua requiram. Sic enim Heli ſacerdos pro filiorum iniquitate damnatus eſt: & licet eos delinquentes admonuerit, ſed tamen non vt oportebat, redarguit.

Ezech. 3. & ibi Gregor. Homil. 11. & part. 2. curæ Paſt. cap. 6.

1. Reg. 2.

2 Sacerdotes exquirere debent peccata populo-

rum,

rum, & sagaci solicitudine vnumquemque probare: iuxta testimonium Domini ad Hieremiam loquentis: probatorem inquit, dedi te in populo meo robustum, & scies & probabis vias eorum.

Ierem. 6.

3 Sacerdotes studio corrigendi facta perscrutari debent subiectorum, vt emendatos lucri facere possint. Sicut autem peccatorem conuenit argui: ita iustum non exulcerari.

4 Sacerdotes curam debent habere de his qui pereunt, vt eorum redargutione, aut corrigantur à peccatis, aut, si incorrigibiles existunt, ab ecclesia separentur.

5 Atrocitèr arguuntur, qui decipiendo peccantes non solum non arguunt pro peccato, sed etiam adulanter decipiunt, dicente Propheta: Et erunt qui beatificant populum istum seducentes, & qui beatificantur præcipitati.

Esai. 9.

6 Atrocitèr iterum arguuntur, qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt, & spernunt: nec alterius delictum tanquam proprium ingemiscunt. De talibus per Esaiam Dominus comminans dicit: Qui dicunt recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die: Inde est quòd & Apostolus omnibus omnia factus est, non imitatione erroris, sed compassionis miseratione: scilicet vt ita vitia aliena fleret, quemadmodum si tali & ipse implicaretur errore.

Esai 69.
1. ad Corint. 9.

7 Boni Pastores populi debent delicta deflere,

& totos

& totos se planctibus tradere, imitantes Hieremiam Prophetam dicentem: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarũ, & plorabo die ac nocte [1]interfectos populi mei? Tamquam propria igitur delicta, plebis peccata sacerdos flere debet, sed affectu compatiendi, non [2]accusatione commissi. — Ierem. 9. — 1 interfect. filios &c. — 2 actione.

8 Nonnulli præsules gregis quosdam pro peccato à communione eijciunt, vt pœniteant, sed [3]qualitèr post viuere debeant, ad melius exortando non visitant. Quibus congruè sermo diuinus increpans comminatur: Pastores qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, eiecistis & non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum. — 3 quali forte viuere. — Ierem. 23.

9 Bonorum studia sacerdotum, multa diligentia etiam parua plebis facta perquirunt, vt dum in minimis subditorum peccatis se acerrimos præstant, de maioribus malis cautos sibi subiectosq; ac solicitos faciant.

10 Sicut medici, morbos imminentes curandos suscipiunt, futuros verò ne irrêpant, medicinæ obiecto quadam præscientia antecedunt: ita & doctores boni, si ea quæ malè acta sunt, resecant: vt ea quæ admitti possunt ne perpetrentur, doctrina sua succurrente præueniant. — Greg. li. Moral. 26. c. 39.

11 Qui blando sermone castigatus non corrigitur, acrius necesse est, vt arguatur. Cum dolo-

re

re enim abscindenda sunt, quæ leniter sanari non possunt.

12 Qui admonitus secretè de peccato corrigi negligit, publicè arguendus est, vt vulnus quod occultè sanari nescit, manifestè debeat emendari.

13 Manifesta peccata non sunt occulta correptione purganda. Palam enim sunt arguendi, qui palam nocent: vt dum aperta obiurgatione sanantur, hi, qui eos imitando delinquerant, corrigantur.

14 Dum vnus corripitur; plurimi emendantur. [4]Necesse est enim vt pro multorũ saluatione vnus condemnetur, quàm per vnius licentiam multi periclitentur.

15 Ita [5]contra delinquentes sermo est proferendus, sicut eius qui corripitur expostulat salus. Quod si opus est aliquam medicamenti [6]asperitatem verborum prædicatione aspergere, lenitatem tamen corde opus est retinere.

16 Doctores nonnunquàm [7]durius feriunt increpationibus subditos: qui tamen à charitate eorum, quos corripiunt, non recedunt.

17 Sæpe ecclesiæ censura, arrogantibus videtur esse superbia: & quod à bonis piè fit; crudelitèr fieri putatur à prauis: quia non discernunt recto oculo, quòd à bonis recto fit animo.

18 Notandum est vehementèr ab omni pontifice, vt tantò cautius erga commissos agat, quantò durius à Christo iudicari formidat: nam sicut

Ex Gregor. lib. 12. epistolarum Petro subd. Siciliæ.

4 Vtilius exceus. Greg. habet melius.

5 erga delinquentem.

6 salutem verbo increpationis asperg.

7 durìs.

ſcriptum eſt: In qua menſura menſi fueritis in ipſa remetietur vobis. Matth.4.

19 Quotidie namque omnes delinquimus, & in multis erroribus labimur.

20 [8]Qui in noſtris delictis clementes ſumus, in alieno peccato rigorem tenere nequaquam debemus. Multi aliorum vitia cernunt, ſua non aſpiciunt. Et cùm ipſi maximis criminibus obnoxij teneantur, minora peccata fratribus non dimittunt. 8 Qui enim.

21 Hypocritæ trabem in oculo ſuo conſiſtentē non ſentiunt, & hærentem feſtucam in lumine fratris intendunt. Matth.7.

22 Facilius reprehendimus vitia aliena, quàm noſtra. Nam ſæpe quæ peruerſa in alijs iudicamus, in nobis nocibilia eſſe nimis ſentimus; & quod in alijs reprehēdimus, agere ipſi nō erubeſcimus.

23 Facilius vitia vniuſcuiuſque quam virtutes intendimus: nec quid boni quiſque geſſerit agnoſcere cupimus, ſed qd mali egerit perſcrutamur.

De Subditis.

CAP. XLVII.

1 PROPTER peccatum primi hominis humano generi pęna diuinitùs illata eſt ſeruitutis, ita vt quibus aſpicit non cōgruere libertatem, his miſericordiùs irroget ſeruitu- Greg.li.Moral.21.c.11. & Auguſtin. lib.19. de ciuit.Dei c.15.

tem. Et licet peccatum humanæ originis per baptismi gratiam cunctis fidelibus dimissum sit, tamen æquus Deus ideò discreuit hominibus vitam, alios seruos constituens, alios dominos: vt licentia malè agendi seruorum, potestate dominantium restringatur. Nam si omnes sine metu fuissent, quis esset q à malis quempiã prohiberet? Inde & ingentibus principes regesq; electi sunt, vt terrore suo populos à malo coërcerent, atque ad recte viuendum legibus subderent.

2 Quantum ad rationem attinet, non est personarum acceptio apud Deum, qui mundi elegit ignobilia, & contemptibilia, & quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret: ne glorietur omnis caro, hoc est carnalis potentia coram illo. Vnus enim Dominus æqualitèr & Dominus fert consultum & seruis.

1. ad Corint. 1.

3 Melior est subiecta seruitus, quam elata libertas. Multi enim inueniuntur Deo liberè seruiẽtes sub dominis constituti flagitiosis, qui & si subiecti sunt illis corpore, prælati tamen sunt mente.

De Prælatis.

CAP. XLVIII.

Ex Gregor. li. Moral. 24. c. 30.

1 IR iustus aut omni potestate seculari exuitur, aut si aliqua cingitur, non sub illa curuatur, vt superbus tumeat: sed eam sibi

ſubijcit, vt humilior innoteſcat. Probatur autem hoc Apoſtolico exemplo, qui data ſibi poteſtate, etiam ne ad hoc vſus eſt quod licebat, ſed dum poſſet, [1]vt illicita abnuit: ſeſeque vt paruulum in medio eorum, quibus præerat oſtendit. 1. ad Theſſ. c. 2. — 1 vti licita.

2 Qui in appetendis honoribus ſeculi, aut proſperitatibus mundi inſtanti deſudat labore, & hîc & in futuro vacuus inuenitur à requie: tantòque ſarcinis peccatorum grauabitur, quantò à bonis operibus [2]extitit alienus. — 2 efficitur.

3 Quantò quiſque amplius ſecularis honoris dignitate ſublimatur: tantò grauius curarũ ponderibus aggrauatur: eiſque magis mente & cogitatione ſubijcitur, quibus ſublimitatis gradu præponitur. Nam vt quidam patrum ait: Omne quod ſupereminet plus mœroribus afficitur quam honoribus gaudet. Eſt apud Greg. lib. 33. Moral. c. 19. & habetur Diſtin. 13. C. Nerui.

4 Quantò quiſque curis mundi maioribus occupatur, tantò [3]faciliùs vitijs præmitur. Si enim vix valet peccata animus deuitare quietus, quanto minus occupatione ſeculari deuinctus? — 3 difficilioribus vitiis.

5 Non ſtatim vtile eſt omne poteſtatis inſigne, ſed tunc verè eſt vtile, ſi bene geratur. Tunc autem benè geritur, quando ſubiectis prodeſt, quibus terreno honore præfertur. Poteſtas bona eſt, quando Deo donante eſt, vt malum timore coërceat, non vt temerè malum committat. Nihil autem peius eſt quàm per poteſtatem, peccandi libertatem habere: nihilque infeliciùs malè

4 facultate.

agendi [4]felicitate.

5 Qui intra seculum bene tẽporaliter imperat.

6 regimen.

7 & lumina lapillorum & nud.

Greg. lib. 11. Moral. c. 9.

8 regendo.

6 [5]Qui in hoc seculo benè imperat, sine fine in perpetuum regnat: & de gloria seculi huius ad æternam transmeat gloriam. Qui verò prauè [6]regnum exercent, post vestem fulgentem, [7]lapillorumque nitorem, & nudi & miseri ad infernum torquendi descendunt.

7 Reges à rectè [8]agendo vocati sunt; & ideò sicut rectè faciendo regium nomen obtinetur, ita peccando amittitur. Nam & viros sanctos proinde reges vocari in sacris eloquijs inuenimus, eo quòd rectè agant, sensusque proprios benè regant, & motus resistentes sibi rationabili discretione componant. Rectè enim illi reges vocantur, qui tam semetipsos quàm subiectos benè regendo modificare nouerunt.

9 transferunt.

8 Quidam ipsum nomen regiminis ad immanitatem [9]transuertunt crudelitatis: dumque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam confestim labuntur. tantòque se tumore cordis extollunt, vt cunctos subditos in sui comparatione despiciant; eosque, quibus præesse contingit, non agnoscant. [1]Quos congruè Ecclesiastes admonet dicens: Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto illis quasi vnus ex ipsis.

Eccle. 32.

1 Quibus congrue per Ecclesiastem dicitur

9 Dum mundi reges sublimiores se cæteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant: nec regni gloriam, qua in hoc seculo sublimantur aspiciant, sed opus quod secum ad inferos portent,

atten-

[2]attendant. Si ergo [3]amissuri sunt huius temporis gloriam, illa agant, quæ post finem sine fine possideant. *2 intendant. 3 carebunt huius tēporis gloria.*

10 [4]Dum Apostolus dicat: Non est potestas nisi à Deo. quomodo Dominus per Prophetam [5]de quorundam principatu dicit: Ipsi regnauerunt, sed non ex me? Quasi diceret, non me propitio, [6]sed me irato. Vnde & inferius per eundē Prophetam addidit: Dabo, inquit, tibi regem in furore meo. Quo manifestiùs elucet, bonam malamque potestatem à Deo ordinari: sed bonam [7]propitio, malam irato. ad Rom. 13. *4 Cum.* Osee. 13. *5 de quibusdā potestatibus. 6 sed quasi me &c. 7 propitius malam concedit iratus.*

11 Reges quando boni sunt, muneris est Dei, quando verò [8]mali, sceleris est populi. Secundum enim meritum plebium, disponitur vita rectorum, testante Iob. Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi. Irascente enim Deo talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur. Nonnunquam pro [9]malitia plebis etiam reges mutātur, & qui antè videbantur esse boni, accepto regno fiunt mali. Greg. li. Moral. 25. c. 20. *8 iniqui.* Iob. 34. *9 malo.*

De Iustitia Principum.

CAP. XLIX.

1 QVI rectè vtitur regni potestate, ita se præstare omnibus debet, vt quantò [1]magis honoris celsitudine claret, tanto semetipsum *1 maiori celsitudine.*

mente

1. Reg. ca.6. Greg. li. Moral. 27. c.26.

mente humiliet: proponens sibi exemplum humilitatis Dauid, qui de suis meritis non tumuit, sed humilitèr sese deijciens dixit: Vilis incedo, & vilior apparebo ante Deum, qui elegit me.

2 Qui rectè vtitur regni potestate, formam iustitiæ factis magis quàm verbis instituit. Iste nullà prosperitate erigitur, nullà aduersitate turbatur: non innititur proprijs viribus, nec à Domino recedit cor eius: regni fastigio humili præsidet animo: non eum delectat iniquitas, non inflammat cupiditas: sine defraudatione alicuius ex paupere diuitem facit: & quod iusta potestate à populis extorquere poterat, sæpe [a] misericordię clementia donat.

a misericordi.

3 Dedit Deus principibus præsulatum pro regimine populorum, & illis eos præesse voluit cum quibus vna est eis nascendi moriendique conditio. Prodesse ergò debet populis principatus, nō nocere: nec dominando præmere, sed condescendēdo consulere: vt verè sit vtile hoc potestatis insigne, & dono Dei pro tutione vtatur membrorum Christi. Membra quippe Christi, fideles sunt populi, quos dùm ea potestate, quam accipiunt, optimè regunt, bonam vtique vicissitudinem Deo largitori rependunt.

4 Bonus rex faciliùs ad iustitiam à delicto regreditur, quàm de iustitia ad delictum transfertur: vt noueris hic esse casum, illic propositum. In proposito eius esse debet, numquam

deuiare

[3]deuiare à veritate. Quod si casu titubare contigerit, mox resurgere. 3 egredi à veritate.

De Patientia principum.

CAP. L.

1 PLERVNQVE princeps iustus, etiam malorum errores dissimulare nouit: nón quòd iniquitati eorum consentiat, sed quod aptum tempus correctionis expectet, quando eorum vitia vel emendare valeat vel punire.

2 Multi aduersus principes coniurationis crimine deteguntur, sed probare volens Deus clementiam principum, illos malè machinari permittit, istos non deserit. De illorum malo, bene istis facit, dum culpas quas illi faciunt, isti mira patientia indulgent.

3 Reddere malum pro malo, vicissitudo iustitiæ est: sed qui clementiam addit iustitiæ, non malum pro malo culpatis reddit, sed bonum pro malo offensis [1]impartit. 1 impendit.

De delictis principum siue exemplis.

CAP. LI.

1 DIFFICILE est principem regredi ad melius si fuerit vitijs implicatus. Populi enim peccantes iudicem metuunt, & à malo suo legibus coërcentur. Reges autem, nisi solo Dei timore metuque gehennæ coërceantur: liberè in præceps proruunt, & per abruptum licentiæ, in omne facinus vitiorum labuntur.

2 Quātò quisq; in superiori cōstitutus est loco, tātò in maiori versatur periculo: & quantò splendoris honore excelsior, tantò si delinquat peccator est maior. Potentes enim potentèr tormenta patientur. Cui etenim plùs committitur, plùs ab eo exigitur, etiam cum vsura pœnarum. Sapient. 6.

3 Reges vitam subditorum facilè exemplis suis vel ædificant, vel subuertunt: ideoque principē non [1]decet delinquere, ne formam peccandi faciat peccati eius impunita licentia. Nam rex qui ruit in vitijs, citò viam ostendit erroris, sicut legitur de Hieroboam qui peccauit, & peccare fecit Israël. Illis namq; ascribitur, quidquid exemplo eius à subditis perpetratur. 4. Reg. 13.

1 oportet.

4 Sicut nonnulli bonorum principum Deo placita facta sequuntur: ita facilè multi praua eo-

rum

rum exempla ſectantur. Plerique autem apud iniquos principes, neceſſitate magis quam voto mali exiſtunt, dum imperijs eorum obediunt. Nonnulli autem ſicut prompti ſunt ſequi reges in malum: ſic pigri ſunt imitari illos in bonum.

5 Sæpe vnde mali reges peccant, inde boni iuſtificantur, dum præcedentium cupiditatem, & malitiam corrigunt. Nam re vera peccatis eorum communicant; ſi quod illi diripuerunt, iſti retentant.

6 Cuius peccatum quiſque ſequitur, neceſſe eſt, vt eius pœnam conſequatur. Neque enim impar erit ſupplicio, cuius erroris quiſque par eſt ac vitio.

Quod Principes legibus teneantur.

CAP. LII.

1 IVSTVM eſt principẽ legibus obtẽperare ſuis. Tunc enim iura ſua ab omnibus cuſtodienda exiſtimet, quando & ipſe illis reuerentiam præbet. Apud Grat. D. 9. c. Iuſtũ eſt.

2 Principes legibus teneri ſuis, [1]nec in ſe conuenit fruſtrare iura, quæ in ſubiectis conſtituũt. Iuſta eſt enim vocis eorum authoritas, ſi quod populis prohibent, ſibi licere non patiantur.

[1] neque in ſe poſſe damnare iura quæ in

3 Sub regiminis eorum diſciplina, ſæculi pote-

states subiectæ sunt: & quamuis culmine regni sunt prædicti, vinculo tamen fidei tenentur astricti: vt & fidem Christi suis legibus prædicent, & ipsam fidei prædicationem moribus bonis conseruent.

De [1]Potestate principum in ecclesia.

1 disciplina.

CAP. LIII.

apud Gra in c. Principes 23.q. 5. concil. Paris. 1. c. 2. & Aquisg. part. 3. c. 1.

1 PRINCIPES sæculi nonnunquam intra Ecclesiam potestatis adeptæ culmina tenēt: vt per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticā muniant. Cæterum intra Ecclesiā potestates necessariæ nō essent, nisi vt quod non præualet sacerdos efficere per doctrinæ sermonem, potestas hoc [2]impleat per disciplinæ terrorem.

2 imperet.

2 Sæpe per regnum terrenum cœleste regnum proficit, vt qui intra Ecclesiam positi contra fidem, & disciplinam ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur: ipsamq; disciplinam, quam Ecclesiæ humilitas exercere non præualet, ceruicibus superborum potestas principalis imponat: & vt [3]veneratione mereatur, virtute potestatis [4]impartiat.

3 venerationē mereantur.
4 impertiant.

3 Cognoscant principes seculi Deo debere se rationem reddere propter ecclesiam, quam à

Christo tuendam suscipiunt. Nam siue augeatur pax, & disciplina Ecclesiæ per fideles principes, siue soluatur: ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit.

De Judicibus.

CAP. LIIII.

1 AD delictum pertinet principum, qui prauos iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus præferunt. Nam sicut populi delictũ est, quando principes mali sunt, sic principis est peccatum, quando iudices iniqui existunt.

2 Bonus iudex sicut nocere cuilibet nescit, ita prodesse omnibus [1]nouit. Alijs enim præstat censuram iustitiæ, alijs bonitatem: iudicia sine personarum acceptione suscipit, non infirmat iustitiam auaritiæ flamma, nec studet auferre alteri, quod [2]cupiat sibi.

3 Boni iudices iustitiam ad solam obtinendam salutem æternam suscipiunt, nec eam muneribus acceptis [3]destruunt: vt dum de iusto iudicio temporalia lucra non appetunt, præmio æterno ditentur.

4 Omnis qui rectè iudicat, stateram in manu gestat, & in vtroque penso iustitiam & miseri-

[1] debet.
[2] placeat.
[3] distribuunt.

cordiam portat: Sed per iustitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam [4]peccantis temperat pœnam: vt iusto libramine, quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat.

4 *peccati.*

Qui Dei iudicia oculis suis præponit, semper timens tremensque in omni negotio reformidat, ne de iustitiæ tramite deuians cadat: & vnde non iustificatur, inde potius condemnetur.

De prauis Judicibus.

CAP. LV.

1 NEMINEM stultorum vel improborum oportet iudicem esse. Nam stultus per ignauiam ignorat iustitiam: improbus autem per cupiditatē corrumpit ipsam, quam didicit veritatem.

2 Grauiùs lacerantur pauperes à prauis iudicibus, quàm à cruentissimis hostibus. Nullus enim prædo tam cupidus est in alienis, quam iudex iniquus in suis.

3 Latrones in accessis faucibus, ac latebrosis latentes insidias ponunt, isti palam rapacitatis auaritia sæuiunt.

4 Hostes in alienorum tantum sanguinem intendunt, iudices quasi crudelissimi carnifices ciuium oppressione sua subiectorum vitam extin-

gunt

gunt. Qui enim destruant multi sunt, rari sunt autem qui populos legum moderamine regant.

5 Plerunque & boni iudices sunt, sed ministros rapaces habent. Horum figura, vt ait quidam, tanquam Scylla pingitur, atque describitur: ipsa quidem humana specie, sed capitibus caninis, accincta; & circundata. Non aliter quibusdam potestatibus accidit, vt ipsorum humanitatem immanitas iniquorum sociorum perturbet.

6 Sæpe iudices praui cupiditatis causa, aut differunt, aut peruertunt iudicia: nec finiunt cœpta partium negocia quousque marsupia eorum qui causantur exhauriant. Quando enim iudicant, non causam, sed dona considerant: & sicut negligentes sunt in discussione [1] causarum, sic eorum damno soliciti sunt. 1 *causantium.*

7 Iudices praui iuxta Prophetæ verbum, quasi lupi vespere, non relinquunt in mane: hoc est de præsentis vitæ tantum commodis cogitant, non de futuris. Vita enim ista vesperum, futura verò mane accipitur. Et benè ait quasi lupi, quia luporũ more cuncta deripiunt, & vix pauca pauperibus derelinquunt. Soph. 3. Gregor. lib. 5. exposit. in 1. Reg. c. 2.

De Verbosis & elatis Iudicibus.

CAP. LVI.

1 Erbosi iudices, & elati, vt sapientes videantur, non discutiũt causas, sed afferunt: sicque conturbant iudicij ordinem, dum non suo contenti officio, aliena præsumunt.

2 Quidam dum iudicare incipiunt, irascuntur, ipsamq; iudicij sententiam in insaniam vertunt. De quibus rectè per Prophetam dicitur: Qui conuertunt in furorem iudicium. Qui enim iratus iudicat, in furorẽ iudicium mutat, cùm ante profert sententiam, quàm cognoscat. (Ierem.)

3 Furor in iudice inuestigationem veri non valet attingere, quia mens eius turbata furore ab [1]inuestigatione alienatur iustitiæ.

Iracundus iudex iudicij examen plenè [2]considerare non valet: quia caligine furoris non videt. Qui autẽ repulso furore discutit; facilius ad contuendam veritatem mentis serinitate consurgit, & sine vlla perturbatione ad æquitatis intelligentiam peruenit.

1 scrutatione. 2 contueri.

De Iudicibus qui acceptione personarum, & causa amicorum subuertunt iudicium.

CAP. LVII.

1 NON est persona in iudicio consideranda, sed causa, sic enim scriptum est: Non accipias personam in iudicio. Et iterum: Non misereberis pauperis in iudicio. Qui enim consanguinitatis, vel amicitiæ fauore, siue inimicitiarum odio iudicium peruertunt, sine dubio in Christum, qui est veritas & iustitia, peccare noscuntur.

Augu. tract. 30. in Ioann. ad illud. Nolite iudicare secũdum faciem sed rectũ iudiciũ iudicate c. 7. Leuit. 19. Deuter. 1 & 19. Prouerb. 24. Eccle. 42.

2 Iniqui iudices errant in veritate sententiæ, dũ intendant in qualitatem personæ, & exulcerant sæpe iustos, dum improbè defendunt iniquos: qui autem rectè præsidere studet, nec partem palpare nouit, nec cohibere a iustitia didicit.

[1] *Quibus rebus peruertitur iudicium.*

1 *De muneribus.*

CAP. LVIII.

1 QVI rectè iudicat, & præmium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat: quia iustitiam, quam gratis impartiri debuit, acceptione pecuniæ [2] vendit.

2 *vendidit.*

3 Bono. 4 pr[a]emij.

2 [3]Bonis malè vtuntur, qui iustè pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iustitiæ defensio, sed amor [4]pecuniæ prouocat. Quibus si spes nummi subtrahitur, cōfestim a iustitiæ defensione recedunt.

Esai. 33.

3 Acceptio munerū præuaricatio veritatis est. Vnde & pro iusto dicitur: Qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit.

Grat 11. q. 3. & Burchar. lib. 16. c. 28.

4 Diues muneribus citò corrumpit iudicē. Pauper autem dum non habet quod offerat, non solum audiri contemnitur, sed etiam contra veritatem opprimitur.

5 Citò violatur auro iustitia, nullamq; reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat. Plus enim obtinet mentem censoris, amor lucri, quàm æquitas iudicij.

Ex Gregor. Homil. 4. in Euang.

6 Tres sunt munerum acceptiones, quibus cōtra iustitiam humana vanitas militat, id est, fauor amicitiarum, adulatio laudis, & corporalis acceptio muneris. Faciliùs autem peruertitur animus, rei corporeę munere, quàm gratiæ, laudisq; fauore.

7 Quatuor modis peruertitur humanum iudicium, timore, cupiditate, odio, & amore. Timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pauescimus. Cupiditate, dum præmio muneris alicuius corrumpimur. Odio, dum contra quemlibet [5]aduersa molimur. Amore, dum amico, vel propinquis [6]complacere contendimus.

5 aduersarijs. 6 præstare.

His

His enim quatuor causis, sæpe æquitas violatur, sæpe innocentia læditur.

De Falso teste.

CAP. LIX.

1 ET si mendacium gratis dicitur, quantò magis si venale quæritur? Neq; enim deerit multiplex conuentus falsorum, si tantum præsentia sit numorum.

2 Testis falsidicus, tribus est personis obnoxius. Primum Deo, quem periurando contemnit, & [1]sequenter iudici, quem mentiendo fallit: postremò innocenti, quem falso testimonio lædit. 1 *secundo.*

3 Testibus falsis coniunctis tardè mendacij falsitas reperitur. Quod si separati fuerint, examine iudicatis citò manifestantur. Nam sicut in vnitate prauorum grandis est fortitudo: ita in separatione maior infirmitas.

4 [2]De fraudulentia citò reprehenditur, mendacium falsidicorum enim testimonium sibi non conuenit. Vnum penè crimen habent, & qui falsitatem promit, & qui supprimit veritatem: quia ille obesse vult, & iste prodesse non vult. 2 *fraudulentia citò reprehen. cum mendatiũ falsidic. sibi cõuenit.*

5 Peior est testis, qui lædit, quàm qui præstare nolit. Nam ille malignus est, iste inutilis.

6 Iniquus testis, quamuis sua falsitate, corpori,

3 impediat: animo tamen nihil dâni (aliâs mali) confert.

rebusque [3]officiat, animæ tamen nihil oberit: immo maximum lucrũ confert, si imperitus æquanimitèr tulerit. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui aduersus innocentem falsum testimonium, vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert: sed & is, qui citò aurem criminibus præbet.

7 Qui metu potestatis veritatem occultat, eiusdem veritatis iracundiam sibi cælitus prouocat: quia plus pertimescit hominem, quàm diuinam trepidat indignationem. Beatus cuius testimonio innocẽs ab scelere obiecto purgatur impius, cuius proditionẽ etiam iniquus perimitur. Neq; enim decet Christianum morti obnoxium, prodere, & ad effundendum sanguinem infeliciũ [4]voce testificationis præbere sermonem. Sermo enim [5]iusti, tantum ad ministerium debet esse salutis: ita verò indignationis, & tribulationis & immissiones per angelos malos.

4 vocẽ et deest: sermonem.
5 iust. hominis.

De causidicis.

C A P. LX.

1 EGOTIORVM forensium sectatores, propter proximi dilectionem, seculare negotium deserere debent, aut certè manente proximi charitate negotium sequantur terrenum. Sed quia per ra-

rum est, vt inter iurgantes charitas maneat, postponenda est rei causatio, vt perseueret dilectio.

2 Antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, eo quod causidici in certaminibus causarum, omissis quæ agunt, veluti canes alterutrum se se lacerant: iurgiaque causarum ad iniurias suas commutant.

De oppressoribus pauperum.

CAP. LXI.

1 PAVPERVM oppressores tunc se sciant grauiori dignos sententia quando præualuerint his, quibus nocere voluerunt. Nã tantò atrociùs futuro supplicio condemnandi sunt, quantò hic fortiùs contra miserorum vitam inualuerint.

2 Audiant iudices, & qui præsunt populis, quia pro temporalibus molestijs, quas plebibus ingerunt, æterno incendio cremabuntur, testante Domino per Esaiam Prophetam. Iratus, inquit, sum super populum meum, & dedi eos in manu tua, non posuistis eis misericordiam, sed aggrauasti iugum tuum valde. Descende in puluere, sede, tace, & intra in tenebras. Veniet super te malum, & nescies ortum eius: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniet super te repentè miseria, quam nescis. Isai.47.

Gregor. lib. 20. Moral.c. 21.

1 quam mala patiunt.

3 Magis mala facientibus, [1]quam patientibus dolere debemus. Illi enim praua faciendo in malum proficiunt: isti patiendo, à malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum in alijs multa operatur bona.

4 Malignantium hominum voluntas nequaquã potest impleri, nisi Deus dederit potestatem. Nam dum homines, Deo permittente, malum, quod concupiscunt, perficiunt: ipse dicitur facere, qui permittit. Inde est quod scriptum est per Prophetam: Si erit malum quod Dominus non fecit? Verumtamen quod iniqui [2]mala expetũt voluntate, ideircò Deus perficiendi dat potestatẽ per suam bonam voluntatem: quia de nostro malo, ipse multa bona operatur.

2 ex voluntate quarunt.

5 Quidam cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt: quo noueris sic Deo subiecta esse omnia, [3]vt ipsi, qui eius dispositioni aduersantur, eius impleant voluntatem.

3 vt & ipsi.

6 Propterea in hac vita boni iudicantur à malis, vt iterum in illa vita mali iudicentur à bonis: siue vt etiam si hîc bonis temporalis afflictio, & illic æterna remuneratio.

Esai. 10.

7 Idcircò sunt necessarij mali, vt quoties boni offendunt, flagellentur ab illis. Hinc est, quòd Assur virgam furoris sui testatur Dominus. sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit: vt Deus per illos in eos sæuiat, quos flagellando emendare desiderat. Sed ille iustissima volun-

tate

tate, illi vero sæpe crudeli intentione, sicut per Prophetã de eodẽ Assur dicitur: ipse autẽ nõ sic arbitratur, sed ad cõterendum paratũest cor eius.

8 Atrocẽ super eos diuinum furorem venturum, qui existunt persecutores, & violenti fidelibus. Consolando enim per Prophetam Deus suos ita iudicare permittit aduersarios: Eos, inquit, qui iudicauerunt te, ego iudicabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi à musto sanguine suo inebriabuntur. Esai.49.

9 Habet aliquem vsum, & malorum iniquitas, quòd electos Dei suis [4]moribus laniant, ac per hoc vita impiorum sibi deperit, iustorum autem non perit, sed proficit, dùm eos mali per tribulationis exercitium, ad præsentem odiendam vitam, & futuram desiderandam erudiunt. 4 morsibus.

10 Interdum enim prodest peruersorum prauitas vtilitati iustorum, dum eos malitia sua erudiunt: & ad regna cœlorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplo Israeliticæ plebis, quæ tunc duriùs agebatur in Ægypto, quando oportebat eam per Moysen ad terram repromissionis vocari: & ex malis quæ in Ægypto patiebatur discedere, & ad promissam patriam festinare. Greg.lib.26. Moral. c.9. Exod.3.

11 Iniqui dum constantiam iusti in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum aduersa [5]ostentant, nec vincunt, tandem de suæ peruersitatis insania confunduntur. 5 ostendunt.

Stulti

12 Stulti contra bonos studium nocendi semper assumunt, quibus dum prosperitas elucet, iactãtèr de suis meritis gloriantur, & bonorum atq; iustorum afflictionibus detrahunt: dumque eis aduersa contigerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi conuertuntur.

Ierem.12. 13 Quidam simplicium, nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes iuxta Prochetam: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur, & inique agunt? Qui [6]enim hoc dicunt, non mirentur quod prauorum hominum temporalem, & caducam fœlicitatem aspiciunt, sed magis nouissima eorum intendant, quanta illis post hæc, æterna supplicia præparentur, dicente Propheta: Ducunt in bonis dies suos, & [7]subito ad inferna descendunt.

6 ergo.

Iob.21. Greg.lib.15. Moral.c.19.

7 in pũcto vulgata editio.

De tributatione Iustorum.

CAP. LXII.

Greg.lib.31. Moral.c.23. 1 IVSTVS in aduersis probari se cognoscat, non deijci.

Idẽ lib. Moral.5.c.1. 2 Viri Sancti plus formidant prospera, quàm aduersa: quia Dei seruos prospera deijciũt, aduersa vero erudiunt. Ideòque Sancti viri constantia, ita portare [1]debet aduersa, vt frangi nõ [2]queat.

1 debent.
2 queant.

Idem lib.20. Moral.c.21. 3 Tunc magis sunt Dei oculi super iustos, quan-

do

do eos affligi ab iniquis prouidentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur æterna, quando præsenti tribulatione probantur.

4 Omnes vitę huius tribulationes aquis comparantur prætereuntibus: propterea, [3]quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeritèr transit. Ex Gregor. li. Moral. 19. c. 4. 3 q^d quidquid.

5 Qui vitæ futuræ præmia diligentèr excogitat, mala omnia vitæ præsentis æquanimitèr portat: quoniam ex illius dulcedine, huius amaritudinē temperat: & ex æternitate illius, breuitatem huius despicit transitoriam. Idem lib. 5. Moral. c. 29.

6 Grauari diuerso malo temporali, pro vtilitate [4]iustorum est, quia cùm dolore grauantur, cupiditatis & luxuriæ, vitiorumque cæterorum mala non appetunt. *4 eorum est. q^d vita istius mala perferunt: quia dum dolore &c. Alius C. pro quod habet: qui.*

7 Plus prodesse saluti tentationes sæculi, quam prosperitates constat: nam ex prosperitate inderius itur, ex tentationis verò dolore in melius proficitur.

8 Vnusquisque ad [5]tentationes animum præparare debet. Minus enim dum speratur tentatio, grauat: durè autem præmit, si non sperata, aduenerit. Eccle. 2. *5 tẽtationem.*

9 Sapientis est contra omnia aduersa ante meditari: nec inueniri casus debet, quem non consilia eius præueniant.

De Amatoribus mundi.

CAP. LXIII.

1 MVNDI amatores non solùm ex eo rei sunt, quòd infima pro summis appetunt: verùm etiam, & miseri [1]per hoc, quòd graui ęrumna ad ipsa desiderata pertingunt.

1 pro

2 Grauiùs torquetur impius, mundi aggerando commoda, quàm iustus tolerando aduersa. Qui enim bona mundi diligit, velit nolit timoris & doloris pœnæ succumbit. Quique plusquã oportet res transitorias diligunt, maiorem sibi ingerunt dolorem [2]rei ablatæ, quam amorem parturiebant possessæ. Cum graui enim dolore amittuntur, quæ cum magno amore habentur. Minus autem carendo dolemus, quæ minus possidendo diligimus.

Ex Gregor. lib. Moral. 1. c. 4. & 31. c. 10.

2 rei

3 Sciant seculi lucra sectantes, quantò sint vana vel aduersa quæ diligunt, quæ etiam nec in in hoc seculo sine contrictione graui conquirũt, & pro quibus in futuro supplicio pœnas dabunt.

4 His qui in voluntate desideriorum seculariũ persistuntè, ben per testimonium Prophetæ dicitur: Factus est Effraim panis subcinetitius, qui non reuersatur: idest, ita obuiuntur cæcitate secularis amoris, vt nunquam resipiscant [3]ad

Osee. 7. Greg. li. Moral. 11. c. 7.

3 ad Deu amorem

Deum

Deum amorem retorquere [4]mentis.

5 Multis mortuus est mundus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim seculi diligunt, & tamen ipsa quę diligunt, minime consequuntur: in vtroque vacui, quia & futura perdunt, & præsentia non acquirunt. — Idem lib. 5. Moral. c. 2.

6 Egestas est electorum quòd peregrinantur à bonis sempiternis, & in hoc exilio diutius remorantur. Egestas est reproborum, quòd abundant vitijs, & virtutibus vacuantur, seque esse inopes nesciunt. Quod pbatur per Apocalypsim Ioannis, qui contra huius mundi amatores sic ait: Dicis quod diues sum ego & [5]locuples, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper & cæcus & nudus. — Ex eodē lib. Moral. 34. c. 2. ī illud. Iob. Facies eorū præcedet egestas. c. 41. Apocalyp. 3.

7 Gloriæ temporalis sequaces, & si nitidi sunt foris fulgore potentiæ, interiùs tamen vacui sunt elatione superbiæ: sicuti calami exterius quidem nitent, sed interius vacuantur. — Gregor. lib. Moral. c. 4.

8 Ob hoc reprobi exterius vt [6]calami nitidi: interiùs verò vacui. Electi vero exteriùs quasi arborum cortices fœdi, interiùs vero solidi.

9 Qui pretioso cultu incedunt, audiant Prophetam, quemadmodum detestatur eorum corporalia ornamenta: & quos successus habeat cultus secularis compositus, & ornatus: hoc est pro suaui odore, fœtorem: & pro zona, funiculum, & cætera. — Esai. 3.

10 Legant Prophetam diuites quorum spes opu-

[4] mentes

[5] locupletatus Greg. & vulg.

[6] calamus

Amos. 6.

lentia est, & audiant eum dicentem: Væ qui opulenti estis. Quantò enim quisque potentia maior est, tantò magis liber est ad peccandum. Nam patrimonium grande, grandis tentatio est.

11 Plus venerantur homines in hoc sæculo pro temporali potentia, quàm pro sanctitatis reuerentia. Suscipiunt enim quòd magis sunt diuites, & quòd homines sunt, omnino despiciunt.

Gregor. lib. Moral. 10. c. 18.

12 Sunt quidam iusti qui sine læsione cuiusquam suis rebus vtuntur. Item sunt quidam diuites humiles, quos non inflat superbia rerum: veluti plerique fuerunt Sancti veteris testamenti, qui & affluebant diuitijs, & tamen humilitate pollebant. At contra, quosdam superbos diuites, rerum copia facit elatos, quorum non sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimen in rebus non est, [7] sed in vsu agentis.

Greg. ibidê. Non est census in crimine, sed affectus.

7 *sed voluntas in animo superbo.*

Grego. ibid.

13 Est & elatio pauperum, quos nec diuitiæ eleuant, & voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem, plusquam superbi diuites condemnantur.

14 Securus vult esse diues, pauper esse non vult. Sed quomodo erit diues quietus, quem suis stimulis res ipsæ ne careantur, semper faciunt inquietum? Et ideo eligit cupiditas, inquietum esse timidum diuitem: quàm securum pauco sumptu contentum esse, & pauperem.

15 Bonis benè vtuntur, qui diuitijs sibi concessis in rebus salutaribus perfruuntur. Bonis malè vtuntur,

tur,

tur, qui aut iustè pro temporali lucro iudicant, aut aliquid pro vanæ gloriæ appetitu faciũt. Malis malè vtuntur, qui noxias cogitationes, operibus prauis perficiunt. Benè malis vtuntur, qui luxuriam carnis coniugali honestate restringũt. Sed sicut malo bene vti, bonum est: sic bono benè vti melius est. Et sicut bono malè vti malum est: sic malo malè vti pessimum est.

De diuitijs & eleemosinis.

CAP. LXIIII.

1 GRAVITER in Deum delinquũt, qui diuitijs à Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in vsibus prauis vtuntur.

2 Nesciunt impartire pauperibus, oppressis subuenire despiciunt: & inde magis augent delicta vnde redimere noluerunt.

3 Hoc habet tantum bonum possessio præsentiũ rerum si vitam reficiat miserorum: præter hoc tentatio est mundi lucrum: tantoq; maiora supplicia in futurum dabunt, quantò & ipsa maiora sunt: Potentes enim potentèr tormenta patiũtur. Sapient.6.

4 Terrena omnia seruando amittimus, largiendo seruamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatum. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus: quia, aut nos Ex Greg.lib. Moral. 18.c. 9.

3 impediat: animo tamen nihil dãni (alias mali) confert.

rebusque [3]officiat, animæ tamen nihil oberit: immo maximum lucrũ confert, si imperitus æquanimitèr tulerit. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui aduersus innocentem falsum testimonium, vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert: sed & is, qui citò aurem criminibus præbet.

7 Qui metu potestatis veritatem occultat, eiusdem veritatis iracundiam sibi cælitus prouocat: quia plus pertimescit hominem, quàm diuinam trepidat indignationem. Beatus cuius testimonio innocẽs ab scelere obiecto purgatur impius, cuius proditione etiam iniquus perimitur. Neq; enim decet Christianum morti obnoxium, prodere, & ad effundendum sanguinem infeliciũ [4]voce testificationis præbere sermonem. Sermo enim [5]iusti, tantum ad ministerium debet esse salutis: ita verò indignationis, & tribulationis & immissiones per angelos malos.

4 vocẽ et deest: sermonem.
5 iusti hominis.

De causidicis

CAP. LX.

1
EGOTIORVM forensium sectatores, propter proximi dilectionem, seculare negotium deserere debent, aut certè manente proximi charitate negotium sequantur terrenum. Sed quia per ra-

rum est, vt inter iurgantes charitas maneat, postponenda est rei causatio, vt perseueret dilectio.

2 Antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, eo quod causidici in certaminibus causarum, omissis quæ agunt, veluti canes alterutrum se se lacerant: iurgiaque causarum ad iniurias suas commutant.

De oppressoribus pauperum.

CAP. LXI.

1 PAVPERVM oppressores tunc se sciant grauiori dignos sententia quando præualuerint his, quibus nocere voluerunt. Nā tantò atrociùs futuro supplicio condemnandi sunt, quantò hic fortiùs contra miserorum vitam inualuerint.

2 Audiant iudices, & qui præsunt populis, quia pro temporalibus molestijs, quas plebibus ingerunt, æterno incendio cremabuntur, testante Domino per Esaiam Prophetam. Iratus, inquit, sum super populum meum, & dedi eos in manu tua, non posuistis eis misericordiam, sed aggrauasti iugum tuum valde. Descende in puluere, sede, tace, & intra in tenebras. Veniet super te malum, & nescies ortum eius: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniet super te repentè miseria, quam nescis. Isai.47.

Gregor. lib. 20. Moral. c. 21.
1 quam mala patiunt.

3 Magis mala facientibus, [1]quam patientibus dolere debemus. Illi enim praua faciendo in malum proficiunt: isti patiendo, à malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum in alijs multa operatur bona.

4 Malignantium hominum voluntas nequaquā potest impleri, nisi Deus dederit potestatem. Nam dum homines, Deo permittente, malum, quod concupiscunt, perficiunt: ipse dicitur facere, qui permittit. Inde est quod scriptum est per Prophetam: Si erit malum quod Dominus non fecit? Verumtamen quod iniqui [2]mala experiūt voluntate, idcirco Deus perficiendi dat potestatē per suam bonam voluntatem: quia de nostro malo, ipse multa bona operatur.

2 ex voluntate parant.

5 Quidam cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt: quo noueris sic Deo subiecta esse omnia, [3]vt ipsi, qui eius dispositioni aduersantur, eius impleant voluntatem.

3 vt & ipsi.

6 Propterea in hac vita boni iudicantur à malis, vt iterum in illa vita mali iudicentur à bonis: siue vt etiam si hîc bonis temporalis afflictio, & illic æterna remuneratio.

Esai. 10.

7 Idcircò sunt necessarij mali, vt quoties boni offendunt, flagellentur ab illis. Hinc est, quòd Assur virgam furoris sui testatur Dominus. sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit: vt Deus per illos in eos sæuiat, quos flagellando emendare desiderat. Sed ille iustissima volun-

tate

tate, illi vero sæpe crudeli intentione, sicut per Prophetã de eodẽ Assur dicitur: ipse autẽ non sic arbitratur, sed ad cõterendum paratũ est cor eius.

8 Atrocẽ super eos diuinum furorem vẽturum, qui existunt persecutores, & violenti fidelibus. Consolando enim per Prophetam Deus suos ita Esai.49. iudicare permittit aduersarios: Eos, inquit, qui iudicauerunt te, ego iudicabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi à musto sanguine suo inebriabuntur.

9 Habet aliquem vsum, & malorum iniquitas, quòd electos Dei suis [4]moribus laniant; ac 4 morsibus. per hoc vita impiorum sibi deperit; iustorum autem non perit, sed proficit; dum eos mali per tribulationis exercitium, ad præsentem odiendam vitam, & futuram desiderandam erudiunt,

10 Interdum enim prodest peruersorum prauitas vtilitati iustorum, dum eos malitia sua erudiunt: & ad regna cœlorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplo Israeliticæ plebis, quæ tunc duriùs agebatur in Ægypto, quando oportebat eam per Moysen ad terram repromissionis vocari: & ex malis quæ in Ægypto patiebatur discedere, & ad promissam patriam festinare. Greg.lib.26. Moral. c.9. Exod.3.

11 Iniqui dum constantiam iusti in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum aduersa [5]ostentant, nec vincunt, tandem de suæ peruersitatis insania confunduntur. 5 ostendunt.

Stulti

12 Stulti contra bonos studium nocendi semper assumunt, quibus dum prosperitas elucet, iactãtèr de suis meritis gloriantur, & bonorum atq; iustorum afflictionibus detrahunt: dumque eis aduersa contigerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi conuertuntur.

13 Quidam simplicium, nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes iuxta Prochetam: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur, & inique agunt? Qui [6]enim hoc dicunt, non mirentur quod prauorum hominum temporalem, & caducam fœlicitatem aspiciunt, sed magis nouissima eorum intendant, quanta illis post hæc, æterna supplicia præparentur, dicente Propheta: Ducunt in bonis dies suos, & [7]subito ad inferna descendunt.

Ierem. 12.

6 ergo.

Iob. 21.
Greg. lib. 15. Moral. c. 19.
7 in puncto vulgata editio.

De tribulatione Iustorum.

CAP. LXII.

1 IVSTUS in aduersis probari se cognoscat, non deijci.

Greg. lib. 31. Moral. c. 23.

2 Viri Sancti plus formidant prospera, quàm aduersa: quia Dei seruos prospera deijciũt, aduersa vero erudiunt. Ideòque Sancti viri constantia, ita portare [1]debet aduersa, vt frangi nõ [2]queat.

Idẽ lib. Moral. 5. c. 1.

1 debent.
2 queant.

3 Tunc magis sunt Dei oculi super iustos, quando

Idem lib. 20. Moral. c. 21.

do eos affligi ab iniquis prouidentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur æterna, quando præsenti tribulatione probantur.

4 Omnes vitę huius tribulationes aquis comparantur prætereuntibus: propterea, [3]quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeritèr transit.

Ex Gregor. li. Moral. 19. c. 4.
3 qđ quidquid.

5 Qui vitæ futuræ præmia diligentèr excogitat, mala omnia vitæ præsentis æquanimitèr portat: quoniam ex illius dulcedine, huius amaritudinē temperat: & ex æternitate illius, breuitatem huius despicit transitoriam.

Idem lib. 5. Moral. c. 29.

6 Grauari diuerso malo temporali, pro vtilitate [4]iustorum est, quia cùm dolore grauantur, cupiditatis & luxuriæ, vitiorumque cæterorum mala non appetunt.

4 eorum est. qđ vita istius mala perferunt: quia dum dolore &c. Alius C. pro quod habet: qui.

7 Plus prodesse saluti tentationes sæculi, quam prosperitates constat: nam ex prosperitate indeterius itur, ex tentationis verò dolore in melius proficitur.

8 Vnusquisque ad [5]tentationes animum præparare debet. Minus enim dum speratur tentatio, grauat: durè autem præmit, si non sperata, aduenerit.

Eccle. 2.
5 tētationem.

9 Sapientis est contra omnia aduersa ante meditari: nec inueniri casus debet, quem non consilia eius præueniant.

De

De Amatoribus mundi.

CAP. LXIII.

1 MVNDI amatores non solùm ex eo rei sunt, quòd infima pro summis appetunt: verùm etiam, & miseri [1]per hoc, quòd graui ęrumna ad ipsa desiderata pertingunt.

2 Grauiùs torquetur impius, mundi aggerando commoda, quàm iustus tolerando aduersa. Qui enim bona mundi diligit, velit nolit timoris & doloris pœnæ succumbit. Quique plusquã oportet res transitorias diligunt, maiorem sibi ingerunt dolorem [2]rei ablatæ, quam amorem parturiebant possessæ. Cum graui enim dolore amittuntur, quæ cum magno amore habentur. Minus autem carendo dolemus, quæ minus possidendo diligimus.

3 Sciant seculi lucra sectantes, quantò sint vana vel aduersa quæ diligunt, quæ etiam nec in in hoc seculo sine contrictione graui conquirũt, & pro quibus in futuro supplicio pœnas dabunt.

4 His qui in voluntate desideriorum secularium persistunt, bene per testimonium Prophetæ dicitur: Factus est Effraim panis subcinericius, qui non reuersatur: idest, ita obruuntur cæcitate secularis amoris, vt nunquam resipiscant [3]ad

Deum

[1] pro

Ex Gregor. lib. Moral. 11. c. 4. & 31. c. 10.

[2] rei

Osee. 7. Greg. li. Moral. 11. c. 7.

[3] ad Deum amorem

Deum amorem retorquere.[4]mentis. — 4 mentes

5 Multis mortuus est mundus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim seculi diligunt, & tamen ipsa quę diligunt, minime consequuntur: in vtroque vacui, quia & futura perdunt, & præsentia non acquirunt. — Idem lib. 5. Moral. c. 2.

6 Egestas est electorum quòd peregrinantur à bonis sempiternis, & in hoc exilio diutius remorantur. Egestas est reproborum, quòd abundant vitijs, & virtutibus vacuantur, seque esse inopes nesciunt. Quod probatur per Apocalypsim Ioannis, qui contra huius mundi amatores sic ait: Dicis quod diues sum ego & [5]locuples, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper & cæcus & nudus. — Ex eodē lib. Moral. 34. c. 2. ī illud. Iob. Facies eorū præcedet egestas. c. 41. Apocalyp. 3. — 5 locupletatus Greg. & vulg.

7 Gloriæ temporalis sequaces, & si nitidi sunt foris fulgore potentiæ, interiùs tamen vacui sunt elatione superbiæ: sicuti calami exterius quidem nitent, sed interius vacuantur. — Gregor. lib. Moral. c. 4.

8 Ob hoc reprobi exterius vt [6]calami nitidi: interiùs verò vacui. Electi vero exteriùs quasi arborum cortices fœdi, interiùs vero solidi. — 6 calamus

9 Qui pretioso cultu incedunt, audiant Prophetam, quemadmodum detestatur eorum corporalia ornamenta: & quos successus habeat cultus secularis compositus, & ornatus: hoc est pro suaui odore, fœtorem: & pro zona, funiculum, & cætera. — Esai. 3.

10 Legant Prophetam diuites quorum spes opu

Amos. 6. lentia est, & audiant eum dicentem: Væ qui opulenti estis. Quantò enim quisque potentia maior est, tantò magis liber est ad peccandum. Nam patrimonium grande, grandis tentatio est.

11 Plus venerantur homines in hoc seculo pro temporali potentia, quàm pro sanctitatis reuerentia. Suscipiunt enim quòd magis sunt diuites, & quòd homines sunt, omnino despiciunt.

Gregor. lib. Moral. 10. c. 38.

12 Sunt quidam iusti qui sine læsione cuiusquam suis rebus vtuntur. Item sunt quidam diuites humiles, quos non inflat superbia rerum: veluti plerique fuerunt Sancti veteris testamenti, qui & afluebant diuitijs, & tamen humilitate pollebant. At contra, quosdam superbos diuites, rerum copia facit elatos, quorum non sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimen in rebus non est, [7] sed in vsu agentis.

Greg. ibidē. Non est census in crimine, sed affectus.

7 sed voluntas in animo superbo.

13 Est & elatio pauperum, quos nec diuitiæ eleuant, & voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem, plusquam superbi diuites condemnantur.

Grego. ibid.

14 Securus vult esse diues, pauper esse non vult. Sed quomodo erit diues quietus, quem suis stimulis res ipsæ ne careantur, semper faciunt inquietum? Et ideo eligit cupiditas, inquietum esse timidum diuitem: quàm securum pauco sumptu contentum esse, & pauperèm.

15 Bonis benè vtuntur, qui diuitijs sibi concessis in rebus salutaribus perfruūtur. Bonis malè vtun-

tur,

tur, qui aut iustè pro temporali lucro iudicant, aut aliquid pro vanæ gloriæ appetitu faciũt. Malis malè vtũntur, qui noxias cogitationes, operibus prauis perficiunt. Benè malis vtuntur, qui luxuriam carnis coniugali honestate restringũt. Sed sicut malo bene vti, bonum est: sic bono benè vti melius est. Et sicut bono malè vti malum est: sic malo malè vti pessimum est.

De diuitijs & eleemosinis.

CAP. LXIIII.

1 GRAVITER in Deum delinquũt, qui diuitijs à Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in vsibus prauis vtuntur.

2 Nesciunt impartire pauperibus, oppressis subuenire despiciunt: & inde magis augent delicta vnde redimere noluerunt.

3 Hoc habet tantum bonum possessio præsentiũ rerum si vitam reficiat miserorum: præter hoc tentatio est mundi lucrum: tantoq; maiora supplicia in futurum dabunt, quantò & ipsa maiora sunt: Potentes enim potentèr tormenta patiũtur. Sapient.6.

4 Terrena omnia seruando amittimus, largiendo seruamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatum. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus: quia, aut nos Ex Greg.lib. Moral. 18.c. 9.

illas moriendo deserimus, aut illæ nos viuentes deserunt.

5 Pro diuersitate vsus, alij de rebus mundanis pereunt, quas cupidiùs rapiunt: alij verò saluantur dum in eorum pulchritudine, conditoris pulcherrimam prouidentiam laudantes, mirantur: vel dum pro misericordiæ operibus ex eis cœlestia bona mereantur.

August. lib. de mot. eccl. c. 27. Grego. lib. 19. c. 20.

6 Misericordia à compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortita est. Nullus autem in alio misericors esse potest, qui prauè viuendo in se misericors non est. Qui enim sibi nequam est, cui bonus erit?

Greg. lib. 12. Moral. c. 24. 1 *Tunc enim fructus eleemosinarum indulgentia conceditur.*

7 Nulla scelera eleemosinis posse redimi, si in peccatis voluntariè quis permanserit. [1] Tunc autem fructus eleemosinarum indulgentiã consequitur, quando ab scelerum opere desinitur. Verum est quod peccata omnia misericordiæ operibus expurgantur, sed si iam caueat peccare qui misericordiam impartitur. Cæterum nulla est delicti venia, quando sic procedit misericordia, vt eam sequantur peccata.

7 Non est eleemosina, quæ gloriæ magis causa, quàm misericordiæ impartitur intuitu.

8 Quali enim intentione ab vno quoq; largitur, talitèr & apud Deum recipitur. Qui ergo hîc de bono opere laudem præsentem appetit, spem perdit, & gloriam mercedis in futuro non recipit.

Dum

9 Dum causa iactantiæ pauper pascitur, etiam ipsum misericordiæ opus in peccatum conuertitur.

10 In tantum eleemosinarum opera peccata extingunt, atque in tantum ad regnum seculi futuri proficiunt, vt etiam iudex cœlestis in futuro iudicio veniens, in dextera consistentibus dicat: Exuriui & dedistis mihi manducare, sitiui & dedistis mihi bibere, Hospes eram & collegistis me, nudus eram & cooperuistis me. Quibus etiam benè promittit dicens: Venite benedicti patris mei, percipite præparatum vobis regnum. His autem quos nulla præcedentia eleemosinarum facta sequuntur, æterni iudicis voce sic dicitur: Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: Sitiui & non dedistis mihi bibere. Quibus iustè dicitur: Discedite à male maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Matthæi 25.

11 Qui hic misericordiam nō impartit, illic pietatis fructum non inuenit: exemplo ardentis diuitis, qui in inferno ad tenuissima petenda compulsus est, qui hic tenuissima negare studuit. Quid tribui subtiliùs, quid districtiùs petere poterat? Gutam aquæ ardens petijt, qui micas panis negauit. Sero diues oculos aperuit, quando Lazarum pauperem requiescentem vidit, quem iacentem ante ianuas videre despexit. Gregor. lib. Past. curæ, part. 3. c. 22. Lucæ 18.

12 Non solùm qui esurienti, & sitienti, & nudo Ex August. lib. 3. Enchir. ad Laur. ca. 72.

officium

officium largitatis impendit, vel si quid aliud indigenti largitur: sed & qui inimicum diligit, & qui lugenti affectum compassionis, & consolationis impartit, [2]aut errantem fratrem charitatiuè corrigendo, ad viam veritatis reuocat, aut in quibuslibet necessitatibus consilium [3]dat, eleemosinam proculdubio facit. Nam & doctrinæ vel disciplinæ bonum eleemosina est, & misericordia carnali eminentior est.

2 hæc vsque: aut in &c. in nullo sunt M. S.

3 adhibet

13 Quicunq; non egens poscit, etiam si indigentem se simulet, ex toto illi corde cõmisereri oportet. Et licet ille fortasse falsam indigentis speciẽ præferat, is tamen qui simplicitèr impartit, fructum misericordiæ non amittit.

14 Quantumuis quis sit egens, nullus tamen vnde tribuat indigenti excusationem inopiæ potest [4]prætendere, quando ex præcepto saluatoris etiam calicem aquæ frigidæ præcipiamus indigenti præbere. Nam si aliud non habentes, idipsum benignè tribuamus, mercedem proculdubio non amittimus. Cæterum si amplius possumus, & egestatem simulando minus largimur: non egentem, sed Deum fallimus: cui conscientiam nostram abscondere non possumus.

Ex Augus. de rectitudine Catechi. conuer. tom. 9.

4 obtendere.

Matth. 10.

15 Duæ sunt eleemosinæ, vna corporalis, scilicèt egenti dare quicquid potueris. Altera spiritalis, dimittere à quo læsus exititeris. Harum prima adhibenda est miseris, secunda malis. Erit ergo quod semper impartias, etsi non pecuniam

Greg. lib. 22. Moral. c. 12. & Augu. homil. 6. to. 10. Duæ sunt eleemosynæ, &c.

saltem

saltem vel gratiam.

16 Non est eleemosina cum murmuratione prębenda, ne comitante tristitia, merces pereat dispensata. Tunc autem benè tribuitur, quando cum mentis hilaritate præbetur. Vnde & Apostolus: Hilarem, inquit, datorem diligit Deus. Metuendum est itaque ne pauper, aut cum tædio, nostra oblata suscipiat, aut ne omnino prætermissus mærens, tristisque recedat. Grego. Past. cur. part. 3. c. 21. 2. ad Corint. 9.

17 De rapinis alienis eleemosinam facere, non est officium miserationis, sed emolumentum magnum sceleris. Vnde & Salomon: Qui offert, inquit, sacrificium de rapina pauperum, tanquam siquis victimet filium in conspectu patris sui. Qui enim iniustè tollit, iustè nunquam distribuit: nec benè alteri præbet, quod ab alio malè extorquet. Gregor. vbi sup. Eccles. 34.

18 Magnum scelus est, [5]rem pauperum præstare diuitibus: & de sumptibus inopum, acquirere fauores potentum, arenti terræ aquam tollere, & flumina, quæ non indigent, irrigare. 5 res

19 Nonnunquam largitas diuitum prodiga, non ad vtilitatem, sed ad elationem effunditur: comparata hypocritis, qui non ad ædificationem docent audientium, sed ad suæ gloriæ exaggerandum cothurnum. Gregor. vbi sup.

20 Reprehensibilis est [6]superflua effusio largitatis. Nam qui modum seruat, auarus nulli est, sed omnibus largus est. 6 superba.

Dispen-

21 Dispensator non debet esse prodigus, sed discretus: largiri enim debet quantum oportet, vt tenendo mensuram in vno, sufficiat [7]pluribus.

7 *plurimis.*

1 *De breuitate huius vitæ.*

[1]*Quod tantùm in vita est licitum operari bonum.*

CAP. LXV.

Ex Gregor. lib. 8. Moral. c. 12.

1 ANTVM enim in hac vita est licitum operari bonum: illic namque non iam operatio expectatur, sed retributio meritorum.

Grego. lib. 1. in Ezech. homil. 10.

2 Hæc vita impijs longa & grata est, in oculis autem iustorum amara & breuis. Et licet vita ista breuis sit, mora tamen sibi fieri creditur, quia quantumlibet breue sit temporis spatium, tametsi viuenti parum est, amanti proculdubio longum est.

Grego. lib. 7. Moral. c. 20. & 8. c. 11.

3 Qui vitæ præsentis longitudinem non de suo spatio, sed de eius fine considerat, quam sit breuis & misera satis vtilitèr pensat. Vita enim præsens, quia ipsis suis incrementis deficit, breuis est: suo enim augmento perit, dum id quod videtur in futuro proficere, in præterito deficit. Itē ex ipso esse breuis vita præsens ostenditur, ex eo quòd non permanet, sed finitur. Tela enim cōsummatur filis, & vita hominis expletur diebus singulis.

Ad verbum ex Greg. lib. 8. c. 11. Mor.

Quòd

4 Quòd diu in hac vita viuitur, quæritur vtrum augmentũ an rectiùs detrimentum dicatur. Sed quomodo possit rectè dici augmētũ quod per dimēsiones ætatum, ad mortis tendit detrimentũ?

5 Qui vitam longam quæris ad eam tende vitã pro qua Christianus es, idest, ad æternam: non ad istam, de qua ad erudiendum te, descendit vita æterna: idest Christus verbũ carni coniunctũ. Hæc est enim vita vitalis, nam ista mortalis est. Greg. lib. 11. Moral. c. 27.

6 Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo. Nam verè tunc viuere quisque creditur, si secundum seculum moriens, in solo Deo viuere delectetur.

7 De mora vitæ istius, tædium patitur iustus, eo quòd ad desideratam patriam [2]tardè perueniat: & vitæ præsentis [3]ærumnam segniùs amittat.

2 *tardiùs.*

3 *ærumnas seruas.*

De exitu.

CAP. LXVI.

1 QVAMVIS Sãcti ab huius vitæ ærumnis liberari se cupiãt, citò volētes exire de corpore, Dei tamen [1]dispensatione plerunquè diu in hac vita versantur: vt [2]per longa tolerãtiæ experimenta, solidiùs eorum patientia roboretur.

1 *dispositione.*

2 *pro longo tolerant. experimento.*

2 Multi odio vitam habent, & tamen mori timent: quod plerisque in angustia contingere solet: sicque contrario affectu, & viuendi habent tædium, & moriendi metum.

3 Solicitè debet vnusquisque viuere, & semper

terminum vitæ suæ considerare, vt de contemplatione illius, animus se semper ad alta sustollat, & huius seculi blanditias cũ timore caueat. Scriptum est enim: In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua,& in æternũ non peccabis.

3 hora

4 Venturi exitus [3]ignorantia incerta est,& dum mori quis non existimat, tollitur. Vnde vnusquisque festinet, ne in iniquitatibus suis rapiatur, simulque finiatur vita cum culpa. Nam incentor diabolus, eos quos viuẽtes accendit ad vitia, subito morientes pertrahere [4]molitur ad tormẽta.

Gregor. lib. Moral. 14.c. 5.

4 nititur.

5 Sæpe diuites in hac fallaci vita, dum de potentiæ gloria vel rerum abundantiá gestiunt, ab his repentè, hora qua nesciunt, improuiso exitu rapiuntur: atque absorbente profundo, cruciandi æternis gehennæ incẽdijs deputantur. De quibus benè per Prophetam dicitur: ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendũt.

Iob 21.Grego.15. Mor. c.19.

6 Iniquus moriens, qui imitatione sua multos ad culpam traxerat delectatione peccati, multos à culpa reuocat terrore tormenti. Quòd etiam Psalmista testatur dicens: Lætabitur iustus cum viderit vindictã impiorũ,manus suas lauabit in sãguine peccatorum. In peccatorũ enim morientiũ sanguine [5]iusti lauant manus: quia dum eorum pœna conspicitur, conspicientis vita mundatur. Cuius enim talis crudelis exitus cum cernitur,nõ solùm qui viderit refugit, sed alios etiã ab imitatione illius,quãta valuerit exhortatione cõpescit.

Ex Greg.18. Moral.c.13.

Psal.57.

5 lauantur manus.

In

7 In exitu vitæ, animæ electorum nimio terrentur metu, incerti vtrum ad præmium, an ad supplicium transeant. Greg.lib.24. c.17.

8 Quidam autem electi in fine suo purgantur à leuibus quibusdam peccatis: quidam verò in ipso [6]exitu suo hilarescunt, ex æternorum cõtemplatione bonorum. Ibid.c.18.

[6] fine hilaresc.

9 Quamuis enim quis in hac vita sit iustus, tamen dum ex corpore isto egreditur pertimescit, ne dignus supplicio sit. Nullus est enim homo absque peccato; nec aliquis potest de Dei esse securus iudicio, cum etiam & de otiosis verbis reddenda sit ratio. Ibid.

10 Finem iustorum optimum, vocatio tranquilla commendat, vt ex eo intelligantur Sanctorum habere consortium Angelorum, ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

10 Prauos autem homines apostatæ Angeli excipiunt morientes, vt eis sint ipsi tortores in pœnis, qui fuerunt suasores in vitijs.

11 Et si pietas pro defunctis fidelibus flere iubeat, fides tamen pro eis lugere vetat. Illi enim deplorãdi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit: non quos cœlestis aula Christi lætificandos includit.

12 Hic est Christianæ miserationis affectus, vt pro vno quoque mortuo sacrificium Deo offeratur. Inde est quod scriptum est: Et mortuo ne fraudes misericordiam.

NOTÆ
ET EMENDATIONES
In Librum Tertium
SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

IVINÆ *sapientia*] Ex Gregor. ad verbum lib. 9. Moral. c. 17. Et in comprobationẽ testimonij Ieremiæ: Ego sum testis, & iudex, affert illud Esaiæ 24. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar.

Propheta] Ierem. 29. Apud Ieremiam sic habetur. Ego sum iudex, & testis. Et Gregor. lib. 9. Moral. c. 17. Codex cœnobij de la Oliua in Regno Nauarræ legit: Ego sum testis, & vindex septuaginta καὶ ἐγὼ μάρτυς φησί. Et ego testis dicit Dominus.

Miserere Domine misero Isidoro] In cod. Gotth. hæc non habentur. Codex cœnobij de la Oliua indigno Isidoro.

Ordinata] Greg. lib. 7. Moral. c. 8. exponens illud Iob: Hæc mihi consolatio est, vt affligens me dolore, non parcat. Ideò inquit, hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum feriat: Ideò me hic

feriat

feriat non parcendo, vt in perpetuum parcat.

Electus enim Dei] Gregor.lib.26.Moral.c.18. electorum namque est, hic conteri vt ad præmia debeant æternæ hæreditatis erudiri.

Nequaquam Deus] Vide Gregor.lib.26. Moral.c.18. vbi differit cur quædam à Domino hic feriantur, & quædam seruentur inulta.

Quod malè admisit] Gottus & reliqui M. ss. addunt post hæc verba: proinde est quod Deus delinquenti non parcit.

In pœnis gaudere.] Greg.lib.8.Moral.c.41. de iustis: gaudent despici, nec dolent se necessitatibus affligi. Idem Augustin. serm. 105. de tempore, & Gregor.lib.5.Moral.c.1.

Neque iusto neque reprobo &c.] Ex multis locis Gregorij lib.5.Moral.c.1.& 26.c.18. & li. 18. c.7. & c. 12.

Vt secundum Petrum] C. de la Oliua vt secundũ Prophetam: locus est Petri.1.cap.4. Tempus est inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei. Hunc locum explicat Isidorus supra lib.1.c.20. senten. 2. & Augustini super psalm. 93. Tempus est inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei, idest tempus est, vt modo iudicentur, qui pertinent ad domum Dei; si flagellantur filij Dei, quid debẽt sperare serui nequissimi? Venerabilis Beda in Psal.9. explicat Petri locum, de occulto & iusto iudicio, quod in præsenti ad purgationem exercetur in domo Dei, idest in infidelibus: Gre-

gor.

gor. libr. 26. Moral. cap. 18. vt Isidorus locum interpretatur.

CAP. II.

QVA *percutimur in carne, vt emendemur; altera ex qua.*] Omnes CC.M.ss. sic habent: qua percutimur carne, vt emendemur: altera, qua vulneramur &c.

Gemino amore.] Ambrosius quomodo respiciat Deus super iustos & peccatores, libro super beati imaculati & li. 1. de Apologia Dauid, & li. 5.

Sicut Petrum.] Respexit enim illum oculis gratiæ non corporis, cum ex Matthæo, & Marco constet Christum tunc fuisse in atrio interiore domus, Petrum verò in atrio deorsum foris. Ex August. c. 6.

Sicut dum facta Sodomorum.] Genes. 18. Dixit Dominus descendant & videbo vtrum clamorē, qui venit ad me, opere compleuerunt.

Trimoda ratione.] Quinque modis flagella contingunt, teste Beda, in Matthæum, & Augustino, in sermone de gratia, vel Iustis vt per patientiam merita augeantur, vt Iob: vel ad custodiam virtutum, ne superbia tenret: vt Paulo 2. ad Corinth. 12. vel ad corrigenda peccata, vt Mariæ Lepra Num. 12. vel ad gloriam Dei, vt de cæco nato Ioann. 9. vel ad iudicium pœnæ vt Herodi Act. 12. Quæ omnia hic complectitur Isidorus.

Ad damnationem.] Gregor.lib.7.Moral.c.10. exponens illud Ezech.11.Tollam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Ad purgationem.] Idem lib.21.c.4.vbi probat quod iusti, dum temporalitèr flagellantur, probantur; reprobi verò qui in laboribus hominum modo non sunt, æterno anathemate condemnãtur.& lib.16.c.16.& lib.11.c.21.

Ægyptus cæsa est ad damnationem.] Hieron. in Nahum.c.7.exponens illud; Non consurget duplex tribulatio, vel non vindicabit bis Deus in idipsum, videtur sentire Ægyptios non flagello damnatiouis, sed purgationis punitos. Sic enim inquit: Quod si vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quod in diluuio genus deleuit humanum, super Sodomam & Gomorram igne pluit, Ægyptios submerserit fluctibus, Israëlitarum cadauera prostrauerit in cremo, scitote ideò ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Quem locum Magister sentent. lib. 4. Dist.15. intelligendum censet, non promiscuè de omnibus, sed de illis tantum, qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt.

Iob ad probationem.] De Iob quod de gente Idumæà duxerit genus probat Augustin. lib. 18. de Ciuit.Dei c.47.& de tentatione Abrahæ & Tobiæ, & Iob.in lib.quæst. veteris & noui test. lib. 2. q.99. de eius tentatione Psalm. 100. accepit, inquit, à Deo tentandum non opprimendum, pur-

gandum non euertendum, aut forte nec purgandum, sed probandum. Eius laudes commemorat Gregorius lib. 28. Moral. c. 1. & exponēs illud: In omnibus his non peccauit Iob labijs suis, nec stultum quid contra Deum loquutus est. & lib. 2. cap. 19.

Ut Paulus.] 2. ad Corinth. 12. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satan, vt me colaphizet vbi Græcè, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος σατὰν ἵνα με κολαφίζῃ. Quo in loco, σκόλοψ, est stimulus, per carnem, siue in carne: qui stimulus quomodo hic intelligendus sit, non benè inter interpretes constat. Alij libidinis affectum & motum accipiunt; vt Isidorus lib. 2. sentent. c. 39. sent. 11. Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanæ angelo, inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis habitant. Idem videtur sentire Gregor. in hoc loco. Alij, vt refert Hieronymus, comment. in epistolam ad Galatas corporis aduersam valetudinem quod capitis dolore solitus sit frangi & molestari: atque ita etiam Theophylactus. Thomas Aquinas, quòd fuerit iliaco morbo obnoxius. Ambrosius stimulum appellat insectationem malorum hominum, & afflictionem ab inimicis illatam. In qua sententia est Theodoretus: probat verò ex sequentibus non esse stimulum carnis corporis

infir-

infirmitatem: propter quòd placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persequutionibus, & angustijs pro Christo. Ego existimo carnis stimulum intelligi contra dictiones & molestias à Iudæis illatas (qui erãt cognati eius secundum carnem) ne euangelij doctrina incrementum susciperet; de quorum persequutione, sic ait ad Thessal. c. 2. Vos enim imitatores facti estis fratres, ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum & prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo nõ placent, & omnibus hominibus aduersantur prohibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant; vt impleant peccata sua semper; præuenit enim ira Dei super illos vsque in finem.

Athanas. q. 139. Alexandrum ærariũ fabrũ & vocat stimulũ carnis vide locum.

Tunc delet culpam.] Tunc diluit culpam, habẽt M.ss. & Gregor. lib. 18. Moral. c. 12. Flagellum, inquit, tunc diluet culpam cum mutauerit vitam.

Ab hac vita inchoant.] Aliqui M.ss. habent in hac vita inchoant: melius; ab hac vita: sic est apud Gregor. loco supra adducto. His flagella ab hac vita inchoant & in ęterna percussione perdurant.

Vnde per Moysem.] Deuter. 32. sic habet vulgata editio latina nostra: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Isidorus legit, vt Gregorius libr. 18. c. 22. vsque

ad inferos, deorsum.

A quibusdam dici solet.] Ex Grego. ad verbum lib. 18. c. 12.

Iesus populum.] Iud. epist. 1. Quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundò eos qui non crediderunt perdidit. Explanat hunc locum Iudæ Greg. lib. 10. Moral. c. 33.

Hinc est quod in Psalm.] Psalm. 108. locus ad verbum ex Grego. lib. Moral. 10. c. 33.

Ait Propheta] est apud Esai. c. 40. suscepit de manu Domini duplicia, pro omnibus peccatis suis. Et Ierem. 17. duplici contritione cōtere eos.

CAP. III.

VNT *nonnulli huius qualitatis.*] Ferè omnes CC. M. ss. esse nonnullos eiusdem qualitatis homines. Codex vnus papyraceus perantiquus: esse nōnullos eius qualitatis homines. Locus apud Gregor. lib. 18. Moral. cap. 13.

Corporis infirmitate.] Theodoretus q. in Genes. ex illis verbis: & ideo custodiui te ne peccares in me; colligit, Abimelech Regem Gararæ ne peccaret in Sarram consilio Dei infirmitate percussum.

Visitatio Dei.] Pulcrè Isidorus complexus est visitationis in diuinis literis significationem; nā & in malam & in bonam partem vsurpatur; in

bonam

bonam vt illud Lucæ 19. Non cognouit tempus visitationis suæ. Et Oseæ 4. Non visitabo super filias vestras cum fornicatæ fuerint. Exod. 5. Visitando visitaui vos, & vidi afflictiones vestras. Et alia multa loca in sacris literis occurrunt, in quibus visitare & visitatio demonstrat Dei curam erga genus humanum eiusque prouidentiam, misericordiam, & beneficia hominibus exhibita. significat etiam visitare, præstare Deum quod promisit; vt in illo Genes. 21. Dominus visitauit Sarram & Lucæ. 1. Visitauit & fecit redemptionem populo suo. In malum etiã nonnunquam sumitur pro eo quod est punire, castigare, vindicare scelera aduersus diuinã maiestatem commissa. Sic Exod. 31. Ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum. Et Esai. 10. Visitabo super fructum magnitudinis cordis Regis Assur. & 13. Visitabo super orbem mala. Et Psalm. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. Vbi voces illæ in virga supplicij incrementum denotant. Et Oseæ 1. Quoniam adhuc modicũ visitabo sanguinem Iezrahel Et psal. 18. Visitationes denotant iustitiam visitationes Domini rectæ lætificantes corda. Visitationes, enim septuaginta verterunt δικαιώματα.

Ex peccato.] Vt est illud Pauli. 1. ad Corinth. 11. Propter quod imbecilles & infirmi, & dormiunt multi.

Qui valentiores sunt & sani. Hoc probat Au-

 gustin.

gustin. super Ioannem tract. 7.

Ne per vigorem sanitatis] vigorem salutis est in omnibus M. ss.

In Paulo oculis.] Actorum 9. Hunc locum ferè similitèr interpretatur ad mores Gregor. lib. 33. Moral. c. 31. Et Ambros. lib. super beati immaculati; simul oculus inquit, corporis animæque sanatus.

CAP. IIII.

ON *idcirco se.*] Si idcirco se habet codex Toletan. & cęnobij de la Oliua in Nauarra. Cæteri cum editis consentiunt quam lectionem probo.

Laudet Deum potius quam accuset.] Gotthus & alius papyraceus Malacitanus correctus habent: Laudet Deum potius non accuset. Cæteri M. ss. consentiunt cum editis: quæ lectio non displicet.

Ad magnam vtilitatem.] Totius sententiæ sensus desumptus est ex Gregor. lib. 32. c. 3.

Quod talibus dignus sit deputauerit.] C. Toletan. Latinus habet quod talia pati dignus sit reputauerit. Cum eo consentiunt duo CC. Malacitanus, & alius. Cæteri vt in editis.

CAP. V.

NDE *& optat.*] Vt est illud Pauli Phil. 1. desiderium habens dissolui & esse cum Christo. Et rursus: infelix ego homo quis me

liberabit de corpore mortis huius. Et illud Dauid, Hei mihi quia incolatus meus prolongatus est.

Nam grauius fert.] sic habet Gregorius: cum flagella exterius tolerat, illud est grauius, quod de tentatione aduersarij in intimis portat.

Diabolus non amplius tentat electos.] Non amplius electos tentat Diabolus M. ss. De potentia Diaboli, & eius voluntate nocendi electis, rectè dixit Gregor. lib. 2. Moral. c. 10. Satanæ voluntas semper iniqua est, sed nunquam potestas iniusta: quia à semetipso voluntatem habet, à Domino potestatem. Vnde August. super Ioan. tract. 7. c. 1. Diabolus non tentat nisi permissus aut missus.

Tentationibus suis non decipit.] Deijcit M. ss. rectè excusi.

Vnde & omnis voluntas.] Ad verbum ex Gregor. lib. 2. Moral. c. 10. & legendum: voluntas, non voluptas vt est in multis M. ss.

Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum] sic legendum non inceptor vt habet aliquot CC. M. ss. Ex Ambros. lib. super Beati immaculati de Diabolo. Ipse est incentor, ipse accusator, ipse in ludum introiuit. Immissor autem dixit, quia voluntate nostra vitia amplectimur; Neque ille immittit nisi homo fenestram immissioni aperiat. Vnde August. Non enim diabolus cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet à nobis consensum, sed petit. Homil. 12.

tom. 10. Nec obstat illud, quod est apud Ioann. 13. Cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simònis Iscariotes. Non enim intrasset vt ait Augustin. super Psal. 136. nisi locum dedisset. Vnde locus interpretandus de ea missione quæ allicit & impellit suggerendo, non de ea quæ efficit imperando. Locus Ioannis Græcè est τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώτου ἵνα αὐτὸν παραδῷ est etiam nominis ratio habenda: Nam aliud est mittere, aliud immittere.

Vt tamen oporteat.] Sic Euangelica exhortatio habet: simplices vt columbæ, prudentes vt serpentes. Et illud Pauli ad Rom. 16. Volo vos sapientes esse in bono, simplices autem in malo. Item illud 1. ad Corinth. 14. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parui estote.

Iuxta Prophetam.] Oseæ 7. sic interpretatur Hieron. in Oseam; Columba, lactata, siue insipiens & insensata. Septuaginta ἄνους.

Discretio.] Tota hæc sententia cum testimonijs ex Iosue 5. & Ierem. 15. ex Gregor. est concinnata lib. Moral. 33. c. 28. & c. 22.

Multi decipiuntur à diabolo.] Ex Gregor. libr. 34. Moral. c. 2. vbi locum Oseæ interpretatur & alienos in scriptura intelligi affirmat angelos apostatas Oseæ autem c. 7. vulgata editio habet & ipse nesciunt.

Quando aperta iniquitate.] Sic legunt plerique M. ss. quam lectionem probo non vt excusi de

aperta; Cum Gregor. lib. 6. Moral. c. 4. ita habeat (ex quo loco desumpta est sententia hæc) Antiquus namque hostis, quasi inermis vincitur, cum mala aperta suggerens humanę menti, bona omnia simul destruere conatur.

Ea quæ sancta sunt destruit.] Ea quæ sancta sunt destruit, quando & qui decipitur, sua detrimenta non sentit, sed tanquam sint virtutes &c. habent omnes M. ss.

In oculis carnalium.] Diabolus mirmicaleon dicitur à Septuaginta pro eo quod scriptum est apud Iob. Tygris perijt, eo quod non haberet prædam, est enim, inquit Gregor. lib. 5. Moral. cap. 17. formica & leo; alijsque leo est, alijs formica, vide locum.

Diabolus enim serpens est lubricus.] Coluber lubricus & tortuosus, appellatur in sacris literis. Iob 26. eductus est coluber tortuosus, & Esai. 27. Leuiathan serpentem, vectem tortuosum. Tota sententia est apud Gregor. lib. 17. Moral. cap. 18.

Cuius capiti.] Videtur alludere ad illud Geneseos: Ipsa conteret caput tuum; quo docetur caput esse conterendum serpentis, hoc est primũ diaboli incursum, quo intendit, vt animus deditionem faciat, esse propulsandum.

Et tu insidiaberis calcaneo eius.] Genes. 3. Greg. lib. 1. Moral c. 38. Calcaneum finem actionis interpretatur exponens locum Psal. 55. Ipsi calca-

neum meum obseruabant. Et in locum Geneseos.

Dei vero seruis.] Alexander primus epist. 2. Nam sicut leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret; sic diabolus non cessat circuire, & quærere, quos ex fidelibus perdat, & maximè illos, quos ardentiores in seruitio saluatoris, eique familiares inuenerit.

Non tentando possidet &c.] Gregor. lib. 3. Moral. c. 6. interpretatur illud Esai. 45. Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras.

Tunc contra eos.] Est apud Gregor. lib. 33. Moral. c. 18. Vbi exponit illud Iob 40. Behemoth caudam suā quasi cedrus adstringet, hoc est mouebit & agitabit, velut cedrus agitatur à vento, vel arriget membrum, veluti cedrus arrecta & ingens.

Argumenta machinationum.] Totam hanc sententiam mirè versat Greg. lib. 33. Moral. c. 18. & 19. & 20. vbi exponit illud Iob. nerui testiculorū eius perplexi sunt.

Nullus culpam non existimet &c.] C. Gotthus; Nullus culpam existimet ex qua passionem propriam sustinet. Alius codex perantiquus: Nullus culpam non existimet quam ex compassione propria sustinet. Et statim addit omissis reliquis: Nam si compassioni credit &c. Cæteri vt in editis.

Ideo diabolus in sacris eloquijs Behemoth.] Tota

hæc sententia deducitur ex Gregor. lib. 33. Moral. c. 20. vbi quærit cur diabolus Behemoth bestia quadrupes, cur Leuiathan serpens in aquis, qui hamo capitur, dicatur. Quorum nominum rationem hic Isidorus ex Gregorio reddit, inter nomina autem diaboli quæ varia & multa occurrunt in diuinis libris, hæc tria Behemoth, Leuiathan, & Auis, potissima sunt. Dicitur etiam Leo, Baal, Aquilo, Latro, Sathan, Cauda, Basiliscus, Belial, malus, tentator, canis, impius, aduersarius, alienus, lupus, exactor, aspis, homicida, nequissimus, malignus, paruus, asper, lucifer, clibanus, fortis, potestas tenebrarum, catulus leonis, princeps potestatis, Deus huius sæculi, Leo rugiens, apostata, & præuaricator, absque iugo, filius Belial, vt adnotauit Hieronymus. Esai. 28. Et ita interpretatur illud. Psal. 17. torrentes iniquitatis conturbauerunt me, idest impetuosæ incursiones dæmonis, Behemoth autem plurale est apud Hebræos (vt hoc obiter annotẽ) idem quod bestiæ eo quod vnum animal cum sit ex multarum bestiarum magnitudine & immanitate est coagmentatum, estq; animal terrestre, vastum, & eximiæ magnitudinis: de eo dicitur Iob. 40. Behemoth quem feci, tecum fænum quasi bos comedet. Iuxta nonnullos est elephas.

Ideo Leuiathan] Leuiathan dixerunt antiqui teste Hieronymo lib. 6. in Esai. c. 14. esse patrem diaboli; quàm sententiam ipse refellit significatq;

draconem: Vnde illud Ezech. 32. Leoni gentium assimilatus est, & draconi qui est in mari. Aquila pro dracone posuit Leuiathan auctore Hieronimo similitèr Psal. 90. dum dicitur, Conculcabis leonem & draconem legitur Leuiathan. Vocatur hic cetus magnus, de quo quod à Christo capiendus sit mystico in Iob sermone narratur. Est igitur Leuiathan piscis marinus ingens, Iob. 40. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius? Septuaginta ibi pro Leuiathan posuerunt cetum & draconem: sicut & in illo Iob c. 3. qui parati sunt suscitare Leuiathan vertunt illi cetum; alibi draconem interpretantur, vt Psal. 103. Draco iste quem formasti ad illudendum. De creatione Leuiathan & Henoch habetur Esdræ 4. c. 6.

In sacris eloquijs.] Iob. 3. & 40. Esai. 6. & 27.

Auis propterea nominatur.] Daniel 7. & Esai. 31. & illud Euangelij volucres cœli.

Ex eo enim quod per membra sua.] Exinde enim, quod per membra sua: habent excusi Gregor. lib. 33. Moral. c. 20. ex quo est hæc sententia: ex ipso, inquit, suarum actionum nomine vocatur, cum iumentum, draco, vel auis dicitur.

Quomodo bonorum interitum.] Similis est interrogatio apud Gregor. lib. 32. Moral. c. 10. in fine, & apud Iulianum Archiepiscopum Tolet. Sanctiss. in Antiktimenan lib. ex Iob. interrog. 132.

Quasi

Quasi in maxilla mandit.] Tota ſententia ex Gregor. dum interpretatur illud Iob Armilla perforabis maxillam eius. libr. Moral. 33. cap. 40.&cap. 17.

Os diaboli.] Ex Gregor. dum illud Iob explanat c.41. Et flamma de ore eius egredietur li.33. Moral.c.41.

Sathanæ corporalitèr deputari.] Locum Pauli 1. ad Corinth. 5. Iſidorus interpretatur de corporali traditione, vt Hieronymus & Gregor. lib.33. Moral.c.11. Et Anſelmus; cum alij ſancti patres de ſeparatione à Chriſti corpore, ſpiritalique traditione in Sathanæ poteſtatem intelligant. Vterque ſenſus eccleſiaſticæ excommunicationis vim atque auctoritatem probat, eamque eſſe pęnam grauiſſimam & maximè formidandam; cum ab Eccleſia eijciat hominem, diabolique mancipium efficiat, & ab omni ſacramentali virtute reddat alienum: vnde illud Pelagij PP. ad Angliæ Epiſcopum Apoſtolicæ auctoritatis exemplo didicimus, errantium, & in errorem nutantium, ſpiritus tradendos eſſe Satanæ, vt blaſphemare dediſcant & Vrban. PP. C. Notandum 24. q. 3. Caſſianus lib.2.c.16. Pauli locum intelligit de eo qui ab oratione ſuſpenditur. Origines tamen homil.2.ad c.2. Iudicum, quas quia B. Hieronymus latinas fecit, ei tribuuntur, explicat etiam hunc locum de excommunicatione eccleſiaſtica, & duplicitèr hominem Sathanæ tradi oſtendit excom-

municationis vinculis irretitum. Sic & Augustinus de verbis Apostoli serm. 68. Omnis inquit, Christianus, dilectissimi, qui a Sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur. Quomodo? scilicet quia extra ecclesiam diabolus est: sicut in Ecclesia Christus; ac per hoc quasi diabolo traditur, qui ab Ecclesiastica communione remouetur.

CAP. VI.

PLERVNQVE *dæmones.*] Gregor. lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 4. Dialog. c. 48. sex modis docet somnia animam tangere, primo ventris plenitudine, secundo inanitate, tertio illusione, quarto illusione simul & cogitatione, quinto reuelatione: sexto cogitatione simul & reuelatione. Augustinus in lib. de diuinatione per somnium multa de somnijs, quæ dæmones immittunt, tradit. Sex autem illos Gregorij modos hic noster Isidorus complexus est.

Supplicia immittunt.] Supplicia minantur præter M.ss. aliquot etiam excusi habent. Legendum puto supplicia immittunt. Est enim Augustini phrasis. lib. de diuinatione per somnium cap. 3. Accipiunt enim sæpe potestatem, & morbos immittere.

Humana corpora verberant.] Alludit fortè ad

verbera

verbera Hieronymi ob Ciceronis & poëtarum lectionem accepta, qui liuentes habuisse scapulas, & plagas sensisse se post somnium ait, ad Eustochium, de custodienda virginitate, & in in apologia ad Ruffinum.

Plerumque.] Ex Gregor. lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 1. Dialog. c. 49. Affert de quodam diuite cui diabolus per somnium longa vitæ spatia promisit: qui cum multas pecunias pro longioris vitæ stipendijs collegisset, repentè defunctus est.

Qui autem.] Sententia est Aristotelis 1. libr. Ethic. cap. vltimo: virtute præditos per quietem meliora habere theoremata, quam improbos. Vnde etiam Ecclesiast. 34. somnia malè facientium vanitatem vocat sapiens.

Interdum etiam per soporem &c.] Somnia bona immitti à Deo pulchrè demõstratur Ecclesiastici 34. Et sicut parturieniis cor tuum phantasias patitur: nisi ab altissimo fuerit immissa visitatio, ne dederis illis cor tuum. Sic Salomon in somnis cælitus diuinam accepit sapientiam 3. Reg. c. 3. Euigilauit Salomon & intellexit, quod esset somnium. Aliqui hoc somnium non fuisse naturale, sed prophetiæ dicunt, vt est illud Num. 12. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad eum. In somno tamen prophetiæ vis non ligatur, & exercitium liberi arbitrij, sed liberum manet. Prophetæ similitèr dormiendo

erudiebãtur à Deo, & de arcanis & mysticis docebantur; vt Ioseph. Nam dormiente homine intellectus eius potest in Deum ferri; cuius munus est percipere & iudicare. Vnde dum dormit de his quæ antea considerauit aliquid percipit, & ratiocinatur, & argumentorum nodos dissoluit. Sic August. de cura pro mortuis agenda cap. 12. Narrat Eulogio discipulo suo: qui dum Rhetoricos Ciceronis libros Carthagini interpretaretur in quendam locum offendit obscurum, quo non intellecto vix potuit dormire solicitus, qua nocte somniãti sibi exponere visus est quod non intelligebat. Hinc etiam ortum habent venerearum rerum somnia, quæ non contingunt nisi antea vigilantes, de illis animi vel tentantur vel cogitant, vt tradit August. libr. 12. super Genes. cap. 15. Aliquando verò intellectus mouetur in somno illustratione alicuius superioris & nobilioris substantiæ, ad cuius eruditionem & disciplinam intellectus quiescentis est promptior & habilior, propter sensuum & cogitationum, & phantasiarum affluentem quietem, cum his tempestatibus libera, tota sibi sua sit. Cantic. Ego dormio cor meum vigilat. & Iob. 38. Per somniũ in visione nocturna quando sopor solet occupare homines, & dormiunt in lectulo suo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. Thomas Aquinas 2.q.95. Art. 6. Ad caussas internas animi & corporis, q̃ ex Dei reuelatio-

ne, & cœlesti influxu dimanant, & ad externas, quæ ex vigilia & humoris copia oriuntur, omnẽ somniorum rationem retulit. Similitèr Hippocrates lib. de somnis.

Nonnunquam etiam.] Sic ait de se Augustinus lib. 10. Confess. cap. 30. Vigilanti illi occurrere imagines rerum, illecebrarum carentes viribus, quæ tamen in somnis vsque ad consensionèm animam trahebant.

Diuersæ sunt qualitates] sententia hæc, & septima, est apud Gregor. lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 4. Dialog. c. 18. Sex somniorum causas distinguit, vt supra diximus.

Nam sæpe quæ in die cogitauimus.] Diurnæ actiones sæpe repræsentantur in somnis, vt tradit Hippocrates, qui etiã existimat huiusmodi somnia corporis sanitatem indicare. Simile est Africani illud somnium apud Ciceron. cui earum rerum species obijciuntur per quietem, de quibus pridie sermonem habuerat.

Salomone probante.] Eccles. 34. ita legitur: Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.] Gregorius tamen lib. 8. Moral. c. 18. vt Isidorus legit.

Quamuis nonnulla vera sint.] August. lib. 22. de Ciuitate c. 22. de falsitate somniorum & difficultate ea discernendi, & quo pacto animam miseram, sensumque perturbent, disserit. Plinius lib. 11. natur. histor. cap. 75. quærit; Vtrum ne

sint

sint aliqua præscita animi quiescentis, quaq; fiant ratione; & alia quæ illic vide. Et lib. 7. cap. 50. de publico Cornelio Rufo, qui dormiens oculorũ visum amisit, cum id sibi accidere somniaret. Melancolicos magis vera somniare ait Aristoteles lib. de somn. & vigil. Clemens Alexand. libr. 2. Pædag. c. 9. ait ea quæ sunt vera somnia reputari sobriæ animæ cogitata.

Si dixerint vobis.] Apud Matthæum. c. 23. sic est: Tunc si quis dixerit Ecce hic est Christus aut illic nolite credere. Idem Marc. 13. & Luc. 17.

10 *Somnia similia sunt augurijs.*] Artem augurandi per somnia non reijcit Hippocrates lib. de somnijs apotel. 2. & 3. Aristotel. lib. de somno & vigil somnia reducit ad causas, signa, & accidẽtia. Plin. lib. 37. natural. historia. c. 10. de lapide eumetrite, ait quod capiti suppositus visa nocturna oraculi modo reddat. Idem facit Amphictionem interpretationis ostẽtorum & somniorum primum auctorem libr. 7. cap. 56. dixit de lauro supposita puluino quod somnia vera faciat. Ab ecclesia somniorum interpretes damnantur concil. 2. Ancyran. c. 23. & in cap. Episcopi 26. q. 5.

Mentes etiam nostræ.] Plinius lib. 28. cap. 8. à Democrito traditum scribit sinistrum Chamæleontis armum qualitèr somnia quæ velis & quibus velis amittantur referre.

Sed tunc est peccatum.] Gratian. sed tunc est

pecca-

peccatum in animo. Sic etiam Gotth. & alij CC. M.ſſ. Senſus huius ſententiæ deſumitur ex Grego. in Epiſtol. ad Auguſt. Angelorum Epiſcopum & habetur D. 6. c. Teſtamentum.

Fletibus tergant.] De pollutionibus, & earum diuerſitate, & cauſis diſſerit doctiſſimè Thomas Aquinas in opuſculis de puritate conſcientiæ & officio ſacerdotis.

CAP. VII.

FREQVENS *oratio.*] Idem Auguſtin. lib. de ſalutaribus documentis c. 28. Epiſtol. 1. Petri c. 4. Eſtote itaque prudentes, vigilate, in orationibus.

Oratio cordis eſt non labiorum.] Id Gregor. probat libr. 22. Moral. cap. 18. dum exponit illud Iob: Quis mihi tribuat auditorem, vt deſideriũ meum omnipotens audiat. Neque tamen reijcit hoc loco Iſidorus vocalem orationem. Nam cum duplex in Eccleſia ſit oratio. communis & priuata, communis fit in perſona totius Eccleſiæ, & ideò eſt vocalis, & alta voce prolata. Probat id forma orandi à Chriſto Apoſtolis præſcripta Matth. 6. Orantes nolite multum loqui, ſicut Ethnici faciunt: putãt enim quod in multiloquio ſuo exaudiantur. Et infra: Sic ergò vos orabitis: Pater noſter: quo in loco orationem haud dubiè in voce conſtituit. Et Luc. 11. apparet,

quod Dominus voce oraret. Et factum est, inquit Euangelista, dum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis suis ad eum: Domine doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos & ait illis: cum oratis dicite: Pater noster. Dum oratis inquit dicite: quod omnino voce fit. Hinc concil. Toletan. tertio. c. 2. præcipitur in omnibus Ecclesijs symbolum fidei recitandum priusque orationem Dominicam voce clara prædicandam, quò fides vera manifesta sit, & testimonium habeat: & ad Christi corpus & sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant. Et concil. Tolet. 4. c. 9. Orationem Dominicam quotidiè dicendam esse in publico aut priuato officio decernitur, idque probatur auctoritate Cypriani, Hilarij, Augustini. Et concil. Gerundens. can. 10. dicitur post matutinas & vespertinas preces orationem dominicam proferendam. Hæc omnia & alia complura, quæ à viris doctissimis collecta sunt ad orationem publicam adstruendam spectant, cuius ratio atque natura requirit vt sit vocalis. Et inde ortum habuit Ecclesiæ cantus, quem Paulus probat ad Ephes. 5. Loquentes, inquit, vobis metipsis in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. & ad Coloss. 3. Idem Actorum etiam 6. media nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum, & audiebant eos, qui in cu-

ſtodia erant. Hanc antiquam in Eccleſia cantus conſuetudinem, præter multa teſtimonia Sáctorum Dionyſij, Tertulliani,& vſus antiphonarum & reſponſoriorum, & hymnorum, eorumque modulationem Nicephorus Apoſtolis tribuit lib. 18. c. 51. Sunt etiam conciliorum loca inſignia vt Toletan. 4. c. 14. & 15. & Turon. 2. ſub Pelagio primo & Laodic. ſub Liberio c. 59. vbi ſtatuitur quæ pſallere & legere in Eccleſia conueniat, & Can. 15. pſalmiſtarum officium præſcribitur. Atque hactenus de communi, ſeu publica oratione, in qua excolenda multum laborarunt Hilarius, Gregorius, Ambroſius, & Iſidorus. Oratio verò priuata & ſingularis poteſt eſſe ſine voce, de qua loquuntur ſancti quum orationem cordis laudant, vt Cyprianus in expoſitione orationis Dominicæ, & Auguſt. pſal. 118. & Gregor. lib. Moral. c. 18. Quamuis vox cordi adiuncta excitat, & promouet plurimùm interiorem animi affectum, vt qui habitat intus in pectore ipſe ſit & in voce, & totus homo animo & corpore Deo ſeruiat, &, vt inquit Cyprianus, diuinis oculis placeat, & habitu corporis & modo vocis; dum Deo reddit labiorum vitulos, vt ait Oſeas, & affectum amoremque animo cõceptum, ex quadam redundantia, voce exprimat, vnde Paulus corde credit, & ore confitetur: & Dauid pſal. 15. lætatum eſt cor meum & exultauit lingua mea. Et Iob: Conceptum ſermonem

tenere quis poterit? Multæ sunt commoditates, & vtilitates animi, quæ ex perfecta oratione vocali homini proueniunt. Verum si ab ea se iungas cordis affectum & intentionem, solumque sit volubilis & vaga oratio, atque verbosa, longè præstat ea quæ corde tantum fit; quod probat Cyprianus de oratione Dominica, dum ait, non passim oportere ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem commendandam modestè Deo, tumultuosa loquacitate iactare. Quia Deus non vocis, sed cordis auditor est. Et Augustin. libr. de verbis Domini serm. 18. Ne strepentes, inquit, simus vocibus, & muti moribus, & sermon. 2. de oratione. Melius est orare corde, sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis. Et Hierony. Cuius verba habentur de Consecrat. D. 5. c. Non mediocritèr.

Nunquam est sine gemitu orandum.] Lacrymosa oratio multum valet apud Deum Gregor. libr. 10. Moral. c. 17. Ambros. multis in locis lib. super Beati immaculati & psal. 37. & Cyprian. egregiè Epist. ad Clerum & plebem de precando Deum in fine.

Mens qualem se &c.] Ex Gregor. ibid. Et in hoc sensu interpretor illud Eccles. 7. Ne iteres verbum in ore tuo.

Pura est oratio.] August. lib. de salutaribus documentis hinc meritò ait cap. 28. Hoc, mi frater, stude in tua oratione, vt orationem puram of-

feras Domino Christo, &c.

Quando aliunde non cogitamus.] Paul. 1. ad Corinth. 14. Orabo spiritu, orabo mente. Vigilia etiam in oratione requiritur. Hinc Marc. 13. Videte, vigilate, & orate. Et Luc. 21. Vigilate itaque omni tempore orantes. Et 1. ad Thess. 5. sine intermissione orate. Et 1. ad Timoth. 2. Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Hinc etiam Hieronymus ad Rusticum de viuendi forma; Vigilet sensus, nec vagis cogitationibus patens corpus pariterque animus tendat ad Dominum &c.

Sed valde pauci sunt.] Probat id Augustinus in enarratione psalmi 85. Exponens illud. Quia tu Domine suauis es, ac mitis: & adducit illud 2. Reg. Quoniam inueni Domine cor meum, vt orarem ad te.

Mens quæ ante orationem.] Ex Gregor. homil. 8. in Ezechiel. Accenditur ad compunctionē animus sed earum rerum quas egimus &c. Et lib. 10. Moral. c. 17.

Purgandus est primum animus.] Id tradit August. Psal. 33. Nam oratio, vt inquit Bernardus, duas alas habet, contemptum mundi, & carnis afflictiones serm. 3. de Epiphania.

Duobus modis.] Est apud Gregor. huius sententiæ sensus lib. 10. Moral. cap. 18. Verum August. serm. 2. de oratione, tribus, inquit, modis orationes impediuntur, aut cum quis à Deo pe-

tit, quod suæ saluti resistit, aut cum orat, & ab iniquitate non cessat, aut si delinquenti in se debita non relaxat. Quod triplex malum dum à se vnusquisque studiosius abstraxerit, securus studio orationis incumbat, &c. Gregor. ita tunc igitur verè sine macula faciem leuamus, cum nec nos prohibita mala committimus, nec ea quæ in nos à proximis commissa sunt ex proprio zelo retinemus. Graui namq; mens nostra orationis suæ tempore confusione deprimitur, si hanc aut sua adhuc operatio inquinat, aut alienæ malitiæ seruatus dolor accusat. Existimo itaq; Isidorum ex Augustino, potius quam ex Gregorio hanc sententiam hausisse.

Iuxta Domini sententiam.] Sic enim habetur Matth. 5. orate pro persequentibus & calumniãtibus vos. Et Luc. 6. pro inimicis itaque orare in orationibus communibus quis ex necessitate tenetur, & esset peccatũ inimicos excipere Thom. 22. q. 83. art. 8. specialius autem pro illis orare est perfectionis opus. Id probat Augustinus lib. 3. de verbis Domini serm. 16. loquens de vtilitate inimicorum, & Ambros. psal. 38. exponens illud: pro eo, vt diligerent me, detrahebant mihi: Ego autem orabam. Sic Gregor. in Epistola ad Vercellensem Episcopum lib. 10. Epistolarum epist. 82. Euangelij plenitudo, inquit, pro calumniantibus & persequentibus nos iubet orare, vt peccatis eorum veniam postulemus, &c.

Sicut

Sicut nullum.] Gregorius lib. Moral. 10. c. 17. idem ait sed alijs verbis: Menti namque, vt gladius figitur, & mucrone illius ipsa viscerum occulta perforantur. Qui scilicet à transfixo corde si prius non educitur, nihil in precibus diuinæ opis obtinetur.

Petat ergo vt Apostolus ait.] Est apud Iacobũ cap. 1. postulet, inquit, in fide nihil hæsitans, qui enim hæsitat similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.

Qui à præceptis Dei auertitur.] Oratio peccatoris damnatur multis in sacræ scripturæ locis; psal. 16. Auribus percipe orationem meam non in labijs dolosis psal. 65. iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus: & psalm. 144. prope est Dominus omnibus inuocantibus eum in virtute Eccles. 7. Ante orationem præpara animam tuam: noli esse quasi homo, qui tẽtat Deum. Et Eccles. 3. Qui diligit Deum exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione dierum exaudietur. Prouerb. 1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam eos, & cap. 59. Et Ierem. Thren. 3. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcirco inexorabilis es. Ezechielis 8. Cum clamauerint ad aures meas voce magna non exaudiam eos. Et Oseæ. 7. Væ eis quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia præuaricati sunt in me; Et subdit non clamauerũt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus

suis.

suis. Præcepta orandi traduntur à Christo Domino nostro. Matth. 6. Quum oratis &c. & 13. Et Lucæ 11. & 20. Et Paulus ad Philipp. 4. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Iacob 4. Petitis & non accipitis, eo quod malè petitis, vt in concupiscentijs vestris insumatis. Sic Augustinus multis in locis orationem peccatoris infæcundam, & inexaudibilem dicit, præsertim libro de vera innocentia. c. 333. & in epist. ad Prob. c. 13. & Ambrosius, quod orantis affectus debeat esse purus, & quietus, & vacuus ab omni onere delictorum, libro super Beati immaculati. & lib. 1. de Cain & Abel cap. 9. Cyprianus de oratione Dominica. Extat etiam grauis epistola Gregorij Magni ad Theodoricum Francorum Regem de clericis simoniacis, vbi ait: Maior ergò metuenda est locis illis calamitas, vbi tales intercessores ad locū regiminis adducūtur, qui Dei magis in se iracundiam prouocant, quam per semetipsos placare debuerant. Idem c. 6. præfat. in Iob. exponens illud victimæ impiorum abominabiles Deo sunt: & habetur. c. grauibus 3. q. 7. Bernard. super Cantica sermon. 63. explicans illud: Oratio iusti penetrat cœlos. Si igitur ita est, quod orationes hominis peccatoris Deus non audit, quo pacto intelligendus erit Augustinus tractat. 44. in Ioannem ad illud c. 9. Scimus qa peccatores Deus non

audit: illud, inquit, verbum est: Cæci adhuc inuncti, idest nondum perfectè illuminati. Nam si peccatores Deus non exaudit, frustrà publicanus dixisset: Domine propitius esto mihi peccatori. Idem Chrysostomus homil. 18. In opere imperfecto exponẽs illud: Omnis qui petit accipit, siue iustus, inquit, siue peccator. Sic hæc loca discrepantia concilianda sunt & interpretanda: peccatorem in peccatum lapsum absq; affectu peccati relinquendi clamantem Deus non audit, at peccatorem humilem ex bono desiderio naturæ petentem, & Deo se prosternentem Deus exaudit, vt inquit Thomas Aquinas 22. q. 83. Hoc verò non ex iustitia fit, quia hoc peccator non meretur, sed ex pura misericordia. Obseruandæ verò sunt in hac peccatoris petitione quatuor leges, prima vt pro se petat: secunda vt necessaria ad salutem: tertia, vt piè, idest ad pietatem spectans: quarta, vt perseuerantèr petat. Ac tunc oratio erit impetratoria, licet non meritoria. Hæc de peccatoris oratione adnotanda duxi, quia ad totius capitis intelligentiam maximè conducunt.

Multum apud Deum.] Ad verbum ex Gregorio lib. Moral. 18. c. 3.

Sicut pharisæus.] Habetur simile exemplum apud Cyprianum de oratione Dominica, est autem oratio pharisæi apud Luc. c. 18.

Quorum oratio in peccatum conuertitur.] Sic scriptum est psal. 108. de impio. Oratio eius fiat in

peccatum. Vbi Hieronymus sic ait: Pœnitentia Iudæ peius peccatũ factum est. Quomodo peius peccatum est pœnitentia Iudæ? iuit & suspendio perijt, & qui proditor Domini factus est hic interemptor sui extitit, pro clementia Domini hoc dico: quia magis ex hoc offendit Dominum, quia se suspendit, quàm quod Dominum prodidit. Oportebat orationem ipsius esse in pœnitentiam, & versa est in peccatum: Vides hæreticum orantem; vides Iudæum, vides Manichæum: licet ieiunent, licet orent, tamen oratio ipsorum vertitur in peccatum. Hęc Hieronymus: quæ omnia pauculis verbis additis & immutatis sua fecit Leo Magnus: Eadem Grego. homil. 27. in Euangel.

Ideo interdum oratio.] Ex Gregor. libr. Moral. 26. cap. 15.

Trium puerorum frigidus ignis fuit.] Ex August. in expositione psal. 68. concione 2. Habetur historia Daniel 3. Quod fuerit ille ignis frigidus apparet ex scripturæ contextu. Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & socijs eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace, & fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem: & non tetigit eos omnino ignis, neq; contristauit, nec quicquam molestiæ intulit. Et infra dicitur, quod calor ignis non transijt per eos. Nicolaus Lyranus versat hanc quæstionem hoc loco an ignis ille fuerit actiuus, estque in ea sen-

tentia, vt existimet ignem hunc habuisse quidem ignis formam & naturam, sed comburendi & agendi actum fuisse virtute diuina cohibitum.

Oratio priuatis locis.] Loquitur de priuata oratione, de qua Christus Dominus Apostolos docuit. Matth. 6. Tu autem cum oraueris, intra cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito: Et pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Cyprianus de oratione Dominica causam reddit, quare Christus orationi silentium & secretum indixerit. Magisterio, ait, suo Dominus secreto orare nos præcipit, in abditis & semotis locis, in cubilibus ipsis; quod magis conuenit fidei nostræ: vt sciamus Deum vbique esse præsentem, audire omnes, & videre, & maiestatis suæ plenitudine in abdita quoque & occulta penetrare. Hæc Cyprian. vide etiam Augustin. in psal. 141.

Proprium est hypocritarum.] Sic scriptum est Matth. 6. Cum oratis non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus.

Bonum est.] Oratio abscondita & abdita ad cordis salutem spectat; hymnorum & psalmorum cantus ad Christi crucifixi gloriam & honorem, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Vnde qui cantum ecclesiasticum de medio tollunt, Christi magnificã gloriam obscurant, dulce curarũ leuamen euer-

tunt, ordinis Ecclesiastici hierachiam confundunt, pulchritudinem ornatumque admirabilem Christi sponsæ fœdant: demum lucem quasi è mundo tollere nituntur qui Choros ecclesiasticos ab Ecclesia abesse contendunt, sicut enim luce hac naturali cuncta splendorem, pulchritudinem, ordinem, vitamque suscipiunt, quæ in hac mundana machina continentur; sic choris ecclesiasticis omnia Ecclesiæ munia illustrantur, augentur, amplificantur, & in debito officio conseruantur. Quapropter Sancti, & antiqui patres in statuendis, componendis, ordinandisque ecclesiasticis officijs multum diuque insudarunt.

Sicut orationibus regimur.] De psalmorum laude multa Basilius homil. 1. super psalm. Plura Ambrosius: & Augustinus totius Ecclesiæ (inquit hic in præfat. psalmorum) vox vna psalmus solemnitates decorat: psalmus tristitiam, quæ propter Deum est, emollit: psalmus etiam ex corde lapideo lacrymas mouet: psalmus Angelorum opus est, exercituum cœlestium spirituale thymiama. Hæc inter alia adnotare libuit, vt intelligas veram sapientiam à patribus superioribus sæculi ad inferiores fuisse deriuatam, omniaq; eorum sententijs, velut firmissimis radicibus, niti. Basilius homil. 1. in psalmos. Vox est inquit Ecclesiæ psalmus. Hic dies festos illustriores reddit, ac perfundit gaudio: quum tristitiam alioquin opere-

tur, ſed quæ ſecundum Deum eſt, è corde lapideo ciet lachrymas: Pſalmus opus eſt angelorum cœleſtis illius reipublicæ in communi propoſita functio, ſpirituale thymiama &c. Et quæ ſequuntur pene omnia ad verbum vertit Auguſt. Ambroſius etiam laudes pſalmorũ doctiſſimè commemorat in præfatione in pſalmos, à quibus has ſententias de pſalmis Iſidorus accepit.

CAP. VIII.

ECTIONIBVS *inſtruimur.*] Timotheum Paulus erudit. Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Lectio enim frequens (inquit Ambroſius lib. 1. ſuper Beatus vir) nec intermiſſione aliqua deſtituta, doctrinæ munus operatur. Auguſtinus etiam ſerm. 112. de tempore tom. 10. eruditè de lectione ſcripturarum diſſerit.

Melius eſt orare quam legere.] Orationem etiã præponit lectioni Hieronymus ad Furiam.

Qui vult cum Deo.] Ex Auguſtino ad verbum ſerm. 112. de tempore, Et ex eodem loco ſententia quarta eſt.

Nam cum oramus Deo loquimur.] Gotthus C. Nam cum oramus ipſi, cum Deo loquimur ſicque Auguſtinus.

Geminum eſt lectionis ſtudium.] Id docet Auguſtinus lib. de doctrina Chriſtiana 4. c. 4. Officium doctoris diuinæ ſcripturæ depingens; vbi

diſtin-

distinguit inter sapientèr dicere & eloquentèr; & tria illa eloquentis munera, docere, delectare, flectere, ad scripturarum lectionem detorquet. ibidem c. 12. Docere inquit est necessitatis, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docēdo. Quod hic Isidorus dixit: qua vtilitate & dignitate dicatur, vtilitas ad delectationem, dignitas ad victoriam spectat.

Lector strenuus.] Id Augustinus passim docet, præsertim psal. 11. Et libr. de opere Monachorum in fine. cap. 17.

Ad agendum.] Ad implendum, habet C. Gotthus Hieronym. comm. in Mich. c. 2. Tunc scripturæ prosunt legenti, si quod legitur, opere compleatur. Idque idem laudat in Marcella vidua in eius epitaphio ad Principiam.

Corde suo reprehensus confunditur.] Hieronymus ad Principiā in epitaphio Marcellæ viduæ: Erubescit enim quamuis præclara doctrina, quā non pia reprehendit conscientia.

Unde David.] Psal. 118. Tunc non confundar, cum prospexero in omnibus mandatis tuis. Sic habet editio nostra Latina. August. in enarratione conc. 4. in hunc psalm. Tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua, Pagninus ita: Tunc non pudore afficiar, cum respe-

xero ad omnia præcepta tua. Eſtque futuri temporis cum proſpexero, ideſt cum intelligam, & comprehendam, cur illa imperaueris. Nam paucis datum eſt vt omnium Dei præceptorum teneant rationes, & cauſas, eorumque mandata diligentèr exequantur.

CAP. IX.

ICVT *ſcriptum eſt: Ama illam & exaltabit te.*] Prouerb. 4. Arripe illã, & exaltabit te, glorificaberis ab ea cum eam fueris amplexatus. prius dixerat Dilige eam, & conſeruabit te. De aſſiduitate & perſeuerantia legendi ſacras ſcripturas multa traduntur à patribus, in primis à Cypriano in fine de ſpectaculis, & Auguſt. li. 2. de Doctrina Chiſtiana c. 5. Erit diuinarum ſcripturarum ſolertiſſimus indagator. Quod habetur D. 19. Et in ſermone mirabili 38. ad fratres in eremo. De laudibus ſcripturæ & diligenti ipſius lectione, Ambroſius lib. ſuper Beati immaculati in via aſſiduè legendũ eſſe docet: Beatus inquit, qui in lege Domini die ac nocte meditatur. Sed qui meditatur in lege, eruditur in lege, & quem lex erudierit, Dominus erudit, qui locutus eſt legem. Et epiſtola 3. ad Sabinum de eius ſtudio. Hieronymus etiam ad Demetriadem in fine: Ama ſcripturas Sanctas, & amabit te ſapientia; Dilige eam, & ſeruabit te:

Honora illam, & amplexabitur te. Ex quo loco videtur desumpta esse hæc sententia.

Cum eam fueris amplexatus.] In multis CC. M. ss. deest hoc.

Quanto quisque.] August. lib. 2. de Doctrina Christ. c. 9. Solertiùs & diligentiùs in libris sacris præcepta viuendi & regulas credendi esse inuestigandas docet.

Sicut in lege scribitur.] Exod. 19. & cap. 34. Et videtur desumpta sententia ex Greg. lib. 5. Moral. c. 25. & 26.

Qui ab actione terrena curæ] 1. ad Corinth. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est &c. Et infra animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus: spiritualis autem iudicat omnia. Nos autem Christi habemus. August. in enarratione psalm. 118. exponens illud Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini: Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde, exquirunt eum. Gregorius etiam idem optimè: & ab eo sententiam deductam existimo. libr. Moral. 23. cap. 20. & 21.

Nam sicut cæcus & videns.] Simile exemplũ est Apud Augustin. serm. 112.

Desigit.] Gotth. C. addit: illum plus metuit diabolus quem assiduè legere viderit. Quam lectionem in nullo alio M. s. inuenio ex tredecim antiquissimis, quos ad emendationem huius ope-

ris iussu Philippi II. Regis Catholici & p ij-ſimi ex omnibus bibliothecis Hiſpaniæ i act is ſum.

Quidam habent intelligentiæ ingenium.] Auguſt. libr. de ſpiritu & anima cap. 11. definit ingenium eſſe vim animæ, ſiue intentionem, qua ſe extendit anima, & exercet ad incognitorum cognitionem.

CAP. X.

OCTRINA *ſine adiuuante Dei gratia.*] D. Hilarius in pſalm. 125. in principio docet doctiſſimè non eſſe ſenſu noſtro ſcripturas Sanctas accipiendas, vt hæretici faciunt, ſed eius donò atque ope intelligendas, qui dixit Accipite ſpiritum ſanctum: & aperuit ſcripturarũ abſtruſa, & recōdita ſenſa. Docet idem D. Hieronymus epiſtola ad Paulinũ in fine. Vnde Cyprianus de vnitate Eccleſiæ, ferè in medio eos corruptores Euangelij nominat, dum depingit hæreticorum mores elegantiſſimè; & vt D. Hieronymus de ipſo ait ad Paulinum in fine, inſtar fontis puriſſimi, dulcis incedit & placidus.

Quamuis infundatur auribus.] Videtur exponere illud pſalmi. 118. In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi.

CAP. XI.

VNQVAM *consequitur legendo*.] Totum hoc caput desumptũ est à Gregor. lib. Moral. 20. c. 9. dum exponit illud Iob: Qui rodebant in solitudine, squallentes calamitate & miseria.

Semper enim superbi legunt, quærunt & nunquam inueniunt.] Sic Gregorius lib. 20. Moral. cap. 9. Quo plus appetunt, plus amittunt.

Inde isti excæcantur.] Augustin. sermon. de tempore 30. de Iudæis ita ait: apud Iudæos solas diuinas literas remansuras, quibus gentes instruerentur, illi excæcarentur.

CAP. XII.

EQVAQVAM *legem intelligit, &c.*] Diuinæ legis intellectus exterior verborum carnalis à Doctoribus dicitur, ex eo, quod est apud Paulum ad Coloss. c. 2. de seductoribus scriptum. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput. Inde est apud August. frequens carnaliter intelligere, & terrena, carnalisque iustitia, præsertim in expositione epist. ad Galatas c. 3. & in expositione psal.

10. spi-

10. spiritualitèr, inquit, legem intelligentibus sacramentum est libertatis: carnalitèr autem sentientibus, si Iudaei sunt iugum est seruitutis, si Pagani aut haeretici velamen est caecitatis: Similitèr Hieronymus ad Aglasiam quaest. 10. Frustrà inflatur Iudaeus, & timet sensu carnis suae, carnalitèr cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarū deliramenta perquirens, non tenens caput.

Sensu interioris intelligentiae.] Vt est illud à Caelestino PP. Galliarum sacerdotibus inhibitum, qui amicti pallijs, & lumbis praecincti, in Ecclesia ministrabant, vt illud Domini praeceptum: sint lumbi vestri praecincti ad verbum implerent epist. 2. ad Episcopos Galliae. Qui credunt, inquit, se sanctae scripturae fidem non per spiritum, sed per literam completuros, &c. Et hoc non solum de lege diuina, sed etiam de ciuili dictum est.

In haeresim deuoluti sunt.] Vt de Hebionitis tradit August. lib. de haeret. ad quod vult Deum.

Liga testimonium.] In excusis: signa Malè. ita enim Esaias 8. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Hunc locum interpretatur Eusebius Caesariens. lib. 7. c. 3. demōstrat Euang. & Cyprianus lib. 1. aduersus Iudaeos cap. 9. de cessatione legis Moisaycae quasi dicat inquit: Claude legem Moysis, & aperi legem Christi Apostolis & discipulis traditam.

Dominus dicit,] Ioann. 13. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem

habueritis ad inuicem, & ita est Cod. Seguntino.

Scripturas hæretici.] Legitimum scripturæ sensum & verum corrumpere, proprium hæreticorum est: vt D. Petrus de Epistolis Pauli dicit Epistol. 2. c. 3. In quibus inquit sunt difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem. Idque etiam annotauit D. Gregor. lib. Moral. 20. c. 9. Augustinus item in psal. 48. con. 1. Omnia, inquit, diuina eloquia salubria sunt benè intelligentibus, periculosa verò ijs, qui ea volunt ad sui cordis peruersitatem detorquere, potius quam suum cor ad eorum rectitudinem corrigere. Hinc Hieronymus illud: de sensu est hæresis, non de scriptura. Idem Vincentius Lyrinensis monachus in aureo libello aduersus hæreses. Vnde de vero sensu scripturæ tradendo ac retinendo multa in Constitut. D. Clementis inserta sunt. Concil. etiam Constantinop. 6. cap. 2. idem probatur. Idem in Concil. Lateran. 1. sub Martino 1. aduersus Paulum Constant. Episc. sic decretum est, si quis non confitetur secundum Sanctos patres propriè & verè, & omnia quæ tradita sunt & prædicata, Sanctæ & Apostolicæ Dei Ecclesiæ, ab ipsis Sanctis patribus, & probabilibus & vniuersalibus quinque concilijs, vsque ad vnum apicem verbo & mente, sit condemnatus. Et in altero Lateranensi sub Iulio 2. & Leone 10. sess. 10. sub Leone: Mandamusque omnibus, qui

prædi-

prædicandi onus ſuſtinent, quique in futurum ſuſtinebunt, vt Euangelicam veritatem, & Sanctam ſcripturam iuxta declarationem, & interpretationem doctorum, quos Eccleſia Dei vel vſus diuturnus approbauit, legendoque hactenus recepit, & in poſterum recipiet, prædicent, & explanent: nec quicquam eis ptoprio ſenſu contrarium vel diſſonum adijciant, ſed illis ſemper inſiſtant, quæ ab ipſis ſacræ ſcripturæ verbis ritè ac ſanè, & præfatorum interpretationibus intellectis non diſcordant: Quam regulam ſancti patres ſpiritu ſancto afflati nouiſſimo vniuerſali concilio Tridentino rurſus, ad coërcenda petulantia huius temporis hæreticorum ingenia, tradiderunt ſeſſ. 4. Auguſt. lib. 12. Confeſſ. cap. 25. docet quomodo is ſit ſenſus ſcripturæ qui ſit omnis Doctorum Eccleſiæ, communiſque ſententia ſit Dei ſententia.

Plerumque ſub nomine Catholicorum hæretici ſua dicta conſcribunt.] Familiare eſt hæreticis peſtilens ſuum virus, non ſolum nomine, & auctoritate doctiſſimorum tegere, verùm etiam venenata veſaniæ ſuæ pocula ſub Apoſtolorum titulo inſipientibus propinare, quo dulciùs faciliùſq; ab eis hauriantur. Hinc Pauli nomine Theſſalonicéſibus epiſtola mittitur, ſicut ipſe innuit 2. ad Theſſ. 2. Neq; per epiſtolã, tanquã per nos miſſam. Hinc etiam pſeudepigrapha illa, liber Seth filij Noë, Scriptura Cham, Euangelium Petri, Thomæ,

mæ, Matthiæ. Hinc Pauli raptus, Salomonis incantationes, & huius generis infinita alia, vt tradit Euseb.lib.3.hist.Eccles.c.19.& concil. Nicen. 2. Priscilianus etiam & Dictinius, hæretici, scripturas sub nomine prophetarum, Apostolorum, & Patriarcharum publicarunt concil.Brachar.Nicephorus etiam lib. 16. hist. eccles. c. 28. asserit Apollinaris hæretici libellos Athanasio, Gregorio, & Iulio attributos; sic & Epiphanio Cypri Episcopo Ibæ epistolam falsò imposuerunt, vt est in concil.Niceno 2.Et Augustino articuli falsò impositi. Prosper ad obiect. Vicent. c 15. Nostris etiam exulceratissimis temporibus, œcolampadij volumen aduersus sacramentum Eucharistiæ, Bertramio presbytero ad Carolum Magnum adscribitur: Carolostadij opus aduersus imagines ipsi Carolo Magno. Caluini quidam liber Alcuino Caroli M.præceptori: vt doctè adnotauit Sixtus in Bibliotheca sua.

Doctrinamque veram adulterando corrumpunt.] Sic Clementis, Dionysij, Origenis, Athanasij & aliorum nobilium Doctorum scripta deprauata ab hæreticis fuêre, vt Pamphylius Martyr. Euseb. Cæsariens. Didymus, Ruffinus, & alij tradunt. Concilia etiam eidem iniuriæ fuerunt obnoxia, vt ex sexto general. concil.Constantin. act. 14. constat. An verò Origenis libri ab hæreticis (vt hoc obiter moneam) corrupti fuerunt longam Picus Mirandulanus disputationem texit.

Contra

Contra eos porrò qui flagitium hoc admittere non verentur,& falsos pro veris libros obtrudere audent, ita in const. Apost.statuitur. Siquis falsò inscriptos libros tanquam sacros in Ecclesia ad populi & cleri corruptionem publicauerit,deponitor.

Juxta Apostolica monita.] Sic habet Apostolus 1.ad Thess.c.5.Prophetias nolite spernere: omnia autem probate.

CAP. XIII.

IDEO *prohibentur*] citatur in collectis Gratiani Dist. 37. c. Ideo prohibetur. In tota illa Distinct.sæcularium librorũ agitur ex decreto concil.Carthag.4.c.16.& Hieronym. & Rabano & Beda & Clemente.

Figmenta legere poetarum.] Paulinus Epist. 7. Negant Camenis nec patent Apollini dicata Christo pectora. De lectione Episcoporum & Sacerdotum,& quomodo iuxta Apostoli sententiam attendere debeant lectioni, exhortationi,& doctrinæ, est in collectis Gratiani D. 36. c.Qui Ecclesiasticis disciplinis:&:si quis vult ex Sozimo in epistol. 1. ad Hisychium: & Orig. homil. 6. ad caput 8. Leuit. Et Gregor. lib. 9. Regist.epistola 48. Desiderium Episcopum reprehendit quod grãmaticam quibusdam exponeret, quia in vno se ore cum Iouis laudibus Christi laudes non ca-

piunt. Non omnia tamen poetarum figmenta protinus Christianis interdicuntur, sed ea duntaxat, quæ libidinis fomenta excitant. Nam vt Ambros. docet lib. 3. de fide 5. Trinitatis, in principio tom. 2. etiam in diuinis scripturis poëtarum inueniuntur colores, & similitudines, & versiculi poëtarum diuinis libris inserti sunt: Nam & gigantes, & vallem Titanuum prophetici sermonis series non refugit, & Esaias syrenas, & filias passerum dixit & Ieremias. Vnde August. lib. 2. de Ciuit. Dei c. 8. improbat quidem studium tragœdiarum, & comædiarum, & poëticarum fabularum, sed earum duntaxat, quæ verborum obscenitate compositæ sunt, puerisque earum lectionem interdicit. Idque non solum ipse atque alij sancti patres, verum etiam Gentiles, qui virtutum leges tradunt, inter quos est Plato lib. de legibus & alij. Vide Augustin. ipsum lib. 14. de Ciuitat. Dei.

Non in sapientia verbi.] Sic Paulus 1. ad Corinth. 2. Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis, vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

Arrogantiæ fastu inflatus.] Alludit ad illud Pauli: scientia inflat, charitas ædificat.

Vnde benè Psalmista ait.] Psal. 70. Vbi Basilius probat Symmachi versionem, quoniam adnumerare nequeo. Ingreditur in potentia Domini:

quoniam

quoniam politiùs erat illud: Os meum annunciabit iustitiam tuam. Hæc autem promissio, quia maior est viribus humanis subiecit: quoniã connumerare nequeo: tales enim scripturas nõ est natura mea assequuta: Attamen ingrediar in potentias Domini, vt humanæ naturæ imbecillitatem possibilem reddam. Idem Theodoretus. Augustinus, quod alij CC. habent negotiationẽ & de litteratura hæreticorum, & negotiatione exponit. Sunt inquit, qui de omnibus literis tam sacris, quàm profanis interpretentur, vt est illud Esai. 29. Nescio litteras, quasi dicat non satis intelligo scripturas sacras, neque mysteria, quæ in eorum sensu abdita latent incognita: literaturam vocat legem Moysis in cortice & litera: cognoscere interpretatur approbare. Quasi dicat non approbaui literam occidentem intraui in potentia viuificante spiritus filij Dei: recolendas, atque annumerandas, satis mihi erit meditari, & dicere alijs Deum omnia posse; & tota ratio facti mihi erit potentia facientis.

Meliores esse grammaticos quàm hæreticos.] Grãmaticos hic vocat Aristarchos illos, qui sibi de omni doctrina iudicium vendicabant, censores doctrinæ, & styli; quorum & inanem tumorem reprehendit August. lib. de catechizand. rudibus c. 9. sedulò monendi sunt scholastici, vt humilitate induti Christiana, discant non contemnere, quos cognouerint morum vitia, quàm verborũ

amplius deuitare. Et habetur D.38.vnde de sensu & intelligentia diuinarum literarum, non de Grammatica certandum docet lib. 2. Doctrinæ Christ.c. 13. Rursus vtile esse Grammaticorum tropos prænoscere ad intelligētiam literalis scripturæ sensus docet lib. 3. c. 29. Et d. 37. fusè sub nomine Hieronymi in 1.caput epist. ad Titum. Siquis, inquit, artem nouerit Grammaticam, vel Dialecticam, vt rectè loquendi rationem habeat, & inter falsa & vera dijudicet, non improbamus: Geometria & Arithmetica & Musica habent in sua scientia veritatem; sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis est nosse legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare: Grammaticorum autem doctrina etiam potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores vsus assumpta. Clemens Alexand.strom. 1.ex sentētia Eupolemi tradit Moysem primum fuisse sapientem, & Grammaticam primò tradidisse Iudæis, & Phœnices à Iudæis cæpisse. Idem Basilius homilia πρὸς τοὺς νέους.

CAP. XIIII.

MELIVS *est enim conferre, quàm legere.*] August. lib. 2. soliloquiorum, non alia ratione melius veritatem quæri posse affirmat, quàm interrogando & respondendo. Et lib. 1. Academ quæst. disput. 1. c. 3. veritatis sola

inqui-

inquisitio perfectum sapientiæ munus est.

Multum prosunt in collatione figuræ.] August. tradit disputandi normam lib. de vtilitate credendi ad Honoratum, separatis, inquit, nugis locorũ communium; res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione confligat.

Lites generat.] Sic Paulus 2. ad Timoth. 2. stultas autem, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generat lites. Et ad Titum ferè idem c. 3. stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita, sunt enim inutiles & vanæ: vbi quæstiones multas, ineruditas, appellat Ambros. Auctore, quæ ex contentione fiunt, & sine vllo fructu disciplinæ Christianæ.

CAP. XV.

CTIVA *vita*.] De vita actiua, & cõtemplatiua passim Gregorius agit, sed præsertim lib. 2. super Ezech. Homil. 14. Et lib. 5. exposit. in 1. Regum cap. 15. illud: Nos enim sumus circumcisio, qui spiritui Dei seruimus. Ad Philippens. 2. Vita actiua & contemplatiua mirificè depingitur ab Augustino præsertim super Ioann. tract. vlt. Duas itaq; vitas sibi diuinitùs prædicatas & commendatas nouit Ecclesia quarum vna est in fide, altera est in specie: vna in tempore peregrina-

tionis, altera in æternitate mansionis: vna in labore, altera in requie; vna in via, altera in patria: vna in opere actionis, altera in mercede contemplationis: vna declinat à malo, & facit bonum; altera nullum habet, à quo delinet, malum; magnum habet, quo perfruatur, bonum: Et lib. 2. de verbis Domini serm. 26:& 27. Idem ferè Basilius in regularum monasticarum proœmio: vbi fusè hanc materiam tractat Clemens etiam Alexandrinus li. strom. 6. veritatem in cognitionem, & actionem partitur. Et de excellentia vitæ contemplatiuæ lib. 7. Prosper etiam tres libros de vita cōtemplatiua composuit, & discrimen vtriusq; vitæ statuit, potissimum lib. 1. c. 12.

Et licet conuersus.] Conuersus is dicitur, qui sæculo renūcians sequitur in vita perfecta Christum. Vnde laici qui sæculo renunciarunt in religione conuersi appellantur. Est enim in illis conuersio quædam cordis versio. Impositum illis nomen videtur ab illo Ezech. 33. quòd Augustinus lib. de vera & falsa pœnitentia ita citat: Quacunq; hora peccator ingemuerit, & conuersus fuerit, vita viuet: Additq; August. dixit Conuersum, non tantum versum, vita viuere. Versum quidem puto, qui dolet de crimine conuersum, qui dolet de animi eius quam exposuimus varietate. Vertitur à peccato, qui iam vult dimittere peccatum. Conuertitur qui iam totus, & omnino vertitur, qui iam non tantum pœnas non

timet, ſed ad bonum Domini contendere feſtinat. Quæ conuerſio ſi contigerit alicui, etiam in fine, deſperandum non eſt de eius remiſſione. Sed quoniam vix vel rarò eſt tam iuſta conuerſio, timendum eſt de pœnitente ſerò.

Viri Sancti ſicut &c.] Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 24. Eſt etiam lib. 6. Epiſtolarum epiſt. 169 ad Cyriacum Epiſcopum. Et habetur 8. q. 1. c. in ſcripturis.

CAP. XVI.

E tribus vocationũ generibus ab homine à Deo, & ex neceſſitate diſſerit Phanutius Antonij diſcipulus apud Caſſ. coll. 3. c. 3. & ſimilitèr de tribus abrenũciationũ modis eadem collat. c. 6. ac toto penè libro Ambroſius de fuga ſæculi piè omnes ad mundi contemptum adhortatur.

Legimus peregrinos eſſe & hoſpites.] Paulus 11. ad Hebræos: Quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Et 1. Petri 2. Obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos.

Iuſti qui rebus.] In hac ſententia triplicem abrenuntiationem complectitur Iſidorus de qua Caſſianus collat. 3. c. 6. vt ſupra retuli.

Quaſi herbæ vertentes.] Alluſum ad illud Eſaiæ: Omnis caro fænum, & omnis gloria eius quaſi flos agri.

CAP. XVII.

ONAGER, *vt ait Iob, contemnit ciuitatem.*] Est apud Iob c. 39. Contemnit, inquit, multitudinem ciuitatis, & clamorem exactoris nō audit; quē locū, eodem quo Isidorus modo Gregor. interpretatur, & Cass. coll. 17. c. 6.

CAP. XIX.

QVI *apponit scientiam.*] In vulgata edit. est, qui addit sciētiam, addit & laborē. Alij tamen legunt dolorem, vt hic noster Isidorus, rectiùs. Ita enim Græcè est καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα.

Hinc etiam Dominus.] In duobus CC. Seguntino, & Toletano est: Hinc etiam Dominus dixit ad eos, qui pro hoc sæculo conuertuntur, vt honorem Sacerdotalem adipiscātur: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.

CAP. XX.

MALEDICTVS *qui facit opus Dei negligenter.*] Vulgata editio Ierem. 48. Maledictus homo, qui facit opus Dei fraudulentèr. Quomodo etiam legit Cassian. col. 21. de remissione quinquagesimæ c. 22.

CAP. XXII.

IRABILITER *comparatur similitudo*] Tota hæc ſententia antea deprauatiſſima M.ſſ. ope noſtraque diligen ti eſt reſtituta.

Et maximè per cenodoxiam.] Græcorum cenodoxia Latinis eſt vana gloria. Caſſianus voce ea frequentèr vtitur Et lib. 11. de ſpiritu cenodoxiæ vanam ſiue inanem gloriã vocat. Eſt apud Paulũ etiam huius vocis vſus ad Philippen. 2. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam. Nã Græcè ita legitur μηδὲν κατ᾽ ἐριθείαν, ἢ κενοδοξίαν.

CAP. XXIII.

LENDA *tamen eſt ruina*.] Gotthus. C. Toletan. Cauendam eſſe iactãtiam, flenda eſt tamen ruina, ſibi quemquam magis quam Domino placere, & laudem ab hominibus comparare.

Non debet citò.] Plerique CC. citiùs legunt quam lectionem non improbo. Sic enim eſt apud Gregor. lib. Moral. c. 8. 35. Idcirco innoteſcere citiùs non debet.

Quæ de homine iungit.] In Gotthicis duobus & alijs quibuſdam CC. hæc verba adduntur: iactantia oculos, quibus Deus videri poterat,

clau-

claudit. In nullo tamen excuso sunt neque in aliquot M.ss. veruntamen à Gregorio esse videntur lib. 24. Moral. cap. 28. Sic quippe in mente, inquit, superbia, sicut in oculis caligo generatur.

CAP. XXIIII.

TOTVM hoc caput ad verbum ex Augustino est de conflictu vitiorum, & virtutum, modò eius est libellus. Nā ab alijs Gregorio adiudicatur. In posidij certè siue (vt alij legunt) posidonij indice, de libris Augustini facto, qui apud me antiquissimus est ex Bibliotheca Toletanæ ecclesiæ, nulla huius mentio inuenitur.

Hypocritæ simulatores dicuntur.] Hypocrita hoc sonat latinis, quod simulator. Gregor. lib. 8. cap. 4. in illud Iob cap. 27. Quæ enim est spes hypocritæ. Hypocrita (inquit) Latina lingua dicitur simulator; iustus esse non appetit, sed videri. August. lib. 1. de sermone Domini in monte cap. 3. elegantèr vt omnia: Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam pronunciatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis, vocatur ab eodem fictus.

Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari.] Ex hac sententia apertè colligo illud quod sæpe mihi persuasi: non solum à D. Gregorio sententias esse desumptas, sed etiam ab alijs patribus maximè

ximè verò à D. Augustino: nam tota hæc sententia est apud ipsum: libello enim de conflictu vitiorum & virtutum sic habetur: Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari. Simulatio autem & hypocrisis non committuntur nisi à malè astutis, per calliditatem valentibus vitia sub specie virtutum cælare, & non veram sanctitatem obijcere: Sancti non solum gloriam supra modum omninò non appetunt, sed hoc ipsum videri refugiunt, quod esse merentur, &c. Ex quo siue Augustini siue Gregorij loco totum hoc caput compositum est. Eadem etiam ferè dicuntur à Gregorio libr. 26. Moral. c. 28. Vbi explanat illud Iob c. 36. Simulatores & callidi prouocant iram Dei: Cum simulatores diceret, inquit, aptè subiunxit: & callidi: Quia nisi ingenio calleant, quod videri appetunt, congruè simulare non possunt. Sunt enim nonnulla vitia, quæ etiam à sensu tardioribus facilè perpetrantur, &c. Et in fi. Hæc itaque simplicibus minimè congruunt: quia si congruunt, iam simplices non sunt. Et lib. 18. Moral. cap. 4. Refugiunt videri, quod sunt, & ante oculos hominum, super inducta quadam innocentiæ honestate se vestiunt, vndè rectè per Euangelium voce nostri Redemptoris increpantur: cum eis dicitur; Væ vobis hypocritæ; quia similes facti estis sepulcris dealbatis: quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus verò sunt plena ossibus mortuorum, & omni

spurcitia. Ita & vos foris quidem apparetis hominibus iusti, intus verò pleni estis auaritia & iniquitate. Vnde constat D. Gregorium etiam à D. Augustino sentẽtias accepisse Isiorudm porrò nostrum ab vtroque.

CAP. XXVI.

FRAVDVLENTER] Tota sententia alludit ad illud psalm. 10. Quia ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde. Vbi legit Augustinus in obscura luna rectos corde. Et philosophatur ibi de Lunæ lumine, an habeat a se quod dimidia pars lucida, dimidia obscura sit, sicuti si dimidia pars pilæ sit candida, dimidia nigra: an verò à Sole illustretur. Alius locus psalmi est ad quem hic Isidorus allusisse videri potest. Is est psalm. 63. Quia exacuerunt vt gladium linguas suas; intenderunt arcum, rem amaram, vt sagittent in occultis imma culatũ. Vbi Augustinus idem ferè quod Isidorus habet.

CAP. XXXII.

BONA *in malum*.] Vulgata editio habet: Bona enim in mala conuertens insidiatur, & in electis imponit maculam: Est verò locus apud Salomonem Ecclesiastici. 11.

CAP. XXXIII.

TIOSAM *vitam agere.*] Alludit fortè ad illud Augustini ad Eudoxiam Epist. 81. de his qui blandiente desidia regimen Ecclesiæ respuunt. Nec vestrum otium, inquit, necessitatibus Ecclesiæ præponatis. Idem habet contra faustum lib. 32. c. 10. Qui electus, inquit, ab Ecclesia ministerium Euangelizandi renuit, ab Ecclesia ipsa meritò dignèq; contemnitur. Idem Gregorius lib. 6. Epistolarum epist. ad Cyriacum Episcopum. Si is qui valet, omnipotentis Dei oues renuit pascere, ostendit se pastorem summum minimè amare. Vide Gregor. etiam Pastor. curæ part. 1. c. 5. De his qui in regiminis culmine prodesse exemplo virtutum possunt, sed quietem propriam sectando refugiunt.

CAP. XXXVI.

RCVS *peruersus.*] Exponit illud psalm. 77. conuersi sunt in arcum prauum: Vbi Gregor. lib. Moral. 27. cap. 26. peruersum. Ex quo etiam Isidorus huius sententiæ sensum & verba accepit.

Qui benè docet & malè viuit æquatur cereo.] Sic

est in plerisque M. ss. Qui benè docet, & malè viuit, videtur vt cereus, alijs dum bona exponit, ducem præstare, se verò malis suis consumere atque extinguere.

CAP. XXXVIII.

DETERIORES *sunt qui sine doctrinis siue exemplis*.] Locus erat in excusis deprauatus qui sine doctrina, sine exemplis, quem nos ex fide M. ss emendauimus.

CAP. XXXIX.

PROVIDENTIA.] Hæc sententia non facilè intelligitur nisi legas Gregorium lib. Moral. 25. cap. 22. vnde desumpta est & velut in compendium redacta.

CAP. XLIII.

CORVVS.] Aristoteles libr. 6. de hist. animal. cap. 5. & Gregor. libr. 30. Moral. cap. 15. vbi exponit illud Iob. cap. 35. Quis præparat coruo escam suam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, clamant vagãtes,

eo quod non habeant cibos? Et illud psal. 146. Quis dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum; affirmant eos diuinitùs nutriri, dũ veluti nothi & degeneres, ob albicantes plumas à parentibus negliguntur, ferunt præterea muscarum alimento, quæ sese clamantium in ora ingerunt, prouida Dei benignitate sustentari. Idem Chrysostomus, Euthemius, alij.

CAP. XLIIII.

RIBVIT *sermo Doctori.*] Sic rectè plerique M.ss. enim Gregor. lib. Moral. 30. c. 35. Vnde hæc sententia desumitur: Sæpe verbum pro gratia tribuitur auditoris, & sæpe propter auditoris culpam subtrahitur sermo doctori.

CAP. XLVIII.

ROBATVR *autem hoc Apostolico exemplo.*] Paulus ad 1. Theff. cap. 2. sic inquit: Non quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs, cum possimus oneri esse, vt Christi Apostoli, Sed facti sumus in medio vestrum paruuli. Qui locus etiam à Gregor. eodem modo interpretatur. lib. Moral. 24. c. 30.

Nam vt quidam patrum ait.] Est apud Gregor. lib. 33. Moral. cap. 19. & affertur D. 13. cap. Nerui. Et ibi non est supereminet, sed omne quod hic eminet.

Viros sanctos proinde Reges vocari in sacris eloquijs.] Hinc illud Petri 1. cap. 2. & Lucæ 19. Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates: parabolæ etiam quæ sunt de Regibus, de iustis ferè hominibus interpretatur Gregor. libr. Moral. 11. cap. 9. exponens illud Iob 12. baltheum Regum dissoluit; qui membrorum suorum motus benè regere sciunt, non immeritò Reges vocantur.

Rectè igitur Reges illi vocantur.] Hoc Augustin. in psalm: 75. piè explicat in illud terribili apud Reges terræ: Esto Rex terræ, inquit, & erit tibi terribilis Deus. Quomodo, inquies, ero Rex terræ? Rege terram, & eris Rex terræ. Noli ergo auiditate imperandi ponere tibi ante oculos prouincias latissimas, qua tuà regna diffundas: terram quam portas rege. Audi Apostolum regentem: Non sic pugillator quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.

CAP. LII.

NEQVE *in se conuenit frustrare iura.*] Plerique M.ss. neque in se posse damnare iura, quæ in subiectis constituunt Apud Gratian.

D.9.cap.Iustum est in Decreto Gregoriano recens correcto: Nec in se conuenit posse damnare iura quæ in subiectis constituunt.

CAP. LIII.

T *venerationem mereatur.*] Est apud Gratianum 23.quæst. 5. cap. Principes vbi in Decreto correcto legitur: & vt venerationem mereatur. Quam lectionem in scholijs ex concilio Parisiensi sub Ludouico & Lothario lib. 2. cap. 2. CC. Gotthi perantiqui habent vt venerationem mereatur virtute potestatis impertiat.

CAP. LV.

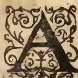
T *ait quidam tanquam Scylla pingitur.*] Scyllæ rapacitatem cui rapaces iudicium ille quisquis est comparat. Virgil. 6. Eclog. his verbis indicat.

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Deprehensos nautas canibus lacerasse marinis

Vide Seruium in eo loco de duplici Scylla & Virgilium ipsum de Ciri ad Messalam & Fulgentium in mythologicis.

Iuxta prophetæ verbum.] Locus est Sophoniæ 3. Iudices eius lupi, vespere non relinquebant in mane. Atque ita legunt M.ss.

CAP. LXII.

Qvis *comparantur &c.*] Aquæ significatio multiplex est in diuinis literis, vt constat ex Gregor. libr. Moral. 19. cap. 4. Vnde desumpta est hæc sententia, ad illud Iob 29. & aquis appendit mensuras, Aqua inquit, in scriptura sacra aliquando Spiritum Sanctum, aliquando scientiā sacrā; aliquando sciētiam prauā, aliquando tribulationē, aliquando defluentes populos, aliquando mentes bonorū fidei prædicamenta sequentium designare solet. August. c. 62. in prima Canonica Ioannis homil. 6. Nonne aquæ multa significant quibusdā locis spiritum sanctum &c. & lib. diuersarum quæstionū ad Oros. q. 51. significatur præter alia nomine aquæ omnis potus: ipse quæst. in Exod. & lib. loquutionum Exodi.

CAP. LXIII.

Bvndant *vitijs, & virtutibus vacuantur.*] Alij CC. abundant diuitijs: malè & præter sententiam Isidori D. etiam Gregorius vnde hæc transcripta sunt lib. 34. Moral. cap. 2. ita habet: Vnde & egestas eorum propriè dicitur; quia dum replentur vitijs virtutum diuitijs vacuantur.

Sicut calami.] Tota hæc sententia cum sequēti ex Gregor. est lib. Moral. 33. c. 4. vbi calamum vel arundinem, nitorem gloriæ temporalis significare demonstrat.

CAP. LXIIII.

MISERICORDIA *à compatiendo.*] Augu∫t. lib. de mor. Eccle∫. cap. 27. Nam quis ignoret ex eo appellatam e∫∫e mi∫ericordiam, quod mi∫erum cor faciat condolentis alieno malo. Et lib. 9. de ciuitat. Dei. cap. 9. damnat ∫toicorum di∫ciplinam, eo quod non animus dolore & tri∫titia pro afflicto afficiatur: Quod etiam irridet Cicero pro Muræna.

Aut errantem fratrem charitatiuè corrigendo ad viam veritatis reuocet.] In nullo M. ∫∫. hæc apparent. Vide Augu∫t. lib. 3. Enchir. ad Laurent. cap. 72.

Dimittere à quo læsus extiteris.] Alij codices; dimittere ei, à quo læ∫us extiteris: quæ lectio germana e∫t: ita enim Augu∫tinus homil. 6. tom. 10. Duæ ∫unt eleemo∫inæ, vna cordis, alia pecuniæ: eleemo∫ina cordis e∫t dimittere ei à quo læ∫us ∫.

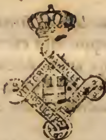
Vnde Salomon qui offert.] In vulgata edit. Eccle∫. 34. Qui offert ∫acrificium ex ∫ub∫tantia pauperum, qua∫i qui victimat filium in con∫pectu

patris D. Gregor. libr. past. curæ part. 3. cap. 22. alitèr affert hoc testimonium: Qui immolat, inquit, sacrificium de substantia pauperis quasi qui &c. Isidorus itaque pro substantia pauperum dixit de rapina pauperum. Quod vnde hauserit dubium est, Græcè sanè legitur ἐκ χρημάτων πενήτων, idest ex diuitijs, siue facultatibus pauperum.

AP. LXVI.

IVSTI *lauant manus.*] Lauantur manus. M.ss. atque ita Gregor. libr. 18. Moral. capit. 13. vnde hæc est sententia ad verbum.

FINIS.

INDEX SENTENTIARVM,

In quo prior numerus paginam, alter sententiam Sancti Isidori vnde desumpta est sententia indicat.

A

NGELORVM nomen officij non naturę est. 21. 1

Angeli natura sua mutabiles sunt. 21. 2.

Angeli ante omnem creaturam facti sunt. 22. 3.

Angeli cur lux, & sapientia dicantur. ibid.

Angelica conditio quo modo differat à conditione hominis. 23. 6.

Angeli ab Angelis in potestate distant 25. 14.

Angelorum nouem esse ordines. 25. 15.

Angeli mali quamuis sanctitatem, non tamen angelicæ creaturæ viuacem sensum amiserunt. 26. 17.

Angeli boni semper in Deo gaudent, non in se. 25. 16.

Angeli mali ad ministerium vindictæ, bon ad ministeriũ salutis deputati sunt 26. 18.

Angeli cum apparent de superno aëre corpora sumunt. ibid. 19.

Angeli non solùm singulis gentibus, sed etiam singulis hominibus præpositi creduntur. ibid. 20. & in seq.

Angeli an videant Deum. 27. 22.

Angeli, & anima principium habent, non tamen finem. 32. 3.

Anima non est pars Diuinæ substantiæ, nec prius est quam corpori misceatur. 32. 4.

Anima non est homo, sed corpus. 31. 2.

Anima quo modo mutabilis. 33. 6.

Anima natura sua multum splendoris habet. 33. 7.

Animus longè est à Deo, qui in oratione co gitationibus sæculi est occupatus. 286. 8.

Animus quo modo præparandus ante orationem. ibid 9. & 10.

Animus qualem se in oratione offert; talem post orationem se conseruet. 285. 6.

Animus noster cœlestis est ibid. 7.

Animæ omnes virtutes edacitatis vitio destruuntur. 230. 10.

Anima vita corporis, vita animæ Deus. 31. 1.

Amicitia est amicorum societas. 325. 2.

Amicitia, & prosperas res dulciores facit, & aduersas communione temperat. 325. 4.

Amicus verè amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur. ibid. 5.

Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tẽpore aboletur. 327. 4.

Amicitia beneuolentia, & nõn beneficio co lenda. 327. 1.

Amicitia plerumq; vel ex necessitate, vel indigentia nascitur. ibid.

Amicitia tantùm in rebus bonis habenda est. 328. 1.

Amicum, qui despicit aduersitate percussum Diuinæ iustitiæ fit contrarius. 326. 3.

Amicorum discordia plerumque nunquam postea maiorem charitatẽ parturit. 329 4.

Aliquando non oportet animo esse humiliores subiectis. 341. 2.

Antichristus quis dicendus. 66. 1.

Ad Deum non per locorum spatia, sed per affectum bonum, vel malum itur, vel ab eo receditur. 175. 1.

Aliud est non peccare amore Dei, aliud timore supplicij. 186. 1.

A sentiendo sententia dicitur. 198. 10.

Ad virtutes difficilè consurgimus, ad vitia sine labore delabimur. 211. 1.

Aduersus impetus vitiorum contrarijs virtutibus est pugnandum. 213. 2. & in seq.

Adulterium antequàm perpetretur in opere, iam exstat in cogitatione.

Auaritia, & pecuniarum amor omnium vitiorum pessima. 226. 3.

Arrogantes nunquam legendo perfectam scientiam consequuntur. 296. 2.

Acceptabilior est sensibus lectio tacita quã aperta. 302. 9.

Actiua vita quo modo à contemplatiua differat, & quid ad contemplatiuam conferat.303.1 & in seq.
Alienos esse à Deo quibus hoc seculum ad omne commodum, prosperatur.306.2.
Arbitrium liberum fine gratia Diuina nihil boni potest.154.4.& in seq.
Admissa quisque sic defleat, vt iterum flenda non committat 180 4.
Aduersus conuitia linguæ fortitudo adhibenda est patientia.200.24.
Aliquando vtiliter peccatur in minimis vitijs vt maiora vtilius caueantur. 207. 5.
Acceptio munerum præuaricatio veritatis est.368.3.
Adam,& Eua an simul creati.30.3.
Adam, & Eua an ad imaginem creati sint. 30.4.& seq.
Amicus fraudulentus cito per aduersa patet. 326. 1.
An pro fidelibus flendum sit.387.11.

B

Bonorum exempla multum prosunt ad correctionem mortalium.166.1.
Bonum est propria delicta semper habere ante oculos.191. 1.
Benè sibi conscius non metuit alienæ linguæ mendacium.202.9.& in seq.
Bonum agere nihil prodest, cui malum est admixtum.211.5.
Boni operis inchoatio non debet cito propalari.317.8.& in seq.

C

Christi incarnatio pacem, inter homines,& angelos fecit.28.24.& in seq.
Christus quo modo agnus, leo aut serpens esse dicatur.9.1.
Christus in forma serui,seruus, & in eadem hominum Dominus. 36.3.
Christus vnus, & idem in humanitate, & deitate est.ibid.4.
Christus quo modo à Patre, & Virgine matre differat.37.5.& in seq.
Christus in cœlum ascendens abest carne, sed præsens est maiestate.40.17.
Christus non tantum à patre,sed etiam à Spiritu sancto missus est.41.4.
Christus via est.52.4.
Communio corporis,& sanguinis nihil prodest ijs, qui scelerate viuunt in Ecclesia. 56.7.
Crescit sanctorum gloria dum debita damnentur impij pœna.75.3.
Charitas in dilectione Dei, & proximi constat.152.7.
Cognitio vnde dicatur.35.6.
Cuius doctrinam quisque sequitur eius,& filius dicitur.50.6.& in seq.
Confessio hominis non est humanę virtutis. 153.2.
Conuersi cuiusque profectus triplex.159.7.
Conuersis conducit loci mutatio.166.7.
Compunctio cordis quid.169. 1.
Compunctio duplex.ibid.3.
Canis conuersus ad vomitum est pœnitens ad peccatum.179.2.
Culpa cito corrigitur, quæ cito cognoscitur.190.10.
Cogitationes nostræ malæ nos occidunt. 193. 4.
Cogitationes malæ suggestionis præuenire non est nostri arbitrij, est tamen in nobis ne diutius in animo hæreant. 193. 8. & in seq.
Continentia datur à Deo.223.1.
Castitas securitas est mentis, & sanitas corporis.223.5.
Coniugia,& potestates per se bonę sunt per ea vero,quæ certa ea sunt, mala existunt. 225. 14.
Cupiditas , omnium malorum mater est. 226.4.& in seq.
Cibandus est venter vt contineat animam non vt corrumpat.
Ciborum non qualitatem, sed cupiditatem esse cauendam.231.12.
Concordia malorum contraria est concordiæ bonorum.328.2.
Casus cuiusque tanto periculosior est, quan to prius altior fuerat.333.5.
Capite languente cætera corporis membra inficiuntur.338.4.
Coruus dum suos pullos videt albi coloris non nutrit.345.5.
Crimen in rebus non est, sed in vsu agentis. 378. 12.
Creator ex creaturis cognoscitur, & quomodo.6.2.
Creatura nulla mala est.19.2.
Creata non septies à Deo visa, & laudata. 17. 16.
Conuersus quis dicendus.436.15.

Chri-

Christianus figmenta poetarum legere non debet 299.2.& in seq.
Cito est ignoscendum ei qui veniam petit. 324.3.
Corde ore, & factis loquimur. 199. 19.& in seq.

D.

DEus summum bonum est.1.1.
Dei immortalitas eius est incommutabilitas.1 2
Deus opus, & non consilium mutat.2. 4.
Deus non est aliud à sua pulchritudine, aut magnitudine.2. 5.
Deus cur mala esse permiserit. 19. 5.
Deus simplex quo modo dicendus.2. 6.
Deus cœlum,& terram implet,non vt ab ijs contineatur,sed vt ea contineat.3. 1.
Deus cùm sit vnus, vbique tamen est totus. ibidem.
Deus quo modo in omnibus, & extra omnia. 3. 3.
Deus quo modo perfectus.4.4.
Deus non est localis, & tamen localiter in sanctis suis ambulat 4. 5.
Deus quo modo quantitatem, aut qualitatem habere dicatur.4.6.
Dei essentia quo modo sciri dicatur.5. 2.
Deus nostro tantum, loquendi, vsu zelare, aut dolere,aut moueri dicitur.7.1.
Deus quo modo infirmitati humanæ consulat.8.2 & in seq.
Dei os vnigenitus eius est. 10. 3.
Dei vestigia,quæ.11.4.
Deus pro creatione mundi non est mutatus. 14.3. & in seq.
Deus in corde respicit fidem.149. 6.
Dei dilectio morti comparatur 151.4.
Dei præcepta,qui contemnit, Deum non diligit.151. 9.
Deus interdum nobis peccantibus sua dona non distrahit.153. 1.
Deus dicitur auferre ab homine donum, quod non habuit,idest, quod accipere nõ meruit.156.13.& in seq.
Deus virtutes Sanctorum nobis ad imitandum proponit.167.5.
Deus vnumquemque de suo fine,non de vita præterita iudicat.176. 6.& 8.
Deus nonnullos ita despicit, vt deplorare mala sua non possint,etiam si velint.177. 1.& in 5.
Deus quẽ deserit dæmones suscipiunt. 177.3.
Dei iram dum viuimus vitare possumus. 185. 8.
Deus parcit impijs in hac vita, & non parcit electis, non tamen parcet impijs.263.6.
Deus quem diligit plus corripit, si peccauerit.263.10.& 12.13.
Deus tribus modis quos voluerit, percutit. 264. 3.
Deus plerumque flagellat hominem ante peccatum ne malus fit.269.4.
Diuina persequutio omnis aut est emendatio præsentis vitæ, aut initium pœnæ sequentis.266.7.
Dei visitatio,nec semper in bonum, nec semper in malum sumitur.268. 3.
Dei seruum sine intermissione legere,orare, & operari oportet. 312.5.
Dei seruus nulla aduersitate frangitur. 63. 1.
Deo cuncta patent, hominibus vero latent. 157.2.& in seq.
Diabolus cur animal, aut serpens, aut alius esse dicatur.276.25.& in seq.
Diabolum intrare in montem alicuius, & inhabitare sunt diuersa.277.26.
Diaboli esca electa bonorum interitus. 278. 28.
Diaboli os verba eius sunt.278.30.
Diaboli verba sunt eius inspirationes occultæ.ibid.
Diabolus nunquam cessat aduersus hominem iustum.279.32.& in seq.
Diabolus quo modo homines in somno vexare soleat.280.1.& in seq.
Diabolus cogitationes curarum secularium ingerit quando orantẽ inspexerit. 286.12.
Dæmones cum luxuriosis, & superbis maiorem familiaritatem habent. 218. 4. & in sequen.
Diabolus non amplius tentat electos quàm Dei voluntas pe mittit.271.3.
Diaboli omnis voluntas iniusta est, potestas tamen omnis iusta.ibid.4
Diabolus non est immissor,sed incensor potius vitiorum.272 5.
Diabolus sanctos omnes non tenendo possidet,sed tentando persequitur. 274.16.
Diabolus tum aerus senit, cum se virtute Diuina expellendum cognoscit.275.17.
Diabolus eodem modo hic homines decipit quo primus parentes in paradiso. ibid. 20.& in seq.
Diabolus prius de cœlo cecidisse creditur,

quàm homo crearetur. 23. 7.
Diabolus quare non petit veniam. 23.9.
Diabolus, & homo per superbiam ceciderunt. 23.8.
Diabolus ante omnem creationem angelorum conditus est. 22.4.
Diabolus inter angelos principatum habuit. 21. 5.
Diabolus tanto erit crudelior quanto propius finis mundi est. 67.8. & in seq.
Duo sunt circa dilectionem proximi consideranda. 325.1.
Doctoris vitio vera doctrina sæpè vilescit. 336.1. & in seq.
Doctores, qui benè docent, & malè viuunt sunt tanquam æs tinniens. 337. 4. & in seq.
Doctores per quos iustitia docetur, ipsi sæpius grauius peccant. 338.1.
Doctoris prædicatio operibus confirmanda. 335.2. & in seq.
Doctor Ecclesiasticus doctrina, & vita clarus esse debet 335.1.
Doctor bonus humilitate seruat disciplinam & per eam non incurrit superbiam contra malos. 341.1.
Doctores iracundi disciplinæ modum immanitatem crudelitatis couertunt. 341. 1.
Doctores superbi vulnerare potius quàm sanare norunt. 342. 6.
Doctrina vna eademque non est omnibus adhibenda. 344.1. & in seq.
Deteriores sunt qui vitam, & mores corrupunt quàm qui fortunas deripiūt. 339.5.
Doctores boni debent priùs laudare quàm corrigere eos, qui corrigendi sunt. 346. 8.
Dispensator nō debet esse prodigus. 384. 21.
Diu hic viuere vtrum augmentum an detrimentum sit dicendum. 385. 4.
Die prior factus angeli sunt. 16. 13.
Duplex damnatorum pœna est. 72. 1.
Debilitas nimia corporis etiam animæ vires frangit. 237. 15.
Diues securus esse non vult, pauper vult. 378. 14.
Diuites, qui bene, aut malè vtantur bonis. 378. 15.
Diuites grauiter Deum offendunt, qui diuitijs malè vtuntur 378. 1. & in seq.
Diuisio, & pugna in hominis anima pœna peccati est. 30. 8.
Dum vnus corripitur, plurimi emendantur, sicut per vnius licentiam plurimi periclitantur 352. 14.

E

Eleemosinæ operà peccata extinguunt. 381. 10.
Eleemosina multis modis fit. 381. 11.
Eleemosina vna corporalis, spiritualis altera. 382. 15.
Eleemosina de rapinis fieri non debet. 383. 17.
Eleemosinis nulla peccata redimuntur si in peccatis quis voluntariè permanserit. 380. 7.
Eleemosina non est, quæ gloriæ magis gratia quam misericordia impartitur. ibid. 8.
Eloquentia forensis canina est facundia. 371. 2.
Etsi pietas pro defunctis fidelibus flere iubeat, fides tamen vetat. 382. 11.
Ecclesiæ gemina est pulchritudo, geminæ quoque tribulationes. 47. 1. & in seq.
Ecclesia cur ea miracula non faciat, quę sub apostolis faciebat. 64. 2.
Ebrietas ita mentem alienat, vt vbi sit, nesciat 232. 2.
Exempla sanctorum quam vim habeant. 169. 12.

F

Filij Dei perfecta natiuitas nec cępit esse, nec desijt. 36. 1.
Fidei symbolum, & Dominica oratio paruulis pro tota lege sunt habenda. 54. 1.
Fides non vi, sed ratione, atque exemplis suadetur. 149. 4.
Fides sine operibus vana. 149. 8.
Fide tantum multi Christiani sunt, opere non sunt. 150. 13.
Fraus, & desidia in omni bono operę sunt formidanda. 165. 3.
Fornicatio carnis adulterium est, fornicatio animę seruitus idolorum est. 221. 18.
Fornicationis vitium maximum scelus. 221. 21. & in seq.

G

Gemina est prædestinatio. 156. 1.
Grauiter delinquunt qui sibi loquentes iurare faciunt. 204. 7.

H.

Hypocrita verba sanctorum habet, vitam non habet. 319. 1.

Hypocritæ simulatores dicuntur, qui iusti-non esse quærunt, sed tantum videri cupiunt ibid.
Hypocritæ dupliciter damnantur. 320. 5.
Hypocritæ non semper latent, nam quæ simulata sunt, diuturnæ esse non possunt. 320. 6.
Hypocritæ in occulto mali sunt, & bonos se palam ostendunt. 321. 7.
Hypocritā iustus arguere prohibetur. ibi. 8.
Homo quo modo factus ad imaginem Dei. 10. 1.
Homo quo modo alter mundus esse dicatur. 13. 1.
Homo, & mundus cum crescere videntur, vterque minuitur. 14. 2.
Homines non sunt odio habendi, sed eorum vitia. 323. 1.
Hominis profectus donum Dei est. 153. 3.
Homo potest omnia fugere præter cor suũ. 194. 2.
Homo, qui malè agit quamuis humana iudicia subterfugeat, iudicium tamen conscientia sua subterfugere non potest. ibid. 3.
Hominis oculus intentio est eius operis, & qualis est intentio talé, & opus. 195. 1. & in seq.
Homo non virtute, aut sensu corporis, sed ratione cæteris animantibus præstat. 33. 1.
Homo omnium rerum naturam continet 29. 1.
Homo propter peccatum traditus est diabolo. 30. 6.
Hæretici, qui dicendi, & quam ob causam hæresis fit. 48. 7. & in seq.
Hæreticorum bona opera nihil prosunt. 49. 2. & in seq.
Hæreticus, & paganus quo modo differant. 50. 4.
Hæreticis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicij testimonium datur. 55. 1.

I.

Ieiunium est perfectum quando exterior homo ieiunat, & interior orat. 134. 1.
Ieiunantibus occulta mysteria cœlestium reuelantur. ibid. 2
Ieiunia fortia tela sunt aduersus tentamenta dæmoniorum. ibid. 3.
Ieiunium viuificat animam, & occidit corpus. 135. 4.
Ieiunium, & eleemosina in abscondito fieri amant. 135. 7.
Ieiunium cum bonis operibus Deo acceptabile. ibid. 8.
Ieiunat benè, qui à malis actibus, & mundi abstinet ambitionibus ibid.
Ieiunium spernitur, quod vespere delitijs compensatur 136. 10. & in seq.
Ieiunium immoderatum esse non debet. ibid. 13.
Infirmitates triplici de causa accidunt corpori. 268. 4.
Iter piorum impeditur si vnitas iniquorum non diuidatur. 328. 2.
Iniquij, & peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur. 334. 1.
Indocti, & imperiti à sacerdotali officio prohibentur. ibid.
Iudices praui magis lacerāt pauperes quàm crudelissimi hostes. 364. 2.
Iudex, nec stultus, nec improbus esse debet. 364. 4.
Iudex in manu stateram gestare debet. 363. 4.
Iudices boni plerumque prauos ministros habent. 365. 5.
Iudices praui tantum de præsentis vitę commodis, non etiam de futuris cogitant. 365. 7.
Iudices prauos præferre principum est delictum. 363. 1.
Iudices quidam irascentes iudicij sententiam in sæuitiam vertunt. 366. 2.
Iudex furiosus verum non attingit. Ibid. 3.
In iudicio non persona, sed causa consideranda, 367. 4.
Iudicat rectè, qui præmium non ab homine, sed à Deo expectat. 367. 1.
Iudex non à paupere, sed à diuite facilè corrumpitur. 368. 4.
Iudices facilius perduntur munere, quà gratiæ, aut laudis fauore. ibid. 6.
Iudicium humanum, timore, cupiditate, odio, aut amore peruertitur. ibid. 7.
Iudices pro molestijs quas plebi inferunt æterno incendio cremabuntur. 371. 2.
Impius grauius torquetur aggerendo commoda, quàm iustus tollerando aduersa. 376. 2.
Ingenium quid. 425. 3.
Infantes operæ non autem cogitatione sunt innoxij. 35. 5.
Infantes in materno vtero cum matre ba-

ptizari non possunt,& quare.56.5.
Inchoatio pacis sanctorum est in hac vita, sed non perfectio.68.1.& in seq.
Iudicij diem nouit Christus quamuis discipulos scire noluit.69.1.
Iustitia iusti ad examen districti iudicis nō est secura.ibid.3.
Iustitia nostra apud Deum peccatum est. ibidem.
Ignis gehennæ partim lumen habet, partim non habet.72.12. & in seq.
Inter huius,& futuræ vitæ miseriam multum interest.72.4.
Inchoantibus præmium promittitur, sed perseuerantibus datur.158.1.
Indulgentia peccatorum vbi, quando & qualibus datur.16.3.
Iustus quisque esse incipit cum seipsum accusat.171.1.
Irrisor est,& non pœnitens, qui adhuc agit, quod pœnitet.179.1.
Iustitiæ quędam pars est suam iniquitatem abscondere, & de ea erubescere. 186. 3.& in seq.
Interdum, quod mali sumus necessitate potius quàm voluntate existimus. 188. 1. & in seq.
Iurandi vsum dum facimus, periurij crimen incurrimus.203.2.
Iuramentum non est obseruandum quo malum incautè promittitur 204.10.
Iuramentum Dei,quid sit.ibid.11.
Inopes nascimur in hac vita, inopes recessuri sumus de hac vita.227.8.
In lectione,non verba,sed veritas est amanda.300.9.
In vita contemplatiua deflectere licet, non autem in actiua.304 4.& in seq.
Interdum ordinaria discretio est dum negatur parenti, quod præstatur extraneo. 313.5.
Iactantia tam in dictis, quàm in factis est cauenda.316.1.
Inuidus sicut,& superbus membrum est diaboli.321.3.
Inimicus omnis est cauendus, sed maximè is qui videri non potest.323.
Imperiti sicuti loqui nesciunt,ita tacere non possunt.197.3.

L.

Lectio sanctarum scripturarum geminum fructum confert.292.4.
Lector strenuus potius ad agendum, quæ legit, quàm ad sciendum promptus. 292.6.
Lex Dei præmium habet, & pœnam legentibus eam.292.7.& in seq.
Lectio eget auxilio memoriæ.302.1.
Latent sæpe venena circumlinita molli verborum.323.4.
Libido tunc magis quæritur, dum videtur. 219.8.
Libido proxima est ventri.229.4.
Libidinis ignes ciborum fomite increscunt. 230.17.
Lex est via per quam itur ad Christum. 44.1.
Lex diuina triplici sentienda est modo. 46.11.
Liuor alieni boni suum punit authorem. 321.& in seq.

M.

Mali sibi similes defendunt.331.12.
Melior est subiecta seruitus quàm elata libertas. 354.3.
Magis mala facientibus quàm patientibus dolere debemus. 272.7.
Mali necessarij sunt, vt quoties boni offendunt,flagellentur ab illis 372.7.
Mundus multis est mortuus, ipsi tamen non sunt mortui mundo.377.5.
Moyses primus sapiens grammaticam tradidit Iudeis à quibus Phœnices didicerunt.434.l.16.& in seq.
Misericordia vnde dicta.449.7.
Materies ex qua factus est mundus origine non tempore res ex se factas præcessit. 14.6.
Materia quo modo in formis vocata. 15.7.
Miracula non pro fidelibus, sed pro incredulis fiunt.65.3.
Magnitudo signorum fiet sub Antichristo, nunc & quare.66.4.
Multi in die iudicij ex ijs perire possunt, quę nunc electi esse videntur.74.7.
Multi verum inquirunt,sed pauci inueniunt. 147.9.
Mali Dei dona ad suam damnationem accipiunt.155.11.

Multi

Multi vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt. 182.1.
Mendaces faciunt, vt nec vera dicentibus ijs credatur. 201.1.
Mendacium peius nonnunquam meditari quàm loqui. 201.6.
Mens bona ad malum, nec præmijs, nec terrore vincitur. 203.3.
Mens ad contemplandum Deum non potest esse libera, quę desiderijs mundi inhiat. 226.2.
Monachi summa virtus, humilitas: summum vitium superbia est. 311.1. & in seq.
Malum à diabolo non est creatum, sed inuentum, & quo modo. 18.1.
Malum non est natura, quia nocet. 19.2.

N.

Non debet vitia aliena corripere, qui vitijs seruit. 329.1.
Nonnulli, qui corrigi nolunt, corrigentium vitæ detrahunt. 331.11.
Non sunt promouendi ad regimen Ecclesiæ, qui vitijs subiacent. 332.1.
Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subiectis tramite melioris vitæ præire.
Nihil peius est quàm per potestatem libertatem peccandi habere. 355.5.
Non multa scire, sed bene viuere beatum facit. 148.14. & in seq.
Non peruenitur ad veram beatitudinem, nisi per fidem. 148.1.
Nescire simpliciter ad ignorationem, noluisse autem scire ad contumacem superbiam pertinet. 181.6.
Nihil peius quàm culpam cognoscere, & non deflere.
Nullus homini tam importunus est exactor quàm venter. 231.14.
Nihil tam noxium quàm vt animus seruiat ventri 229.3.
Nec quid nimis. 237.16.

O.

Orandum, vt boni sint concordes, discordes verò mali. 328 2.
Omnis, qui supereminet plus mœroribus afficitur, quàm honoribus gaudet. 355.3.
Oculus, vt seipsum non videt, sic nec animus. 34.3.
Omnis, qui secundum Deum sapiens est, beatus est. 146.1.
Omnis sapientia ex scientia, & opinione consistit. 147.10.
Omnis noua conuersio adhuc pristinæ vitæ habet commixtionem. 162.7.
Obseruantia magna circa cordis custodiam est adhibenda. 193. 8.
Oratio frequens vitiorum impugnationem extinguit. 284.1. & in seq.
Oratio cordis est non labiorum. 285.4.
Orandum cum gemitu. ibid. 5.
Oratio, quæ pura. 285.8.
Oratio duobus modis impeditur 286. 11.
Orantis qualis debet esse affectus erga Deū. 287.15. & in seq.
Oratio opere, & opus oratione fulcienda. 287.18. & in seq.
Oratio quando in peccatum conuertitur. 288. 21.
Oratio electorum interdum in pressuris eorum differtur, & quare. ibidem. 22. & in seq.
Orantes multi cur interdum non exaudiantur. 289.26.
Oratio priuatis locis opportunius funditur. 290. 27.
Orantis multiplex sermo eam non conciliat Deo, sed pura sinceraque intentio. ibid. 29.
Oratio in præsenti tantum vita pro remedio peccatorum effunditur. 291.34.
Oratio quo modo à psalmis differat. ibid.
Oratio, & lectio quo modo differant. ibid. 4. & 2.
Oculus dexter scandalizans vita contemplatiua est. Duo oculi in facie vita actiua, & contemplatiua in homine sunt. 305. 11.

P.

Plerumque diligit homo in alio, quod odit in seipso 326.6.
Plerique correptionem suam officium charitatis esse existimant, plerique contra 330. 5.
Plerique sacerdotes suæ vtilitatis magis causa quam gregis præesse cupiunt. 334.5.
Pro malo meritò plebis aufertur doctrina prædicationis. 346.1. & in seq.
Propter peccatum primi hominis humano generi pœna est illata seruitutis. 353.3.

Poteſtatis inſigne non eſt vtile, niſi benè geratur.355.5.
Princeps iuſtus plerumque malorum errores diſſimulat.359.1.
Principem redire ad melius eſt difficilè ſi fuerit vitijs implicatus.360.1.
Plerique apud Principes neceſſitate magis quàm voto mali exiſtunt.361.4.
Principem ſuis legibus obtemperare iuſtum eſt.361.1.
Peccatum quicunque ſequitur alterius, neceſſe eſt, vt & eius pœnam conſequatur. 361.6.
Pauperum oppreſſores tanto acrius condemnabuntur, quanto fortius miſeros oppreſſerunt.371.1.
Prauitas peruerſorum aliquando prodeſt iuſtis.373.10.
Pauperes quidam ſunt elati, quos non diuitiæ eleuant, ſed ſola voluntas in ijs ſuperba eſt.378.13.
Pſalmorum laudes.420.l.13 & in ſeq.
Pauperum rem præſtare diuitibus magnum ſceluseſt.383.13.
Peccator omnis in pœnitentia duplicem fletum habere debet.171.5.
Pœnitentia tantum in hac vita patet libertas.172.9.& in ſeq.
Pœnitentiam quis digne agit.172.7.
Peccare eſt ad mortem ire, deſperare eſt in Infernum deſcendere.175.2.
Peccatum duobus modis committitur. 180.1.
Peccatum quatuor modis committitur in corde,& totidem in opere.ibid.2.
Peccatum tribus modis geritur. 181. 3. & in ſeq.
Peccatum tanto maius, quanto maior, qui peccat habetur.183.6.
Peccatum ſæpe alterius peccati cauſa eſt. 184.3.& in ſeq.
Peccata quædam veniunt de ira Dei.ibid.6.
Peccatum non ſolum facere, & diligere grauiſſimum eſt.187 2.
Peccatum cauere melius eſt, quàm emendare.188.1.
Peccatum animæ antequam committatur, grauius pertimeſcitur, & quo modo committatur.
Peccati recordatio apud iuſtum facit tædium animæ.191.2.
Peccati recordatio ſeruo Dei quanta eſſe debet.ibid.3.
Peccati cauſa duplex.192.& in ſeq.
Peccare manifeſtè, maior eſt culpa quàm occultè.185.1.
Per ſenſus carnis morbus irrepit mentis. 196.1.& in ſeq.
Peccator omnis ſuperbus eſt.215.2.& in ſeq. & 197.
Periurare non poterit, qui iurare non appetit.203.1.
Prima materies luxuriæ eſt ſaturitas panis. 228. 2.
Peccamus quando voluntate, aut cupiditate deflectimus, vbi violenter impellimur, & ſi flagitium non eſt, miſeria tamen eſt. 280. 34.
Peccatum non eſſe quando nocturnis imaginibus illudimur, ſed ſi antequam illudamur cogitationis affectibus præueniamur.283.13
Pſallendi vtilitas quanta.29.31.& in ſeq.
Peccata non poſſunt ei remitti,qui in ſe peccanti debita non remittit.324.3.
Peccata manifeſta non ſunt occulta correctione purganda.352.13.
Patrimonium grande, grandis tentatio eſt. 378.10.
Pro factis Diuinis plerumque dicta ponuntur,& quare.45.9.

Q.

QVi fratrem ſibi tardius reconciliat, Deum ſibi tardius placat.324.5.
Qui ſe non dignum ad epiſcopatum exiſtimat,locum eius, qui dignus eſt non præoccupet. 333. 5.
Qui regimen Sacerdotij contendit appetere, videat an eius vita honori ſit congrua.ibid.4.
Qui alijs præeſt non ſolum authoritate,ſed etiam humilitate clareſcat.343.1.
Qui docendi munus habent multum periculi ſubeunt, ſi contradicentibus veritati reſiſtere noluerint. 347. 1.
Qui corrigere poteſt, & diſſimulat, alieno errori conſentit.347.5.
Qui blandè caſtigantur, & non corriguntur,acrius arguendi ſunt 351.11.
Qui in noſtris delictis clementes ſumus, erga alios rigidi eſſe non debemus. 353. 10.
Qui appetit honores ſæculi, & hic,& in futuro vacuus inuenitur a requie. 355. 2. & in ſequen.

Qui in hoc seculo bene imperat, sine fine regnat.356.6.
Quanto quisque in superiore loco constitutus est, tanto in maiore periculo est. 360.2.
Qui metu veritatem occultat, diuinam prouocat,370.7.
Quidam cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt.372.5.
Qui sibi nequam est, nulli bonus esse potest. 380.6.
Qui hic misericordiam non impertit, illic pietatis fructum non inuenit.58.11.
Quare in libris quædam obscura, quædam aperta reperiuntur.45.6.
Quibus diuinitas Christi ostenditur, ad gaudium demonstratur.70.8.
Qualem quisque conscientiam tulerit, talem & iudicem habebit.71.9.
Quæ supra hominis intelligentiam sunt, scrutanda non sunt.147.9.
Quo modo ad Deum conuerti debemus. 161.3.
Quisque dum ad cognitionem Dei accedit, magis se grauari impulsu vitiorum agnoscit.163.2.& in seq.
Quæcunque velociter ad profectum tendunt, celeriter finiuntur.212.4.
Qui desiderio cupiditatis exestuant, flatu diabolicæ inspirationis vruntur.228.10.
Qui læditur pro lædente oret. 287., 13. & in seq.
Quanto quisque ad artem conscendit, tanto magis ad eum ars ipsa descendit. 294.3.
Quod obscurum est, aut dubium, conferendo cito perspicitur.301.2.
Quæ sæculi amatoribus chara sunt, sancti vt aduersa fugiunt.306.1.
Qui ad hoc conuersionem sanctitatis prætendit, vt alijs quandoque præsit, Christi discipulus non est.311.3.
Qui immediatè altiora scrutatur, ab intentione veri obtunditur.319.17.& in seq.
Quatuor sunt affectiones, quibus mens iusti salubri tædio pungitur.320.4.
Qui sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur.168.10.

R.

Rex, qui in hoc sæculo bene imperat, sine fine regnat.356.6.
Regium nomen sicut rectè faciendo obtinetur, ita peccando amittitur.356.7.
Rex quasi vnus ex subiectis esse dét. 356.8
Reges agnoscant se esse mortales.ibid.9.
Reges bonos esse munus Dei est, malos verò, sceleris est populi.357.11.
Reges quanto honore sunt sublimiores, tanto mente humiliores esse debent. ibi.1. & in seq.
Reges prodesse populo non obesse debent 358.3.
Regnum cœleste sæpe proficit per regnum terrenum. 362.2.
Rectores à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquàm, nisi à fide defecerint. 340.5. & in seq.
Raro nocetur homini ab extraneis si sui eum, non lædant.323.3.
Reus est quisque se iudice, qui vitia, & accusat, & perpetrat.305.4.

S.

SÆpe per honores quorundam mutantur, & mores.327.6.
Sæpius per quos iustitia docetur, per ipsos grauius peccatur.338.1.
Sicut bonus pastor super oues, ita bonus Sacerdos super gregem Christi solicitus esse debet.349.5.
Sacerdotes pro populorum iniquitate damnantur, si eos, aut ignorantes non erudiát, aut peccantes non arguant.349.1.
Sacerdotes arguendi, qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt.350.6.
Sancti viri non appetunt curas occupationum secularium.332.3.
Sacerdotes boni populi delicta debent deflere.350.7.
Stultus, vel improbus iudex esse non debet 364.1.
Sancti viri plus formidant prospera quàm aduersa.374.2.
Scelus magnum est rem pauperum præstare diuitibus.383.18.
Sollicitè debet quisque viuere, & semper terminum vitæ suæ considerare.385.3.
Somniorum diuersæ species, & vnde.281.6. & in seq.
Somnia similia sunt augurijs.283.10.
Semina quanto tardius exeunt, tanto ad frugem cumulatius crescunt.289.23.
Sancti viri in hoc sæculo peregrini. 306.4. & in seq.
Semetipsum abnegare est voluntati propriæ renuntiare,309.2.

Sæpe vanam gloriam contemnendo in aliud vitium incidit⌝.307.4. & in seq.
Sola miseria caret inuidia. 321.4.
Spiritus sanctus creator est.41.1.
Spiritus sanctus patris,& filij, & inde vnum sunt essentialiter.ibid.2.& 3.
Spiritussanctus omnia dona non modo probis,sed etiam improbis distribuit.42.7.& in seq.
Scriptura sacra communis est, & paruulis, & perfectis.44.4.& in seq.
Scripturæ sacræ sæpe ea, quæ futura sunt, quasi facta essent,narrant,& quare.45. 6. & in seq.
Sapiens secundum sæculum, stultus est secundum Deum.146.4.
Scienti bonum, & non facienti, peccatum est illi.147.11.
Sine charitate nemo ad beatitudinem peruenire potest.151.2.
Spes vana est eorum, qui malè agere non desinunt.152.1.
Securitas negligentiam parit,& hæc incautum quemque reddit.174.17.
Superbia regina est, & mater omnium vitiorum.214.8.& in seq.
Superbia, qui inflantur, vento pascuntur. 215.4.
Superbia ibi cadit,vbi nascitur.216.8.
Sicut clauus clauum trudit, ita sæpe recordatio ardoris gehennę ardorem excludit luxuriæ.222.23.
Sanitas est perniciosa,quæ hominem ad inobedientiam perducit.269.7.
Sine charitate nemo ad beatitudinem peruenire potest.151.2.
Seniores plebis prius docendi sunt, vt per eos infra positi facilius doceantur. 345.7.
Sub veteri testamento minoris culpæ erant peccata,& quare.53.2.
Sermones vani in ore Christiani esse non debent.197.5.& in seq.

T.

Tanto quisque fit veritati vicinior, quāto se esse longius ab ea fuerit arbitratus.319.16.
Testes falsi non deerunt, si præsentia fuerit nummorum.369.1.
Testis falsidicus tribus personis est obnoxius,Deo,iudici, & innocenti ibidem. 2.
Testibus falsis coniunctis tarde mendacij falsitas reperitur.ibid.3.
Tribulationes omnes huius vitæ aquis prætereuntibus comparantur.375.4.
Tribulationes sæculi plus prosunt quam prosperitates.ibi. 7.
Terrena omnia seruando amittimus, largiendo seruamus.379 4.
Tempus non pertinet ad ea,quæ supra cœlum sunt.12.3.
Tempora in solo animo reperiuntur.13. 4.
Temporalia,perpetua, & sempiterna, quo modo differant.32.3.
Trimodum est genus conuersionis ad Deum.159.7.

V.

Vitia omnia possunt à simplicibus perpetrari, hypocrisis non potest.320.3.
Veritas molestia est iniquis, & amara disciplina iustitiæ.330.8.
Visus cæteris sensibus præstantoir, & quanto cuiusque sensus organum superius est, tanto sensus ipse nobilior habetur. 34. 2.
Vir sanctus nō debet vltrò se offerre in agone pro certamine iustitiæ.63.3.
Vtile est multa scire,& rectè viuere.147.13.
Verè sapit, qui rectè, & secundum Deum sapit.198.11.
Vulnera mentis aperta cito exhalant, clausa nimis exulcerant.200.28.& in seq.
Vera sæpe præmittit, qui falsa dicturus est. 201.2.& in seq.
Vitium ex vitio sicut virtus ex virtute gigni tur.206.2.
Virtus qua quis malè vtitur interdum vitia gignit.208. 1.& in seq.
Vitia quædam speciem virtutum præ se ferunt,209.1.& in seq.
Vitia sunt prius extirpanda quàm virtutes inserendæ.211. 6.
Virtus qualiter sine humilitate, & charitate in vitio deputatur.216.5.
Virginitas nuptijs præferenda.223.2.
Virginitas geminum bonum est.ibid.3.
Virginitas securitas mentis est, & sanitas corporis.223.5.
Virginitas si labit,nullatenus reparat.224.6.
Virgo carne, & non mente nullum præmiũ habet.ibid 7.
Virgines de suis meritis gloriantes hypocritis comparantur.224.11.
Ventrem,qui nimis pascunt, sensum mentis obtundunt.229.6.

FINIS.

INDEX ERRATORVM, IN QVO primus numerus paginam, secundus sententiam in qua reperitur indicat.

P.2.3.immutabilis.l immutabile.P.24.11.fragilitas.l fragilitatis.P.61.7.reddit.l.redit.64.1. nuatiēdam. l.nutriendam.67 5.quiddam.l.quidam.68.5.ecclesiam.l.ecclesia.145.3.est.l.&.148.15.ignorantia.l.ignorantiam.149.4.extorquet.l.extorquetur.161.7.retinet.l.retinetur.155.7.in vicem.l.inuicem.158.2.fine.l.fine.159.8.nimis.l.minis.162.5.nisi.l.ne si.168.7. in boni.l.in bonum.170.4.iusto.l.iusti.174.15.contrictionem bis.l.contritionem.175.1.elongamus.l.elongamur.189.4.indeterius.l.in deterius.191.3.ad versum l.aduersum.196.1.cogitationes terte.l.terra.198.12.per ornatum.l.perornatum.200.24.de victa.l.deuicta.224.7.incipientibus.l.insipientibus.233.6.ebristate.l.ebrietati.259.1. in gurgitatione.l.ingurgitatione.262.1.in digna.l.indigna 263.7.post,post delendum est alterum.161.9.feriunt.l.feriuntur.161.11.vitij.l.vitijs.264.2 aduenia m.ad veniam.276.24.exconspersioni.l.ex conspersioni.294.4.scrutari.l.scrutari.295.1.internis.l.interius.301.12.letiferi facci.l.letiferos succos.309.1.illis.l.illi.310.1.a more.l.amore.313.1.exercere.l.exerceri.ita etiam in margine.ibi.3.tempor.l.tepor.314.2.amari.l.a mari.315.5.indeterius.l.in deterius.ibid.6.infirma.l.infirma.318.9.audiunt.l.audiuit.326.5.perniciesius.l.perniciosior.330.8.veritati.l.veritatis.331.1.crūcifixi.l.crucifigi.339.5.auferuntur.l.auferunt.ibid.ergu.l.ergo.340.spem.l.Sem.342.7.peccandi.l.peccati.354.1.ingentibus.l.in gentibus.ibid.2.dominus.l.dominis.358.4.facilius.l.facilius.362.3.predicti.l.praditi.366.4.serinitatem.l.serenitate.370.6.imperitus.l.imperitus.376.3.contrictione.l.contritione.ibid.4.persistunte.l.persistunt.382.14.pracipiamus.l.pracipiamur.390.2.descendunt.l.discendam.391.3.cremo.l.eremo.393.contra dictiones.l.cōtradictiones.396.Paule.l.Pauli.402 6.hic.405.par turienitis.l.parturientis.408.3.Publice.l.Publio.409.3.Angelorum.l.Anglorum.431.4.in scriptus.l.inscriptus.435.generat.l.generant.436.delinet.l.declinet.442.imma culatum.l.immaculatum.446.pugilater.l.pugilator.

Alia errata, si qua occurrunt, benigne emendato. Vale.